

2025 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ

MUHALEFET ŞERHİ

I-) DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİNİN PANORAMASI: KRİZ BÜYÜYOR, SAFLAR NETLEŞİYOR.....	5
KÜRESEL HEGEMONYA MÜCADELESİ KIZIŞIYOR.....	5
HEGEMONYA MÜCADELESİNİN ODAĞI: ORTADOĞU'DA TAŞLARIN YENİDEN DİZİLİŞİ	11
HALKLAR VE EZİLENLER ÇARESİZ DEĞİL!.....	16
II-) AKP'Lİ YILLARDA TÜRKİYE EKONOMİSİ: ÇÜRÜME DERİNLEŞİYOR.....	19
EMEK SÖMÜRÜSÜ	19
KADIN İŞSİZLİĞİ VE YOKSULLUĞU	26
Yoksulluğun Kadınlaşması.....	28
Türkiye'de Kadın İstihdamı / Kadın İşsizliği ve Yoksulluğu.....	29
BORÇLULUK	32
AKP ve Borcun Nüfusa Yayılması: Faizin Altın Çağı	33
Borç: AKP'nin Şiddet Ekonomisi	34
AKP Ekonomi Politikasının Ara Toplamı: Geleceksizlik ve Kıyamet Ufku.....	35
YOKSULLUK	36
Asgari Ücret Genel Ücret Haline Gelmiş ve Yıldan Yıla Erimmiştir	36
Halk Yoksullaşıyor, Yoksulluk Kalıcılaşıyor	40
İŞÇİLEŞTİRİLEN ÇOCUKLAR	41
Türkiye'de İşçileştirilen Çocuk Gerçekliği ve İşçileştirilen Çocuk Cinayetleri	42
Devlet Eliyle Çocukların İşçileştirilmesi: MESEM'ler	43
Yüzbinlerce Çocuk Tarım Alanlarında Çalıştırılıyor, Mülteci Çocuklar İşçileştiriliyor.....	44
İşçileştirilen Çocuk Ölümleri ve Cezasızlık Politikası.....	45
Neden Çocuk İşçiliği Yerine Çocukların İşçileştirilmesi?	45
Çocuklar İşçi Değildir!.....	46
EKOLOJİK TALAN	46
Özelleştirme Politikalarının Ekolojik Etkileri.....	47
AKP'nin Beton İktidarı	48
Ticarileşen Doğa: Sermayenin Ekokırım Mirası.....	49
Sermaye İçin Hukuksal Düzenleme ve ÇED	51
Doğa Savunuculuğunun Kriminalizasyonu.....	53
ÇATIŞMA EKONOMİSİ.....	54
BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER.....	59
Kürtlerin Yoğunlukla Yaşadığı Bölgelerin Geri Bıraktırılması Tarihsel Sürekliliğe Sahip	61
GELİR DAĞILIMI VE SERVET EŞİTSİZLİKLERİ	66
Uçurum Derinleşiyor.....	66
Kişi Başı Servet Artışında Türkiye Dünya Rekoru Kırdı.....	68
“Siz Yardım Edilmiş Yoksullar İstiyorsunuz, Biz İse Ortadan Kaldırılmış Yoksulluk”.....	71
VERGİ ADALETSİZLİĞİ.....	71
Vergi Yükü Dolaylı Vergiler Aracılığıyla Dar Gelirli Milyonların Sırtında.....	72
Türkiye Dolaylı Vergiler Bakımından Avrupa Ortalamasının Üzerinde	73
Doğrudan Vergilerde de Vergi Yükü Ücretli Çalışanların Sırtında	74
Gelir Vergisi Tarife Dilimleri Güncellenmiyor	76
Vergi Sistemi Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ekonomik Eşitsizliği Artırıyor.....	77
Büyük Sermayeye Vergi İstisnaları, Vergi Afları, Muafiyetleri ve Vergi Yüzsüzleri.....	78
TARIM	78
AKP'nin Bilinçli Yanlış Tarım Politikaları Çiftçiyi Üretimden Kopardı.....	79

Hayvancılık Politikası İflas Etti	80
Yetersiz Desteklemeler ve Artan Maliyetlerden Dolayı Çiftçiler Borcu Borçla Kapatıyor	81
AKP'nin Tarım Politikaları Gıda Güvenliğini Tehdit Ediyor	82
Kürtlerin Tarımsal Ekonomiden Koparılması ve Emeginin Sömürülmesi	83
SERMAYE KÂRLARI	84
AKP ile Büyüyen Sermaye Kâra Doymuyor	85
III-) YOKSULLUĞUN ve ADALETSİZLİĞİN BÜTÇESİ OLARAK 2025 BÜTÇESİ .90	
A- 2025 BÜTÇESİYLE YOKSULLUK VE ADALETSİZLİK ARTACAK	90
2025 Bütçesi Bütçe Hakkını Gasp Etmıştır	90
2025 Bütçesi'nin Vadettikleri.....	92
Bütçe Tercihlerinden Dolayı Yoksulluk ve Adaletsizlikler Daha da Artacak	95
AKP-MHP İktidarının Bütçesi Sosyal Politikada Sınıfta Kalmıştır	97
2025 Bütçesi'nde Emekçi, Emekli ve Yoksullar Yine Göz Ardı Edilmiştir.....	98
Kötüler Liginde Rekora Doymayan AKP Faiz Giderlerinde de Rekor Kırıyor.....	100
Savunma Bütçesinde Tarihi Rekor	103
Sermayeye Kaynak Aktarım Mekanizması Olarak Vergi Harcamaları.....	106
AKP-MHP İktidarında Vergi Adaletsizliği Büyüyor.....	109
Vergi Dilimleri ve Emekçilerin Artan Vergi Yükü	112
Yandaşlara İltimas Aracı Olarak Görev Zararları.....	116
Yandaş Sermayeye Kaynak Aktarım Yöntemi Olarak Garanti Ödemeleri	118
B- 2025 BÜTÇESİ HALKLARIMIZIN ACİL ÇÖZÜM BEKLEYEN	
SORUNLARINA ÇARE OLAMAZ	122
2025 Bütçesi Emegın Değil Sermayenin Bütçesidir	122
2025 Bütçesi Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Değildir	124
2025 Bütçesi'nin İnanç Anlayışı Tekçidir	127
2025 Bütçesi Engellileri Yok Sayıyor	130
2025 Bütçesi Çocuklar İçin Hazırlanmamıştır.....	135
2025 Bütçesi Ekolojik Talana Yol Veriyor	138
2025 Bütçesi Tarımı Gözden Çıkarmıştır.....	141
2025 Bütçesi Eğitimin İhtiyaçlarını Karşılایamaz	144
2025 Bütçesi Gençlerin Bütçesi Değildir.....	147
2025 Bütçesi'yle Sağlıkta Piyasalaşma Devam Edecek	151
IV-) YOKSULLUĞUN ve ADALETSİZLİĞİN BÜTÇESİNE KARŞI “EKMEK VE	
ADALET İÇİN BÜTÇE”	155
BÜTÇE HAKKI.....	155
EMEĞİN BÜTÇESİ	158
BARIŞIN BÜTÇESİ.....	159
KADININ BÜTÇESİ.....	160
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Esastır	160
ÇİFTÇİNİN BÜTÇESİ	165
EMEKLİNİN BÜTÇESİ.....	167
HALKLARIN VE İNANÇLARIN BÜTÇESİ.....	168
ENGELLİNİN BÜTÇESİ.....	169
ESNAFIN BÜTÇESİ.....	173
ÇOCUĞUN BÜTÇESİ	174
GENÇLERİN BÜTÇESİ	176

EKOLOJİK BÜTÇE	177
GÖÇMENLERİN VE MÜLTECİLERİN BÜTÇESİ	178
V-) 2025'E GİRERKEN KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ.....	180
A- KÜRT SORUNU: ANATOMİSİ VE DEMOKRATİK GELECEĞİN ŞİFRELERİ.....	180
Felsefik ve Tarihsel Serüven: Demokratik Eğilimler ve Devletçi Eğilimler.....	180
20. Yüzyılın Kürt Sorunu: İnkâr-Varlık/Tanınma İkilemi	181
21. Yüzyılın Kürt Sorunu: Yeni Kavramlar, Yeni Tahayyüller.....	183
B- KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜNÜN SONUÇLARI	186
Kaynaklar Halkın Refahı Yerine Silahlara Gidiyor.....	186
“Kürt Korkusu” Demokrasinin Önündeki En Büyük Engel	188
AKP Döneminde Adaletsizlikler: Adaletsizliğin Sistemikleşmesi ve Hukukun Keyfileştirilmesi	192
Kayyım Rejimi: Demokrasiye Darbe ve Kürt Sorununda Çözumsuzlüğü Derinleştirmek.....	193
Demokrasiye Karşı Bir Bariyer: Kürt Korkusu.....	196
Kürt Sorunu Türkiye'nin Dış Politikada Elini Kolunu Bağlıyor: Çözüm Kürt-Türk İttifakıdır.....	198
Soydaşlık: “Yurtta Türk Dünyada Türk” Anlayışı.....	198
“Kürt Anasını Görmesin” Yaklaşımı Kaybettiriyor.....	200
Nasıl Bir Dış Politika Savunuyoruz?.....	200
Toplumsal Çürüme Yayılıyor	202
Her Alanda Muazzam Bir Çeteleşme Var.....	202
Kadın Kırımı Yaşanıyor.....	203
Çocuklar, Bebekler Katlediliyor.....	204
Şiddet Sarmalı Sokak Hayvanlarına Uzandı	205
Ekokırım Büyüyor.....	206
Toplumsal Çürüme Her Yerde!.....	206
C- KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ	208
Tecrit Derhal Son Bulmalıdır	208
Kürt Sorununun Demokratik ve Barışçıl Çözümünün Önündeki En Büyük Engel Tecrittir	209
Demokratik Anayasa	209
Kürt Sorunu Anayasal Bir Sorundur	210
Geçmişten Bugüne Ortak Gelecek İmkânı	211
Demokratik Cumhuriyet.....	212

I-) DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİNİN PANORAMASI: KRİZ BÜYÜYOR, SAFLAR NETLEŞİYOR

2024'ün sonuna gelirken, tam da öngörüldüğü gibi dünya kapitalist sisteminin krizi büyürken saflar daha da netleştirilmeye çalışılıyor. Dünya nüfusunun yarısı sandık başına gitti bu yıl. Dolayısıyla 2024 yılı yönetimleri yenileme yılı oldu. Yeni yönetimler kuşkusuz yeni politikalar, yeni arayışlar demektir. Bir yandan dünya genelinde oy pusulaları atılırken, diğer yandan mermilerin ve bombaların atılıyor olması tam da 2025 yılına dair yerel ve bölgesel çerçeveleri de sunuyor. Her şeyin bir anda ve çokça yerde gerçekleşmesi 'çoklu düzen' tartışmalarını getirirken, Ortadoğu'da hızlanan savaş ritmi, yerküreyi adeta yerinden sallıyor.

KÜRESEL HEGEMONYA MÜCADELESİ KIZIŞIYOR

Küresel çapta iki kutuplu dünya sistemi sonrası emperyal yeniden üretim süreçleri bir yanıyla soğuk savaşın kodlarından kurtulamazken diğer taraftan çoklu kapitalist merkezlerin çatışmacı rekabetine sahne olmaktadır. Dünya enerji kaynaklarının paylaşımından, küresel ölçekte ticaret savaşlarının giderek kızışmasına kadar sermaye odaklı krizlerin ve çelişkilerin sonucunda yaşanan bölgesel savaşların, darbe girişimlerinin ve benzeri müdahalelerin sebep olduğu tahribatlar kapitalist modernitenin ölümcül etkileri olarak yaşanmaktadır. Özellikle çok kimlikli/inançlı ve çeşitliliği olan ülkelere dayatılan kapitalist ulus-devlet sistemi, bir nevi deli gömleği gibi toplumsal ve sosyal travmaları sürekli diri tutmaktadır. Tekçi ulus-devlet modelinin dayatıldığı Ortadoğu coğrafyasının genelinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen yapay sınırlar, başta Kürtler olmak üzere birçok farklı halkın meşru yönetim hakkını gasp etmiş ve buradan üretilen çelişkiler, bölgesel ve küresel güçler arasındaki sömürgeci rekabetin asli zeminini oluşturmuştur.

Soğuk Savaş sonrası başta Ortadoğu olmak üzere Latin Amerika'dan Doğu Asya'ya, Afrika'dan Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya kadar dünyanın her köşesinde yaşanan krizlerin telafisi zor bir kaotik hale dönüşmesinde emperyalist müdahalelerin büyük pay sahibi olduğu açıktır. Bununla birlikte sığ bir milliyetçilik ve diğer kimlikler karşısında üstünlükçü yaklaşımı esas alan ırkçı siyasal söylem bombardımanları altında varlığını ekonomik ve ahlaki çöküntü içinde sürdüren egemen ulus kültürünün söz konusu emperyalist müdahalelere hizmet eden bir yerde saplanıp kaldığını da ayrıca vurgulamak gerekir. Bir başka deyişle, giderek daha fazla kriz üreten ulus-devlet sistemlerinde "egemen" olma ayrıcalığını taşıyan, etnik ve mezhepsel

kimliklere aidiyet hissi duyan, belki de azınlık olabilecek bir nüfustan beslenen birçok rejim, şiddet merkezli güvenlikçi stratejiyi benimseyerek iktidarını sürdürme uğruna topyekün küresel yıkıcılığın parçası olmuştur.

Soğuk Savaş'tan bu yana Yugoslavya, Irak, Suriye, Libya ve Afganistan gibi bölgelerde halklar, dinler ve mezhepler arasında derin çelişkiler oluşurken ulus-devlet sisteminin çoklu ve yaygın etkilerinin ne tür tahribatlara sebep olduğu da açıkça tecrübe edildi. Söz konusu ülkelerde devlet idaresi ile egemen ulus ilişkisinin bölgesel ve küresel güçlerin müdahaleleriyle bir dönüşüme tabi tutulduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Bu bağlamda 3. Dünya Savaşı başladı mı başlamadı mı tartışmaları sürerken, savaşın adeta aktif olarak yaşandığını söylemek mümkün. Bu savaş/ lar, sadece bölgesel dinamiklerle sınırlı kalmayıp, büyük güçler arasındaki rekabeti, ittifakları ve küresel düzeni de etkiliyor. Dünyanın farklı noktalarında farklı ölçeklerde sıcak savaşlar yaşanıyor.

İlk olarak, 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı hala aktif olarak sürüyor. Bu savaş hem Avrupa güvenlik düzenini sarsmaya hem de küresel ekonomik dengeleri etkilemeye devam ediyor. Batılı ülkeler, Ukrayna'yı askeri ve ekonomik açıdan desteklerken, Rusya üzerindeki yaptırımları ve enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanıyorlar. Son NATO toplantısı bu anlamda oldukça kritik sonuçlar barındırmaktadır. Rusya'nın açık düşman olarak lanse edilmesi ve Ukrayna'ya yeni bir bütçe oluşturulması (40 milyar dolar) kararları öne çıkan mesajlar olmuştur.

Ukrayna özelinde bir gerçeğin daha altını çizmekte fayda var. Bu savaş, ABD'nin NATO üzerinden Avrupa'ya en somut müdahalesi kabul edilebilir. Yaşanan şey bir Rusya-Ukrayna savaşı değil, aslında Rusya-NATO savaşıdır. Diğer taraftan Çin de Rusya'ya destek veren ülke olarak hedefe konuluyor. Çin'in bu durum karşısında "sanki Soğuk Savaşa yeniden dönülüyor, yeni bir Soğuk Savaş yaratılmak isteniyor" şeklinde eleştiri getirmesi 'oyunu' görmesinden ötürüdür.

Yakın geçmişte Sovyet tehdidi altında olan herkes ABD'ye biat etti ve ABD'nin güvenlik şemsiyesi altına girdi, sonuç olarak güçlendi. Şimdi ABD, aynı politikayı, yani cepheleşmeyi Çin üzerinden geliştirmek istiyor. Çin'in 'gördüm' dediği aslında budur.

Çin'in geçtiğimiz Eylül ayında "tüm dünyada barışın önündeki en büyük tehdit ABD'dir" açıklaması, ABD ile psikolojik olarak savaşta geri kalmayacağını da gösteriyor. Bir diğer önemi gelişme de yine ABD ile taht kavgalarına girmeyeceklerini ilan etmeleri oldu. Çin'in Washington Büyükelçisi Şie Fıng, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. yıl

dönümünün kutlandığı Ulusal Gün vesilesiyle Washington'da düzenlenen resepsiyonda konuştu. Çin'in güçlendikçe hegemonya arayışına gireceğini düşünmenin "stratejik hesap hatası" olacağını belirten Şie, "ABD'nin üstüne çıkmak veya yerini almaya dönük bir stratejimiz yok, mevcut düzeni değiştirmeyi veya hâkimi olmayı hedeflemiyoruz, jeopolitik rekabete ve 'Taht Oyunları'na niyetimiz yok" ifadesini kullandı.

Siyasal alanda yine iki kutuplu bir dünyaya çekildiğimize dair tezler yoğunudur. Bir tarafta NATO'nun olduğu blok, diğer tarafta ise Rusya-Çin-İran-Kuzey Kore'yi karşı blok olarak ele alma yaklaşımı yaygındır. Bu aynı zamanda teşvik edilen de bir durumdur. Bunun ifade edilme nedeni, bloklaşma başladığı anda herkesin "tutum-taraf" almaya mecbur kalacağıdır. ABD yeniden bir güç tanzimine gidiyor. İsveç ve Finlandiya'yı NATO'ya kattı. NATO'nun Avrupa üzerindeki tahakkümünü yeniden oluşturdu. Avrupa Ordusu temelinde gelişen arayış ve tartışmaları geri plana itti. NATO'yu diriltmesi, Ukrayna üzerinden Rusya'yı zayıf kılması, Çin'in Avrupa'ya olan enerji ticaretini kesmesi, Hindistan'dan Suudi Arabistan'a, İsrail'den Kıbrıs-Yunanistan'a kadar yeni bir enerji ve ticaret yolu oluşturması yeni dönem ABD siyasetinin bazı kodlarıdır.

a.Diğer Çatışma ve Savaş Bölgeleri:

İkincisi, Etiyopya'da merkezi hükümet ile Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) arasında uzun süredir devam eden çatışmalar, 2024'te de zaman zaman alevlenmeye devam ediyor. Etiyopya, Afrika Boynuzu'nun en büyük ülkesi olduğundan, bu iç savaş bölge ülkelerini de olumsuz etkiliyor. Sudan, Eritre ve Somali gibi komşu ülkelerde mülteci krizleri ve sınır anlaşmazlıkları yaşanıyor.

Üçüncüsü, 2021'de Taliban'ın Afganistan'ı kontrol altına almasının ardından, ülkede bir istikrardan bahsetmek mümkün değil. Afganistan'da ekonomik çöküş devam ederken, milyonlarca insan yoksulluk ve açlıkla mücadele ediyor. Ayrıca bu bölgede radikal diyebileceğimiz birçok grup ortaya çıkmaya başlıyor.

Dördüncüsü, Afrika'nın Sahel Bölgesi, 2024'te de radikal şiddet örgütleri, etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle büyük bir çatışma alanıdır. Mali, Burkina Faso, Nijer ve Çad gibi ülkelerde El Kaide ve IŞİD aktiftirler. Fransa da bu yıl içinde Sahel Bölgesinde askeri varlığını büyük oranda azalttı.

Beşincisi, Suriye sahasında süren savaş. Esad rejimi, Rusya ve İran'ın desteğiyle bazı bölgelerde kontrolü sağlasa da her gün farklı bölgelerde savaş çıkıyor. En son İsrail ordusunun Suriye sınırındaki mayınları temizlemeye başlaması, İsrail'in Suriye topraklarına müdahale

etme hazırlığında olduğu şeklinde yorumlandı. Bunun yanında Kuzey Batı Suriye’de BM Terör listesinde yer alan Heyet Tahrir Şam (HTŞ) ile bazı silahlı grupların Halep’i almak için Şam yönetimine yönelik kapsamlı hareket başlatacağı senaryoları hız kazanmıştı ve çok geçmeden bu senaryo gerçekleşti. Gelişmeler sonrasında Halep, Hama ve Humus da rejim tarafından kaybedildi. Suriye siyasetinin bu aralar yansıyan sıcak dış politika gündemi de zayıflayan İran’ın kendileri için yaratacağı olumlu/olumsuz senaryolardır. Sıcak gelişmeleri ve yaratacağı sonuçları yakından izlemekte yarar var.

Altıncısı, Filistin işgali ile başlayan ve genişleyen İsrail’in kural tanımaz şiddet sarmalı ve sürdürdüğü soykırımcı uygulamalardır. Gazze çökertildi, eş zamanlı olarak Hamas, Hizbullah ve Devrim Muhafızları’nın lider kadrolarına suikastlar düzenlendi. İsrail şimdi Lübnan’da aynı senaryoyu hayata geçiriyor. Bir sonraki hamlesinin Suriye veya İran olacağı tahmin ediliyor. ABD ve Avrupa’nın İsrail’e desteği devam ederken, Arap ülkeleri bir çözüm sunmaktan son derece uzaklar.

Yedincisi, Çin-Tayvan gerilimi 3. Dünya Savaşı’nın resmileşmesine en yakın olasılık olarak sıcaklığını koruyor. Çin, Tayvan Boğazı ile Tayvan Adası’nın kuzey, güney ve doğu bölgeleri çevresinde kara, hava, deniz ve roket kuvvetlerinden birliklerin katılımıyla müşterek bir askerî tatbikata başladı. Ordu sözcüsü, tatbikatta uçak ve gemilerinin “farklı yönlerden Ada’ya yaklaşacağını ve müşterek saldırılar icra edeceğini” bildirdi. Bununla birlikte, Tayvan Savunma Bakanlığı, Çin ordusunun Tayvan’ın lideri Lai Ching-te’nin ilk “Ulusal Gün” konuşmasını yapmasından dört gün sonra düzenlediği tatbikatı doğrularken, “Çin’in irrasyonel ve provokatif eylemini kınıyoruz. Yanıt vermek için uygun güçleri devreye sokacak ve ulusal egemenliğimizi savunacağız” ifadelerini kullandı. Asya hattının Kore cephesi de hareketli. Kuzey Kore ordusu, Güney Kore ve ABD’nin askeri hareketleri nedeniyle 9 Ekim’den itibaren Güney Kore ile tüm kara ve demir yolu bağlantılarının kapatılacağını ve sınır bölgelerinin güçlendirileceğini duyurdu.

Tüm bunların toplamında (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) UNHCR’ye göre savaş ve şiddet, dünya çapında zorla yerinden edilmeyi yaklaşık 150 milyon kişiye çıkarttığı belirtilmektedir. Bu zorla yerinden edilmelerin başlıca nedenleri Ukrayna’daki, Filistin’deki savaş ve Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Myanmar’daki çatışmalar, ayrıca Somali’yi etkileyen kuraklık, seller ve Afganistan’daki uzun süreli insani krizdir. Sonuç olarak, 2024 yılında dünyada yaşanan çatışmalar, küresel düzeni derinden etkilemeye devam ediyor.

b. BRICS ve Sorunlar

Özetle bahsettiğimiz bu savaşlar nedeniyle bugün küresel siyaset, birçok önemli gelişme ve dinamikle şekilleniyor. Dünya siyaseti, ABD'nin geleneksel liderliği altında tek kutuplu bir yapının yerine giderek çok kutuplu bir sisteme doğru eviriliyor. Farklı arayış ve ittifaklar söz konusu.

Çin, Hindistan, Rusya gibi ülkeler ekonomik, askeri ve teknolojik alanlarda güçlerini artırarak ABD'ye meydan okumaya devam ediyorlar. Özellikle BRICS¹ ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) küresel düzende daha fazla söz sahibi olma çabaları ve ABD ile Batılı müttefikleri arasındaki gerilimler artık gözle görülür düzeydedir.

Bir NATO üyesi olarak Türkiye'nin BRICS'e üye olması bir tartışma konusu iken, Dış İşleri Bakanı Hakan Fidan'ın BRICS'e üyeliği açıkça talep etmesi, Türkiye'nin Ortadoğu krizinde içinde bulunduğu çıkmazı aşmak için Batı'ya yönelttiği bir diğer tehdit içerikli koz olarak değerlendirilebilir. Türkiye dış politikası özellikle 2016'dan beri reel bir siyasetin ötesinde, taraflardan taviz koparmak adına yürütülen adeta bir şantaj siyasetine dönüşmüştür. Bu ilkesiz ve irrasyonel siyaset aracılığıyla bölgesel konumunu güçlendirmeye ve kazanımlar elde etmeye çalışan Türkiye NATO ekseninde de Rusya-Çin ekseninde de güven vermeyen zaaflı bir aktör olarak görülmektedir.

c.Yeni İmkanlar, Sorunlar ve Dengeler

Tedarik zinciri sorunları, enerji krizleri ve stratejik ekonomik rekabet 2024'te küresel siyaseti önemli ölçüde etkiliyor. ABD ve Avrupa Birliği, Çin'in ekonomik etkisini sınırlamaya yönelik stratejiler geliştirirken, Çin de kendi "Kuşak ve Yol Girişimi" ile küresel ticarete daha fazla yer almayı sürdürüyor. Teknolojik egemenlik için süren mücadele, özellikle yarı iletkenler, yapay zekâ ve 5G gibi alanlarda yoğunlaşıyor.

Demokrasi ile otoriterlik arasındaki mücadele, dünyanın her yerinde diyalektik bir kavga olmaya devam ediyor. Asya ve Ortadoğu'da otoriter düzen ile var olan ülkeler devamlılıkları açısından politikalara yönelirken, Avrupa 'iddia ettiği' demokratik melekelerinde büyük sınavlarla karşı karşıya. Sadece 2024 seçimleri sonucu Avrupa'da

---

¹ BRICS gelişmekte olan ülkelerin uluslararası konularda daha çok söz sahibi olmasını isteyen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin tarafından 2006'da kuruldu. Grup adını, bu ülkelerin İngilizce baş harflerinden almaktadır. 2011'de Güney Afrika'nın da katılımıyla grubun adı "BRICS" oldu. Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de 1 Ocak 2024'te BRICS'e katıldı. Daha ziyade ekonomik bir iş birliği ve güvenlik ortaklığı olarak nitelendirilebilecek olan BRICS grubu üyesi ülkelerin ekonomilerinin toplam büyüklüğü 28,5 trilyon dolardır. Bu rakam da dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde 28'ine tekabül ediyor.

yükselen radikal sağ ve popülist siyaset tablosu, hakeza uluslararası hukukun yerle yeksan edilmesini izleyen bir Avrupa, yeniden tüm tartışmaların odağına oturuyor. Özetle Batılı ülkeler bu otoriter eğilimlere karşı demokrasiyi savunmada başarısız olurken, bu çatışma küresel diplomatik ilişkilerde derin ayrışmalara yol açıyor. Mesela Avrupa Komisyonu, *2023 Stratejik Öngörü Raporu*'nda, demokrasi ile otoriterlik arasındaki jeopolitik çatışmada uzun süredir bir argüman olarak kullandığı “anlatıların savaşı”nın modasının geçtiğini kabul ediyor.

Süreklileşen ve giderek derinleşen krizler ve çatışmalar karşısında totaliter rejimlerin şimdiye kadar doğrudan ya da dolaylı sebep oldukları istikrarsızlık halini “fırsat” olarak kabul etmeleri, günümüzdeki liderlik sorunsalının da bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ahlaki, ilkeli ve toplumsal çıkarları esas alan liderlik örneklerinin dünya genelinde azalması ve bunun karşısında popülist, militarist ve cehaletten beslenen lider profillerinin giderek daha fazla ülkede belirleyici pozisyonda olması nedeniyle uluslararası sistem içinde uzlaşma odaklı, diplomatik çözüme yatkın ve yapıcı dış politika örneklerine giderek daha az rastlıyoruz.

İklim değişikliği kaynaklı felaketler ve su kaynaklarının azalması, 2024'te gıda güvenliği endişelerini de artırıyor. Bu durum, özellikle Afrika ve Güney Asya gibi bölgelerde insani krizlere yol açmaya devam ediyor.

Küresel ekonomide yaşanan yavaşlama, enflasyonun yükselmesi ve tedarik zincirlerindeki aksamalar, birçok ülkeyi zor durumda bırakıyor. Bunların başında AB ülkeleri geliyor. AB'nin ABD ve Çin gibi büyük ekonomilere kıyasla rekabet gücü düşerken, tedarik zinciri kesintileri, Rusya-Ukrayna Savaşı gibi son dönemde yaşanan çok sayıda kriz ve hızlı teknolojik gelişmeler AB ekonomisinin zayıf yönlerini su yüzüne çıkarıyor. Birliğin teknoloji konusunda halen “kendi ürettiği bürokrasi, kurallar ve prosedürler altında da ezildiği” belirtiliyor. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, 2023'te eski İtalya Başbakanı Mario Draghi'yi AB'nin rekabet gücünün geleceğine ilişkin bir rapor hazırlayıp, başta ekonomik zorluklar olmak üzere çözüm önerileri sunması için görevlendirdi. Raporunda “Ortak AB borçlanması, karbonsuzlaştırma ve rekabet için ortak bir plan, ulusal vetolara son verilmesi, yatırımların finanse edilmesi, dijitalleşme, yarı iletkenler, enerji yoğun endüstriler, uzay, savunma ve sanayi stratejisi, yönetişimin güçlendirilmesi, enerji piyasası, piyasa entegrasyonu ve düzenleme, ilaç, ulaşım, sürdürülebilirlik, küresel zorluklara yanıt, inovasyon ve akıllı zeka” öne çıkan konu başlıkları oldu.

Draghi'ye göre AB'nin yatırım ve üretkenlik konularında geri kalmasında öne çıkan en önemli iki sebep bölünmüşlük ve tutuculuk.

Yapay zekâ (AI) ve teknolojik inovasyon 2024'te yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve askeri alanda da belirleyici bir güç haline geldi. AI'nin yönetimi, etik kullanımı ve regülasyonlar etrafında süren tartışmalar hem devletler hem de teknoloji şirketleri arasında rekabeti körüklüyor. Bu bağlamda ülkeler, dijital egemenlik ve veri güvenliği gibi konuları stratejik öncelikler haline getiriyor.

Çok kutupluluk, büyük güç rekabeti, jeoekonomik rekabet, yapay zeka ve dijital egemenlik, kültürel kutuplaşma, demokrasi ve otoriterizm şeklinde beliren yeni tezahürler ülkeler arasındaki işbirliğini zorlaştırarak küresel sorunlara çözüm bulunmamasına, yeni düzen arayışında belirsizlik ve karmaşanın artmasına, geleneksel güvenlik yerine yeni güvenlik tehditlerine, yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkarak güncellenmiş sömürü ortamları yaratmasına neden oluyor.

HEGEMONYA MÜCADELESİNİN ODAĞI: ORTADOĞU'DA TAŞLARIN YENİDEN DİZİLİŞİ

Kapitalist modernitenin krizlerinin bir yansıması olan 11 Eylül 2001'deki saldırılar sonucunda ABD'nin "ya bizdensiniz ya da onlardan" dayatmasıyla başlayan yeni müdahaleci doktrini, yani "önleyici saldırı" başta Ortadoğu olmak üzere dünya genelinde yeni bir kutuplaşma biçimini açığa çıkardı. Irak ve Afganistan işgal operasyonlarının her iki ülkede sebep olduğu tahribatlar bir yana, gelinen aşamada bu iki ülkedeki Taliban ve IŞİD gibi insanlık düşmanı tehditler varlıklarını daha etkin biçimde sürdürmeye devam ediyorlar. Özellikle 2011'den itibaren başlayan "Arap Baharı" isyanları ile totaliter rejimler sarsılırken, onu ikame edebilmesi daha realist olabilecek halkların özgürlüğü ve barışını önceleyen toplumsal hareketler yerine "ılımlı İslamcılık" adı altındaki yapılar batılı devletlerce desteklenmiştir. Bir başka deyişle Ortadoğu'da "çalınan devrimler", yeni krizleri üreterek günümüzdeki çözümsüzlük alanlarını derinleştirmiştir.

İçerisinde bulunduğumuz tarihsel aralıkta, Ortadoğu'da yeni bir düzen arayışı var. Bu yeni düzenin nasıl olacağına da 'savaş' fenomeni karar veriyor. Yaşanan savaşın adı ne olursa olsun, ağırlık merkezi Ortadoğu coğrafyası ve kültürel ortamıdır. Bu savaş genel bir kanı olarak İran'ın tamamen etkisizleştirilmesi, diğer yandan da Çin ve Latin Amerika'nın tehdit olmaktan çıkarılmasıyla sonlandırılabilir yorumları yapılıyor. Özellikle 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da bazen diplomasi, bazen şiddetin yoğunlaşması gündemine şiddetli ve kontrollü ekonomik krizlerle müdahale edilmesi sistematik halde sürüyor. Trump'ın kazandığı seçim sonrası ise

belirsizlikler daha da artıyor ve yanıtını bekleyen birçok cevap 20 Ocak 2025 tarihi ile sonrasına kalıyor.

2023 sonu ve 2024 yılı itibarıyla Ortadoğu'daki savaşların ve gelişmelerin, küresel siyasette önemli bir yer tutmaya devam ettiği açık. Özellikle Avrupa ve ABD gibi aktörlerin Ortadoğu politikaları, bölgedeki savaşların küresel etkileri ve stratejik çıkarlar etrafında şekilleniyor. Bu bağlamda Batı, bölgeyi güvenlik, enerji, göç ve terörle mücadele gibi temel kavramlar üzerinden değerlendiriyor. Bunun dışında bir ajandası görülüyor. ABD'nin Ortadoğu'daki güvenlik politikası, terörle mücadele merkezli konseptte kalmaya devam ediyor. Avrupa da son yıllarda çeşitli ülkelerde yaşanan durumlardan yola çıkarak sınır güvenliği ve istihbarat iş birliği lenslerinden bakmayı sürdürüyor. Ortadoğu'da birçok sorun paralel gidiyor. Suriye'de bitmeyen çatışmalar, İran'da teyakkuz hali, Irak'ta belirsizlik ve hepsinin ortasında İsrail'in saldırıları altındaki Filistin ve Lübnan.

Ortadoğu'da savaş yoğun şekilde sürerken, diğer yandan bu bölge küresel enerji piyasaları için kritik bir coğrafya olarak kalmaya devam ediyor. Körfez ülkeleri, küresel petrol ve doğalgaz üretiminin önemli bir kısmını karşılıyor ve bu durum bölgenin Batı ile olan ilişkilerini şekillendiriyor.

Geçmiş yıllarda Mısır, Irak ve Suriye üzerinden siyasete verilen şekil, bugün Körfez ülkeleri üzerinden sürüyor. Güç dengeleri değişiyor. Mısır, Irak ve Suriye bugün istikrarsız ve mayınlı alanlar. ABD, Ortadoğu'da güç matrislerini yeniden düzenlerken önceliği Körfez'e kaydıracağı ifade edilebilir. Siyasetin yeni güç alanları Katar, BAE, Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt olmaya aday. Fakat bu ülkelerin başta İran olmak üzere birbirleriyle de karmaşık ilişkileri mevcut. Körfez ülkeleri, 21. Yüzyılda sadece enerji kaynaklarıyla değil, küresel siyasette ve ekonomide de etkili aktörler haline gelmiş durumda. Katar ve BAE, özellikle diplomatik girişimlerle ve büyük uluslararası etkinliklere ev sahipliği yaparak küresel sahnede dikkat çekerken, Kuveyt ve Bahreyn daha dengeli ve diplomatik çözümler arayan ülkeler olarak öne çıkıyor. İran, Suudi Arabistan ve İsrail gibi bölgesel güçlerle olan ilişkileri, Körfez ülkelerinin bölgesel ve küresel siyaset sahnesindeki konumlarını belirleyen ana unsurlardan biri olmaya devam ediyor.

İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet, Orta Doğu'daki birçok çatışmayı şekillendiren önemli bir faktör olmaya devam ediyor. Yemen'deki iç savaş, Lübnan'daki siyasi kriz, Irak'taki milis hareketler ve Suriye'deki çatışmalar, bu iki bölgesel güç arasındaki etki mücadelesinin sahneleri olarak görülüyor.

2024 itibarıyla İran'ın nükleer programı ile ilgili görüşmeler yeniden çıkmaza girdi. Bu da ABD'nin İran'a yönelik ekonomik yaptırımlarını sıkılaştırmasına neden oldu. Aynı zamanda İran, Yemen'de Husiler, Irak'ta Şii milisler ve Lübnan'da Hizbullah gibi vekil güçleri aracılığıyla bölgedeki etkisini artırmaya çalışıyor. İran, ayrıca "İsrail ile savaşa girecek mi" sorusunun sorulduğu ve en çok merak edildiği ülke konumunda. Şimdiye kadar çizdiği tabloda, savaştan kaçınma eğilimi ağır basıyor.

Suudi Arabistan, 2023 sonu itibarıyla hem bölgesel hem de küresel düzeyde imajını yenilemeye çalıştı. Riyad, özellikle ekonomik reformlarını ve "2030 Vizyonu" projesini ön plana çıkararak Batı ile ilişkilerini yeniden şekillendirmek istiyor. Suudi Arabistan'ın Batı'ya daha fazla yaklaşması, İran ile olan rekabetini derinleştiriyor. Ancak aynı zamanda Riyad, 2023'te İran'la diplomatik ilişkilerini yeniden başlatarak bölgedeki tansiyonu düşürmeye yönelik adımlar atıyor.

2024'te İsrail ile bazı Arap ülkeleri arasındaki diplomatik normalleşme süreci de devam ediyor. Hatırlanacağı üzere İbrahim Anlaşmaları, İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Fas gibi ülkeler arasında normalleşmeye kapı aralamıştı. Bu süreç, ABD'nin bölgedeki diplomatik başarısı olarak görülüyor. Şu an bu anlaşmaların esamesi okunmasa da dondurucuya alındığını söylemek mümkün.

Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) aksine, İran ile daha ılımlı ilişkiler sürdürmeye çalıştı. Bu durum, 2017-2021 yılları arasında Körfez Krizi'ne yol açtı ve Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır, Katar'a karşı ambargo uyguladı. Krizin çözülmesinden sonra, Katar bölgesel politikada yeniden daha aktif bir rol oynamaya başladı. Ayrıca, ABD'nin bölgedeki en büyük hava üssü Katar'da bulunuyor, bu da ülkeyi Batı'nın stratejik bir müttefiki yapıyor.

BAE, Suudi Arabistan ile yakın bir müttefiklik ilişkisini sürdürürken, Yemen, Libya ve Afrika Boynuzu'ndaki askeri müdahaleleriyle bölgesel etkinliğini artırıyor. Yukarıda kısaca özetlenen tüm denklemlerin göbekten bağlı olduğu şey ise ABD seçimleridir. ABD başkanlık seçimlerinden çıkan sonuç, aynı zamanda özellikle İran ve Körfez ülkelerinin gelecek konumları açısından da belirleyici olacaktır.

İsrail'in işgal ve soykırım stratejisi sürüyor. Askeri ve psikolojik çerçeve aynı anda yürütülüyor. Üst düzey yöneticileri suikastlar yoluyla bertaraf etme, örgütsel işleyişi dağıtma ve askeri gücü sönmüleme hamlesi devam ediyor. En son hedef Haniye sonrası seçilen Yahya Sinvar oldu. İsrail'in 13 Ekim 2023'ten bu yana Gazze Şeridi'ne düzenlediği saldırılarda 42

binden fazla kişi hayatını kaybetti, yaklaşık 100 bin kişi yaralandı. Hayatını kaybedenlerin 17 binden fazlasını çocuklar oluşturuyor. Gazze Şeridi'nde bir yılı aşkın süredir kesintisiz uygulanan işgal ve insansızlaştırma stratejisi, 17 Eylül'den bu yana Lübnan'da da hayata geçiriliyor. İsrail'in Lübnan'a düzenlediği saldırılarda ise 2 bin 300'den fazla kişi hayatını kaybetti, yaklaşık 11 bin kişi yaralandı, 1 milyondan fazla kişi yerinden edildi.

1 Ekim itibarıyla Güney Lübnan'a kara operasyonu başlatan ve şimdiye kadar 1 milyondan fazla sivil yerinden eden İsrail ordusu, 6 Ekim'den bu yana da Kuzey Gazze'de yaşayan yaklaşık 400 bin Filistinliyi zorla yerinden etmeye çalışıyor. Bu eylemler, Lübnanlıların ve Filistinlilerin bölgedeki varlığını fiilen ortadan kaldırmaya yönelik kasıtlı bir etnik temizlik girişimi ve demografik değişim hamlesi olarak karşımıza çıkıyor. Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrullah'ın havadan bombalı saldırı ile suikasta uğramasından sonra Netanyahu yaptığı açıklamada Nasrullah'ın öldürülmesinin Lübnan sınırından tahliye edilenlerin ve Gazze'deki İsraili rehinelere dönmesini sağlayacağını iddia ederek "Sadece kuzey sakinlerinin evlerine dönmesini değil, aynı zamanda güneydeki esirlerimizin geri dönmesini ilerletecek ve önümüzdeki yıllarda bölgedeki güç dengesini değiştirecek bir adımdır" demesi dikkate değerdir.

Bugün 'çekirdek güç' İsrail ile yürütülen savaş, ABD ve Avrupa desteği ile sürüyor. Anlaşıldığı kadarıyla Hizbullah'ın bitmesi isteniyor. Yine İran'ı vekil güçlerinden izole ederek güçsüzleştirme, odağa alma stratejisi ve kararın ana zeminini oluşturuyor. Batı, İran'ın bir seferde hal olmasını değil, merkez değil lokal düzeyde, dönüşüm değil değişim ile çerçevelenmesine öncelik veriyor. İran'ın "petrol ve enerji rezervlerinize saldırırım" uyarısı kaosu derinleştirmenin ve herkese kaybettirmenin en kolay yoludur. İsrail'in savaşa sokma hamlelerine ne kadar direneceğini ise siyaset ve diplomasi gösterecek.

İsrail'in temel motivasyonlarından biri de IMEC (Hint-Ortadoğu-Avrupa Enerji Koridoru) yolunu açmak. İsrail savaş cephesini genişletirken, bir yandan da esas olarak bu enerji koridorunun hinterlandında ilerliyor. Netanyahu'nun İsrail tarihinin en önemli, en karlı anlaşması olarak ifade ettiği bu yolun bir sonraki adımı Doğu Akdeniz ve Güney Kıbrıs olacak. ABD'nin de burasıyla yakın temas kurması, Türkiye'nin de bu enerji koridoru dışında kalıp, itirazlarda bulunması birbiri ile ilintili. Güney Kıbrıs ekseninde yoğun hareketliliği kaygıyla izleyen bir Türkiye var. Türkiye itirazlarını Kalkınma Yolu üzerinden başka bir hatta çekmeye çalışsa da, Güney Kıbrıs üzerinden geçen kısma bir alternatif üretilmedi. Buraya ait dengeyi 'mavi vatan' doktrini üzerinden halletmeye çalışan görüntüler verdi. ABD, Avrupa'nın enerji arzını çeşitlendirmek ve Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Doğu Akdeniz'deki enerji

kaynaklarına stratejik bir önem veriyor. ABD açısından GKRY, bu enerji koridorunun önemli bir parçası ve oyuncusu.

27 Kasım'da Suriye'de açılan yeni perde, 7 Ekim'de başlayan hikâyenin son perdesidir. Fakat savaş ve gelişmelerin bununla sınırlı kalmayacağı aşikardır. Temel hedefin İran olarak okunduğu bu yeni denklemde tüm Suriye'nin baştan sona dönüşmesi tartışmaları hız kazanmış durumda.

Ortadoğu, artık tek bir aktörün domine ettiği değil, çok aktörlü ve çok kutuplu bir yapıya sahip. Şii-Sünni çatışmaları, Ortadoğu'daki en önemli sorunlardan biri haline geldi. Yine enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enerji güvenliği endişeleri, bölgesel ve küresel siyasette önemli bir faktör. Savaşlar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar nedeniyle Ortadoğu'dan büyük göç hareketleri yaşanıyor. Bölgesel güçler olan Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederken, küresel güçler ABD, Rusya ve Çin de bölgedeki etkinliklerini artırmaya çalışıyor ve mevcut denklemde bunun bir süre daha devam edeceği aşikâr.

Burada 13 maddeden oluşan, İsrail kabinesinde 10'a 1 oyla kabul edilen, Lübnan ile İsrail hükümetlerinin onayladığı ateşkes antlaşmasına bir parantez açmak gerekiyor. İsrail ile Lübnan merkezli Hizbullah arasında, Gazze Savaşı'nın başladığı Ekim 2023'ten beri karşılıklı sınır ötesi çatışmalar yaşanıyordu. Ancak çatışma, İsrail'in bombalı saldırılarını yoğunlaştırdığı ve Lübnan'ın güneyine sınırlı bir kara işgali başlattığı Eylül ayı sonlarından bu yana tırmandı. 60 Günlük bu kısa anlaşmayı herkes kendi cephesinden görmeyi tercih ediyor. İslami cephe, haber ve sayfalarında "Hizbullah'ın direnişi karşısında tutunamayan İsrail, Lübnan ile ateşkes anlaşmasını onayladı" derken, İsrail cephesi de tam tersini yazdı. Avrupa cephesi ise genel olarak duruma olumlu bakarak anlaşmayı memnuniyetle karşıladı ve 'yeni bir sayfa' yorumları yaptı.

Burada kısa bir anlaşma sağlandıktan sonra gözler esas alana yani Gazze'ye çevrildi. Gazze hala anlaşmaya çok uzak. Öte yandan Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres, ateşkes anlaşmasının "şiddete, yıkıma ve çekilen acıya son vermesini umduğunu" kaydetti. İsrail bu anlaşmayı fırsata çevirmek istiyor. Netanyahu anlaşmanın İsrail'in "Gazze'de Hamas'a yönelik baskıyı artırmasına" ve "İran tehdidine odaklanmasına" olanak sağlayacağını kaydetmesi de bununla ilgili.

Diğer bir başlık, İran'a odaklanacağız diyen İsrail'in esasta Suriye için de bir pencere açacağı senaryosu. Lübnan Ulaştırma Bakanı Ali Hamiyeh, Reuters haber ajansına yaptığı

açıklamada, İsrail'in Lübnan'ın kuzeyinde Suriye ile olan üç sınır geçişine saldırı düzenlediğini söyledi. Söz konusu saldırılar, 26 Kasım Salı günü geç saatlerde, ABD Başkanı Joe Biden'ın ABD ve Fransa'nın arabuluculuğunda, İsrail ve Hizbullah arasındaki çatışmalarda İsrail ve Lübnan arasında ateşkes sağlandığını açıklamasının ardından geldi.

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, İsrail Güvenlik Kabinesi'nin toplantısı sonrası Lübnan'la sağlanan ateşkese ilişkin açıklamasında, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a da değinmişti. Netanyahu, açıklamasında, özetle şu ifadeleri kullanmıştı: "Gazze'de El Kassam Tugayları'nı dağıttık, Yahya Sinvar, Muhammed Deif ve örgütün üst düzey liderlerini ortadan kaldırdık ve 154 rehineyi geri getirdik. Tüm esirleri geri döndürmeye, ailelerinin dayanılmaz acılarına son vermeye ve Hamas'ın yıkımını tamamlamaya kararlıyız... Batı Şeria'da yüzlerce teröristi ve terör altyapısını ortadan kaldırıyoruz, ulaşamayacağımız hiçbir yer yok. Yemen'e de güç kullanarak saldırdık. Irak'tan çok sayıda insansız hava aracı saldırısını engelledik. Suriye'de Lübnan'a silah sevk etme girişimlerini sistematik olarak engelliyoruz. Esad bunu anlamalı, ateşle oynuyor."

HALKLAR VE EZİLENLER ÇARESİZ DEĞİL!

Yukarıda özetle değinilen küresel analizden ve Ortadoğu'daki mevcut durumdan yola çıkarak Kürtler cephesine bakıldığında, mevcut projeksiyonda Kürtler için hem büyük siyasi fırsatların hem de risklerin var olduğunu söylemek mümkün. Ortadoğu'da tarihsel olarak Kürt coğrafyası olarak tarif edilen coğrafya enerji hatları ve doğal kaynakların taşınmasında çok önemli bir rol oynuyor. Bu bölge coğrafi konumu ve petrol, doğalgaz gibi zengin doğal kaynakları nedeniyle büyük stratejik öneme sahiptir.

Statüsü olmayan en büyük topluluk olarak Ortadoğu'da tüm dengeleri değiştirme potansiyeli Kürtlerdir. İran'da en ufak bir istikrarsızlıkta, Suriye'de olası yeni değişim ve dönüşümde ve tabii ki Irak'ta Kürtlerin tutumu belirleyici olacaktır. Türkiye'deki krizlerin kökeninde de başat bir mesele olarak demokratik ve barışçı bir çözüme kavuşamamış Kürt meselesi vardır.

Türkiye'nin Suriye'deki en önemli sorunu Kürtlerin kazandıkları ulusal, siyasal, toplumsal ve kültürel haklardır. Türkiye Kürtlerin bu yönlü haklar kazanmasını kendisi için bir tehdit, hatta bir beka sorunu olarak gördüğünü açıktan ifade ediyor. Kürtlerin Suriye'de statü ve haklar elde etmemesi son derece önemli bir eşik olarak kabul edilmiş durumda. Şu anki Suriye politikasının temeli de böyledir. Bu nedenle Suriye politikası çıkmaza girince, Kürt

kazanımlarını tasfiye etme temelinde Suriye Devleti ile anlaşma politikası geleneksel anlayış olarak öne çıkmaktadır. Bu anlayışın yansıması olarak Kürtlere yönelik güvenlikçi politikalar, Ortadoğu'da siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel olarak ciddi sorunlar yaratıyor. Ortadoğu'daki sorunları çözümsüz bırakan her türlü milliyetçilik ve dincilik de kaynağını buradan alıyor.

Dış politikada alışıl gelmiş olan güç ve iktidar ilişkisi üzerinden hegemonya alanını genişletme ideallerine sahip tüm bölgesel güçler, nihayetinde küresel güçlerin çıkarlarının izin verdiği oranda hareket edebilmektedir. Küresel güçlerin iradesini kıramadığı tek güç merkezi, halk direniş hareketleridir. Bölge halklarının onayını ve desteğini alabilmiş direniş hareketleri, hegemonik bölgesel güç müdahaleleri karşısında ayakta kalmayı başarabilmişlerdir.

Bu coğrafyadaki egemen ulus müdahaleleri, hegemonik ilişkiler üzerinden okunduğunda Kürt ve Filistin halklarının meşru hak talepleri ve toplumsal direnişlerinin on yıllardır ortadan kaldırılamadığı ve jenerasyonlardan bir diğerine aktarılmaya devam edildiği rahatlıkla görülecektir. Dolayısıyla egemen ulusu temsil eden iktidarların gerçek anlamda bir barış ve istikrar arayışı varsa, bunun yolunun toplumsal uzlaşısı ve müzakere odaklı bir siyasi inisiyatif ile mümkün olabileceği gerçeği artık kabul edilmelidir. Yeni krizler ve bölgesel savaşlara sebep olan yeni çatışma alanları oluşmadan ve küresel hegemonik müdahalelere alan yaratmaya fırsat vermeden bölgesel barışa imkân tanıyan bir siyasi aklın benimsenmesi herkesin kazanacağı siyasal ve toplumsal bir konjonktürü açığa çıkaracaktır.

Halklar ve ezilenler kapitalist moderniteye mahkûm ve mecbur değildir. Kapitalist modernitenin ulus-devlet, milliyetçilik, cinsiyetçilik, emeğin sömürsü, sınırsız sermaye birikimi, siyasallaştırılan din anlayışı, endüstriyalizm, doğanın talanı, türçülük ve bilimcilik üzerinden toplum üzerinde kurduğu muazzam tahakkümün ilanihaye süreceği iddiası, bir dönemin popüler deyimiyile tarihin sonunun geldiği tezi büyük bir yanılgıdır. Binlerce yıllık sınıflı toplum inşasının sermaye ve iktidar tekelleri eliyle yapılandırılan kapitalist uygarlık modeli, her daim toplumun devrimci dinamizmiyle büyük bir mücadele halindedir. Kapitalist uygarlık güçleriyle demokratik toplumsal güçlerin tarihsel diyalektik mücadelesi, başta Rojava Devrimi olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında farklı biçim ve araçlarla devam ediyor. Bu mücadelede kapitalist moderniteye karşı Demokratik Modernite tezi halkların ve ezilenlerin gerçek devrimci karşı çıkış alternatifidir. Demokratik Modernite, tekçiliğe karşı demokratik ulusun, cinsiyetçiliğe karşı kadın özgürlükçü paradigmanın, emeğin sömürsü ve sınırsız sermaye birikimine karşı tekel karşıtı demokratik ekonominin, din istismarcılığına karşı inanç özgürlüğünün, endüstriyalizme- doğa talanına ve türçülüğe karşı özgürlüğün ekolojisinin,

sermaye tekellerine karşı işçi sınıfının ve iktidar tekellerine karşı halkların ve ezilenlerin sistemsal karşı-hegemonya mücadelesinin adıdır.

II-) AKP'Lİ YILLARDA TÜRKİYE EKONOMİSİ: ÇÜRÜME DERİNLEŞİYOR

EMEK SÖMÜRÜSÜ

Neo-liberal ekonomi politikalarının önemli laboratuvar alanlarından biri olan Türkiye’de örgütlü emek alanlarına yönelik sistematik saldırıların geçmişi 12 Eylül darbesine, 12 Eylül rejimi ve anayasasının emek karşıtı düzenlemelerine ve sonrasında ANAP’tan AKP’ye iktidarların fiili ve gayri meşru saldırılarına kadar gitmektedir. Emek alanının toplam üretim ve gelir içerisinde aldığı pay, bu süreç boyunca sistematik bir şekilde azaltılmış, her kriz döneminde (1994, 1999, 2001, 2009, 2018, Covid 19 ve sonrası) emeğin haklarına yönelik bir “tırpan operasyonu” bu iktidarlar eliyle yapılagelmiştir. Bu süreçte sendikal örgütlenme; iktidar yanlısı sendikalar üzerinden “devlet güdümlü” hale getirilmiş, mücadeleci ve gerçek sendikacılık yapan sendikalar/sendikacılar yargı-bürokrasi tacizi ile karşı karşıya kalmış, birçok sendikacı yıllarca süren yargılamalara/sürgünlere/ihraçlara maruz bırakılmış, genel güvenlik bahaneleri ile emeğin grev hakkı fiilen gasp edilmiş, emekçilerin/emeklilerin sosyal güvenlik ve insan onuruna yakışır iş ve yaşam koşulları kısıtlanmış, emeklilik yaşı yükseltilmiş, prim gün ve yaş şartları yükseltirken maaş bağlama oranları düşürülmüştür.

İşsizlik oranları resmi verilerde dahi yüzde 10 bandından altına düşmemiş ve çalışanlara yönelik “işsizlik tehdidi” hep var olmuştur. 20 Temmuz 2016 OHAL Darbesi’nden sonra da emek alanı OHAL-KHK-Kayyım rejimi saldırılarına maruz kalmış ve yüzbinlerce kamu emekçisi KHK’lerle ihraç edilerek, yıllarca yargı yoluna gitmeleri engellenerek, geriye kalan milyonlarca kamu emekçisine yönelik sistematik sindirme ve mobbing politikaları devreye konulmuştur. Geline aşamada Türkiye’de 10 milyonu aşkın insan sürekli iş aramakta, 85 milyonun yüzde 35-37’si iş bulabilmekte ve bir kişi çalışıp 3 kişiyi geçindirmeye çalışmaktadır.

Türkiye işgücü piyasası sistematik bir sömürü yapısı üzerine inşa edilmiştir. AKP iktidarı emek alanında kayıt dışılığın/güvencesizliğin önlenmesi, işsizliğin ve uzun süreli işsizliğin azaltılması, çocuk ve mülteci emeği sömürsünün yasaklanması, cinsiyetçi iş bölümünün ortadan kaldırılması gibi emek sömürsünü azaltacak politikaları özellikle uygulamamakta ve dönem dönem bu sorunları derinleştirecek müdahaleler ile sömürüyü derinleştirmektedir.

Türkiye’de işsizlik oranları kasıtlı bir politika ile yüksek tutulmakta ve çalışanların reel ücretlerini işsizlik tehdidi ile baskılamak amacıyla işsizlik oranları yüzde 10 bandının altına

düşmesi istenmemektedir. DİSK-AR'ın açıkladığı verilere göre Türkiye'de işsizlik oranları OECD ve AB'ye göre çok yüksektir.² DİSK'in TÜİK verilerinden yararlanarak hesapladığı "Geniş Tanımlı İşsizlik" verilerine göre işsiz sayısı son iki yılda 2,7 milyon kişi artarak 7,6 milyondan 10,3 milyona yükselmiştir. Bu işsizlerin 3,5 milyondan fazlası kadındır. Geniş tanımlı işsizlik oranı çok hızlı artarak yüzde 25,6 oranına yükselmiş durumdadır.³ 10 yılı aşkın süredir uygulanan "Ulusal İstihdam Stratejisi" ile Türkiye'de işgücünü "güvencesiz esnekleştirme" politikaları ile emeğin koşulları kötüleştirilmektedir. Yeni kuralsız istihdam modelleri kapsamında "kiralık işçilik", "freelancer", "kurye-esnaf", "çağrı üzerine", "part-time-kısmi" çalışma modelleri gittikçe yaygınlaşmakta ve tam zamanlı çalışmaya bağlı özlük/çalışma hakları gittikçe azalmaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) Eylül 2024 dönemi istatistik bültenine göre Türkiye'de tüm alanlarda çalışan sigortalıların toplamı 25 milyon 884 bin 29 kişidir. TÜİK'e göre (2024- III. Çeyrek Verileri) ise sigortalı ve kayıtlı sayıları SGK ile uyumlu değildir. TÜİK hane halkı anketi sonuçlarına göre kayıtlı çalışan sayısı 23 milyon 832 bin kişi olup, bu istihdamın yüzde 30'u kadın yüzde 70'i erkektir. Son bir yılda iş bulabilenlerin yüzde 48'i sigortasız işe girmiştir. Kadın istihdamının yüzde 35'i, erkek istihdamının ise yüzde 24'ü kayıt dışıdır. Kayıt dışılık oranı tarım alanında yüzde 83,3 iken ücretsiz aile işçilerinde ise yüzde 86,1'dir. TÜİK'in verilerine göre Türkiye'de 2024 yılında 435 bin kişisi tarım dışı sektörlerde olmak üzere 2 milyon 669 bin kişi "ücretsiz aile işçisidir". Bu "ücretsiz çalışmanın" toplam istihdam içindeki oranı yüzde 10 civarındadır. Kendi hesabına çalışanlarla birlikte "kırılgan istihdam olarak" ifade edilen bu ücretsiz ve güvencesiz çalışma halinin her 4 çalışandan biri için (yüzde 25) geçerli olduğu ifade edilebilir.

Kürt meselesinde çözümsüzlük politikaları, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmemesi başta Kürt emekçilerin ve mevsimlik işçilerin kendi yaşam alanları dışında, güvencesiz, kayıt dışı, sigortasız ve yasadışı çalışma koşullarında sömürülmesine alan açmaktadır. 90'larda köy yakma ve boşaltma politikası sonucunda zorunlu göçün yol açtığı sömürü alanlarına son dönemlerde ekonomik krizin yol açtığı "zorunlu göç" eklenmiştir. Yüzbinlerce Kürt emekçinin ve mevsimlik işçinin insan onuruna aykırı iş ve yaşam koşullarında, dönem dönem etnik ve ırkçı saldırılara maruz kalarak tarımda, turizmde, inşaat ve tersane işçiliği gibi birçok kayıtdışı sektörde, çok düşük ücretlerle çalışması, bu sömürüyü

---

² <https://disk.org.tr/2024/09/turkiyede-issizlik-ab-oecd-ve-abdden-cok-daha-yukse/>

³ <https://disk.org.tr/2024/11/disk-ar-genis-tanimli-issizlik-tirmaniyor/>

derinleştirmiş ve kalıcılaştırmıştır. Özellikle Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde tarımsal desteklerin yetersizliği, tarım ve hayvancılığın güvenlikçi politikalar nedeniyle kısıtlanmış olması, yayla ve mera yasaklarının yıllarca sürmesi doğal tarımsal istihdamı bitirme noktasına getirmiş ve bölgeden yoğun emek göçünün yaşanmasına yol açmıştır.

Emek sömürsünün sistematik bir etkeni de bölgesel savaş/güvenlik siyasetinin rant/sermaye odaklı olması ve bu durumun mülteci akınlarına yol açmasıyla açığa çıkmıştır. Afganistan'dan Libya'ya Filistin'den Ukrayna'ya devam eden çatışma ve savaşlar küresel bir mülteci emeği sömürsü düzeni inşa etmiş ve bu ağ üzerinden Türkiye gibi bazı ülkeler daha çok etkilenmiştir. Türkiye'de resmi verilerle sayısı 4-6 milyon arasında açıklanan mültecilerin her yaştan ve neredeyse her sektörde emek sömürsüne maruz kaldığı bir gerçek durum yaşanmaktadır. Toplu iş cinayetleri ve dönem dönem yaşanan ırkçı saldırılar dışında çalışma ve yaşam koşulları konuşulmayan bu büyük nüfus, Türkiye sermaye sınıfının "modern köleleri" durumuna dönüştürülmüştür. Sadece Suriye İç Savaşı sonucunda gelen milyonlarca kişi değil, Afgan, Pakistanlı ve Afrikalı yüzbinlerce emekçi açlık sınırının yarısına denk gelmeyen ücretlerle sistematik bir sömürüye tabi tutulmaktadır. "Afgan çobanlar"⁴ örneği ve benzeri durumlarda bu sömürü bir sistematik kamu politikası olarak da sunulabilmektedir.

Türkiye'de emek sömürsünün derinleşmesine yol açan diğer bir iktidar politikası ise iş cinayetlerinde izlenen politikadır. Türkiye'de her gün emekçiler hem sermayenin aşırı kâr hırsı hem de iktidarlarca alınmayan önlemler nedeniyle iş cinayetlerinde hayatlarını kaybetmektedir. Türkiye'de resmi verilere göre çok sınırlı sayıda iş cinayeti yaşanmaktadır. Çünkü bu alanda sistematik bir denetim ve izleme mekanizması mevcut değildir.

AKP, iktidara gelir gelmez çıkarttığı 4857 sayılı İş Kanunu ile taşeron çalıştırma başta olmak üzere esnek ve güvencesiz çalıştırma şekillerini yasal hale getirmiştir. Kiralık işçilik ve özel istihdam büroları gibi ilave düzenlemelerle bütün işlerde güvence tamamen ortadan kalkmıştır. Kamuda ihraç ve KHK uygulamaları, özelde ise güvencesizlik-esneklik politikaları iş güvencesini ortadan kaldırmıştır. Türkiye'de de iş kazaları ve iş cinayetleri ülke gündeminin en ciddi ve neticeleri itibariyle en can alıcı sorun alanlarından. Denetimlerin yeterli düzeyde olmadığı işyerlerinde işverenlerin cezai sorumluluklarının caydırıcı olmaması iş cinayetlerinde

---

⁴ <https://www.bbc.com/turkce/articles/c79nzjy0gdxo> (Önceki dönem Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu birçok sektörde mülteci emeğinin özellikle tutulduğu, halen bakan olan Ömer Bolat ise 25 bin Afgan çobanın olduğunu ifade etmiştir. Toplam çalışma izni verilen Afgan sayısı 5 binin altında iken bakanın 5 kat daha fazla bir sayıyı ifade etmesi bu alandaki kayıtdışılığı, denetimsizliği ve sömürüyü göstermek açısından önemli bir veridir).

artışın en önemli kriterleri arasındadır. İşverenlerin caydırıcı yaptırıma maruz kalmadığı için işyerlerinde gereken önlemlerin alınmaması da iş cinayetlerinin yolunu açmış ve bu durum neredeyse kanıksanma noktasına gelmiştir. Yasaların giderek işveren lehine uygulanması ile işçilerin can kayıpları ciddi boyutlara varmıştır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin tespit ettiği verilere göre 2024 yılının ilk 9 ayında en az 1.371 işçi iş cinayetlerinde hayatlarını kaybetmiştir. AKP'nin iktidara geldiği ilk günden 2024 yılının ilk 9 ayına kadar olan zaman diliminde ise en az 33.992 işçi iş cinayetlerinde hayatlarını kaybetmiştir. İktidara geldiği Kasım 2002'den günümüze AKP iktidarları boyunca her gün ortalama en az 4-5 işçi iş cinayetlerinde hayatlarını kaybetmiştir.⁵

Türkiye'de emek sömürsünü derinleştiren diğer bir etken de ücret belirleme politikalarıdır. Kamuda Memur Sen-AKP iş birliği ile kamu emekçileri reel olarak yoksullaşmıştır. “Enflasyon farkı” adı altında belirlenen bu “sömürüyü derinleştirme sözleşmesi” 2014 yılından bu yana kamu emekçilerini yoksullaştırmaktadır. Çok düşük bir azınlık dışında kamuda yoksulluk sınırının üzerinde ücret alabilen kamu emekçisi kalmamıştır. 2025 yılı Ocak döneminde kamu emekçilerine reva görülen zam oranı enflasyon farkı dahil olsa dahi yüzde 15 bandının altında iken bir yıllık ortalama enflasyon oranı yüzde 60-65 bandındadır. Bu durum emeklilerin de yoksullaşmasını derinleştiren bir etken olmuştur.

Özel sektör alanında ücret politikasında da asgari ücretli oranının gittikçe arttığı bir politikada ısrar edilmektedir. Evrensel normlara göre asgari ücret işgücü piyasası açısından istisna bir gelir düzeyine işaret etmekten, dünyada asgari ücretli çalışan sayısı genel çalışan sayısı içerisinde cüzi bir oranda kalırken, Türkiye'de asgari ücretli çalışma genel gelir düzeyi olarak tüm emekçilere dayatılmaktadır.

2024'ün ilk 6 ayında yapılan tek zamlarla 17 bin 2 TL olan net asgari ücret, 450 Euro ve 500 Dolar civarlarına tekabül ediyor. Ara zam yapılmayan ve enflasyonun altında ezilen Türkiye'deki asgari ücretliler Avrupa'nın en yoksulları arasında yer alıyor. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerine göre 530 Euro brüt asgari ücret ile Türkiye, Euro bazında Litvanya, Romanya, Macaristan gibi ülkelerin gerisinde kalarak Avrupa'da en düşük beşinci brüt asgari ücrete sahip ülke konumunda yer almaktadır. Türkiye'nin altında ise Bulgaristan, Arnavutluk, Moldova ve savaşta Ukrayna bulunmaktadır. Avrupa'da yılın ikinci yarısı için asgari ücretler arttırılmış ancak Türkiye'de bir artışa gidilmemiştir.

---

⁵ <https://www.isigmeclisi.org/21105-yuksekte-dusme-ezilme-patlama-yanma-elektrik-carpmasi-zehirlenme-e>

Eurostat verilerine göre en yüksek asgari ücret değerine sahip Lüksemburg'da brüt asgari ücret, Türkiye'nin asgari ücretinin neredeyse 5 katına denk gelmektedir. En yüksek asgari ücrete sahip Lüksemburg'da brüt asgari ücret 2.570 Euro'dur. İlk 5'te yer alan İrlanda, Hollanda, Belçika ve Almanya'da asgari ücret 2 bin Euro'nun üzerindedir. 10 ülkede ise brüt asgari ücret 1.000 Euro'nun üzerindedir. Avrupa'da en düşük asgari ücret 184 Euro ile Ukrayna'da iken Ukrayna'yı 260 Euro ile Moldova, 398 Euro ile Arnavutluk takip etmektedir. Ancak tüm bu ülkelerde asgari ücretli çalışan oranı Türkiye'nin altındadır. Türkiye'de asgari ücret veya altında çalışan istihdam oranı yüzde 55-60 bandındadır.

Eurostat verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinin ortalama haftalık çalışma süresi 36,1 olarak belirlenirken Türkiye'de bu ortalama 44,2 saat olarak belirlenmiştir. Asgari ücret sıralamasında Avrupa ülkeleri arasında sondan 5'inci sırada yer alan Türkiye'nin çalışma süresinde en tepede olması, Avrupa'ya göre çok çalışıp, az kazanıldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı çalışanlarla birlikte asgari ücretle yaşamak zorunda kalan on milyonlarca yurttaş bulunmaktadır. Milyonlarca insan mutfak masrafını dahi karşılamayan bu ücretle yaşayamamaktadır. Asgari ücret denilince akla ilk anda işçilerin alacağı en düşük ücretin kaç lira olacağı gelmekte ise de asgari ücret doğrudan ve dolaylı olarak birçok alanı etkilemektedir. Asgari ücretin ne kadar olacağı, işsizlik ödeneğinden emekli maaşlarına, SGK primlerinden GSS primine ve evde bakım ücretine kadar birçok konu için sonuç doğurmaktadır. Bu nedenle de yalnızca asgari ücretle yaşayanları değil, çok daha fazla sayıda emekçiyi ilgilendirmektedir. Asgari Ücret Yönetmeliği'nde "işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücrettir" düzenlemesine rağmen fiili olarak bu durumun imkanlarının kalmadığı bilinmelidir.

Asgari ücrete ilişkin 131 Sayılı ILO Sözleşmesi'ne göre asgari ücret belirlerken "işçinin ve ailesinin gereksinimlerinin karşılanması" ilkesinden hareket edilmesi gerekir. Buna göre "asgari ücret, işçinin ailesi ile tüm zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde, insan onuruna yaraşır bir düzeyde tespit edilmelidir". Ancak Türkiye'de son yıllarda tüm mal ve hizmetlerdeki yüksek enflasyonist dalganın etkisiyle ücretlerin satın alma gücünün azaldığı bilinmelidir.

Asgari ücretin belirlenmesinde yalnızca enflasyon oranının dikkate alınması ya da bu oranın biraz üzerinde bir oranın belirlenmesi kullanılabilir reel ücret kaybını karşılamamaktadır. Kayıpların karşılanmasında enflasyon artışı, büyüme oranı gibi unsurların yanında eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin ticarileşmesi ve piyasa koşullarında verilmesi süreçlerinin yarattığı

maliyet ve gelir kaybı da dikkate alınmalıdır. Türkiye’de asgari ücretlilerin yoksullaşmasının önlenmesi için 2025 yılının ilk dönemi için 35 bin TL’nin taban ücret olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Asgari ücreti belirleyen 15 kişilik komisyonda işçi kesimini temsilen sadece 5 kişi yer almaktadır. Bu komisyonda işçilerin 5 kişi ile temsil edilmesi, belirlemede işçilerin nasıl temsil edileceğini de tartışmalı hale getirmektedir. Salgın döneminde çıkarılan bütün “paketlerin” sermaye lehine hazırlandığını ve çıkarıldığını, işçinin, emekçinin, yoksulun, kadının durumunu gözetken hiçbir önlem alınmadığını görülmelidir. Bu tespit komisyonunun yapacağı tartışmalar da işçi lehine bir şey çıkmamaktadır. Komisyonun bileşimi değiştirilmeli ya da Asgari Ücret Tespit Komisyonu lağvedilerek asgari ücretin belirlenmesi, grev hakkını da kapsayacak biçimde bir toplu pazarlık süreci olarak yeniden ele alınmalıdır.

Türkiye çalışan yoksullar ve açlık sınırının altında yaşayan emekliler ülkesine dönüştürülmüştür. Artan enflasyon, ülke genelinde yaşanan ekonomik dalgalanmalar, gıdadan barınmaya gelen zamlarla emekliler artan kiralar ve düşük maaşları nedeniyle kirasını ödeyemez duruma gelmekte, huzurevlerine ve yaşlı bakım merkezlerine başvurmaktadır. Emekliler, barınma yerleri taleplerinde bulunmakta ancak belediyeler bu başvurulara yetişememektedir.

Türkiye’de en düşük emekli maaşı 12.500 TL’dir. Dünyada emekliler için hükümet harcamalarının GSYH’ye oranı yüzde 7,9 iken Türkiye’de bu oran 4,3’tür. Emekliler için Doğu Avrupa ülkelerinde GSYH’nin yüzde 9,3’ü, Batı Avrupa ülkelerinde yüzde 11,3’ü oranında kamu harcaması yapılmaktadır. Türkiye, Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında en düşük ortalama emekli ve hak sahibi aylığına sahip ikinci ülkedir. 2021’de Türkiye’de ortalama emekli ve hak sahibi aylığı 237 avroydu.

- 2002’de ortalama emekli aylığının kişi başına GSYH’ye oranı yüzde 46,4 iken 2024’te yüzde 27,7’ye gerilemiştir.
- 2002 yılında yüzde 36,6 olan çalışan veya iş arayan emeklilerin oranı Aralık 2023’te yüzde 55,3’e yükselmiştir.
- 2008-2024 arasında SGK’ye yapılan bütçe transferlerinin oranı 5,2 puan azalmış, bütçede emeklilerin payı düşmüştür.

Emekliler arasında çalışma oranı giderek yaygınlaşmaktadır. Uzun yıllar çalışan işçilerin emekliliklerinde de çalışmak zorunda kalması, emekli aylık ve gelirlerinin düşüklüğünden

kaynaklanmaktadır. 2008’de yapılan sosyal güvenlik düzenlemeleri sonucunda emekli aylık ve gelirlerinin giderek düşmesi emeklileri giderek daha fazla çalışmaya yöneltmektedir.

SGK’nin Eylül 2024 verilerine göre, Türkiye’de toplam 11 milyon 912 bin kişi emekli aylığı almaktadır. Ayrıca TÜİK’in 2024 3. çeyrek verilerine göre toplam 4 milyon 317 bin kişi, emekli olduğu için işgücüne katılmamaktadır. Geriye kalan 7 milyon 595 bin emekli ise ya bir işte çalışmakta ya da iş aramaktadır. Bu sayının geçen yıl 6 milyon 395 bin olduğunu göz önünde bulundurursak, hem EYT düzenlemesinin hem de emekli aylıklarının emeklilerin yoksulluğunu azaltmadığını, emeklilerin geçim sorununun her geçen dönem derinleştiği bilinmelidir. Çalışan veya iş arayan emeklilerin oranı yüzde 64’e yükselmiştir. Türkiye, emeklilik harcamalarına en az kaynak ayıran ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye’de sık sık özellikle hükümet çevreleri ve neoliberal yaklaşıma sahip olanlar sosyal güvenlik sisteminin bütçeye yük olduğundan, sosyal güvenliğin bir “karadelik” olduğundan söz etmektedir. Emekli aylıkları ve emeklilik yaşı söz konusu olduğunda en çok gündeme gelen itirazlardan biri “kaynak yok” ve “sosyal güvenlik sistemi açık veriyor” şeklindedir. Ancak bu yaklaşım doğru değildir.

2025 Bütçesi ile Meclis’e sunulan *Yıllık Ekonomik Rapor*’da, iktidar “2024 yılında, 2023 yılı şubat ayında gerçekleşen Kahramanmaraş depremlerinin harcamaları devam etmiş, kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinde yapılan artışlar ile en düşük emekli aylıkları ile bayram ikramiyelerinde yapılan artışlar harcamalarda ortaya çıkan yükselişin temel belirleyicileri olmuştur” diyerek bütçe açıklarındaki temel neden emekçi ve emeklilerin aylığı olduğu iddiasını ortaya koymuştur.

İktidar 10 bin lira olan en düşük emekli aylığını 12 bin 500 liraya çıkarmıştır. Raporla göre bütçe dengesini etkileyen bir diğer artış da emeklilerin bayram ikramiyesidir. İktidar bayram ikramiyesini de 3 bin TL’ye yükseltmiştir. Bu arada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Vedat Işıkhan’ın “Türkiye’de çoğu emekli 12 bin 500 TL alıyor gibi bir algı var. Bu doğru değil, 60-70 bin TL alanlar da var” açıklaması da tepki çekmiştir. Yaklaşık 4 milyon emekli en düşük aylık olan 12 bin 500 TL ile geçinmeye çalışmaktadır. Ayrıca emekli aylığı üzerinde dul ve yetim aylığı alanların çok daha ücretlerle yaşam/geçim mücadelesi verdiği bilinmelidir. Tüm emeklilerin kaç lira üzerinden aylık aldığı kamuoyuna açıklanmalıdır. Asgari ücretin altında, açlık sınırının altında ve yoksulluk sınırının altında kaç milyon emeklinin yaşam mücadelesi verdiği kamuoyuna açıklanmalıdır.

İktidarın harcamaları artırdığını savunduğu maaş, aylık ve ücretler bugün yoksulluk sınırının altında kalmış durumdadır. Türk-İş’in Ekim 2024 araştırmasına göre açlık sınırı 20 bin 431 TL, yoksulluk sınırı da 66 bin 553 TL’dir. Buna göre ortalama memur maaşı ve kamu işçisi

ücreti ile emekli aylıkları yoksulluk sınırının altındadır. Emekli aylıklarının büyük bir bölümü de açlık sınırının altında bulunmaktadır. Ortalama memur emeklisi aylığı bile 18 bin 428 TL ile açlık sınırının altına düşmüştür. 17 bin 2 lirada bırakılan asgari ücret ise hem yoksulluk hem de açlık sınırının altında kalmış durumdadır.

Öte yandan iktidar bütçe dengesindeki bozulmada emekçi ve emekli maaş, ücret ve aylıklarını gerekçe gösterirken, kamu özel iş birliği projeleri kapsamında şirketlere aktarılan milyarlarca lirayı görmezden gelmektedir. Bütçeye göre gelecek yıl garanti ödemeleri kapsamında şirketlere 202,3 milyar TL ödenmesi öngörülmektedir. AKP'li Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın korumalarına 2024'te 1 milyar 827 milyon 977 bin lira harcanmıştır. Aynı parayla 292 bin 828 emekli maaşı ödenebilirdi.

Türkiye'de emeklilerin bugün yaşadığı sorunların büyük bölümü 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) Kanunu'ndan kaynaklanmaktadır. 5510 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikler emekli aylıklarının ciddi biçimde düşmesine yol açmıştır. 5510 sayılı Yasa'ya göre güncelleme katsayısı TÜFE ile büyümenin yüzde 30'unun toplamından oluşmaktadır. Daha önce büyümenin yüzde 100'ü hesaba katılırken artık yüzde 30'u hesaba katılmaktadır.

Emekli aylıklarının bir kez saptandıktan sonra nasıl artırılacağı da son derece önemlidir. Enflasyon ve büyüme oranları emekli aylıkları açısından yaşamsal öneme sahiptir. Emekli aylıkları enflasyondan korunmalı ve ülkedeki refah artışından pay almalıdır. 5510 sayılı Yasa'nın 55. maddesi emekli aylıklarının her yıl ocak ve temmuz aylarında TÜİK tarafından açıklanacak Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) yıllık değişim oranında artırılmasını öngörmektedir. Ekonomik büyümedeki artış emekli aylıkları artışında dikkate alınmamaktadır. Emekli aylıklarının artışının sadece enflasyonla sınırlanması emekli aylıklarının görece olarak düşmesine ve emeklilerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Emeklilerin milli gelir içindeki payı düşmekte ve refahları azalmaktadır. Bu nedenledir ki, bağlandığında ortalama düzeyde olan bir emekli aylığı zamanla en düşük aylık seviyesine doğru gerilemektedir. Emekli aylıklarının gerçek değerini koruyabilmesi için, hesabında da artırılmasında da büyüme oranının tümünün dikkate alınması gerekir.

KADIN İŞSİZLİĞİ VE YOKSULLUĞU

Dünya üzerindeki mal, hizmet ve kaynakların eşitsiz dağılımdan kaynaklı yoksulluk dünyadaki en büyük ve gittikçe derinleşen sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Farklı

tanımları olmakla birlikte en genel anlamıyla yoksulluk, insanca bir yaşam için gerekli olan asgari yaşam standartları altında, yeterli ve iyi beslenme, barınma, sosyal koruma, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlerden yararlanamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu dar tanımın da gösterdiği gibi, çoğunlukla gelir yoksulluğuna indirgenmek istenen ve bu yönlü sistem içi çözümler üretilerek iyileştirilebilir olduğu iddia edilen yoksulluk tam da kapitalist sistemin sermaye birikiminin bir sonucudur ve bu sistemi ayakta tutan en önemli ayaklarından biridir. Bir yandan sermaye birikiminin, zenginliğin artması öte yandan yoksulluğun derinleşmesi ve yayılması bu sistemin mutlak yasası olarak işlemektedir. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk, sadece gelir yoksulluğu ve bu bağlamda temel hak ve hizmetlere erişimini, yaşam koşullarının iyileştirilmesini aşan çok boyutlu yapısal bir sorun olarak hem varlığını hem de üzerinde inşa edilen sistemi devam ettirmektedir.

Savaşlar, iç çatışmalar, göçler, sömürgeciliğin yeni formları, ırkçılık, cinsiyetçilik, ekolojik yıkımlar başta olmak üzere, ekonomik ve sosyo-kültürel kaynakların adil dağıtılmaması, gücün ve kaynakların sadece sermaye ve iktidar tekellerinin elinde toplanması, kaynaklara ve gelire eşit biçimde erişilememesi, emeğin değersiz kılınması, mülkiyet ve gelirlerin kontrolünde eşit söz hakkının olmayışı yoksulluğu doğuran ana olgular olmaya devam etmektedir.

Bunların açığa çıkardığı temel insan haklarından mahrum kalmak ve ortalama bir yaşam standardının altında yaşamak olarak özetlenebilecek ötekileştirilmişlik, şiddet veya şiddet tehdidi altında olmak, özgür irade kullanamamak, kimliğinden, inancından, cinsiyetinden dolayı dışlanıp istihdam ve toplumsal yaşama yeterli düzeyde katılamamak, özgürlüğün yoksunluğu veya yetersizliği, gelecekte korkmak, güvencesizlik, güçsüzlük, saygı görme haklarından mahrum bırakılmak, temel kaynaklara erişememek, hukuk, eğitim, sağlık, gıda, barınma iletişim gibi mal, hizmet veya alt yapıya yeterli düzeyde ulaşamamak, düşük okur yazarlık, kısa ve sağlıksız yaşam, önlenemez hastalıklara yakalanma gibi durumlar sadece gelir yoksulluğu değil bunu aşan, yoksulluğun farklı ve çok boyutlu biçimleridir.

Özcesi sistem bir yandan sermaye için zenginliği artırırken öte yandan geniş halk kesimleri için çok boyutlu yoksulluğu derinleştirmektedir. Kapitalist sistemi var eden bu ikili yapıdır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele ederken sadece gelir adaletsizliği ve fırsat eşitliği meselelerini değil bunları da içeren, sistemin yapısına karşı çok boyutlu mücadele, kapsamlı siyaset ve bütünlüklü çözüm perspektifleri geliştirilmesi gerekmektedir.

YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

Yoksulluk ortak paydadır fakat bu ortak paydada yer alanlar cinsiyetinden inancına, yaşından etnik kimliğine kadar farklı pay almaktadır. Yoksulluğun derecesi ve biçimi zamana ve coğrafyaya göre de farklılık gösterdiği gibi toplumun farklı kesimlerinde yoksulluktan tarihsel olarak özgün biçimde etkilenen başka bir deyişle en çok yoksullaşanların başında kadınların gelmesi tesadüf değildir. Çünkü kadın emeği sadece kapitalizm tarafından değil bu sistemin bir ayağı olan ataerki yani patriarka tarafından da sömürülmektedir. İktisadi sömürünün yanında patriarkal sömürüye de maruz kalan kadın ve kadın emeği çifte sömürü düzeninde toplumun diğer yoksul kesimlerine göre daha fazla yoksullaştırılmaktadır. Özellikle kapitalist ataerkinin günümüzdeki küresel ölçekli egemenliği mevcut kadın yoksulluğunu derinleştirmenin yanı sıra dünya genelinde kadın yoksulların sayısını da gün geçtikçe hızla artırmaktadır.

“Yoksulluğun kadınlaşması” olarak da ifade edilen bu durum yoksullukta cinsiyetin değişen rolünü, kadınların erkeklerden daha yoksul olduğunu hatta mutlak yoksulluğun kadınlara özdeşleşmeye başlamasını net biçimde ortaya koymaktadır. Çünkü kadınların iş gücüne katılımları zaman içerisinde artmasına rağmen yoksulluk sorunundan kurtulmadıkları açık biçimde ortaya çıkmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinden, geleneksel cinsiyet rollerinden kaynaklı kadınlar, iş gücü piyasasına katılabilse dahi ucuz işgücü olarak istihdam edilmekte, erkeklerle eşdeğer iş yapmasına rağmen eşit ücret alamamakta, güvencesiz, geçici ve kayıt dışı işlerde çalıştırılmaktadır. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre kadınlar istihdam edildiklerinde bile, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, erkeklere kıyasla oldukça düşük işgücü geliri elde etmektedirler. Yüksek gelirli ülkelerde, çalışan erkeklerin kazandığı her 1 dolara karşılık, çalışan kadınlar 73 sent kazanmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde ise kadınlar dolar başına sadece 44 sent kazanmaktadır.

Kadın yoksulluğunun derinleşmemesinin ve kadınların işgücüne katılmalarının önündeki en önemli engellerden biri de hiç şüphesiz toplumun paylaşması gereken, evdeki bireylerin ortak sorumluluğu olan hane içi iş ve sorumlulukların neredeyse tümüyle kadınların omuzuna bırakılmış olmasıdır. Ev işlerinden kaynaklı kadınların istihdama katılım oranı erkeklerin yarısı kadar bile değildir. Yine evli ve çocuk sahibi kadınların istihdama katılım oranı bekar ve çocuk sahibi olmayan kadınlarınkinin de ancak yarısı kadardır. Bu durum kadınları kamusal alandan ve istihdamdan dışladığı gibi ekonomik olarak erkeklere bağımlı hale

gelmesini, kadın yoksulluğunun kronikleşmesini ve kadınların neredeyse tüm zamanını alan ev içi emeğinin sömürülerek güvencesiz, emeklilik haklarından yoksun bir biçimde kullanılmasını devam ettirmektedir.

Son olarak, savaşlar, iç çatışmalar, göç, zorla yerinden ettirilme, küçük yaşta evlendirilme, düşük okur yazarlık, boşanma süreçlerinin erkeklerin lehine işlemesi gibi sayısız etmen kadınların toplumda karşı karşıya kaldıkları çok boyutlu eşitsizlik ve ayrımcılık da kadın yoksulluğunu doğuran ve derinleştiren etmenler olagelmeye devam etmektedir.

TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI / KADIN İŞSİZLİĞİ VE YOKSULLUĞU

Türkiye’de kadın emeği, dünya geneline benzer seyirde kapitalist patriarkal sistemde en çok sömürülen emek türüdür. Fakat genel olarak demokratik az gelişmişliğin, emek sömürüsünün, yoksulluğun ve işsizliğin en yüksek olduğu ülkelerin başında gelmesi nedeniyle kadınlar açısından tablo daha da ağırlaşmaktadır. Çünkü Türkiye genel olumsuz tablonun yanı sıra aynı zamanda bir bütün olarak cinsiyet eşitsizliğinin, kadınlara dönük çocuk yaştan itibaren sistematik baskının, her türlü ayrımcılık ve şiddetin en yüksek olduğu ülkelerin de başında gelmektedir. Bu olgular, özellikle Kürt sorununda çözümsüzlükte ısrar politikalarının sonucu olan güvenlikçi politikalar ve çatışma gerçekliği, demokrasi seviyesinde sürekli geriye düşüşlerin yaşanması ve son yıllarda derinleşen ekonomik kriz ile ele alındığında kadın yoksulluğu, ülkenin en önemli ama bir o kadar da görünmez kılınmak istenen sorunlarının başında gelmektedir.

Türkiye’de kadınların kamusal alanda varlığı, bu bağlamda kadın istihdamı ve kadın yoksulluğu tarihsel olarak farklı hükümet politikaları ile farklı biçimler almıştır. Fakat 2000’li yıllardan itibaren AKP hükümetlerinin yasal düzenlemeleri ile kadın emeği ve kadın yoksulluğu bakımından, neoliberal ekonomi politikaları ile muhafazakârlık arasındaki ilişkinin kristalize olduğu tarihsel bir dönemeçten geçilmektedir. AKP, iktidara geldiği 2002 yılından bugüne neoliberal politikalarla, emeği değil sermayeyi önceleyen yasalarla emeği güvencesizleştirirken, her alanda olduğu gibi istihdam politikalarında da cinsiyetçi yaklaşımıyla kadını “aile yaşamı ile uyumlulaştırma” adı altında bir yönüyle hangi mevkide çalışırsa çalışsın aynı zamanda ev içerisindeki tüm sorumlulukları yüklediği diğer yönüyle de işgücüne katılmaları önündeki en önemli engellerden biri olan ve kadın yoksulluğunu derinleştiren “ev kadınlaştırma” sürecine de ağırlık vermiştir. Kadınların bir yandan ucuz iş gücü olmasını öte yandan her şeyden önce ev içinde emeğinin sömürülmesini hedefleyen bu

politikalar, “kadının en önemli kariyeri anneliktir”, “evdeki işler yetmiyor mu?”, “işsizliğin esas sebebi kadınlardır” gibi ifadelerle de sık sık yansımaları bulmuştur.

Yine 22 yıllık AKP iktidarında, iktidar yetkililerinin, özellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlarının kadın istihdamını artırdıkları yönündeki iddialarına rağmen aşağıdaki verilerden de görüleceği üzere açık biçimde yürütülen kadın karşıtı politikalar bir bütün olarak kadın haklarını, kadın kazanımlarını geriye götürdüğü gibi kadın istihdamını da olumsuz etkilemiştir. Her 10 kadından sadece 3’ünün çalışabildiği, bunun çoğunluğunun da güvencesiz ve düşük nitelikli istihdam olarak adlandırılan işçilik vasfıyla çalışabildiği bu durumda kadın yoksulluğu derinleşmeye devam etmiştir. AKP dönemlerinde kadınlara yönelik ekonomik şiddet olan nitelikli iş gücüne katılımın engellenmesi ve yoksulluğun derinleşmesi her yıl yayınlanan uluslararası raporlarla da belgelenmektedir. Örneğin Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) *2023 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi*’nde Türkiye, “en dibe doğru” başlığıyla 146 ülke arasında 129’uncu sırada yer almıştır. Avrasya ve Orta Asya sınıfında yer verilen Türkiye, bu bölgedeki ülkeler arasında sonuncu olmuştur. Yine aynı endekse göre Türkiye’de kadın işsizliği, AB ve OECD üye ülkelerinin 2 katından fazla iken, kadınların işgücüne katılım reytinginde de Türkiye 146 ülke arasında 133. sırada yer almıştır.

TÜİK *2024 Hanehalkı İşgücü Araştırması* sonuçlarına göre istihdam edilenlerin oranı erkeklerde yüzde 67,4 iken kadınlarda bu oran 32,2’dir. Yüzde 32,2 olan kadın istihdamının yüzde 73,5’i işçi, yüzde 1,8’i işveren olarak istatistiklere yansımıştır. Kadın istihdamının erkek istihdamının yarısı dahi olmadığını gösteren araştırmaya göre yine işsizlik türlerinin en yüksek olduğu kategori yüzde 35,7 ile geniş tanımlı kadın işsizliği olmaya devam etmiştir. Üçüncü en yüksek işsizlik kategorisi ise 21,2 ile genç kadın işsizliği olarak belirlenmiştir. Geniş tanımlı kadın işsiz sayısının 4,5 milyon civarında olduğu ve 12 milyona yakın kadının, ailevi, düşük eğitim seviyesi, toplumsal engeller ve ev işleri dolayısıyla çalışma hayatına katılmadığı belirtilmiştir. En yüksek kadın istihdam oranı, genel istihdam oranlarına benzer biçimde yüzde 37,4 ile Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane bölgesinde iken, en düşük kadın istihdam oranı ise yüzde 18,2 ile Mardin, Batman, Şırnak, Siirt bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu veriler istihdam ve yoksulluğun bölgesel karakterini de bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Türkiye’de kayıt dışı çalışma düzeyinin yüksekliği dünya ortalamasının üzerinde ve temel bir istihdam sorunu olmakla birlikte, özellikle kadınlar için yaygın ve tipik çalışma biçimi olduğu açıktır. Zira çalışan kadınların yüzde 30,8’i kayıt dışı çalıştırılırken, 3 milyon 248 bin kadının sosyal güvenceden yoksun bir biçimde yaşamını idame ettirmeye çalıştığı da raporlara yansıyan bilgiler arasındadır. Bu kayıt dışı çalışma, çalışan yoksullar içinde kadınların yüksek

payının temel gerekçelerinden biridir. Bu durum aynı zamanda kadınların yüksek işgücü devrine engel, her tür sosyal korumadan yoksun olmalarına, çalışmaları sona erdiğinde işsizlik ve emeklilik ödemeleri gibi gelirin devamlılığını sağlayacak güvencelerden yararlanamamalarına yol açmaktadır.

Son olarak OECD 2022 verilerine göre Avrupa’da cinsiyetler arası işgücüne katılım farkının en yüksek olduğu ülke yüzde 38 ile Türkiye’dir. AB genelinde bu fark yalnızca yüzde 10’dur. OECD bu devasa farkın, yani Türkiye’de kadınların istihdamdan dışlanmalarının ve yoksulun da yoksulu olmalarının en önemli nedenlerinden biri olarak kadınların ev içinde harcadığı emeğe işaret etmektedir. Çünkü Türkiye’de kadınlar ev ve bakım işlerine günde ortalama 305 dakika, erkekler yalnızca 67,6 dakika ayırmaktadır. Aradaki bu ciddi fark hem kapitalizmin hem de erkeklerin sömürdüğü kadın emeği oranı anlamına gelmekte ve kadınların ekonomik yoksullukla paralel olarak “zaman yoksullu” olduğunu da göstermektedir. Ayrıca ev içinde harcanan bu görünmeyen emek kadının birincil işi, ücretli işi ise ek gelir olarak görüldüğünden dolayı çalışan kadının ücreti düşük tutulmaktadır.

İktidarın, evde bakım politikaları ile sosyal yardım adı altında verdiği oldukça düşük maddi destekler kadını özel alana, aileye, yoksulluğa hapsedtiği gibi bu haktan faydalanabilmek, yani sosyal yardım alabilmek için de annelik rollerine bağımlı kalmak zorunda bırakıyor. Ayrıca son yıllarda gittikçe ağırlaşan ekonomik krizle birlikte genel olarak işçi sınıfı, çalışanlar yoksullaşırken, kadınlar kriz dolayısıyla ilk işten çıkarılanlar, daha düşük ücretle çalışanlar, daha kötü çalışma koşullarına mecbur olanlar ve haneyi ayakta tutması gerekenler olarak bu krizi daha derin biçimde deneyimlemeye devam ediyor. Krizle birlikte dışarıdan alınabilen hizmetler kısıtlanırken, oluşan açık ve ihtiyaçlar kadın emeği ile kapatılıyor.

Sonuç olarak küresel kapitalizm ve patriarkal sistemden kaynaklı küresel bir sorun olan kadın yoksulluğu, çok farklı katman ve boyutları olan, kadınların iş gücü piyasası ve toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi özellikle hane içerisinde de ciddi biçimde ayrımcılık, eşitsizlik ve emek sömürsüne maruz kalmasının sonucu olarak varlığını korumaya ve derinleşmeye devam etmektedir. Bu sorunun yapısal ve sistemsal karakteri göz ardı edilerek dönemsel-geçici proje ve çalışmalarla kadın istihdamını artırma, iyileştirme, kadınları destekleyecek projeler üretme gibi çalışmaların palyatif çözümlerin ötesine geçemeyeceği açıktır. Daha da önemlisi “esnek çalışma” adı altında bir yandan kadınları kamusal alandan koparıp ev içi ve bakım işlerine yönlendirip, diğer yandan esnek adı altında yedek iş gücü olarak, yarı zamanlı, düşük ücretli, sosyal güvencesiz ve kötü iş koşullarında çalışmaya

katlanmak zorunda bırakmak kadın işsizliği ve kadın yoksulluğuyla mücadelenin gerçek bir yöntemi olmayacağı açıktır.

Bu sorunla etkin mücadelenin yolu her şeyden önce kadın karşıtı politikalardan vazgeçilip erkek egemenliği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle etkin mücadeleden geçmektedir. Çünkü kadın yoksulluğu bunların sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. İstihdam boyutuyla da kadınların ev içindeki iş yükünün sırtından alınması, eş değer işe eşit ücret alabilmesi, mobbing, şiddet, ayrımcılık ve cinsiyetçiliğe maruz kalmadıkları bir yaşamı sürdürebilecekleri, ücretli ve sosyal güvenceli iş sağlanması gerekmektedir. Tüm bunlar için de merkezi bütçeden sadece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "sosyal yardımlar" başlığına sıkıştırılan, kadın yoksulluğunu sürdüren, yöneten küçük bütçeler değil bir bütün olarak merkezi bütçenin, tüm bakanlık bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten, hedefleyen bir yerden planlanması, bütçe cetvellerinin ana başlıklarından biri olarak "Kadın Bütçesi" başlığının olması gerekmektedir. Ayrıca partimizin her yasama döneminde verdiği "Kadın Bakanlığının" kurulması kanun teklifinin ivedilikle gündeme alınması ve bu bakanlık bünyesinde kadınların her türlü sorunlarına bütünlüklü çözüm üretecek, cinsiyet eşitliğini geliştirecek politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

BORÇLULUK

AKP'li yıllarda borç, sadece sermaye birikimi sağlayan bir iktisadi aktivite değil toplumun yönetilmesinde bir yönetsel aygıt olarak da işlev görmektedir. AKP'nin ekonomi politik yörüngesi, ideolojik-politik iddialarının aksine daha fazla finansallaşma üzerinden ilerlemektedir. Böylece bir yandan faizin daha fazla artması ve sermaye birikim yollarının açılması diğer yandan borcun yatay ve dikey genişlemesi yoluyla nüfusun geneline yayılmasını getirmiştir. Borç, toplumsallığın yitimi ve hak öznesi olarak yurttaşlıktan düşmeyi sağlamak üzere devreye konan bir tahakküm stratejisidir.

AKP hükümetleri dönemi Türkiye'nin ekonomi politik bakımından küresel kapitalist sistemin Post-Washington Uzlaşısı'nın devrede olduğu döneme denk gelmiştir. Bu yönüyle 21. Yüzyıl'da perdenin küresel kapitalist sistem açısından açılışındaki şifrelerle Türkiye'de AKP dönemi ve politikalarının açılış şifreleri örtüşmektedir. 21. Yüzyıl kapitalizm açısından finansallaşmanın ekonomi politik yaşamın merkezine doğru yerleşmesiydi. Benzer bir süreç AKP eliyle Türkiye'de yürütülmüştür.

Küresel kapitalist sistemin 21. Yüzyıl anlayışı, Türkiye’de AKP politikalarında kendisini görmüştür. Bu dönemin en karakteristik özelliklerinden biri iktisadi alanın finansallaştırılması ve finansal ürünler üzerinden yurttaşların borçlandırılarak yeni siyasal tabiiyet biçimleri ve iktisadi açıdan sermaye birikim yollarının açılmasını sağlamaktır.

Küresel kapitalizmin reçetesine uygun şekilde AKP hükümetleri, finansallaşma hamlelerine hız vermiştir. Önce borcu kamunun sırtından alarak nüfusun geneline ve piyasaya doğru dağıtmıştır. Kısa bir süre içerisinde toplam borç içinde kamu borcu giderek azalırken hane halkı borçları başta olmak üzere borç yükü nüfusun geneline doğru yayılmaya başlamıştır. Böylece “faiz” bir sermaye birikim yolu olarak yeniden yapılandırılarak iktisadi yaşamın merkezine yerleşmiştir. Bu yönüyle, kendisine dönem dönem “İslamcı”, “muhafazakâr”, “yerli” ve “milli” sıfatları ekleyen/eklenen AKP hükümetleri döneminde “faiz” toplumun geneline doğru yayılmıştır. Denebilir ki, “faiz” sermayesi ve “faiz”in toplumsal yaşamda giderek artan ölçüde belirleyici faktör olması AKP politikalarıyla altın çağını yaşamıştır.

AKP VE BORCUN NÜFUSA YAYILMASI: FAİZİN ALTIN ÇAĞI

AKP hükümetleri döneminde iktisadi yaşamın finansallaşması ve finansal ürünlerle nüfusun borçlandırılmasının izini takip ederek faizin altın çağını izleyebiliriz. Bu yönüyle, AKP döneminin 2002-2020 yıllarında finansallaşma göstergeleri önemli bir gösterge demeti sunmaktadır.

2002 yılında 15.705.370 olan kredi kartı sayısı, 2020 yılı itibariyle 75.697.214 adede ulaşmıştır. Yani 2002 yılında her dört kişiye bir kredi kartı düşerken, 2020 yılı itibariyle neredeyse her kişiye bir kredi kartı düşmektedir.⁶ Özellikle 2008 yılındaki Mortgage Krizi’nden sonra ABD başta olmak üzere kapitalist sistemin merkezindeki ülkelerin parasal genişleme politikalarını devreye koymasından sonra, Türkiye gibi yarı-çevre ülkelere ciddi miktarda döviz akışı gerçekleşmiştir. Bu akışla birlikte kredi genişlemesi süreci başlamış ve nüfusun borçlandırılması hem dikey hem de yatay şekilde genişlemiştir.

2024 yılı itibariyle, borç miktarı ve nüfusa yayılımına dair bazı veriler, borçlandırma üzerinden Türkiye’nin geldiği “korkunç tablo”yu resmetmek için çarpıcı veriler sunmaktadır. Tabloyu betimlemek adına şu veri çarpıcıdır: BDDK verilerine göre, bireysel kredi kartı borçluluğu 2024 itibariyle 1 Trilyon 667 milyar TL’ye çıkmıştır. Bu bir önceki yıla göre yüzde 64 artış demektir.

---

⁶ Hasan Kılıç, *Devlet ve Borçla Yönetmek*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2024

Söz konusu tabloyu “korkunç” hale getiren bazı verilere baktığımızda:

- Takibe düşen bireysel kredi kartlarının (Kasım 2024) borç miktarı 47 Milyar TL olmuştur. Bu rakam geçen senenin aynı döneminde 13,5 milyar TL’ydi. Bu, yüzde 350 artış ve borcunu ödemediği için takibe düşen borç miktarının 3,5 kat artması demektir.
- Toplam icra ve iflas dosyası sayısı 39 milyona dayanmıştır.
- 2023 yılında kredi kartı borcunu ödeyemeyen kişi sayısı 543 bin kişi iken 2024 yılında kredi kartı borcunu ödeyemeyen kişi sayısı 899 bin kişiye çıkmıştır.

Bu “korkunç tablo”nun bir yüzünde egemenin yurttaşları tabiyet altına alarak yönetmesinin stratejisi yatmaktadır. Diğer yüzünde yurttaşlar açısından artık yaşamının kendisi borçlanmak olmuştur. Yurttaş açısından yaşamının kendisi borçlanmak iken, “faiz” ile sermaye biriktirenler açısından AKP dönemi altın çağ olmuştur.

BORÇ: AKP’NİN ŞİDDET EKONOMİSİ

AKP’nin finansallaşma politikalarıyla borcu nüfusun geneline yayması, biat üretmeye dönük bir ekonomi politik stratejidir. Bu strateji kapsamında hem simgesel şiddet yoluyla biat kültürü geliştirilmekte hem de sermaye birikimi sağlanmaktadır.

Para, sermaye, finans, borç gibi kavramlardan oluşan kavram setleri asla yalnızca iktisadi kavramlar değildir. Bilakis iktisadi kavram olmalarının yanında siyasal tahakkümü işaretleyen, çevreleyen ve dinamik hale getiren kavramlardır. Bu yönüyle yurttaşlar ve toplum için her daim simgesel şiddetin konusu haline gelmeye hazırdırlar. Veronica Gago ve Luci Cavallero’nun Türkçe’ye *Borcun Feminist Reddi* olarak çevrilen harika eserlerinde belirttikleri gibi “... borç, belli bir şiddet ekonomisinden başka bir şey olmayan bir itaat ekonomisi düzenler”⁷ diyerek bu çoklu ilişki ağını ve bağlantıyı açıkça gözler önüne serer.

Simgesel şiddetin devreye konmasıyla amaçlanan şey, yurttaş düzleminde “öznelliğin yeniden üretimi” nüfus açısından ise “tabiyet” üretilmesidir. Yurttaşlık bir hak öznesi olmaktır. Borçlanan insanın tutum gücünü yitirmesi, tabiyet dairesine dahil olması simgesel şiddetin sonuçlarından biridir. Borçlanan insan, bir başka düzlemde yeniden özneleştirilmektedir. Bu öznellik, biat kültürünün derinleşmesiyle üremektedir. Dolayısıyla güçlenen öznellikler değil, daha fazla kırılabilir hale gelen var oluşlar ortaya çıkmakta, kapitalist hegemonya karşısında bireyin daha fazla zayıflamasına neden olmaktadır.

---

⁷ Veronica Gago, Luci Cavallero, *Borcun Feminist Reddi*, Çev. Bilge Tanrısever, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2022

Bireysel düzlemin yanı sıra toplumsal düzlemde tüm nüfusa yayılan borç dolayısıyla tabiyet yani iktidara her katmanda egemenlik kipine biat geliştirilmek istenmektedir. Michel Foucault'un belirttiği gibi artık egemen için hedef tüm nüfustur. Bu nüfusun duygulanma, davranış ve tutumlarının belirlenmesi yoluyla tabiyetin kılcal damarlara kadar yayılmasıdır.

Hak öznesi olarak öznellikten düşüş ve nüfusa yayılan tabiyet bağlamının kökeninde *homo debitor*'ın (borçlandırılmış insan) imali vardır. Bu imal, kapitalist sistemin demokratik uygarlığı imkansızlık dairesi içine almaya yönelik bir hegemonya projesidir. AKP ise kapitalist hegemonyanın Türkiye'deki uygulayıcısı olmuştur. Özcesi, AKP politikaları, kapitalizmin *homo economicus* figürünün derinleşmesine *homo debitor*'un oluşumuna hizmet etmiştir. Bu yönüyle, AKP'nin siyasal söylemine yerleştiği anti-empyralist diskur, bir maskeden ibarettir.

AKP EKONOMİ POLİTİĞİNİN ARA TOPLAMI: GELECEKSİZLİK VE KIYAMET UFKU

AKP ekonomi politikasının ara toplamına baktığımızda, yurttaşlar için geleceksizlik ve kıyamet ufkunu ürettiğini görüyoruz. Borçlandırılmış insan, modern dünyanın 1789 Fransız Devrimi'yle kazandığı soyut yurttaşlık ve sonrasında Paris Komünü, 20. Yüzyıl devrimleriyle elde ettiği "somut/gerçek yurttaşlık" kazanımının ele geçirilmek istenmesinin hegemonik projesidir. Hak öznesi olarak modern yurttaşlığın iptal edilmesi, borçlanan insanın her türlü tutum gücünden ve hak talebinden uzaklaşmasına neden olan kırılğan bir hayata sahip olmasını amaçlamaktadır. Böylece borç hem kar üreten bir sermaye yolu hem de yurttaşlıktan düşüren bir siyasal hegemonya stratejisi haline gelmektedir.

Hak talep etmesi istenmeyen, vadeli borçlarla geleceği ipotek altına aldırılmak istenen insan, AKP'nin iddiasının aksine korunan-kollanan değil bilakis bu iktidarın politikaları tarafından kırılğan ve harcanabilir yaşamla baş başa bırakılan insan haline getirilmektedir. İddiasının aksine AKP hükümetleri, yurttaşını düşünmemiş, kollamamış bilakis borçlandırma siyasetiyle daha fazla tabiyet üretmek istemiştir.

Borçlu insanın gelecek ufku yoktur. Onun için ilerideki tek ufuk, kimi zaman yurttaşlıktan kimi zaman evlatlıktan kimi zaman ise topluluktan düşerek ortaya çıkan, bir kıyamet ufkudur. Borçlanmış ve geleceğini ipotek ettirmiştir. Yani o yaşamak ile canlı kalmak arasındaki derin uçurumda bulunur. Tam anlamıyla Goethe'nin dediği gibi "gelecek yokluğu kötülüktür." Borçlu, kötülük içinde yaşar. Geleceği de kötülük tarafından sarılmıştır. 22 yıllık

AKP iktidarlarının bakiyesi muazzam bir toplumsal ve bireysel borçluluk imalatıdır. 22 yılın sonunda toplumun geleceği kötülük tarafından sarılmıştır.

Bu kapitalist sistem saldırısına ve Türkiye özelinde ortaya çıkan görünümüne karşı bir kez daha yurttaşlık mücadelesi vermek, toplum olma vasfını kaybetmemeye yönelmek gerekmektedir. Bunun grameri Demokratik Ekonomi'nin inşasında gizlidir.

YOKSULLUK

Dışarıdan ve yukarıdan bakan gözler için yoksullar hayalet gibidirler: Saydamdırlar; içleri dışları görünür, ışığı geçirirler; karanlıkta kalan şeyleri yoktur. Sahip oldukları şeyler zaten biliniyordur; her anlamda çıplaktırlar, cismani varlıkları yok gibidir.⁸

AKP'li yıllarda halk kat be kat yoksullaşmıştır. Yoksulluk kalıcı yoksulluk biçimini alarak geniş bir nüfusa yayılmıştır. AKP'li yıllarda istikrarlı bir şekilde ücretler erimiş, işsizlik artmış, âtil işgücü oranı yükselmiş, mülksüzleşme ve yukarıya doğru servet transferi kesintisiz devam etmiş, emekçilerin ve yoksulların alım gücü düşmüştür.

2023 yılında 35 bin TL olarak alınan yoksulluk sınırının altında kalan kişi sayısı 18 milyon olarak hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de, ortalama her 5 kişiden 1'i yoksuldur. 2024 yılının genel ortalamasının bu rakamın çok üzerinde çıkacağını öngörmek mümkündür.

Servet adaletsizliklerinin bir diğer tarafını artan servet birikimi oluşturmaktadır. Son yıllardaki eşitsizlik artışı son derece çarpıcıdır. 2024 yılı rakamlarına bakıldığında Türkiye'de en zengin yüzde 1'lik kesimin ülkedeki servetin yüzde 40'ını aldığı görülmektedir. Türkiye bu kritere göre Avrupa'da servet dağılımı adaletsizliğinde ilk sırada yer almaktadır. Yine Avrupa'daki ülkelerle kıyaslandığında, en zengin yüzde 5 ve en zengin yüzde 10'un servetten aldığı paya bakıldığında Türkiye ikinci sırada bulunmaktadır.⁹

ASGARİ ÜCRET GENEL ÜCRET HALİNE GELMİŞ VE YILDAN YILA ERİMİŞTİR

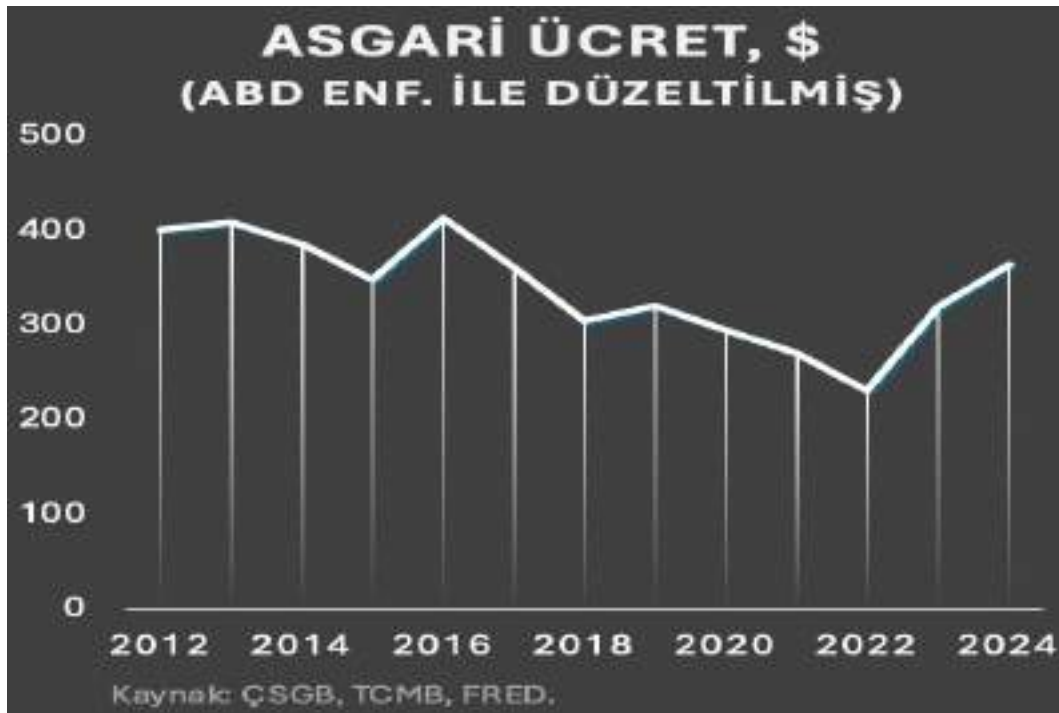
Asgari ücrete komşuluk oranında ücretlerle çalışan işçi ve emekçilerin oranının yüzde 50 olduğu ülkemizde asgari ücret ve asgari ücret komşuluğu bir arada düşünüldüğünde, asgari ücretin ülkedeki emekçilerin ücretlerinin neredeyse genelini belirlediğini söylemek yanlış

---

⁸ Necmi Erdoğan, *Kayıp Halk: Günümüzde Yoksulluk Halleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023, s. 22

⁹ <https://tr.euronews.com/2024/03/27/servet-dagilimi-adaletsizligi-turkiye-ve-isvec-avrupada-zirve-icin-yarisiyor>, erişim tarihi 29.11.2024

olmaz. Yüzde 50 oranındaki asgari ücret komşuluğunun ne ifade ettiğini anlatmak için şu bilgi yeterli olacaktır: Avrupa Birliği ülkelerinde asgari ücret komşuluğunda ücretle çalışanların oranı yüzde 4'ün altındadır. Bir diğer istatistiğe bakalım. 2002'de asgari ücret altında ücretle çalışanların toplam çalışanlara oranı yüzde 24,4'tür. 2022'de bu oran yüzde 33,8'e yükselmiştir. DİSK-AR'ın hesaplamasına göre 2002'de asgari ücretin iki katından fazla bir ücretle çalışanların oranı yüzde 40,1 iken, bu oran 2022'de asgari ücret ve ortalama ücret makasının daralması sebebiyle yüzde 18,1'e düşmüştür. Yaklaşık her 10 işçiden 6'sı asgari ücretin yüzde 20'si üzerinde bir ücretle çalışırken, bu oran 2002 yılında 10 işçide 4 idi.¹⁰

Asgari ücret on yıl öncesinin seviyesine düşmüştür (Kaynak: Hakan Kara, https://x.com/ali_hakan_kara/status/1850819768070062155)

AKP'li yıllarda asgari ücret, genel ve temel bir ücret haline gelirken, ortalama ücretler de aynı süre zarfında yıldan yıla düzenli bir şekilde erimiştir. 2005 yılının ücret ortalamalarıyla 2020'li yılların ücret ortalamalarını karşılaştırdığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: 2005 yılında ortalama ücret düzeyi asgari ücretin 2,2 katıdır. Bugün ise 1,7'ye katıdır.¹¹ Ücretli emekçilerin gelir dağılımında üst sıralarda yer alan kamu emekçilerinin, kamu işçilerinin ve

¹⁰ <https://www.evrensel.net/yazi/95872/patronlar-asgari-ucreti-nasil-silaha-donusturur>

¹¹ <https://www.birgun.net/makale/bolgesel-asgari-ucret-tartismasi-tuzak-569073>

sendikalı işçilerin ücretleri de yıldan yıla asgari ücrete doğru yakınsamaktadır. Yalnızca bu sektörlerde değil, diğer pek çok sektörde de ücretler asgari ücrete doğru yakınsamaktadır.

Reel ücretlerin küresel ölçekte düşüş eğiliminde olduğu bilinen bir gerçektir. G20 ülkelerinde ve Türkiye'nin de aralarında olduğu "gelişmekte olan ülkelerde" ücretler yıllardır aşağı yönlü seyretmektedir. ILO'nun *2022-23 Küresel Ücret Raporu*'na göre, dünyadaki ücretli çalışanların yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan G20 ülkelerinde reel ücretler 2008 krizinde eksi yüzde 1,1'e, salgın sonrası dönemde 2022'nin ilk yarısında eksi yüzde 2,2'ye gerilemiştir.¹²

Reel ücretlerin düşüşü, asgari ücretin erimesi ve ücretlerin asgari ücrete doğru yakınsaması basit sayısal ifadelerle ve istatistiklerle ifade edilmenin ötesinde anlamlarla yüklüdür. Emekçilerin ücretler yoluyla soyulmaları siyasal rejimin dönüşümüyle birlikte gitmektedir. Sendikal mücadelenin yıldan yıla iyice pasifize edildiği, asgari ücret ve toplu iş sözleşmelerinin korporatist bir tarzda belirlenmesi ve dayatma yoluyla kabul ettirilmesi git gide otoriterleşmekte olan rejimin tahkimatında kritik noktaları oluşturmaktadır.

2024 yılının Ekim ayında TÜİK 2023 yılına ilişkin *Gelir Dağılımı İstatistikleri*¹³ bültenini düzelterek yeniden yayımlamıştır. Bültende halkın çok geniş bir kesiminin yoksullaşmasına dair çarpıcı veriler yer almaktadır. Örneğin ülkedeki en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 48,7'ye çıkmıştır. En düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise yüzde 6,1 olarak hesaplanmıştır.

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçen Gini katsayısı, bir önceki yıla göre 0,005 puan artış ile 0,420 olarak tahmin edildi. Gini katsayısının 1'e doğru hareketlendiği zaman gelir adaletsizliğinin arttığını, 0'a doğru hareketlendiği zaman ise gelir dağılımının arttığını belirtmek gerekir. Tüm sosyal transferler hariç tutulduğunda Gini katsayısı 0,488, emekli ve dul yetim maaşı dahil diğer tüm sosyal transfer gelirleri hariç tutulduğunda ise 0,431 olarak hesaplanmıştır.

Yine aynı verilere göre, toplumun en yüksek gelire sahip olan yüzde 10'unun geliriyle en düşük gelire sahip olan yüzde 10'unun geliri arasındaki fark (P90/P10) bir önceki yıla göre yüzde 5,6 oranında açılmıştır. 2022 yılında P90/P10 oranı 14,2 olarak gerçekleşirken, 2023'te

---

¹² <https://www.evrensel.net/yazi/95907/patronlar-yoksullugu-nasil-silaha-donusturur>

¹³ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840>

bu oran 15'e ulaşmıştır. Bir başka deyişle en zengin yüzde 10'un geliri en yoksul yüzde 10'un gelirine göre 15 kat daha fazla olmuştur. P80/P20 oranı ise 7,9'dan 8,4'e çıkmıştır.¹⁴

İstatistiklerde göze çarpan bir diğer detay ise Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları illerin gelir düzeyi olmuştur. Toplumun en yüksek gelir elde eden yüzde 20'sinin aldığı payın, en düşük gelir elde eden yüzde 20'sinin aldığı paya bölünmesiyle hesaplanan P80/P20 oranının en yüksek hesaplandığı bölge 8,1 ile Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan olmuştur. Bölgeyi Ankara, 7,8 ile takip etmiştir.

Yoksulluk düzeyi tüm dönemlerde yoksulluk eşiğinin altında bulunan kitleleri tanımlayan bir kavram olan sürekli yoksulluk da TÜİK verilerinde artış göstermiştir. Verilere göre ciddi finansal sıkıntılarla karşı karşıya olan insanların oranı olarak tanımlanan maddi yoksulluk oranı, bir yılda yüzde 26'dan yüzde 28,4'e yükselmiştir. Sürekli yoksulluk oranı ise 1,7 oranında artarak yüzde 14'e çıkmıştır.

Genel yoksulluğun en çok etkilediği toplumsal kesimlerin başında çocuklar gelmektedir. Çocuk yoksulluğu da çarpıcı bir yükselişe ve çarpıcı bir orana sahiptir. TÜİK verilerine göre 2023 yılında yoksul çocuk oranı yüzde 31,3 iken ciddi maddi yoksulluk içinde olan çocukların oranı da yüzde 33,3'tür. Gerçek durumu tam olarak yansıtmadığını ve gerçek oranların da altında istatistikleri baz aldığını düşündüğümüz TÜİK verilerine göre bile neredeyse her 10 çocuktan 3'ü yoksulluk çekmektedir.

Çocuk yoksulluğuna yönelik TEPAV bünyesinde yayımlanan güncel bir çalışmada, Türkiye'de kişi başına gelire göre bakıldığında genel olarak çocuk yoksulluğunun artış eğiliminde olduğu ortaya konulmuştur. Yaş gruplarına göre ayırıldığında, 0-2 yaş bebekler ve 3-14 yaş çocuklarda yoksulluk oranının yükseliş eğilimi tespit edilen çalışmada, 2017'de yoksul bebek oranı yüzde 36,8 iken 2022'de bu oran yüzde 41,4'e yükseldiği vurgulanmıştır. Aynı tarihlere göre yoksul çocuk oranı ise yüzde 40,8'den yüzde 43,8'e çıkmıştır.

---

¹⁴ <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-de-gelir-esitsizligi-artiyor>

Şekil 2. Türkiye’de yaş gruplarına göre yoksulluğun* gelişimi

Kaynak: TÜİK TEPAV hesaplamaları * Yoksulluk eşiği olarak kişi başına kullanılan medyan gelirin yüzde 60'ı kullanılmıştır

Çarpıtılmış halinin bile mevcut tabloyu gizlemekten uzak kaldığı TÜİK'in 2023 istatistiklerinde bir diğer göze çarpan detay geniş tanımlı işsizlik oranındaki yükseliştir. İstihdam piyasasına ilişkin geniş tanımlı verilere bakıldığında en geniş tanımlı işsizlik olarak adlandırılan ve zamana bağlı eksik istihdam, işsizler ve potansiyel işgücünün toplamına bakarak hesaplanan atıl işgücü yüzde 27,2 ile tarihi rekor düzeye ulaşmıştır.

HALK YOKSULLAŞIYOR, YOKSULLUK KALICILAŞIYOR

TÜİK verileri son yıllarda en düşük ve en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik kesimler dışında kalan, ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzde 20'lik kesimin yaşadığı kaybı net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu üç grubun gelirden aldığı toplam pay geçen yıl itibarıyla yüzde 45,94'ten yüzde 44,30'a gerilemiştir. Söz konusu yüzde 60'lık kesimin toplam gelirden aldıkları pay, 2006'ya kadar giden veri setinde ilk kez yüzde 45'in altına düşmüştür. 2013'te bu üç grubun aldığı pay 47,7'ydi ve en yüksek 20'lik kesimin üstündeydi. Ancak o günden bugüne ikinci, üçüncü ve dördüncü grubun aldığı payda yaşanan düşüş ülkedeki orta gelirliilerin durumunu da göstermiştir.

Büro Emekçileri Sendikası'nın (BES) araştırma merkezinin (BES-AR) kasım ayı araştırması 2024 sonu itibarıyla erişebileceğimiz en güncel araştırmalardan birisidir. Araştırmaya göre gıda madde fiyatları üzerinden yapılan hesaplamada dört kişilik bir kamu emekçisi ailesinin sağlıklı beslenmesi için aylık yapması gereken harcama tutarı Kasım 2024

için 29 bin 100 lira olmuştur. Çalışmada tek bir çalışanın aylık yaşam maliyeti 39 bin 341 lira olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu en çarpıcı veri ise yoksulluk sınırı hesaplamasında ortaya çıkmıştır. Gıda harcaması ile giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı olarak hesaplanan Yoksulluk Sınırı 78 bin 617 lira olmuştur. Bu sonuçlara göre 2024 yılında da 17 bin 2 lira alan asgari ücretli 29 bin 100 lira olan açlık sınırının yüzde 71,15 altında ücret alabilmektedir.¹⁵

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) bağlı araştırma merkezi olan DİSK-AR'ın gıda fiyatları ile ilgili sunduğu güncel veriler de Türkiye'deki yoksulluğun boyutunu göstermesi açısından çarpıcıdır. 2024 Ekim dönemi istatistiklerinin ortaya konulduğu son araştırmaya göre resmi gıda enflasyonu yüzde 45,3 olarak açıklanırken gerçekte dar gelirlinin gıda enflasyonu 80,5 oranında seyretmiştir. Hükümetin yüzde 41'lik yıl sonu hedef enflasyon oranının tutmayacağına bir kez daha ortaya konulduğu bu son araştırmada ortaya konulduğu üzere 2003'ten bu yana ortalama fiyatlar 21 kat, gıda fiyatları ise 32 kat artmıştır.¹⁶ Tüm bu veriler net bir şekilde göstermektedir ki, AKP'li yıllarda yoksulluk derinleşmiş, yayılmış ve kalıcılaştırmıştır.

İŞÇİLEŞTİRİLEN ÇOCUKLAR

Çocukları eşitsiz tarihsel-toplumsal koşullar içinde daha eşitsiz bir konuma iten ve eşit toplumsal özne olma rollerini elinden alan kapitalist sistem, çocukları aynı zamanda sermayenin kar araçlarından biri olarak kabul etmektedir. Eşzamanlı olarak çocukların varlığını salt duygusal bir varlığa indirgeyen bu akıl, her ne kadar çocukların işçileştirilmesine karşı ara ara “sahte” çıkışlar gösterse de hakikat bizlere fiiliyatta bunun tam tersinin yaşandığını göstermektedir.

Afrika'dan Latin Amerika'ya, Asya Pasifik'ten Orta Doğu'ya milyonlarca çocuk başta tarım alanları olmak üzere hizmet ve sanayi sektörlerinde çalıştırılmakta, emek sömürsüne maruz bırakılmakta ve sermaye rejiminin kar hırsından dolayı yaşamlarını yitirmektedir. Çocukların yalnızca “3. Dünya” olarak tabir edilen yerlerde değil, dünyanın neredeyse her

---

¹⁵ <https://bes.org.tr/2024/11/15/bes-ar-4-kisilik-bir-memur-aillesinin-2024-kasim-ayi-aclik-siniri-29-bin-100-lira/>

¹⁶ <https://arastirma.disk.org.tr/?p=12095>

yerinde işçileştirildiklerini biliyoruz. Bununla birlikte oranın yüksek olduğu bölgelerde ise oranların yüksek oluşunda çocukları adeta kölelik koşullarında çalışmaya mahkûm eden sömürgeleştirme, savaş ve küresel sermayenin kar politikalarının etkisinin olduğu açıktır.

Bugün dünya üzerinde resmi rakamla 160 milyondan fazla çocuğun işçileştirildiği bilinmektedir. Covid-19 salgının etkisiyle de dünya genelinde işçileştirilen çocuk sayısının arttığı yönünde saptama ve uyarılar söz konusu iken dünya yüzeyinde sürmekte olan savaşlarla birlikte çocukların mültecileştirilmesi ve bunun bir sonucu olarak işçileştirilmesi artmaktadır.

Çocukların işçileştirilmesindeki temel etkenler ulusal ve ulus üstü sermayenin emek sömürüsü üzerine kurduğu rejim doğalında yaratılan yoksulluk, çocukların ucuz iş gücü olarak görülmesi ile çocukların yoğun emek sömürüsüne karşı çıkabilecek “örgütlülük ağına” sahip olmaması ve çocukların işçileştirilmesinin önüne geçmek için etkin politikaların belirlenmemesi/uygulanmaması olarak sıralanabilir.

Eğitime erişememe, göç, mültecileştirilmeyle birlikte ideolojik ve politik gerekçelerle belli coğrafyalara dönük hak temelli politikaların belirlenmemesi/uygulanmaması da çocukların işçileştirilmesinin diğer etmenleri arasındadır.

TÜRKİYE’DE İŞÇİLEŞTİRİLEN ÇOCUK GERÇEKLİĞİ VE İŞÇİLEŞTİRİLEN ÇOCUK CİNAYETLERİ

Türkiye’de çocukların işçileştirilmesi, AKP-MHP iktidarının ekonomi politikaları sonucu giderek artmakta ve büyük bir toplumsal ve politik sorun olarak karşımızda durmaktadır. AKP-MHP iktidarı tarafından çocukların işçileştirilmesi teşvik edilmekte, bunun yasal altyapısı türlü yol ve yöntemlerle oluşturulmaktayken, diğer yandan ise “çocuk işçiliği ile mücadele” programlarıyla sanki topyekûn mücadele yanılması yaratılmaya çalışılmaktadır. Ancak çocukların işçileştirilmesini engellemek mevcut iktidarın ekonomi-politik ajandasında yer almadığı gerçeğini çocuklar her an gündelik yaşamda deneyimlemektedir.

Türkiye’de işçileştirilen çocuk sayısı konusunda herhangi bir netlik söz konusu değildir. İlgili kamu kurumları tarafından kamuoyuna tatmin edici veriler açıklanmamaktadır. Açıklanan rakamların doğruluğu konusunda da şüpheler söz konusudur. Sendikaların verilerine bakıldığında ise işçileştirilen çocuk sayısının 2 milyonu bulduğu ve geçtiği, bu sayının yaz aylarında iki veya üç katına çıktığı görülmektedir. Veri güvenilirliği açısından en hafif tabirle “sorunlu” olan, ancak esas misyonu iktidarın emek sömürüsünün alt yapısını oluşturmakla

birlikte bunu meşru kılmak olan TÜİK'in 2023 Hane Halkı İşgücü Araştırmasına göre 15-17 yaş arasında işçileştirilen çocuk oranı, bir önceki yıla göre 3,5 oranında artış göstererek yüzde 22,1 olmuştur. Çalışmak zorunda bırakılan ve işçileştirilen çocukların yaş ortalaması her gün düşerken, sadece TÜİK verilerindeki 15-17 yaş arasına bile bakıldığında, her beş çocuktan birinin, oğlan çocuklarının ise üçte birinin işçileştirilmiş durumda olduğu sarıh bir şekilde ortadadır.

Özcesi halkların yoksullaşmasıyla paralel olarak çocuklar da işçileştirilmektedir. Eğitimden kopan çocukların kahir ekseriyeti işçileştirilen çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye'nin en güvencesiz, kırılğan, sömürülen ve şiddete uğrayan kesimi olan çocuklar çalışmak zorunda bırakılmaktadır.

İşçileştirilen çocuk ölümleri hakkında en sağlıklı verileri paylaşan İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi'ne göre Türkiye'de 2013–2023 yılları arasında en az 671 çocuk, iş cinayetlerinde katledilmiştir. 2002-2012 yılları arasında iş cinayetlerinde yaşamını yitiren çocukların sayısı her ne kadar güvenilirliği şüpheli de olsa Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre ise en az 236'dır. Fakat biz biliyoruz ki, işçileştirilip iş cinayetlerinde yaşamını yitiren çocuk sayısı kayıtlarda yer alan sayıların kat be kat üstündedir.

DEVLET ELİYLE ÇOCUKLARIN İŞÇİLEŞTİRİLMESİ: MESEM'LER

Bugün işçileştirilen çocuk gerçeğinin ve çocukların işçileştirilmesi sürecindeki iktidarın rolünün en sarıh şekilde görüldüğü yer ise MESEM'lerdir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin verilerine göre ise kapitalist sömürünün bir aracı olan MESEM'lerde çalışırken 44 çocuk yaşamını yitirmiştir.

AKP'nin 2012 yılında hayata geçirdiği eğitimde 4+4+4 düzenlemesinin ardından yaygınlaştırılan çıraklık ve stajyerlik uygulamalarıyla çocukların eğitimden uzaklaşmalarına ve işçileştirilmelerine iktidar tarafından zemin hazırlanmıştır.

Kapitalist sömürden en çok etkilenenler olan işçileştirilmiş çocuklar, mevcut emek rejiminde yetişkin emekçilerle çarpık bir şekilde "eşitlenmektedir". Bugün MEB'in verilerine göre MESEM'lere kayıtlı öğrenci sayısı 451 bin 842'dir. MESEM'lerde, "bir gün okulda dört gün iş yerinde eğitim alma" mottosuyla "maaş ve sigorta" ve "iş garantisi" sloganlarıyla, sermayedarların/sermaye dostu iktidarın bir "memleket meselesi" olarak gördüğü bu uygulamayla, çocuklar haftanın 5-6 günü, günde 10-12 saat çalıştırılarak yoğun emek

sömürüsüne maruz bırakılmaktadır. Mezkûr sloganlar ve mottolarla oluşturulan “iş garantisi illüzyonu” ve Türkiye’de derinleşen yoksulluğun neticesinde MESEM’lerde en çok yoksul ailelerinin çocuklarının bulunmasına ve doğalında, mevcut emek rejiminin temel amaçlarından olan, yoksulluğun nesiller boyu aktarımına yol açmaktadır.

Bir yandan “çocuk işçiliği” olgusu ile etkin bir mücadele ediyormuş algısı yaratmak için göstermelik projeler düzenleyen diğer yandansa MESEM uygulamasının yasal ve pratik zeminini oluşturan ve çocukların işçileştirilmesini teşvik eden iktidarın Milli Eğitim Bakanı, bir MESEM’deki iş cinayetinde yaşamını yitiren çocuğun ardından “MESEM’lerde kurallar net ancak olaylar bize uygulamada sorun olduğunu gösteriyor” açıklamasını yaparak sorunun özünü görmezden gelmeye ve kendilerini sorumluluktan azade kılmaya çalışmaktadır. Tüm bu çabalara karşın bizzat çocukların işçileştirilmesi de MESEM’lerdeki iş cinayetleri de bizzat bu iktidarın çocuk düşmanı politikalarının bir sonucudur.

YÜZBİNLERCE ÇOCUK TARIM ALANLARINDA ÇALIŞTIRILİYOR, MÜLTECİ ÇOCUKLAR İŞÇİLEŞTİRİLİYOR

Türkiye’de işçileştirilen çocukların yarısına yakını tarım alanlarında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Dayatılan yoksulluk sonucu yüzbinlerce çocuk eğitim hayatını sonlandırılarak çalışmak zorunda bırakılmıştır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği namına hiçbir şeyin, hijyen ve nitelikli barınma koşullarının olmadığı tarlalarda “kayıt dışı” olarak çalıştırılan çocuklar, günde 10-12 saatin üstüne çıkan sürelerde sömürüye maruz bırakılmaktadır.

2023 Eylül-2024 Ağustos döneminde tarım alanlarında en az 24 çocuk yaşamını yitirmiştir. Tarım alanlarında çalıştırılan çocukların büyük bir bölümü mültecileştirilen çocuklar ile Kürt çocuklardan oluşmaktadır.

Özellikle 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı’nın ve AKP iktidarının “savaşları büyüten” Ortadoğu politikasının sonucunda mültecileştirilen milyonlarca çocuk, aileleriyle beraber Türkiye’ye gelmek zorunda kalmıştır. Türkiye’de yaşama gözlerini açanları da hesaba kattığımızda milyonlarca mülteci çocuk, Türkiye’de temel haklarından yoksun bir şekilde, kutuplaştırıcı/düşmanlaştırıcı politikaların ve emek sömürüsünün mağduru olarak yaşamaktadırlar.

İktidarın uluslararası politikada bir nevi koz olarak kullandığı mülteciler, özellikle mülteci çocuklar, gündelik yaşamda her gün ayrımcılıkla karşılaşmasına ek olarak ucuz işgücü olarak görülmekte ve sermayenin çarkları arasında ezilmektedir. Yine İşçi Sağlığı ve İş

Güvenliği Meclisi'nin verilerine göre yalnızca son on yılda 79 mülteci çocuk iş cinayetlerinde yaşamını yitirmiştir. Tarım alanlarında çalıştırılanların en büyük kısmı oluşturulduğu mülteci çocuklar, birçok sektörün yanı sıra tekstil sektöründe de yoğun emek sömürsüne maruz bırakılmaktadır.

İŞÇİLEŞTİRİLEN ÇOCUK ÖLÜMLERİ VE CEZASIZLIK POLİTİKASI

Devlet politikası haline gelen cezasızlık, işçileştirilen çocukların ölümlerinde de önümüze çıkmaktadır. Hemen her gün bir yenisiyle karşılaşılan bu cezasızlık politikası örneklerinden en çarpıcı olanı ise 31 Ekim 2013'te Esenyurt'taki Özel Doğa Hastanesi'nin tabelasını takarken yüksek gerilime kapılarak yaşamını yitiren 17 yaşındaki Eren Eroğlu'dur. Eren'in katledilmesinin ardından açılan ve altı yıl boyunca dört defa bilirkişi raporu çıkarılan, yedi defa mahkeme heyeti değiştirilen, yedi defa savcı değiştirilen yargılamalar neticesinde sorumlular ödül gibi cezalar almışlardır.

Yine bir diğer cezasızlık örneği ise 14 Mart 2013'te Adana'da 13 yaşındaki Ahmet Yıldız'ın pres makinesine sıkışarak yaşamını yitirmesinin ardından açılan davada görülmüştür. Gerekli işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerini almayan işverene “taksirle adam öldürme” suçundan verilen 5 yıllık hapis cezası daha sonra 30 bin 40 TL adli para cezasına çevrilmiştir. Salt bu iki örnek dahi “bir işçi mezarlığına” çevrilen Türkiye'de işçileştirilen çocuk ölümlerini ve cezasızlık politikasını çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

NEDEN ÇOCUK İŞÇİLİĞİ YERİNE ÇOCUKLARIN İŞÇİLEŞTİRİLMESİ?

Kamuoyunda ve literatürde çocukların işçileştirilmesi sıklıkla “çocuk işçiliği” kavramsallaştırması ile dile getirilmekte ve bu ifadelendirme olgunun dile getirilişinde neredeyse esas/tek kavram olarak kullanılmaktadır. Fakat dikkate alınması gereken husus söylemin kurucu rolüdür. “Çocuk işçiliği” kavramsallaştırması, çocukların işçileştirildiği sorunsalını bir nevi söylem bazında “meşrulaştırma” uygulamada “normalleştirme” işlevi görmektedir.

Mezkûr ifade ile çocuğun, çocukluğun işçilikle, istihdam süreçleriyle olan ilişkisi arasında bir “doğallık” kurulmakta bu yolla tahakküm ve sömürü ilişkileri yeniden üretilmektedir. Söylemin kurucu rolüne atıfla öncelikle düzeltilmesi gereken nokta “çocuk işçiliği” kavramı yerine “işçileştirilen çocuklar” veya “çocukların işçileştirilmesi” kavramının

esas söylem olarak kullanılmasıdır. Böylelikle işçiliğin çocuklar için emek gücünün satılması sürecinde karşılaşılan doğal bir durum olmanın ötesinde, sermaye ve kar güdüsünü çocuklara yüklediği zaruri hal açığa çıkarılmaktadır. Tekrar edecek olursak çocukluk ile işçilik arasında ontolojik bir bağ söz konusu değildir. Çünkü çocuklar çocuktur ve işçi değildir! Mutlak suretle bu duruma karşı mücadele edilmelidir.

ÇOCUKLAR İŞÇİ DEĞİLDİR!

Çocukların işçileştirilmesinin önüne geçilmesi ve engellenmesi için 2025 Bütçesi'nden pay aktarılması ve bu durumun temel politika haline getirilmesi gerekmektedir.

Acilen atılması gereken adımlar ise şu şekildedir:

- MESEM'ler derhal kapatılmalıdır.
- Çocukları ucuz işgücü olarak gören ve bunun altyapısını oluşturan eğitim politikalarına son verilmelidir,
- Çocuk yoksulluğu ve çocukların işçileştirilmesi ile ilgili bilimsel ve güvenilir düzenli veriler kamuoyuyla paylaşılmalıdır,
- Çocuk çalıştıran kişi ve kurumlara göz yumulmamalı, caydırıcı cezalar verilmelidir,
- Yasadışı çocuk çalıştırmayı önlemeye yönelik tedbirler alınmalı, denetimler etkin ve sıkı bir şekilde yapılmalı, ilgili mevzuatlar yürürlüğe koyulmalıdır. Çocukların işçileştirilmesinin önüne geçecek mevzuat değişikliği biran an önce yürürlüğe konmalıdır.

Bizler DEM Parti olarak çocukların işçileştirilmediği, toplumsal üretim ilişkilerine sermayenin ihtiyaçları için değil, eşit ve toplumsal özneler olarak özgürleşmek için dahil olmalarını destekleyeceğiz ve bunun için çocuklarla birlikte mücadelemizi sürdüreceğiz.

EKOLOJİK TALAN

Yeryüzündeki her varlığı metalaştıran, insanın kendi emeğiyle birlikte doğaya ve doğadaki tüm yaşama yabancılaşmasına yol açan kapitalizmle birlikte, insanın kendi varlığını doğanın ve canlı yaşamının üzerinde gördüğü hiyerarşik ilişki derinleşmiştir. İnsanın kendisini diğer yaşam formlarının üstünde görme yanılığının bir yansıması olarak açığa çıkan bu ilişki,

bugün, dünyayı yok olmanın eşiğine getirmiştir. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünü güçlendiren pratik her geçen gün artmakta, gelinen noktada ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Ekosistemlerin çöküşü, iklim krizleri ve biyolojik çeşitliliğin yok olması, insanın kendini doğadan soyutlayarak kurduğu hiyerarşinin sürdürülemez olduğunun en bariz göstergeleridir. Bugün, bu sistemin devamlılığında ısrar etmek, tüm dünya varlıklarını kaynak olarak görmekte ısrarcı olmak demek ve kar elde etme uğruna bu varlıkları dünyadan artan bir hızla söküp atmaktır demektir.

ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ EKOLOJİK ETKİLERİ

Sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırma hedefiyle ekonomik ve politik bir sistem olarak şekillenen neoliberalizm, AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana doğa üzerinde etkilerini göstermiş, ekolojik tahribat derinleşerek hız kazanmıştır. Ekonomik büyümeyi her şeyin önüne koyan sermaye vizyonu sonucunda doğa metalaştırılmış, piyasanın bir parçası haline getirilmiştir. Geri dönülmesi zor birçok yıkımın faili olan iktidar, doğayı metalaştırma yolunda hem mevzuatı hem de uygulamaları dönüştürerek, doğayı sermayenin ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir. Bunun sonucunda hem doğanın hem yerel halkın hem de geleceğin bedel ödeyeceği, ekolojik kriz projelerine imza atılmıştır.

Doğanın sınır tanımaz bir şekilde sermayenin yağma ve talanına açılmasını kolaylaştıran iktidar politikasının başında şüphesiz özelleştirmeler gelmektedir. 2005 ve 2008 yıllarında İmar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, özelleştirme kapsamına alınan arsa ve arazilerde, 3621 sayılı Kıyı Kanunu veya 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında kalan yerler dahil olmak üzere genel ve özel kanun hükümleri kapsamında yer alan tüm alanlarda, her tür ve ölçekte plan, imar planı ile değişiklik ve revizyonları yapma veya yaptırma yetkisi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na, onaylama yetkisi ise Özelleştirme Yüksek Kurulu'na verilmiştir. Bu yasal düzenlemelerle, mega projeler için kamu arazilerinin özelleştirilmesi uygulamaları büyük bir ölçüde kolaylaştırılmıştır.

2014 yılında İstanbul'da, Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile doğal sit, arkeolojik alan, dere yatakları, yollar, belediye hizmet alanı, yeşil alan, askeri bölge, tarımsal üretim teknolojileri geliştirme parkı ve dini tesisi kapsayan 2 bin dönümlük 71 taşınmazın özelleştirilmesi bunun en çarpıcı örneğidir. Bu alanların çoğu, 3. Köprü, 3. Havalimanı ve Kanal İstanbul projelerinin etki alanları içerisinde kalmış, imar izniyle birlikte yüksek kar getirecek bölgeler arasında yer aldıkları için rant uğruna gözden çıkarılmışlardır. Özelleştirmeye tabi

tutulmuş, Sarıyer Gümüşdere'deki 590 bin 343 metrekarelik alan, tarım toprağı yok denecek kadar azalmış İstanbul'da tarımın yapıldığı, yörede yaşayanların hayvanlarını otlattıkları, geçimlerini sağladıkları bir alandır. Sermayeye rant sağlamak uğruna özelleştirilen alanlarda yükselmiş olan ekokırım projeleri sonucunda, yalnızca ekolojik denge değil, yöre halkının yaşamı ve geçimlik emeğı de zarar görmüştür.

Sermayenin çekici bulduğı ve bu bağlamda özelleştirme pratiğine uğrayan yüzlerce örnekten bir diğeri ise Muğla Bodrum'daki Cennet Koyu'nun özelleştirilmesidir. İçerisinde kültür varlıkları, tabiat varlıkları, SİT ve koruma alanının bulunduğu 678 bin metrekarelik arazi, 2012 yılında Özelleştirme İdaresi tarafından Cengiz Holding'e satılmıştır. Yıllardır en önemli kamu arazilerinin bir numaralı alıcılarından ve beşli çetenin demirbaşlarından olan Cengiz Holding, o zamandan bu zamana ticari rantı pahasına oradaki ormanları ve kıyıları talan etmekte, yürütme durdurma kararlarına rağmen ısrarını sürdürmektedir.

Özelleştirme meselesi ne yazık ki yalnızca kıyıları ve ormanlarla da sınırlı değildir. Türkiye coğrafyasındaki bütün su varlıkları da bu politikalarından nasibini almış, nehirler, akarsular özel şirketlere devredilerek, enerji üretimi adı altında HES'lerle ya da barajlarla ipotek altına alınmıştır. Koşulsuz ve bedelsiz temiz suya erişim hakkı böylelikle ortadan kaldırılmış, suyun özgür akışı dahi engellenmiştir. Böylelikle sucul sistemler olumsuz etkilenmiş, yaşam alanları sular altında kalmış, tarım alanları yok edilerek, insanlar göçe zorlanmıştır. 10 bin yıllık tarihiyle, yirmiden fazla uygarlığı topraklarında barındırmış olmasıyla dünya kültür mirası içerisinde yer alarak korunması gereken Hasankeyf, "doğaya fayda sağlayacak" yanılığısıyla bütün çabalara rağmen sular altında bırakılmıştır. Dolayısıyla AKP iktidarlarında mevzubahis, doğanın kendi özgül koşullarını, incir çekirdeğini dolduramayacak fayda etiketiyle/niyetiyle yok etmek olduğunda, ne binlerce yıllık tarih ne de binlerce yıllık yaşam mücadelesinin bir önemi olmaktadır.

AKP'İN BETON İKTİDARI

Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji anlayışı¹⁷, insan toplumları ile doğal çevre arasındaki ilişkinin, toplumsal tahakküm biçimlerinden bağımsız düşünölemeyeceğini öne sürmektedir. AKP'nin "beton ve inşaat iktidarı" olarak anılan ekonomi politikaları, bu tahakkümcü paradigmanın Türkiye'deki en açık tezahürlerinden biridir. AKP iktidarı boyunca,

---

¹⁷ Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözölüşü*, Çev, Mustafa Kemal Coşkun, İstanbul, Sömer Yayınları, 2019.

inşaat sektörü ekonomik büyümenin lokomotifi olarak görülmüş ve bu sektöre sınırsız bir teşvik sağlanmıştır. Özellikle 2012 yılında çıkarılan Kentsel Dönüşüm Yasası (6306 Sayılı Kanun), bu politikaların yasal zeminini oluşturarak hem ekolojik tahribatı hem de toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir.

Bu yasa, depreme dayanıklı yapıların inşa edilmesi bahanesiyle başlatılmış olsa da uygulamada yoksul mahalleleri soylulaştırma (*gentrification*) ve rant alanlarına dönüştürme amacıyla kullanılmaktadır. “Riskli alan” ilan edilen mahallelerde yaşayan halkın iradesi hiçe sayılarak, bu bölgeler büyük inşaat projelerine tahsis edilmiştir. Yerinden edilen yoksul halk, şehrin çeperlerine sürülürken, bu alanlar lüks konutlar, AVM’ler ve prestij projelerine ev sahipliği yapmıştır.

Ekonomik ve siyasi iktidar sahipleri kentsel alanları sermayenin ihtiyaçlarına göre şekillendirmiş ve ekolojik sınırları hiçe saymıştır, bir kentsel dönüşüm projesi değil, ekolojik ve toplumsal adaletsizliğin faili olmuşlardır. TOKİ gibi kurumlar aracılığıyla uygulanan projeler dolayısıyla yalnızca mekânsal değil, toplumsal bir ayrışmanın da tezahürü olmuştur. Fakat bugün, Türkiye’nin ihtiyacı, betonlaşma ve rant odaklı politikalar değil, insan ve doğa arasında uyumu esas alan bir toplumsal dönüşümdür.

TİCARİLEŞEN DOĞA: SERMAYENİN EKOKIRIM MİRASI

Doğa varlıklarının “kaynak” olarak değerlendirilmesi, ekolojik bütünsel bir yaklaşımdan ziyade, varlıkların ticari bir değer olarak algılanmasının sonucudur. Söz konusu varlıklar değişim değeri ile değerlendirmeye alınmakta, parasal mübadele ilişkisinin bir konusu haline getirilmektedir. Bu algı, aynı zamanda, doğa varlıklarının araçsallaştırılmasına sebebiyet vererek, bunları alınır satılır bir mal halinde, sermaye birikimine dönüştürmektedir. Fakat ekoloji piyasa mantığı ile ele alınamayacak ve insani bir merkezden yok edilemeyecek kadar hayati ve bütündür.

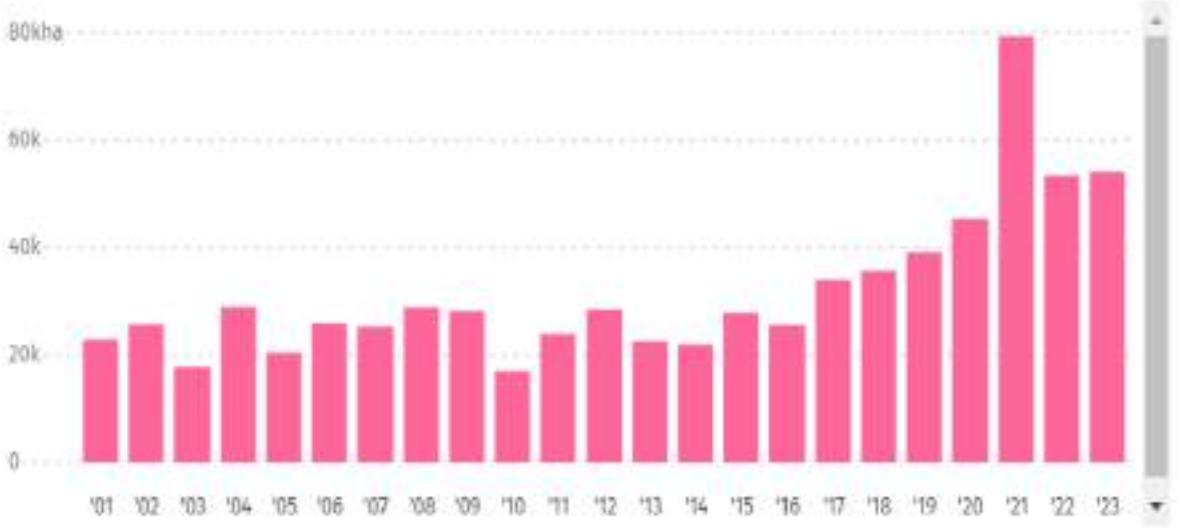
Günümüzde kıyıların, plajların, milli parkların giriş ücretlerine tabi tutulması bunun en basit örnekleridir. Bu ücretlendirme mantığı bu alanların korunması “naifliğiyle” değil, bu alanların ticari görülmesi ile yerleştirilmiştir. Söz konusu ticari akıl, bu alanların sermaye birikimine katkılarını arttırmak istediği noktada ise ormanlar, meralar, kıyıları inşaat membaina dönmüş, ekolojik zararı artan etkinlikler alanına dönüştürülmüştür. Dolayısıyla varlığının ya da gölgesinin “kâr” getireceği hiçbir alan kendi haline bırakılmamıştır.

AKP iktidarlarında Türkiye’de delik deşik edilmedik dağ, yerli veya yabancı şirketlerin güdümünde tahrip edilmedik orman bırakılmamıştır. Cudi’den Kazdağları’na, Defne’den Karaburun’a, Cerattepe’den Akbelen’e, Munzur’dan Çayeli’ne tahribat çetelesi giderek kabarıklaşan bir coğrafya ile karşı karşıya kalınmıştır. Kar hırsı her geçen gün artarak büyüyen, çevresel etki izinlerinin etrafından dönerek projelerini genişleten şirketler, bölgelerdeki halk direnişine rağmen iktidarın desteğiyle talan faaliyetlerini fütursuzca sürdürmektedir. 13 Şubat 2024’te 9 işçinin, siyanürlü liç yığını altında kalarak can verdiği İliç faciası gözler önündeyken, metrelerce yakınında birçok kaynağı besleyen Fırat zehirle akarken, İliç’teki atığın dahi nasıl saklanıp bertaraf edileceği belirsizliğini koruyorken, altın madenciliği projeleri için orman katliamları bütün yasal süreçlere rağmen devam etmektedir. Yerin altındaki getiri yerin üstünden çok şey götürmektedir. Olumsuz etkilerinin yıllarca, kuşaklar boyu hissedileceği sağlık ve çevre sorunları bugün uzmanlarca belirtilmektedir. Fakat yerin üstündeki bütüncül yaşam, sermayenin soluksuz büyüme hırsı karşısında gözden çıkarılmış, azınlığın zenginliği çoğunluğun yaşam refahına tercih edilmiştir.

Yıllar boyunca ekokırım projeleri için tıraşlanmadık orman bırakılmamışken, 2019’da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından, 11 Kasım “Milli Ağaçlandırma Günü” ilan edilmiştir. Bu 5 yıl içerisinde, Kuzey Ormanları tahrip edilmemiş, Şırnak’ta ağaç kesimleri sistematikleşip Facebook gibi sitelerde satışa çıkarılmamış, Madra Dağı’nın nefesi bilinçli bir şekilde kesilmemiş gibi Cumhurbaşkanı, bu yılki etkinlikte, “Türkiye’yi zümrüt yeşili ülke yapmaya çalışıyoruz. Ağaçlandırmada Avrupa’da birinci dünyada ise dördüncüyüz” diyebilmiştir. Binlerce hektarlık alanları iş makineleriyle tarumar eden bir iktidar adına değil de dikildikten sonra hiçbir şekilde bakımı gerçekleşmeyecek “3-5 ağaç” dikerek ormansızlaştırmanın giderebileceğini düşünen bir iktidar adına konuşmayı tercih etmiştir. Fakat, algıyı şekillendirmek isteyen bu söylem, küresel endekslerde karşılığını bulmamakta, istatistikler yaratılmak istenen algıyı boşa düşürmektedir. Maryland Üniversitesi Küresel Orman İzleme Örgütü’nün verilerine göre Türkiye, 2001’den 2023’e kadar yani AKP’li yıllarda 732 kha ağaç örtüsü kaybetmiştir. Bu da 2000 yılından bu yana ağaç örtüsünde yüzde 7,3’lük bir azalmaya tekabül etmektedir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 2016 yılından bu yana ağaç örtüsü her yıl artarak yitirilmiş, 2021 yılında ise kayıp en yüksek noktaya ulaşmıştır.

From 2001 to 2023, Turkey lost 732 kha of tree cover, equivalent to a 7.3% decrease in tree cover since 2000.

<https://www.globalforestwatch.org/dashboards/country/TUR/?map=eyJjYW55Cm3VuZCI6dHJ1ZX0%3D>

SERMAYE İÇİN HUKUKSAL DÜZENLEME VE ÇED

Yasa yapım pratiğini halk lehine icra etmeyen AKP, iktidara geldiği günden bugüne yasalarda, doğayı koruyan ne kadar düzenleme varsa hepsini bir bir sermayenin lehine değiştirmiştir. Açlık ve yoksulluk Türkiye'nin dört bir yanını sararken, çocuklar bugün okula aç gidip aç dönerken, emekliler çarşıda pazarda gram hesabı yaparak alışveriş yaparken hiçbir düzenleme yapma ihtiyacı gütmeyen iktidar, sermayeye rant kapılarını sonuna kadar açmak için defalarca düzenleme yapmıştır.

Maden Kanunu çıktığı 1985 yılından 2001 yılına kadar hiç değişikliğe uğramazken, 2001'den bu yana 22 kez değiştirilmiştir. Maden Kanunu değişince, Orman Kanunu da değiştirilmiş, madenlere izin verme yetkisi Orman Genel Müdürlüğü'nün elinden alınarak, bürokrasi aşamaları azaltılmış, maden tesislerinin açılımını kolaylaştıracak her türlü adım atılmıştır. Orman Kanunu, bu sebeptendir ki son 21 yılda AKP hükümetleri tarafından 32 kez

değiştirilmiştir. Yasaların koruyucu, kısıtlayıcı yönleri kırılarak, yok edici faaliyetler gelişi güzel biçimde yasalara eklenmiştir.

Değişime uğrayan bütün mevzuat, normlar hiyerarşisinde kendisinden önce gelen Anayasa, uluslararası sözleşmeler ve koruyucu sözleşmelerle çelişir hale gelmiştir. Maden mevzuatı bugün geldiği noktada, kendinden önce çıkarılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Toprak Koruma Kanunu, Zeytinciliğin Islahı ve Yabancıların Aşıltilması Hakkında Kanun gibi kanunlarla çelişmektedir. Fakat “Türkiye’yi maden ülkesi yapacağız” iktidarı, hukukun üstünlüğünü, ekosistemin önemini ve denetimi yok sayarak, sermaye odaklı politikasında ısrarını sürdürmektedir.

Öte yandan, çevreye zarar verebilecek projelerin değerlendirilmesi ve bu projelerin çevresel etkilerinin en aza indirilmesi için tasarlanmış bir mekanizma olan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreci AKP iktidarlarında işlevsiz hale getirilmiştir. Sermaye çıkarını gözetken bir formaliteye dönüştürülen ÇED’ler, projeler yasal prosedüre takılmasını diye “gerekli değildir” şeklinde düzenlenmiş ve bu artış özellikle son on yılda sistematik bir hal almıştır. İlk ÇED Yönetmeliği’nin yayımlandığı 1993 yılından 2023 yılı sonuna kadar verilen ÇED kararlarında 77.434 projeye “ÇED gerekli değildir”, 7.437 projeye “ÇED olumlu”, 77 projeye de “ÇED olumsuz”, 1.358 projeye ise “ÇED gereklidir” kararı verilmiştir. 30 yıllık bu istatistiğin 21 yılında iktidarda olan AKP, 77.434 projenin ÇED’e tabii tutulmamasının en önemli sorumlularından biridir. Çünkü bu dönemde “mega projeler”, maden sahaları, termik santraller ve inşaat projeleri gibi çevresel etkisi yüksek yatırımlar, AKP’nin sermaye dostlarına ait ekokırım projeleri sekteye uğramasını diye ya ÇED süreçlerinden muaf tutulmuş ya da hızlandırılmış prosedürlerle hayata geçirilmiştir.

Hayata geçirilen ÇED raporlarının çoğu, bağımsız, kamu ve çevre yararı gözetken firmalar tarafından değil, projeyi yüklenen firmalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Birçoğu eksik, yanıltıcı bilgiler içermiş, kamuoyu tarafından tespit ve itirazı gerçekleştiği halde, projeler ilerletilmeye devam edilmiştir. Halk itirazlarının da önemli bir kısmını içermesi gereken bu prosedür yerel halkı ya dikkate almamış ya da bu itirazlar güvenlik güçleri aracılığıyla bastırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ÇED süreçleri bilinçli bir şekilde yozlaştırılmış, ekolojik yıkım hızlandırılmış, doğrudan yaşamı etkilenen yerel halk karar süreçlerinden dışlanmıştır. Demokratik katılım ilkelerinin tamamını ihlal eden bu durumlar, çevresel hak arayışlarının yargı yoluyla da engellenmesiyle birleştiğinde, halkın direniş ve savunma gücünü kırmayı hedefleyen sistematik bir politikanın parçası haline gelmiştir.

DOĞA SAVUNUCULUĞUNUN KRİMİNALİZASYONU

22 yıllık AKP iktidarında yıkım ve kırımın bütün formlarıyla deneyimlendiği, ekokırım suçlarının katlanarak arttığı, yeşilin sermaye algısıyla yalnızca paraya indirildiği ve bütün bir coğrafyanın çoraklaştırıldığı, görmezden gelinemeyecek kadar ciddi bir meseledir. Söz konusu iktidarın bu süreç boyunca belirleyici özelliklerinden biri ise, doğasına sahip çıkanları düşman, dağı, ormanı, ovayı işgal edip yok eden ise dost eylesidir. Beşli çetenin bir diğer mensubu LİMAK'ın aşama aşama katlettiği Akbelen'de, orman yok edilmesin, ağaçlar kesilmesin diye yaşam nöbeti tutan yurttaşların, aktivistlerin ormana girişlerine yasak getirebilecek kadar da ileri gidilebilmiştir. Doğayı ve yaşamı yok edecek projelere karşı tutum alanların katıldıkları barışçıl gösteriler suç sayılmıştır. Bu durumun örnekleri çok olmakla birlikte, bu gösterilerin suç mahalline dönüştüğü de olmuştur. 3 Eylül 2024'te Artvin Hopa'da Yapısoy Beton'un katletmek için girişimde bulunduğu ormana sahip çıkarak, ekokırım suçu işleyenlerin karşısına direnişle dikilenlerden Reşit Kibar silahlı saldırı sonucu katledilmiştir. Reşit Kibar'la birlikte direnişte bulunanlardan Dursun Ali Koyuncu'nun ise "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" iddiasıyla hakkında dava açılmış, "hukuk önünde hesap soracağız" demesi aleyhinde suç delili sayılmıştır. Dolayısıyla, yargı kendisini sermayeye siper etmiş, hukuki süreçler, anayasal bir hak söz konusu olmasına karşın manipüle edilmiştir.

Sonuç olarak, AKP'nin 22 yıllık dönemi, neoliberalizmin rehberliğinde doğanın talan edilmesinin sistematik bir devlet politikası haline geldiği ve ekolojik tahribatın katlanarak büyüdüğü bir süreç olmuştur. İnsan-doğa ilişkisini sermaye mantığına indirgeyen bu anlayış, ekolojik felakete, krizlere ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine de zemin hazırlamıştır. Ekokırım projeleri, ekolojik bütünlük ve yaşamını yok ederken, yaşamdan yana olanların direnişlerini bastırmaya yönelik hukuksal ve fiziksel baskılar artırılmıştır. Bugün gelinen noktada, sürdürülebilir bir gelecek için betonlaşma ve rant odaklı politikaların terk edilmesi, insan ve doğa arasında uyumu esas alan, ekolojik ve toplumsal adalet temelli bir dönüşümün hayata geçirilmesi ve bütçe kaynaklarının bu yönlü kullanılması zorunludur. Aksi halde, sermaye lehine devam ettirilen bu politikaların bedelini, tekeli elinde barındıran sermaye değil, halklar, doğa ve gelecek kuşaklar olumsuz birçok yansımayla beraber ödemek zorunda kalacaktır.

ÇATIŞMA EKONOMİSİ

Çatışmalar, Türkiye'ye yalnızca insani değil, ekonomik açıdan da ağır maliyetler yüklemiştir. Bu süreçte farklı hükümetler, çatışma ortamının maliyetini zaman zaman açıklamış, ancak net bir tablo ortaya konulamamıştır. AKP iktidarının 22 yıllık döneminde ise bu maliyetin daha da arttığı ve Kürt sorununda demokratik çözüm üretilmemesi nedeniyle ekonomiye yansıyan faturanın ağırlaştığı görülmektedir. Aradan geçen 22 yılda ekonomi, çözülmemiş yapısal sorunlar, neoliberal politikalar ve çatışma politikalarının ve güvenlikçi uygulamaların maliyetiyle derin bir çürüme sürecine girmiştir. Çözumsuzluğun doğrudan ve dolaylı ekonomik maliyetleri yıllardır büyürken, DEM Parti'nin barış perspektifi, bu meselenin sadece bir çatışma değil, bir hak ve eşitlik mücadelesi olduğuna işaret ederek çözümde ekonomik kalkınmayı ve toplumsal refahı merkeze almayı önerir.

Demokratik Gelişim Enstitüsü'nün (DPI) raporuna göre, 1985-2021 yılları arasında Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nın (GSYH) yaklaşık yüzde 1'i çatışmalarda yok olmuştur. Aynı rapora göre 40 yıllık çatışmalı sürecin ekonomik maliyetinin yaklaşık olarak 4 trilyon dolar olduğu belirtilmiştir. Bu meblağ ekonomik gelişmenin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Çatışmaların neden olduğu ekonomik kayıplar sadece savunma bütçesi ile sınırlı kalmamış aynı zamanda dolaylı olarak iş gücü kaybı, kamusal yatırımlarda azalma, turizm gelirlerinde düşüş gibi sorunlarla daha da derinleşmiştir. Böylesi bir potansiyel kayıp, yalnızca bugünün değil, geçmiş 40 yılın da ekonomi politikalarının analizini gerektiriyor. Bu süreçte, yok edilen kaynakların üretim, istihdam ve refah üzerinde yaratabileceği çarpan etkisi göz ardı edilemez. Eğer bu kaynaklar ekonomide kalsaydı, Türkiye'nin milli gelirinin en az yüzde 35 oranında artması mümkün olacaktı.

GSYH'nin yüzde 1'ine denk gelen kayıplar toplumsal refah seviyesini olumsuz etkilemiştir. Çatışmalar, özellikle Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde işsizlik oranlarını artırmış, zorunlu göç nedeniyle şehirlerdeki ekonomik dengesizlikleri derinleştirmiştir. Aynı zamanda, bu bölgelerdeki insanların eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerine erişimi sınırlı kalmış, bu da yoksulluk döngüsünü pekiştirmiştir.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi güvenlikçi politikalarının öncelendiğinin gözlemlendiği 2025 yılı bütçesinde, savunma harcamaları için 913,9 milyar lira, iç güvenlik için 694,5 milyar lira ödenek öngörülmektedir. Buna Savunma Sanayii Destekleme Fonu için ayrılan kaynak da dâhil edildiğinde, 2025 yılında güvenlik ve savunma ile doğrudan ilgili kurumlara toplamda 1 trilyon 608 milyar TL ödenek tahsis edilmektedir.

İçişleri Bakanlığı	623.899.190.000
Milli Savunma Bakanlığı	96.401.694.000
Emniyet Genel Müdürlüğü	416.426.543.000
Jandarma Genel Komutanlığı	261.262.624.000
Milli İstihbarat Teşkilatı	28.896.461.000
Sahil Güvenlik Komutanlığı	16.766.308.000
Milli Güvenlik Kurumu Sekreterliği	380.778.000
TOPLAM	1.444.033.598.000

2025 Bütçesi incelendiğinde, 2024 yılına göre artışın, yüzde 80'in üzerinde olduğu görülmektedir. Güncel kurla yaklaşık 47 milyar dolara denk gelen bu miktar, daha önceki bütün hükümetlerin savunma ve güvenliğe ayırdığı paydan daha fazla olmasıyla dikkat çekmektedir.

2025 yılında toplam savunma ve güvenlik harcamalarına ayrılan 1,6 trilyon TL'lik bütçe, toplam harcamaların da yüzde 10,86'sını oluşturmaktadır. Bu rakam, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığını bütçelerini geride bırakmaktadır. Bu durum, hükümetin önceliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi temel kamu harcamalarına ayrılması gereken kaynaklar, savunma bütçesine aktarılmaktadır.

Öte yandan 40 yılı aşkın süredir devam eden çatışma ortamının Türkiye'ye toplam maliyeti üzerine farklı dönemlerde çeşitli rakamlar telaffuz edilmiştir. 2007 yılında dönemin TBMM Başkanı Köksal Toptan, bu maliyeti 250 milyar dolar olarak belirtmiştir. 2008'de Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, çatışma ortamının Türkiye'ye zararının 300 milyar doların üzerinde olduğunu ifade etmiştir. 2011 yılında Bakan Faruk Çelik, bu maliyeti 400 milyar dolar olarak dile getirmiştir. 2013 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, çözüm süreci kapsamında yaptığı açıklamada, son 29 yıldaki maliyetinin yaklaşık 300 milyar dolar olduğunu belirtmiş ve çatışma ortamının sadece can kaybına değil, ekonomik zararlara da yol açtığını vurgulamıştır. İlerleyen yıllarda, bu maliyet tahminleri artmıştır. 2013 yılında Numan

Kurtulmuş, maliyeti 620 milyar dolar olarak açıklamış, 2018’de bu rakamı 1,5 trilyon dolara, 2019’da ise 2 trilyon dolara güncellemiştir. Bu resmî açıklamalar dikkate alındığında 2013 yılına kadar toplam 300 milyar dolar olan çatışmaların maliyetine sadece altı yılda 1,7 trilyon dolar eklenmiştir.

Aynı konuda 2019’da eski Başbakan Binali Yıldırım, çatışmaların yol açtığı kayıpları 1,5 trilyon dolar olarak belirtmiştir. 2018 yılında *Sabah* gazetesine konuşan “siyasi istikrar analisti” Serdar Sement, sadece kamu harcamaları baz alındığında 20 yılda milli geliri yüzde 1,5 geriye düşürdüğünü ve bu kaybın toplamda 240 milyar dolar civarında olduğunu belirtmiştir.

Güvenlik ve savunma odaklı politikaların hem ekonomik hem de toplumsal maliyetlerini gözler önüne seren bu açıklamalar, çözüm üretmek yerine güvenlikçi politikaların körüklenmesinin faturasının halklara kesildiğini göstermektedir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin 2019 yılında Türkiye’nin Rojava’ya dönük operasyonuna atıf yaparak, “Fırtına obüslerinin mermi maliyeti yılda 5 milyar doları buluyor, bir savaş uçağının bir saatlik uçuş maliyeti 14 bin dolar” sözleri, bu politikalarla nasıl ekonomik yükün altına girildiğini gözler önüne sermektedir. Yine dönemin AKP Genel Başkan Yardımcısı Nurettin Canikli ise 2022 bütçe görüşmelerinde, “bir mühimmatın maliyeti 5 milyon dolar, yerli nüfuz edici bombalar 1,2 milyon dolar, en ufak operasyonlarda binlercesi kullanılıyor” diyerek benzer şekilde astronomik harcamaları itiraf etmiştir.

22 yıllık AKP iktidarı döneminde, doğrudan güvenlik ve savunma ile ilgili kurumlara ayrılan bütçe, yıllardır sürdürülen çözümsüzlüğü derinleştiren güvenlikçi politikaların yalnızca kaynaklarımızı tüketmekle kalmadığını, aynı zamanda toplumsal barışa en büyük darbeyi vurduğunu açıkça göstermektedir. 2024 yılına kadar doğrudan güvenlik ve savunma ile ilgili kuruluşlara ayrılan bütçe, toplamda 3 trilyon 96 milyar 427 milyon TL olmuştur.

	Milli Savunma Bakanlığı	Emniyet Genel Müdürlüğü	Jandarma Genel Komutanlığı	Milli İstihbarat Teşkilatı	İçişleri Bakanlığı	Sahil Güvenlik Komutanlığı	Milli Güvenlik Kurumu Sekreterliği
2003	10.209.250	3.207.179	1.821.759		499.609	115.689	
2004	10.011.848	3.754.736	2.074.467		622.957	137.630	
2005	10.976.453	4.236.258	2.371.673		790.717	174.659	
2006	11.877.533	4.804.713	2.571.561	352.570	917.872	194.459	10.971
2007	13.052.398	6.151.963	3.137.341	425.217	1.181.744	229.933	12.724
2008	13.272.707	6.596.463	3.128.378	423.557	1.346.945	233.317	11.036
2009	14.532.622	7.948.792	3.690.760	459.397	1.867.571	253.586	12.126
2010	15.118.234	8.588.395	3.898.531	523.479	2.463.466	275.982	12.423
2011	16.975.987	10.578.334	4.566.662	665.568	2.362.416	316.247	13.640
2012	18.229.672	12.119.314	4.913.982	750.942	2.585.387	375.997	14.377
2013	20.359.914	14.777.121	5.843.453	995.569	2.888.763	432.035	19.026
2014	21.815.196	16.557.013	6.156.691	1.058.707	3.550.923	452.488	20.094
2015	22.764.255	17.623.719	6.489.530	1.108.270	3.898.467	506.226	22.575
2016	38.337.056	21.140.638	9.605.606	1.747.555	9.026.669	654.438	25.975
2017	41.404.851	23.537.811	11.874.908	1.995.692	7.434.922	747.802	28.071
2018	52.235.002	21.381.841	14.238.027	2.902.909	9.364.400	875.147	29.364
2019	65.543.821	28.937.058	21.115.934	2.401.444	13.227.353	1.073.983	32.341
2020	61.270.707	27.712.410	22.432.315	2.452.287	12.332.750	1.341.665	35.015
2021	85.610.189	49.862.283	30.605.330	3.115.409	14.048.728	1.655.651	42.072
2022	147.820.638	83.267.523	51.871.034	5.942.456	26.995.348	1.016.669	81.763
2023	269.950.161	169.865.949	107.020.584	12.134.096	54.242.011	6.017.836	152.867
2024	440.496.960	305.479.702	189.693.588	17.447.418	76.295.436	11.517.337	286.061
TOPLAM	1.401.865.456	848.129.215	510.124.114	56.902.492	247.944.454	30.598.776	862.521

Öte yandan yeniden çatışmalı ortama dönülen 2015-2024 dönemi rakamları da çatışma ortamının ekonomiye dolaylı yansımaları net şekilde ortaya koymaktadır. 2013-2015 yılları arasında yürütülen “Çözüm Süreci”, Kürt sorununun çözümüne yönelik ciddi bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde iç güvenlik harcamalarının azalmasıyla Türkiye ekonomisinde bir rahatlama gözlenmiştir. Ancak 2015 yılında sürecin sona ermesi ve çatışmaların yeniden başlaması, bu olumlu etkileri ortadan kaldırmıştır. 2003-2010 arası dönemde savunma harcamalarının GSYH’ye oranı yüzde 2,5 ila 3 arasında değişirken, 2010-2014 arasında bu oran yüzde 2 seviyesinin altına düşmüştür. 2015’te yeniden güvenlikçi politikaların devreye konulması birlikte yüzde 2,5 seviyelerine yükselmiş, 2023 yılındaki harcamalar, GSYH’nin yüzde 1,5’ine denk gelmiştir.

Öte yandan Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), 2023 yılına dair küresel askerî harcamalarla ilgili raporuna göre Türkiye 15,8 milyar dolarlık harcamayla,

2022'ye göre bir sıra yükselerek dünya genelinde 22'nci sırada yer almıştır. Türkiye'nin askerî harcamaları 2023'te 2022'ye göre yüzde 37, 2014-2023 arası dönemde de yüzde 59 artış göstermiştir. SIPRI raporuna göre Türkiye, 2023'te Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'sının (GSYİH) yüzde 1,5'ini askerî harcamalara ayırmış, Türkiye'nin harcamalarının küresel harcamalardaki payı ise yüzde 0,6 olmuştur.

Askerî harcamalardaki artışın doğrudan sosyal eşitsizlikleri derinleştiren sonucunu da göz ardı etmemek gerekir. Türkiye'nin askerî harcamaları 2023'te, 2022'ye göre yüzde 37 oranında artmışken, ülkenin yoksulluk oranları da giderek yükselmiştir. TÜİK verilerine göre, 2023'ün ikinci çeyreğinde yoksulluk oranı, 2022'ye kıyasla artarak, Türkiye'de yaklaşık 25 milyon kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı bir durumu işaret etmektedir. Bu durumda, askerî harcamaların hızla artarken, sosyal refahın sağlanmasına yönelik harcamaların geride kalması, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi sorunları daha da derinleştirmektedir.

Türkiye'deki askerî harcamaların büyüklüğü, sosyal politika harcamalarına ayrılması gereken payın kısıtlanmasına neden olmuştur. Örneğin, 2023 yılında eğitim harcamaları GSYH'nın yüzde 4,5'ini bulurken, sağlık harcamaları ise yaklaşık yüzde 6 seviyesindeydi. Ancak askerî harcamaların GSYH içindeki payı 1,5 oranında kalırken, sosyal güvenlik harcamaları ve özellikle yoksulluğu hedef alan sosyal yardımlar, bu oranın gerisinde kalmıştır. Bu da özellikle dar gelirli gruplar için yaşam kalitesinin iyileştirilmesi adına önemli bir bütçe kaybına yol açmaktadır.

Devletin askerî harcamalar için daha fazla kaynak ayırması, özellikle düşük gelirli aileler için sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetlerine ayrılan payların azaltılması anlamına gelmektedir. Yoksulluk sınırındaki bireyler, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanırken, devletin bu gruplara yönelik sosyal yardımları kısıtlaması, daha fazla sosyal eşitsizliğe neden olmuştur.

AKP'nin 2015 sonrası güvenlikçi politikalara dönüşü, ekonomik kaynakların israf edilmesine ve Türkiye'nin ekonomik çöküşüne zemin hazırlamıştır. Bu dönemde enflasyon, işsizlik, borçlanma ve gelir adaletsizliği gibi göstergelerde yaşanan sert bozulmalar, hükümetin halkın refahından çok kendi politik çıkarlarını gözeten bir yönetim anlayışını tercih ettiğini gösterdi. Enflasyonun 2018 sonrası kontrolden çıkarak resmi rakamlara göre yüzde 85,5 ile zirve yapması, yanlış ekonomi politikalarının ve güvenlikçi yaklaşımın ekonomik dengeleri nasıl alt üst ettiğini gözler önüne sermektedir. Bu, sadece tüketim gücünü yok etmekle kalmamış, aynı zamanda gelir adaletsizliğini ve halkın alım gücü kaybını da artırmıştır.

İşsizlik oranları, güvenlikçi politikaların ekonomik etkilerini en net şekilde yansıtan göstergelerden biridir. Genç işsizlik oranının yüzde 16,5 gibi yüksek bir seviyeye çıkması, hükümetin üretim ve istihdam odaklı politikaları bir kenara bıraktığını göstermektedir. Savunma harcamalarına ayrılan devasa bütçe, üretim ekonomisinin temel unsurlarını ihmal etmiş, milyonlarca genci işsizliğe ve umutsuzluğa mahkûm etmiştir.

Dış borç stokunun 2015'ten 2024'e 500 milyar dolara yükselmesi, Türkiye'nin ekonomik bağımlılığını ciddi ölçüde göstermektedir. Ülkenin güvenlik harcamaları için giderek daha fazla borçlanması, dış finansmana bağımlılığı artırarak ekonomik krizlere karşı kırılganlığını büyütüştür.

Bu çerçevede, Türkiye'deki askeri harcamaların artışı, sosyal politikaları ihmal etmesine ve halkın ekonomik olarak en korunaksız kesimlerinin daha fazla mağdur olmasına yol açmaktadır. Yoksulluk, yalnızca gelir düzeyinin düşüklüğüyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda eğitime, sağlığa ve barınmaya erişim gibi temel haklara da etki etmektedir. Sonuç olarak bu tablo, hükümetin hem ekonomik hem de insani kalkınma açısından başarısızlığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yılı aşan tarihine bakıldığında, bölgesel eşitsizlik makasının giderek açıldığı, devletin merkezci siyasi yapısının ekonomi ve politikalarına da sirayet ettiği açıkça görülmektedir. Bölgesel gelişmişlik, istihdam/işsizlik oranları, kamusal hizmetlere erişim ve yatırım olanaklarından faydalanma oranları kıyaslandığında on yıllar boyunca istikrarlı şekilde devam eden bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Kürt sorununun ekonomik boyutu bölgesel eşitsizlik gerçeğiyle de kendisini göstermektedir.

Türkiye ekonomisi 22 yıllık AKP iktidarları boyunca uygulanan yanlış ve istikrarsız politikalar sonucunda, enflasyon, yüksek kur, faiz, işsizlik ve cari açık gibi yapısal sorunların ortaya çıktığı bir kriz dönemine girmiştir. Tüm ülke çapında etkileri görülen bu krizin en ağır faturası ise Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentlere kesilmiştir. Fakat bu tablo, salt son yıllarda gerçekleşen kötü ekonomik yönetimin sonuçlarından ibaret olmayıp, aksine yüz yıllık bir devlet politikası olarak bilinçli ve sistematik tercihlerin devamı niteliğindedir. Buna karşılık dünya genelinde yerel yönetimlerin ekonomik olarak güçlendirilmesi, desantralizasyon ve adil

kalkınma modellerine geçiş eğilimleri gün geçtikçe artmakta, ulus-devlet sisteminin kronikleşmiş krizinden çıkış noktaları buralarda aranmaktadır.

TÜİK tarafından her yıl yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nın sonuçlarına göre, Türkiye'de yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 2023 yılında 90 bin 116 TL iken, İBBS 2. Düzey bölgeleri itibarıyla en yüksek olduğu bölge 124 bin 723 TL ile TR10 (İstanbul) bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi, 115 bin 758 TL ile TR51 (Ankara) bölgesi ve 107 bin 583 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesi izlemiştir. En düşük yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri ise 41 bin 385 TL ile TRB2 bölgesinde (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) yani Kürtlerin yoğun yaşadığı illerde gerçekleşmiştir.¹⁸

Eşdeğer hane halkı geliri, kişisel gelişmişlik ve refah düzeyiyle doğrudan bağlantılıdır. TRB2, TRC2, TRC3 ve TRA2 bölgelerinde yaşayanların, Türkiye ortalamasının yarısının altında bir gelire sahip olması, başta temel ihtiyaçlara erişim olmak üzere yaşam kalitesinin ne derece düşük olduğunu göstermektedir.

Yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri (TL), İBBS 2. Düzey, 2023

Diğer yandan yukarıdaki haritanın açık şekilde gösterdiği madalyonun diğer yüzü, çok daha yapısal ve politik bir noktaya işaret etmektedir: Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı kentler, ekonomik gelişmişlik göstergelerinin tamamında en son sıralarda yer almış, ekonomik

¹⁸ TÜİK, *Gelir Dağılımı İstatistikleri*, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840>

gelişmişlik verileri inkar edilemeyen Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı coğrafyayı kendiliğinden ortaya çıkarmıştır.

KÜRTLERİN YOĞUNLUKLA YAŞADIĞI BÖLGELERİN GERİ BIRAKTIRILMASI TARİHSEL SÜREKLİLİĞE SAHİP

Bölgesel eşitsizlikler, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca bilinçli bir şekilde ekonomi-politik bir tercih olarak uygulanan politikaların neticesinde günümüze kadar gelerek derinleşmiştir. Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı coğrafyanın geri bırakılması, Şark Islahat Planı'ndan Umumî Müfettişlikler'e, OHAL uygulamalarından kayyımlara kadar devam eden bir sürekliliği ortaya koymaktadır. Tarihsel izlekte bugün dahi Kürt sorununun demokratik ve eşitlikçi bir çözüme kavuşmamış olması teritoryal hiyerarşiyi sürdüren, red ve inkâra dayalı güvenlikçi politikaların devam etmesinin sonucudur.

UMUMİ MÜFETTİŞLİK

- 1. UMUMİ MÜFETTİŞLİK
- 4. UMUMİ MÜFETTİŞLİK
- 2. UMUMİ MÜFETTİŞLİK

OHAL BÖLGESİ

KAYYIM ATANAN BELEDİYELER 2019 SEÇİMLERİ

Gelişmişlik göstergeleriyle ve politik tercihler sonucu oluşmuş haritaların kendiliğinden ortaya çıkardığı gerçeklik, Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı kentlerdeki ekonomik sorunun aynı zamanda bir demokrasi sorunu olduğunu net şekilde göstermektedir. Demokrasi ve ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki, Türkiye’de bölgesel yatırımların yapılmasındaki tercihleri, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyada kaynak ve bütçelerin çoğunlukla güvenlik harcamalarına ve güvenlikçi politikaların uygulanması için yapılan lojistik giderlere (yol, karakol, baraj, askeri hava alanları vs.) ayrılması, genel bütçeden bölgeye ayrılan kısmın insani ve yerel gelişmişlik seviyelerine etki etmemesini de açıklamaktadır.

OHAL, köy boşaltmalar, kayyım, göç ettirme/insansızlaştırma/yerinden etme politikaları, sınır kapılarının kapatılarak sınır ticaretinin durma noktasına getirilmesi, iktisadi ayrımcılık, mera ve yayla yasakları gibi özel uygulamalar bölge ekonomisini süreç içerisinde çökme noktasına getirmiştir. Bölgede yaşanan çatışmalı ortamdan dolayı ortaya çıkan zorunlu göçle birlikte sanayi, tarım ve hayvancılık alt yapısı yok olma aşamasına gelmiştir. Buna bağlı olarak bölgede yoksulluk ve işsizlik oranları artmakta, istihdam alanları giderek daralmaktadır.

Eğitim seviyesinin 20 yıl öncesine göre artmasına rağmen eğitilmiş işsiz-geç nüfusun da benzer oranda artması, iç ve dış göç oranının yükselmesine sebep olmaktadır. Bölgedeki işsizlik, özellikle genç ve kadın işsizlik oranları, Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Batıya

göç etmek zorunda bırakılan Kürtler metropollerde çoğunlukla kayıt dışı, güvencesiz ve ucuz işgücü olarak kullanılmaya devam etmektedir.

TÜİK 2023 Yılı İşgücü Araştırma Raporu'na göre işsizlik oranı en yüksek bölge yüzde 17,2 ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) iken, en düşük istihdam oranı ise yüzde 37,5 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) Bölgesi'nde olmuştur. Yani bu sonuç yine Kürtlerin yoğun yaşadığı illerde gerçekleşmiştir.

İstihdam oranı (%), İBBS 2. Düzey, 2023

Örneğin Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi'nin (EDAM) 2023 yılında hazırladığı Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi Raporu da bu bölgesel eşitsizlikler gerçeğini ortaya koymuştur. Bu araştırmada il bazlı endeksler oluşturmak için emek piyasaları, insan sermayesi, yaratıcı sermaye, sosyal sermaye ve fiziki altyapı gibi endekslerin de bulunduğu sekiz farklı alt endeks kullanılmıştır.¹⁹ Tüm endekslerde gözle görülür biçimde Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı kentler son sıralarda yer almıştır.

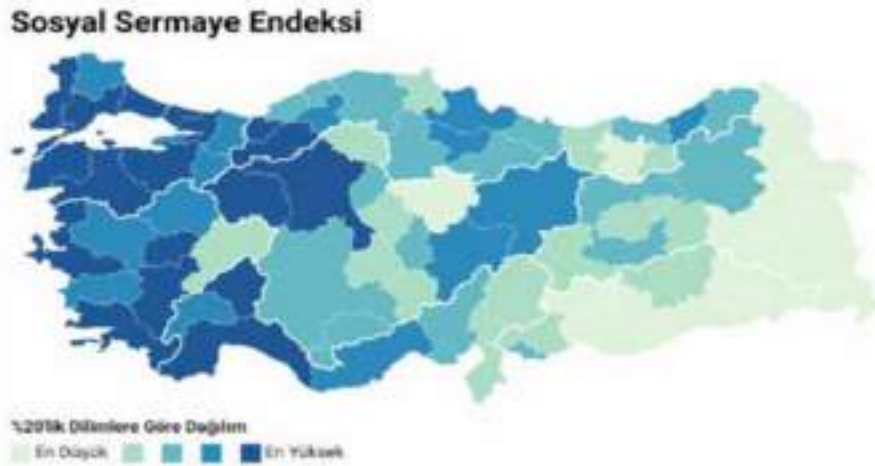
Genç nüfus oranı, ortaöğretim ve lise net okullaşma oranı, genel işsizlik oranı, 15 yaş üstü işgücüne katılım ve istihdam oranları, sigortalı çalışanların toplam nüfusa oranı ve net göç hızı göstergeleri kullanılarak belirlenen emek piyasası endeksi, Türkiye genelinde 66'dır. Sıralamada son beş kent, sondan geriye doğru olmak üzere Siirt, Şırnak, Muş, Mardin ve Batman olmuştur (bu illerin ortalama endeks değeri 23'tür).

¹⁹ Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 (EDAM), <https://edam.org.tr/ekonomi-ve-enerji/turkiye-icin-bir-rekabet-endeksi>

Bölgesel gelişmişlik ve bölgeler arası eşitsizlik göstergelerinde önemli bir kıstas, kamusal hak ve hizmetlerden adil şekilde faydalanma, sosyal yaşam gelişmişlikleri gibi faktörlerdir. EDAM'ın raporunda yer alan, "Sosyal Sermaye Endeksi" bu konuda oldukça kapsamlı veriler içermektedir.

Aktif sigortalı çalışan sayısı, hükümlü sayısı, net göç hızı, sivil toplum örgütü sayısı, turizm işletmeleri sayısı, okuma yazma oranı, okuma yazma bilmeyen kadın/erkek oranı, tiyatro/sinema seyircisi rakamları gibi bir dizi sosyoekonomik göstergelyi içeren sosyal sermaye endeksi, çevresel ve sosyal etkenlerin bölgesel gelişmişliğe etkisini incelemektedir. Sıralamanın ilk sıralarında sırasıyla Antalya, İzmir, Muğla, Denizli ve Balıkesir yer almıştır (bu illerin ortalama endeks değeri 92'dir). Son sıralarda ise şaşırtmayan bir sonuçla yine Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı kentlerden olan Ağrı, Muş, Şanlıurfa, Bitlis ve Siirt (bu illerin ortalama endeks değeri 9'dur) bulunmaktadır.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı kentlerdeki belediyelerde uygulanan ve halk iradesinin gaspı anlamına gelen kayyım rejimi ihaleler aracılığıyla hırsızlığı, talanı, hukuksuzluğu, işçi kırımını, emek düşmanlığını, liyakatsiz, vasıfsız istihdam politikalarını dayatmıştır. Atanmış kayyımlar, büyük yolsuzluklar ve usulsüz harcamaların altına imza atmış, bölge halkına ayrılan belediye bütçeleri yerel hizmetlere ve ihtiyaçlara harcanmamıştır. Yıllardır kronik hale gelen yol, hastane, kadın sığınma evleri, kültür-yaşam merkezleri, altyapı sorunları ve turizm-ticaret sektörlerindeki eksiklikler çözümsüz bırakılmıştır.

Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlere dair iktidarın güvenlikçi politikaları, krizin derinleşmesine sebep olan en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin içeride

ve dışarıda güvenlikçi politikaları tercih etmesi silahlanma ve güvenlik için ayrılan kaynakların miktarını arttırmış, bu da sosyal ve ekonomik harcamalar için ayrılması gereken bütçenin daralmasını beraberinde getirmiştir. Barış, toplumsal huzuru ve refahı artırırken güvenlikçi politikalar ve çatışma ise yoksulluk, işsizlik, sefalet, yolsuzluk, ekonomik yıkımları beraberinde getiren sonuçlara sebep olmaktadır.

Ekonomik krizin, yanlış politikaların ve yöneticilerin doğurduğu borç ve faiz külfetleri emekçi, yoksul halkı giderek yoksullaştırırken, krizin faturası yüz yıldır Kürtlerin yaşadığı coğrafyalarda geri bırakılmışlık olarak yansırken halkın bütçesi güvenlikçi politikalara, silahlanmaya ve tekelleşme çabasındaki savunma sermayesine fazlasıyla aktarılmaya devam etmektedir.

GELİR DAĞILIMI VE SERVET EŞİTSİZLİKLERİ

AKP, Türkiye ekonomisi enflasyon, işsizlik ve dış borç seviyeleriyle belirgin bir kriz dönemindeyken iktidara gelmiş ve Kemal Derviş'in programını sahiplenerek uyguladığı yapısal reformlar, özellikle mali disiplin ve özelleştirme politikaları ile ekonomik büyümeyi hedeflemiştir. Hedeflenen büyümenin, ulaşılan büyüme rakamlarının kimler tarafından ne ölçüde paylaşılacağına gözetilmemesi ise sonuç olarak eşitsiz gelir dağılımını daha da derinleştirmiş ve kendi içinden servet avcılarını ortaya çıkarmıştır. Sosyal adaletin sağlanamadığı bu yapının sonucu olarak da yaratılan/devşirilen servet avcıları tek gözleri kapalı hedeflerini vurmaya devam etmektedir. Ancak Türkiye'de iktidarın "yoksullara" bağış yöntemiyle yaptığı sosyal harcamalar gelir eşitsizliğini azaltmak için ne yeterli ne de etkin olmuştur. 22 yıllık AKP iktidarı neticesinde bugün Türkiye'de büyük bir gelir dağılımı ve servet eşitsizliği tablosu vardır.

UÇURUM DERİNLEŞİYOR

TÜİK'in açıkladığı 2023 yılı Gelir Dağılımı İstatistikleri'ne göre en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 48,7'e çıkarken, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik

grubun aldığı pay ise 2023 yılında 0,1 puan azalarak yüzde 6,1'e gerilemiştir.²⁰ Gelineen noktada en zengin yüzde 20'nin toplam gelirden aldığı pay 17 yılın zirvesine çıkmıştır.

Sıralı %20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı (%), 2014-2023

Anket yılı	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 ^(e)
Gelir referans yılı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk %20 (En düşük)	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0	6,1
İkinci %20	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2
Üçüncü %20	15,3	15,2	15,0	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3
Dördüncü %20	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,6
Son %20 (En yüksek)	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0	48,7

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(e) Hatalı veri düzeltilmiştir.

2002-2023 dönemini aynı istatistikler ile kıyasladığımız zaman ise 2002 yılında 0,42 civarında olan Gini katsayısı 2023 yılı için yine 0,42 olarak tahmin edilmiştir. Gini katsayısı son 21 yılda rakam olarak yerinde saymışsa da yoksul sayısının hızla artması ve yoksulların gelir artış hızının düşmesi, zengin sayısının artması ve zenginlerin gelir artış hızının ise çok daha yüksek olması, bu durumu daha da karmaşık hale getirmiş, sabit kalan bir rakamdan giderek büyüyen gelir eşitsizliği ortaya çıkmıştır.

Bir başka veri kaynağı olarak bakabileceğimiz Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2022 yılı "Önemli Olan Riskler" araştırmasına dayanan yüksek enflasyonlu bir ortamda temel ihtiyaç maddelerini karşılama konusunda endişeler başlıklı raporuna göre Türkiye'de halkın yüzde 72'si 4 temel ihtiyacını karşılamak konusunda yani gıda, barınma, evlerde kullanılan enerji masraflarını karşılamak ve borç ödeme maliyetinin giderek artması konusunda endişeli. Üstelik rapora göre ülkedeki zenginler bu konuda yoksullardan daha endişeliler. AIHM ülkedeki adaletsizlik konusunda derinden endişeliyken ülkedeki yurttaşlar da yaşamlarını sürdürebilme konusunda derinden endişeliler. Endişeli olmayan yüzde 28 ise AKP iktidarı ve onun 22 senede yarattığı servetzadeleri.

AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılında kişi başına düşen milli gelir 3.608 dolar iken bu rakam 2013 yılında 12.582 dolara kadar yükselmiş, 2020 yılında 8.600 dolara gerilemiş ve 2023

²⁰

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840#:~:text=Son%20yap%C4%B1lan%20ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re,artarak%20%256%2C1%20oldu.>

yılında 13.110 dolar olmuştur. Türkiye'nin 2023 yılında kişi başına düşen milli gelirden dünya sıralamasının tıpkı 2003 yılında olduğu gibi 69'uncu sırada olması AKP döneminde verilerde görülen çeyrek büyüme rakamlarının nasıl da aynı basamakta sektiğinin göstermektedir.

Yine TÜİK verilerine göre Türkiye'de yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 2023 yılında 90 bin 116 TL'dir. Hane halkı fert gelirinin en yüksek olduğu bölge ise 124 bin 723 TL ile TR10- İstanbul bölgesi, 115 bin 758 TL ile TR51-Ankara bölgesi ve 107 bin 583 TL ile TR21-Tekirdağ bölgesidir. En düşük yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri ise yine diğer bölgelerin neredeyse üçte birine denk gelen 41 bin 385 TL ile TRB2-Van, Muş, Bitlis, Hakkâri bölgesi olmuştur. Bu veriler gösteriyor ki özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde gelir seviyesi, ülke ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Burada bölgesel verilerle daha da çarpıcı hale gelen gelir eşitsizliği, bölgesel kalkınma farkları ve iş gücü piyasasındaki adaletsizliklerle de ilişkilidir.

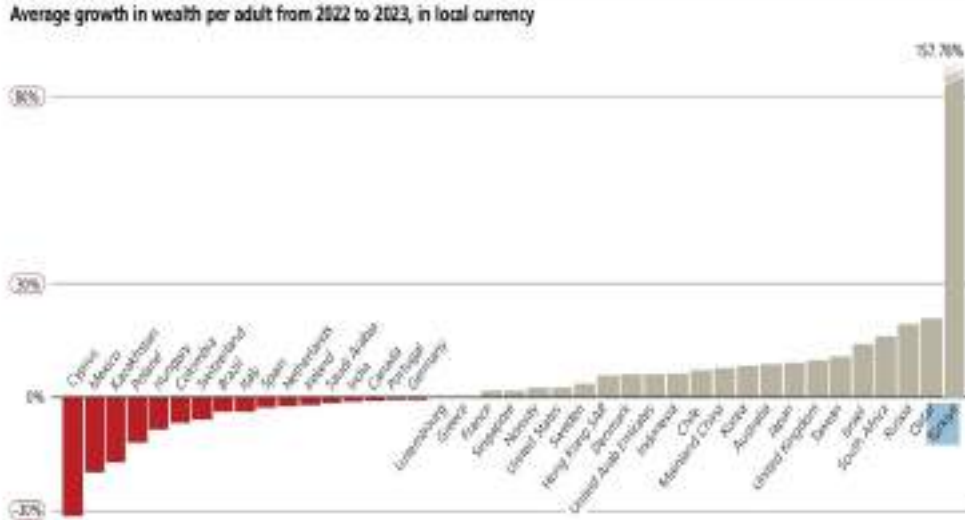
KİŞİ BAŞI SERVET ARTIŞINDA TÜRKİYE DÜNYA REKORU KIRDI

Türkiye'de sermayenin halklar/yoksullar/emekçiler aleyhine devasa bir biçimde büyüdüğünü gösteren bir diğer veri de servet eşitsizliğidir. İsviçre merkezli UBS Group AG tarafından hazırlanan *2024 Küresel Servet Raporu*'na göre Türkiye, 2022 ile 2023 yılları arasında, kişisel servet artışında TL cinsinden görülen yüzde 157,78'lik büyümenin yanı sıra ABD doları cinsinden yüzde 63,2'lik büyüme oranlarıyla dünyada birinci sırada yer almıştır.²¹ Türkiye'ye en yakın artışlar ise yüzde 20 civarında artışla Katar ve Rusya'dır.²²

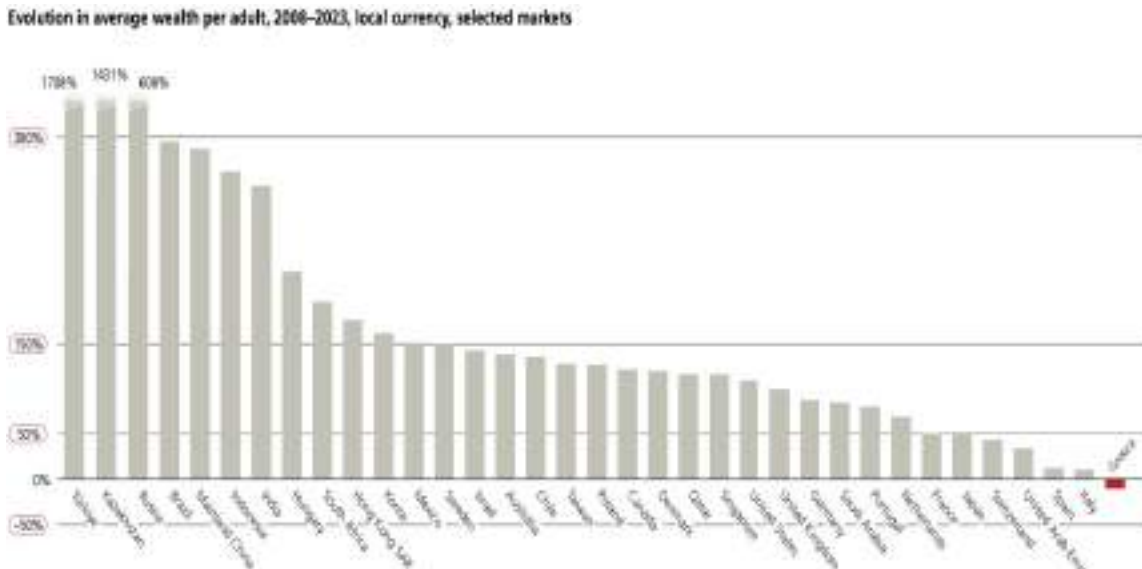
---

²¹ <https://tr.euronews.com/2024/07/11/ubs-raporu-turkiye-tl-cinsinden-kisisel-servet-artistinda-yuzde-157lik-buyume-ile-ilk-sirad>

²² <https://www.ubs.com/content/dam/assets/wm/global/insights/doc/global-wealth-report.pdf>

Söz konusu rapora göre raporun ilk yayınlandığı tarih olan 2008 yılı ile 2023 yılı arasında, kişi başı servet artışındaki Türkiye 15 yılda 17 kat artışla dünya rekoru kırmıştır. Bu dönemde yerel para biriminde kişi başına ortalama zenginlik yüzde 1.708 artmıştır. Ayrıca rapora göre önümüzdeki beş yıllık sürede Türkiye’deki toplam milyoner sayısı yüzde 43 artacak ve 87 bin 77 kişiye çıkacaktır. 2023 ile 2028 yılları arasında incelenen 56 “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” ekonomiden de 52’sinde küresel servet dağılımında yüzde 30’dan fazla artış ön görülmektedir. Bu artışa Tayvan’ın mikroçip endüstrisindeki patlama ve varlıklı yabancıların göçü sayesinde öncülük edeceği ve ülkede milyonerlerin sayısının yüzde 47 artacağı tahmin edilirken Türkiye’de beklenen milyoner sayısı artışının kaynağı ise tahmin edilmemiştir ve bir merak konusu olarak kalmıştır.

Yine rapora göre Türkiye’de nüfusun en zengin yüzde 10’luk kesiminin servetten aldığı pay yüzde 69,8’dir. Buna karşılık nüfusun yüzde 95’lik kesiminin aldığı pay ise sadece yüzde 40,8’dir. Türkiye bu alanda 21 Avrupa ülkesi içinde ilk sıradadır. Oysa AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılında nüfusun en zengin yüzde 10’luk kesimi servetin yüzde 67,7’sine sahipti. Ezcümle rapora göre en zenginlerin servetten aldıkları paya bakıldığında en büyük dengesizliğin olduğu ülke yine Türkiye’dir.

AKP'nin iktidara geldiğinden beri izlediği neoliberal ekonomi politikaları, sosyal harcamalarla piyasa düzenini devam ettirmeye hizmet eden, piyasa dostu düzenlemelerdir. Sosyal yardımlar ve transferler, AKP tarafından belirli dönemlerde halkın desteğini kazanmak için kullanılan, genellikle geçici çözümler sunan, sorunlara gerçek çözümler üretmeyen ve “sadaka” kültürüne dönüşmüş bir pratiktir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın her yıl yayınladığı faaliyet raporlarında yer alan verileri yıllara göre incelediğimiz zaman ülkede sadece servetzadelerin değil “servetzedelerin” de arttığını görüyoruz. Bakanlık verilerine göre 2002 yılında 1 milyon hane sosyal yardımlardan faydalanırken bu sayı 2015 yılında 3 milyona, 2017 yılında 3,2 milyona, 2023 yılında neredeyse 5 milyona ulaştı. 21 yıl içerisinde sosyal yardım alan hane sayısı yüzde 500 artmıştır.

Tablo 25: Rakamlarla Türkiye’de Sosyal Yardım (2023)

Tür	2023
Toplam Sosyal Yardım Harcaması Tutan (TL) *	305,9 Milyar
Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünce Yapılan Sosyal Yardım Harcaması (SYDTF + Genel Bütçe)	192,6 Milyar
Sosyal Yardımların GSYH İçindeki Payı**	1,20%
Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	4.989.456
2022 Yaşlı ve Engelli Aylığı Fayda Sahibi Sayısı	1.520.902
2022 Yaşlı ve Engelli Aylığı Toplam Aktarılan Kaynak (TL)	35.070.361.400
GSS Primi Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı ***	9.021.162
GSS Prim Desteği (SGK’ya Ödenen) (TL)	61.107.144.700
SYDV Sayısı	1.003
SYDV Personel Sayısı	8.866
SYDV Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi Sayısı	4.269
Nakdi Yardımların Tüm Yardımlar İçindeki Yüzdesi	98%
Düzenli Yardımlara Aktarılan Kaynağın Tüm Yardımlara Oranı	92%

23

²³ <https://www.aile.gov.tr/media/160427/faaliyet-raporu-2023>

“SİZ YARDIM EDİLMİŞ YOKSULLAR İSTİYORSUNUZ, BİZ İSE ORTADAN KALDIRILMIŞ YOKSULLUK”²⁴

AKP'nin izlediği politikalar, neticesinde Türkiye'deki gelir uçurumu giderek derinleşmiş ve bu durum beraberinde toplumsal adaletsizliğin derinleşmesine yol açmıştır. DEM Parti kamu sosyal harcamalarının yoksullara, emekçilere, halklara, kadınlara, çocuklara, engellilere daha etkili bir şekilde yönlendirilmesini, gelir ve servet vergilerinin artırılarak, eşitsizliği azaltacak politikaların benimsenmesini, gelir eşitsizliğinin azaltılması için bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik yatırımların artırılmasını tüm bunlar için de kapsamlı bir sosyal politikaların tüm bileşenleri ile yapılması gerektiğini savunur. Böylece toplumsal adalet sağlanması ve toplumsal barışın güçlenmesinin yolu açılacaktır. DEM Parti olarak yıllardır gelir dağılımı ve servet eşitsizliklerinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve eşitliğin temellerini tehdit eden bir sorun olduğunun altını çizmekteyiz. Gelirin adil paylaşımı toplumsal barışın en önemli teminatıdır, bu yüzden de gelir eşitsizliğini azaltacak gerçek politikalar acilen uygulanmaya başlanmalıdır.

VERGİ ADALETSİZLİĞİ

Anayasa'nın 'Vergi Ödevi' başlıklı 73. maddesi şöyledir: “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. (...)” Anayasa hükümlerine uymayarak, Anayasa'ya aykırı tüm uygulamalarını bir tür Anayasal bağışıklık içindeymişçesine savunmayı sürdüren AKP iktidarı, Anayasa'daki 'mali güce göre vergilendirme' ilkesini de açıkça yok saymakta ve vergi politikaları ile müthiş bir vergi adaletsizliği yaratmaktadır.

Anayasa açıkça, 'çok kazananın çok, az kazananın az' vergi alınmasını hükmetmekte ve bu yolla vergilendirme politikalarında sosyal adaletin yerine getirilmesini de öngörmektedir. Oysa bütçe kaynaklarının büyük kısmının oluşmasını sağlayan vergi politikaları, vergilendirmenin dengeli ve adaletli dağılımından oluşmamakta, bilakis vergi gelirinin yaklaşık yüzde 65'i dar gelirli milyonlarca yurttaşa, emekçiye ödetilmektedir. Öte yandan, zenginleştikçe zenginleşen sermaye sahiplerine yönelik bir servet vergisi uygulanmamakta,

---

²⁴ Victor Hugo

dahası yüksek gelir grubunda yer alan sermayedarlar vergi teşviki ve vergi affı adı altında “ayrıcılıklarla” donatılarak, milyonlarca liralık vergi yükünden muaf kalmaları sağlanmaktadır.

VERGİ YÜKÜ DOLAYLI VERGİLER ARACILIĞIYLA DAR GELİRLİ MİLYONLARIN SIRTINDA

Türkiye’de vergi gelirlerinin yüzde 65’i dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Gümrük Vergileri, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi’nden oluşan dolaylı vergilerin, bütçe gelirlerinde büyük paya tekabül etmesi, mevcut vergi sisteminde dolaylı vergilerin yüzde 65 oranında yer tutması, verginin tavana değil tabana yayılması anlamı taşımaktadır.

Dolaylı vergiler, yükümlüsü belli olmayan, bu anlamda anonim ve yansıtılması kolay olarak kabul edilen, genel olarak harcama ve işlemler üzerinden alınan vergi türüdür. Dolaylı vergiler, temel ihtiyaç, tüketim gruplarına yansıtıldığı ve gelir seviyesine bakılmaksızın herkes tarafından eşit oranda ödendiği için düşük gelir grubundaki yurttaşların bütçelerini, yüksek gelir grubundaki yurttaşlara kıyasla ciddi oranda etkilemektedir. Zira dar gelirli haneler, hane bütçesinin neredeyse tamamını gıda, konut kirası, elektrik-doğalgaz tüketimi ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlar için kullanmaktadır. Gelirinin tamamını tüketim amaçlı kullanmak zorunda kalan dar gelirli hane halkları, yüksek oranda vergiye tabii bırakılmış olmaktadır.

Dolaylı vergilerin, vergi gelirleri içinde bu denli yer tutması, vergi politikasının “denkleştirici adalet” mefhumundan ne ölçüde uzak olduğunun göstergesidir. Örneğin, buzdolabı bozulan dar gelirli hane fertleri satın almak zorunda olduğu bir buzdolabı için hangi miktarda vergi ödüyorsa, servet sahibi varsıl bir yurttaş da aynı miktarda vergi ödemektedir. Başka bir örnekle, fatura bedeli 1 milyon lira olan mütevazı bir otomobilin, yaklaşık 465 bin lirasını KDV ve ÖTV oluşturmaktadır. Yoksulluk sınırında ücretle çalışan bir emekçi de son derece varsıl durumda olan, servet sahibi bir yurttaş da aynı oranda KDV ve ÖTV ödemektedir. ÖTV ve akaryakıtta uygulanan vergiler de dar gelirli haneler ve beli üretime dayalı meslek grupları bakımından ciddi bir vergi yükü anlamına gelmektedir. Örneğin, süper lüks aracı için akaryakıt alan zengin bir yurttaş ile tarımsal üretim yapan bir çiftçinin zorunlu olarak tükettiği akaryakıt için ödediği ÖTV aynıdır.

İstanbul Planlama Ajansı’nın araştırmasına göre: “2002 yılından 2023 yılına kadar geçen 22 yıllık dönemde 13,9 trilyon TL vergi toplandığı hesaplanmıştır. Bu tutarın ilgili yıllardaki ortalama dolar kuru karşılığı, 2 trilyon 755 milyar dolara karşılık gelmektedir. 2023

yılında ise kişi başına ortalama 2.222 dolar vergi ödenmiştir.”²⁵ Bu minvalde, cevap bekleyen ilk soru, vergi sistemindeki politikaların adil olmayan sonuçlar doğurmasının yanı sıra toplanan vergilerin ne kadarının sosyal adaleti sağlamak amacıyla kullanıldığıdır. Dolaylı vergiler, gelir ve servete dayalı bir esasa dayanmadığı için yoksulu da zengini de vergi yükümlülüğü bakımından eşitlemekte, dolayısıyla var olan eşitsizliği büyütmektedir. İktidarın ekonomi politikalarıyla gittikçe yoksullaşan milyonlarca dar gelirli, aylık hane bütçesine oranla, temel tüketim harcamaları üzerinden yüksek oranda vergilendirmeye tabi bırakılmaktadır.

Türkiye’de sosyal ve ekonomik adaleti esas alan, servete dayalı ve artan oranlı bir vergilendirme politikası uygulanmamaktadır. Vergilendirme politikaları ile yıllar içinde billurlaşan sosyal adaletsizlik, toplumsal açıdan vergi bilincini de köreltmektedir. Özetle, Türkiye’nin vergi yükü, servet sahibi zengin azınlığın değil, evinin mutfak ihtiyacını karşılayamaz, kirasını ödeyemez hale gelen ve açlık sınırı altında ücret ve aylıklarla, borçlanarak yaşamaya mecbur bırakılan milyonlarca dar gelirli yurttaşın sırtındadır.

TÜRKİYE DOLAYLI VERGİLER BAKIMINDAN AVRUPA ORTALAMASININ ÜZERİNDE

Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, 2025 yılı bütçe görüşmelerindeki sunumu sırasında, Türkiye’de dolaylı vergilerin iddia edildiği gibi yüksek olmadığını, vergi sistemindeki temel sorunun dolaysız (doğrudan) vergilerin “yeterli düzeyde olmaması” olduğunu savunmuştur. Hazine Bakanı’nın soruna yaklaşım biçimi hakikatin üstünü örtmeye dayalıdır. Soruna bu perspektifle yaklaşan Bakan’a Türkiye’de yaşanan döviz şokunu sorsak, “Türk Lirası değer kaybetmiyor, Döviz değer kazanıyor” şeklinde yanıt alınması muhtemeldir. Esasında Bakan Şimşek, doğrudan vergilerin yetersizliğine ilişkin örtülü bir kabulde, Türkiye’de vergi adaletsizliğini ilan etmiş olmaktadır. AKP ekonomi yönetimi, nasıl lanse etmeye çalışırsa çalışsın, tüm göstergeler Türkiye’de dar gelirli milyonların vergi ödevi bakımından orantısız, dengeleyici eşitlik gözetilmeden ve adaletsiz düzenleme ve uygulamalara maruz bırakıldığını ortaya koymaktadır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) karşılaştırmalı analizleri, Türkiye’nin mal ve hizmet üzerinden alınan vergilerde, 38 OECD ülkesinin ortalamasının üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. 2021 yılında Türkiye’de mal ve hizmetlerden alınan

---

²⁵ İstanbul Planlama Ajansı, ‘Nasıl Bir Vergilendirme Politikası?’, Temmuz 2024 <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2024/07/KENT-GUNDEMI-VERGILENDIRME.pdf>

vergilerin oranı 42,1'dir. Bu oran OECD ortalamasında 32,2'dir. Bu oran 2022'de Türkiye'de yüzde 43,9, OECD ortalamasında ise 31,4 olarak gerçekleşmektedir.²⁶

Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan (5000) Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı (%)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022
Türkiye	27,9	42,0	47,7	42,9	42,1	43,9
OECD-Ortalama	33,7	33,9	34,0	32,1	31,9	31,4

Tablo: Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri

OECD araştırmalarında, dolaylı ve doğrudan vergilerin vergi gelirleri içindeki payına bakıldığında, 2021 yılında Türkiye'de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı yüzde 43,1 iken bu oran OECD ülkeleri ortalamasında 32,5'tir. Doğrudan vergilerde ise Türkiye 28,3 ile 41,2 olan OECD ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak Vergi Konseyi tarafından derlenen tabloya göre, dolaylı vergiler 2022 yılında Türkiye vergi sistemi içinde yüzde 62, 2023 yılında yüzde 64 (2.714.047 TL), doğrudan vergiler ise 2022 yılında yüzde 38, 2023 yılında vergi gelirleri içinde yüzde 36 (1.495.298 TL) yer tutmaktadır.²⁷ Merkezi yönetim bütçesinde vergi gelirleri Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilen 2018 yılında yüzde 17,9 (906.541.843 TL) iken, bu oran 2023 yılında 89,30'a (7.605.710.315 TL) yükselmektedir.

OECD araştırmalarına bakıldığında, Türkiye'de OECD ülke ortalamasının çok üzerinde kalacak oranlarda dolaylı vergi alındığını göstermektedir. OECD, Türkiye'yi en adaletsiz vergi sistemi olan ülkeler arasında sıralamaktadır.

DOĞRUDAN VERGİLERDE DE VERGİ YÜKÜ ÜCRETLİ ÇALIŞANLARIN SIRTINDA

AKP'nin savunduğu ve yürütücüsü olduğu vergi sistemi, tıpkı dolaylı vergilerin ağırlığı gibi doğrudan vergilendirmedeki politik tercih ve uygulamalarla da dar gelirli milyonlar açısından müthiş bir adaletsizlik kaynağıdır. Hem dolaylı hem doğrudan vergilerle, dar gelirli

²⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Çeşitli Vergi İstatistikleri, Tablo 15. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/HTML/VI/OECD/Tablo_15.htm

²⁷ Bkz. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Konseyi, Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi, Nisan 2024, s. 48-49. Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/kamu-kesimi-genel-dengesi/> - <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>

milyonları yük altında bırakan, sosyal adaleti yok sayan ve servet vergisi getirmeyen AKP iktidarı, vergiyi tavana değil tabana yaymakta devam etmekte de hiçbir beis görmemektedir.

Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Emlak Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi'nden oluşan doğrudan vergilerin yükümlüsü yani mükellefi ve tahsil zamanı bellidir. Doğrudan vergiler, mükelleflerin vergi kaçırma olasılığının bulunmadığı vergiler olarak kabul edilir ancak mükellefin belli olması, bu vergi türünün adil biçimde düzenleneceği ve gelire göre artan oranlı biçimde uygulanacağını garantilememektedir. Doğrudan vergiler, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olarak görülür fakat Türkiye'de toplam gelir vergisinin yüzde 90'a yakını, işçi ve memurlar tarafından stopaj yoluyla ödenmektedir.

Öte yandan, ücretli çalışanlara, dar gelirli milyonlarca yurttaşa dolaylı ve doğrudan vergiler aracılığıyla bütçenin vergi gelirleri yükünü karşılatan AKP adil bir vergi politikası benimsememekte kararlıdır. Zenginlere servet vergisi getirmeyen AKP iktidarı, fazla sayıda konut sahipliği bulunanlara yeterli bir artan oranlı emlak vergisi ya da boş konut vergisi de getirmemektedir. Ya da farklı gelir grupları arasında mali dengeyi, pozitif anlamda etkileyecek teşvikler de sunmamaktadır. TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre 2023 yılında kendine ait konutta yaşamayanların oranı yüzde 27,3 olarak belirtilmektedir. Yani toplumun yüzde 30'a yakını yaşadıkları konutta kiracı durumundadır. Öte yandan konut satış istatistikleri, zaten ev sahibi olan yüksek gelir grubunda bulunan kişilerin konut satın almaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Vergi sisteminin adaletli olmasının sağlanması esas olarak gelir grupları arasındaki mali dengesizlikleri ve gelir eşitsizliklerini dengelemek ve sosyal adaleti tesis etmek amacıyla kırılgan grupları desteklemek anlamına da gelmektedir. Milyonlarca dar gelirli, açlık sınırının altında ücretle, hane bütçesinin büyük kısmını kira giderlerine harcarken, birden fazla konutu olan ve hatta bu konutları boş tutarak kira enflasyonunun yükselmesine de etki eden mülk sahiplerinden servete göre artan oranlı emlak vergisi alınmaması ve dahi bu kişilerden boş konut vergisi alınmıyor olması, adaletsizliği perçinlemektedir. Yanı sıra, tek bir otomobil sahibi olan dar gelirli yurttaşların, gelirlerine kıyasla, ödeme gücü bulunmadığı halde MTV'den istisna tutulmayarak, yüksek oranda KDV ve ÖTV ödemek zorunda bırakılması, motorlu taşıtların günümüzde mecburi ihtiyaca dönüştüğü nazara alındığında vergi adaletsizliğinin boyutunu ortaya koymaktadır.

GELİR VERGİSİ TARİFE DİLİMLERİ GÜNCELLENMİYOR

Kayıtlı çalışanların emeklerinin karşılığı olan ücretler, yüksek enflasyon koşullarında günden güne değer kaybederken, gelir vergisi tarife dilimlerinin hükümet tarafından ısrarla güncellenmemesi, vergi yükünün gerçek kazanç-ödeme gücü göz önüne alınmadan uygulanması ile emeğe karşılık elde edilen ücretin ciddi oranda azalması ve ağır hak kaybına dönüşmesi ile sonuçlanmaktadır. Öte yandan, gelir vergisi mükelleflerinin ihtiyari beyanname hakkının olmaması, eğitim, sağlık, sigorta ve güvenlik gibi zorunlu ihtiyaçlarına ait giderlerini kazançlarından indirememelerine bu da mükelleflerden gerçek ödeme gücüne göre vergi alınmamasına sebep olmaktadır. Ücretli çalışan milyonlarca emekçi, daha kazançlarını ceplerine koymadan kesinti yoluyla maaşlarından alınan gelir vergisi bakımından AKP'nin politik tercihleri, tüm çalışanlar için bir tür vergi zulmüne dönüşmektedir.

AKP, gelir vergisi tarife dilimlerinin yeniden değerlendirilmesi konusunda gelen tüm haklı talep ve eleştirilere kulak tıkamaktadır. Mevcut gelir vergisi tarifesi 5 dilimden oluşmakta ve yüzde 15, 20, 27, 35 ve 40 olmak üzere, farklı tutarlar üzerinden kademelendirilmektedir. Güncel ekonomik koşullarda, söz konusu tarifler arasında gelire göre ciddi bir kayma gerçekleşmiştir ve ücretli çalışanların gelirlerinden yılın daha ilk aylarında büyük tutarlarda kesintiler yapılmaktadır. Derin ekonomik kriz koşullarında serbest meslek grupları gerekli teşvik ve yeterli desteklerden mahrum bırakılmakta bu nedenle ayakta kalmakta zorlanmaktadır. Kayıt dışılığı kontrol edemeyen hükümet, çözümü kayıtlı çalışanlara ağır vergiler uygulamakta bulmaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı 'Vergi Konseyi', Nisan 2024 tarihli *Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi*²⁸ raporunda, gelir vergisinin düzenleme ve uygulama bakımından vergi adaletsizliğine yol açan nitelikler barındırdığını belirtmekte ve gelir vergisinde adaletin tesis edilmesi amacıyla, özetle şu önerilerde bulunmaktadır: Vergi tarifesinin en az on dilimden oluşması ve bu yolla ilk üç gelir seviyesindeki gruplar için uygulanacak vergi tarifesindeki geçişlerin daha yumuşak olmasının sağlanması; birinci gelir diliminin asgari ücretin yıllık brüt tutarından aşağı olmaması ve diğer dilimlerin de paralel biçimde yükseltilmesi, ücretliler için tamamen müstakil bir tarife belirlenmesi, en yüksek oranın %35'e indirilmesi, vergi dilimlerinin yıl içindeki TÜFE

---

²⁸ Bkz. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Konseyi, Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi, Nisan 2024.

oranında otomatik olarak güncellenmesi, gelir vergisi tarifesinde yer alan dilim tutarlarının yasal düzenleme gereği her sene yeniden değerlendirilmesinde artırılması.

VERGİ SİSTEMİ TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI EKONOMİK EŞİTSİZLİĞİ ARTIRIYOR

İstihdamda toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere, daha düşük ücretli ve güvencesiz işlere, esnek ve kayıt dışı çalışma koşullarına, cinsiyet temelli ayrımcılıklara maruz kalan, ekonomik açıdan kırılgan koşullara mecbur bırakılan kadınlar, vergi sisteminde de -toplumsal ve ekonomik kadın eşitlikçi perspektifin yokluğuyla- adaletsizlikten ciddi oranda pay almaktadır. Dolaylı vergiler, ekonomik açıdan gittikçe güvencesiz hale gelen ve yoksullaşan kadınlar için eşitsizliği katlamakta, adaletsizliği sistematik hale getirmektedir.

İstihdamda olmamakla birlikte, ev içinde emek üreten kadınlar, ev ve geçim ekonomisi bakımından yarattıkları değere karşılık, vergi sisteminde destek ve teşvikler bakımından yok muamelesi görmektedir. Ev içi emek gösteren kadınlar için vergi sisteminde düzenlenen destek veya teşvik mekanizmaları bulunmamaktadır. Temel gelir desteği ya da sosyal destekler aracılığıyla güvence sağlanmayan kadınlara, ekonomik yoksunluk dayatılmakta, kadınlar sistematik bir yoksulluğa zorlanmaktadır. Bu noktada, hem temel tüketim gruplarında yapılan harcamalarda hem de kadınlar açısından zorunlu tüketim malzemeleri için yapılan harcamalarda ödemek zorunda kalınan dolaylı vergiler, kadınlar için daha büyük bir vergi yükü anlamına gelmektedir. Kadınlar için zorunlu tüketim ve hijyen malzemelerinden olan ped ve tampon gibi ürünler üzerindeki yüksek vergi oranları, cinsiyete dayalı vergi adaletsizliğini artırmaktadır. Ancak tüm haklı talep ve önerilerimize rağmen kadın hijyen ürünleri ve kadınlar için zorunlu olan tüketim kalemlerindeki yüksek KDV oranlarının uygulanmasına devam edilmekte, zorunlu tüketim kalemlerindeki KDV yükünün ortadan kaldırılması yönündeki taleplere kulak tıkanmaktadır. İstihdamda olan kadınların, çocuk bakımına yönelik harcamalarının ve yüz yüze bırakıldıkları ev içi bakım harcamalarının, gider olarak vergiden düşülmemesi de kadın emeğinin vergi yüküyle daha fazla tırpanlanması sonucu yaratmaktadır. Tarımsal üretimde çalışan, mevsimlik işçi olarak uzun saatler, eşit işe eşit ücret ilkesi yok sayılarak ve güvencesiz çalışmaya zorlanan kadınlar ise vergi sisteminde teşvik ve destekler bakımından tamamen yok sayılmaktadır.

Mevcut vergi sistemi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görmezden gelmekte, sosyal ve ekonomik hayatta kadınlar aleyhine var olan eşitsizlikler vergi politikaları aracılığıyla katlanarak artmaktadır.

BÜYÜK SERMAYEYE VERGİ İSTİSNALARI, VERGİ AFLARI, MUAFİYETLERİ VE VERGİ YÜZSÜZLERİ

AKP iktidarının vergi politikaları, dar gelirliyi vergiye boğarken, büyük sermayeyi vergi yükümlülüğünden özgür kılmak şeklinde somutlaşmıştır. Sosyal adaleti sağlayan ve gelir eşitliğini denkleştirici adalet aracılığıyla destekleyen bir vergi politikası, açlık sınırında yaşayan milyonlarca yurttaşı dolaylı ya da dolaysız vergiye boğan AKP iktidarının politik tercihlerine oldukça uzaktır. “Sermaye şirketi formundaki kurumların kazançları üzerindeki vergi yükleri ve gerçek kişilerce elde edilen gelirin tamamı vergilendirilmediği” ve bunlara “vergi sistemindeki istisnalar, muafiyetler veya vergiden kaçınma gibi kavramlar da dahil edildiğinde, gerçek veya tüzel kişilerce elde edilen kazancın tamamının vergilendirilmediği” hususu Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı Vergi Konseyi Raporu²⁹ aracılığıyla da gündeme getirilmektedir.

Nitekim kayıtdışı ekonomiyi depreştiren, vergi bilincini ortadan kaldıran, servet ve büyük sermaye sahiplerine başta denetimsizlik aracılığıyla olmak üzere, çeşitli istisna, muafiyet ve vergi afları aracılığıyla vergiden kaçınma alışkanlığı kazandıran AKP iktidarı, bu tercihleriyle ülke kamuoyuna “Vergi Yüzsüzleri” kavramını da kazandırmıştır. Şimdi bu durumdan “yakınarak” ifşa amaçlı listeler yayınlayan da AKP’nin ekonomi yönetiminin kendisidir. Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı’nın, 5 milyon TL’yi aşan vergi ve ceza borcu bulunan mükelleflerin listesini, kamuoyunda bilinen adıyla “Vergi Yüzsüzleri Listesi”ni yayınlaması, aynı zamanda AKP iktidarının yıllarca vergi vermemek için paravan şirket kuran binlerce şirkete ne ölçüde göz yumduğunu da görünür kılmaktadır.

TARIM

Kapitalizm bireysel zenginleşmeyi ve kârı önceleyen bir yapıdadır. Bu nedenle, kendi içinde sistematik bir şekilde kendi kendini inşa edebilen, yani kendi kendine yetme potansiyeli olan tarımsal üretimi ve küçük ölçekli çiftçileri dışlar. Tarihsel süreçte, kapitalizm sömürgecilik

---

²⁹ Vergi Konseyi, *Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi*, Nisan 2024

yoluyla tarımsal üretimi kontrol altına alarak güçlenmiştir. Altın, baharat ve şeker gibi değerli ürünlere olan talep, kapitalizmin tarıma olan ilgisini artırmıştır.

Sömürgeciliğin temelinde tarımsal üretim yattığı için kapitalizm, bugüne kadar olduğu gibi, küçük çiftçileri ve tarımsal üretimi kendi sistemine dahil etmeye çalışmaktadır. Kapitalist sistemin tarıma olan etkileri sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel boyutları da içerir. Küreselleşmeyle birlikte, tarım politikaları uluslararası şirketlerin çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Bu durum, gıda güvenliğini tehdit ederken, kırsal nüfusun yoksullaşmasına ve şehirleşmeye zorlanmasına neden olmuştur.

Kapitalist sistem ve bu sistemin hayat bulduğu neoliberal politikaların sonuçları yaşamın her veçhesinde kendisini göstermekle birlikte resmi verilere bakıldığında da sürecin her geçen gün kötüye gittiği açıkça anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin *Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu* (SOFI) raporuna göre, 2023 yılında yaklaşık 733 milyon kişi yani dünya genelinde her on bir kişiden biri açlıkla karşı karşıya kalacak. Bu sayı 2019'daki sayıdan yaklaşık 152 milyon daha fazla.³⁰ Bu da gösteriyor ki süreç her geçen gün daha da kötüye gitmektedir. Bunun nedeni üretim yetmezliği değil, paylaşım adaletsizliği ve daha genel manada da kapitalizmin artı değer hırsıdır.

Dünyaya paralel olarak Türkiye'de de yurttaşların yüzde 22'si yeterli gıdaya ulaşamamakta, yaklaşık yüzde 9'u ise açlık sınırında yaşamaktadır. OECD'nin Ağustos 2024 raporuna göre Türkiye'nin gıda enflasyonunun yüzde 44,88 olması Türkiye'de insanların gıdaya erişimini zorlaştıran önemli etkenlerden birisidir. Dünyada çatışmalı süreçlerin yayılması, kuraklık ve pandemi ile birlikte AKP'nin 22 yıllık kesintisiz sermaye odaklı bilinçli politikaları tarımsal alandaki krizi derinleştirmiş ve yurttaşların gıdaya erişimi zorlaştırmıştır.

AKP'İN BİLİNÇLİ YANLIŞ TARIM POLİTİKALARI ÇİFTÇİYİ ÜRETİMDEN KOPARDI

Türkiye yıllara sâri tarım politikalarının yapısal sorunları temelinde, bir yandan 22 yıldır her alanda olduğu gibi tarım alanında da neoliberal politikaları diğer yandan da yüz yılı aşkın uygulanan güvenlikçi politikaları sürdürmekle birlikte 2016 yılından itibaren kurumsallaştırdığı

---

³⁰ <https://www.fao.org/newsroom/detail/hunger-numbers-stubbornly-high-for-three-consecutive-years-as-global-crises-deepen--un-report/en>

kayyım politikasıyla Kürt sorununu daha da derinleştirmesi tarım alanındaki yapısal sorunların büyümesine neden olmaktadır.

İktidar, neredeyse bütün politikalarını sermayeyi korumak, küçük üreticiyi bitirmek üzerine inşa etmektedir. Bunun son örneği ise geçtiğimiz günlerde yayınladıkları “İşlenmeyen Tarım Arazilerinin Tarımsal Amaçlı Kiraya Verilmesine İlişkin Yönetmelik”tir. Masrafını karşılayamadığı/zarar ettiği için üretmeyen, 2 yıl tarlasını boş bırakmak zorunda kalan çiftçinin tarlasına el koyacaklar. Bu şekilde geçimlik tarım yapan yoksul çiftçinin tarlası yandaş sermayeye peşkeş çekilecektir. Bu politikalar sonucunda ise borçla üretmek zorunda kalan ve borcunu bir an önce ödemek durumunda bırakılan çiftçiler daha da mağdur olacak bizzat devlet tarafından tüccarların ve tefecilerin insafına terkedilecektir.

Uygulanan neoliberal politikalarla birlikte Kürt sorununun çözümsüzlüğünden kaynaklı olarak yürütülen güvenlikçi politikalar nedeniyle bütçe, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya ayrılmak yerine silah ve güvenlikçi politikalara ayrılmaktadır. Özellikle güvenlikçi politikalarından kaynaklı mera ve yayla yasakları ve siyasal baskılar nedeniyle kırsalda yaşayan, bitkisel üretim ve hayvancılık yapan Kürtler artan üretim maliyetlerinin de etkisiyle zorunlu olarak metropollere göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç etmeyenler ise üretim yapma imkânları ellerinden alındığı için her geçen gün yoksullaşmakta, İŞKUR kapılarına ve sosyal yardımlara mahkûm olmaktadır.

HAYVANCILIK POLİTİKASI İFLAS ETTİ

AKP'nin 2002 yılından itibaren ortaya koymuş olduğu neoliberal politikaların bir sonucu olarak bugün ekonomide yaşanan kriz ile tarımsal üretim ve hayvancılıkta yapısal sorunlar yaşanmaktadır. Bu yapısal sorunların çözülememesi nedeniyle küçük çiftçiler üretimi bırakmak zorunda kalmakta, köyler ve kırsal alanlar boşalmaktadır.

AKP'nin bilinçli bir şekilde sürdürmekte olduğu ithalata dayalı yanlış tarım politikalarından dolayı hayvancılık sektörü darboğaza sürüklenmiştir. Kırmızı ette, çiğ sütte ciddi sorunlar yaşanırken, özellikle 14 yıldır ısrarla sürdürmekte olduğu ithalat politikasının sonucunda hayvancılıktaki yapısal sorunlar giderek derinleşmektedir. 2010 yılına kadar hayvan ithal etmeyen Türkiye, 2010 yılından sonra yaşadığı karkas et ve canlı hayvan yetmezliğini ithalat ile çözmeye çalışırken her geçen gün daha da ithalata mahkûm olmaktadır.

AKP sadece hayvancılık alanında değil bitkisel üretim alanında da aynı tutumla ithalat politikasını sürdürmektedir. Son olarak 27.11.2024 tarihinde 1 milyon ton ayçiçek yağı ve ayçiçek tohumunun sıfır gümrükle ithal edilmesine yönelik karar ve daha önce mısır ithalatında yüzde 130 olan Gümrük Vergisinin yüzde 5'e indirilmesine yönelik kararlar AKP'nin tarım alanındaki ithalat odaklı politikasının son örnekleridir.

AKP hükümetleri, hayvancılıktaki yapısal sorunların çözümü için çiftçiyi merkeze alan uzun dönemli planlamalar yapmak yerine sermayeyi merkeze alan kısa süreli ve palyatif çözümlere başvurmuştur. Bu anlayıştan dolayı Türkiye, 2010 yılından bu yana 14 yıldır kesintisiz olarak besilik, kasaplık, damızlık hayvan ve kırmızı et ithalatı yaparak bu sorunu çözmeye çalışmaktadır. Ancak sorun çözülmediği gibi her geçen gün daha da derinleşiyor.

İktidar 22 yıldır değişmese de bakanlar değiştikçe plan ve stratejiler değişiyor. Ancak günün sonunda ithalat devam ediyor. Öyle bir noktaya gelinmiştir ki üretimin planlanması için bile ithalat yapılmaktadır. Türkiye, 2010 yılından itibaren 14 yıldır (bu yılın Haziran ayına kadar) 6 milyon 861 bin büyükbaş, 3 milyon 185 bin küçükbaş ve 373 bin 352 ton karkas et ithal ederken toplamda 11 milyar 357 milyon 207 bin dolarlık canlı hayvan ve et ithalatı yaparak, Amerika'dan sonra dünyanın en çok sığır ithal eden ülkesi oldu. 14 yıldır kesintisiz devam eden ithalata rağmen, talimatla ve ithalatla et fiyatının düşmediğini görmeyen Cumhurbaşkanı ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Brezilya ve Uruguay'dan büyükbaş hayvan ithalatı için talimat verdiğini söylemiş olması amacının, sorunu çözmek değil yandaş grupların zenginleşmesini sağlamak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hayvancılıkta en ciddi sorunlardan birisi de çiğ sütte yaşanmaktadır. Süt fiyatı hem çiftçilerin yaşam ihtiyacını hem de maliyeti karşılamadığı için çiftçiler, süt ineklerini satmak zorunda kalmaktadır. Süt ineklerinin kesilmesi ise yıllara yayılmış bir krizi beraberinde getirmektedir.

YETERSİZ DESTEKLEMELER VE ARTAN MALİYETLERDEN DOLAYI ÇİFTÇİLER BORCU BORÇLA KAPATIYOR

AKP'nin 22 yıllık tarım politikasının son aşaması olan çiftçilerin mülksüzleştirilmesi, tarlalarının çok uluslu şirketlere ve yandaş sermayeye aktarılması planı uygulanmaya başlanmıştır. Zira bankalara olan borçlarını ödeyemeyen çiftçilerin arazileri bankanın sitesinden satışa çıkarılıyor, çiftçilere mazot ve gübre desteği kesiliyor. Ayrıca arazilerini 2 yıl ekmeyen çiftçilerin arazileri gasp edilerek başkasına kiraya verilecektir. Bu tutumla çiftçiler, bizzat devlet tarafından, tüccarların vicdanına terkedilmektedir.

Bu yıl açıklanan 2025 yılı destekleme katsayısı 244 olarak belirlenmiştir. Ancak enflasyonun ve maliyetlerin bu kadar hızlı bir şekilde arttığı göz önüne alındığında bu katsayının sürekli ve gerçekçi bir şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Mazot, gübre ve elektrik gibi girdi maliyetleri hızla artıyor. Hükümetin, çiftçilere sadece son on yılda eksik ödediği destek tutarı ise 808,5 milyar TL. Buna karşılık çiftçinin bankalara ve diğer kurumlara borcu ise yaklaşık 850 milyar TL. Yani iktidar çiftçilere borçluyken çiftçiler ise bankalara borçlanarak krizden çıkmaya çalışmaktadırlar. Üstelik tarımsal destekler bir yıl sonra ödendiği için enflasyon karşısında hızla erimektedir. 2023'te 63,4 milyar lira olan destekler, 2024 için 91,6 milyar liraya çıkarıldı ancak bu artış enflasyon karşısında erimiştir. Bunun karşısında yeterli destek alamayan çiftçiler, yoğun emekle ürettikleri ürünlerin karşılığını da alamadıkları için çöpe dökmek zorunda bırakılıyorlar.

AKP'NİN TARIM POLİTİKALARI GIDA GÜVENLİĞİNİ TEHDİT EDİYOR

Türkiye'de gıda güvenliğinden bahsedebilmek gün geçtikçe olanaksızlaşmaktadır. Bunun temel sebebi ise etkin denetimsizliktir. Gıda güvenliği açısından büyük bir tehlike oluşturan kimyasal madde tespitleri hem iç piyasada hem de ihraç edilen tarım ürünlerinde ciddi bir krize dönmüş durumda. Avrupa'dan geri gönderilen ürünler arasında armut, kuru incir, domates gibi tarım ürünleri, zararlı pestisitler nedeniyle iade ediliyor. Bu durum, iç piyasada ne kadar ürünün bu kimyasallarla tüketildiği sorusunu gündeme getiriyor. Gıda ürünlerinin taşıdığı içeriklerinin daha ucuz hammaddeler ile karıştırılarak üretilmesi gıda güvenliği ile ilgili riskleri açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'den ihraç edilen yaş meyve ve sebze, kuru gıdalarda yani tarım ürünlerinde, yüksek oranda pestisit (zirai ilaç, zehir), aflatoksin (küf hastalığı), Akdeniz meyve sineği ve zararlılar çıktığından dolayı iade edilmektedir. İhraç edilen ve kalıntı, zararlı, hastalık gibi nedenlerle sorun yaşanan ürünlerin %90'ı imha edilmeden Türkiye'ye geri getirilmektedir. Zehirli oldukları tespit edilen gıdalarla ilgili iki ayrı ürün grubunda farklı uygulamalar söz konusu. Domates, çilek, kiraz, biber, salatalık ve benzeri yaş ürünler geri getirilmeden yerinde orada imha edilirken, kuru meyveler grubu olarak incir, üzüm, kayısı, fındık, Antep fıstığı ve baharatların ise geri getirilip bazı işlemlerden geçirildikten sonra iç piyasaya sürüldükleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla herkes tarafından sorulan, “geri gönderilen bu ürünleri bize mi yediyorlar” sorusu da gerçek anlamıyla cevapsız kalmaktadır. Bu bağlamda ivedilikle ihraç edilen ürünlerin yanı sıra iç pazardaki ürünler de sıkı bir şekilde denetlenmeli, halk sağlığını korumak için pazarlar, marketler ve hallerde etkin bir şekilde denetimler yapılmalıdır.

KÜRTLERİN TARIMSAL EKONOMİDEN KOPARILMASI VE EMEĞİNİN SÖMÜRÜLMESİ

Cumhuriyet döneminde Kürtlere karşı yürütülen politikalar bir yandan kültürel diğer yandan ekonomik olarak emeğin sömürülmesi şeklinde sürdürülmüştür. Kürtlerin ekonomiden uzaklaştırılması ve göçertilmesiyle Türkiye metropolleri için ucuz işgücü yaratılması ve batıda eritilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Kürtlerin tarımsal üretimden kopartılması sadece tarımsal üretim bağlamıyla değil, ekonomik kaynakların metropollere taşınması, Kürtlerin yoğun yaşadıkları illerde sanayi yatırımlarının yapılmaması gibi birçok alan bağlamında da görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Kürtlerin başta tarımsal ekonomi olmak üzere genel olarak kendi yerel ekonomik döngüsünden kopartılmasının 4 temel nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

Birincisi, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin insansızlaştırılmak istenmesi ve Kürtlerin batı metropollerine göç ettirilerek oralarda eritilmesini sağlamak.

İkincisi, Kürtlerin kendi ekonomik döngüsünden kopartılarak Türkiye'nin mevsimlik tarım, tekstil, inşaat ve hizmet sektöründeki iş gücünün karşılanması sağlamak. (Nitekim bugün adeta kangren haline gelen mevsimlik tarım işçiliği sorununun temel nedeni bu politik tutumdur.)

Üçüncüsü, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleri, sanayi açısından geliştirmeyip buğday, arpa, mercimek, fıstık, ceviz, pamuk gibi temel tarımsal ürünlerin tedarikçisine dönüştürmek ve batı ekonomisine katkı sunacak şekilde konumlandırmak. (Aynı zamanda GAP projesi özelinde inşa edilen birçok enerji barajı ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler Türkiye'nin enerji tedarikçisine dönüştürülürken, Kürtler en temel enerji ihtiyacından dahi mahrum bırakılmışlardır.)

Dördüncüsü, güvenlikçi bir anlayışla yaylaların kiralanması veya yasaklanması dolayısıyla hayvancılığın etkin bir şekilde yapılmasını engellemek. (Kürtlerin ekonomik olarak gelişmesinin önlenmesi ve inşa edilen yoksulluk politikasıyla kimlik talebinin bastırılması ve ötelenmesi hedeflenmiştir.)

Sonuç olarak AKP'nin, Kasım 2002'den bu yana uyguladığı neoliberal politikalara yüz yılı aşkın bir süredir devam eden Kürt sorununun çözümsüzlüğü eklenince tarım politikalarında iflasın eşiğine gelinmiştir.

Türkiye'nin kendi kendine yeten, kâr ve rant için değil, toplumun yararına üreten, gıda güvencesi ve gıda güvenliğini esas alan, küçük ölçekli çiftçiliği destekleyen, bağımsız, demokratik, cinsiyet duyarlı, ekolojik öncelikleri olan, planlı üretimden yana bir tarım politikasına ihtiyacı vardır.

Özellikle bitkisel üretim ve hayvancılık destekleme politikası, büyük sermaye ölçekli tarım işletmelerini merkeze alacak şekilde değil küçük ölçekli çiftçiliği merkeze alacak şekilde yeniden planlanmalıdır.

Bununla birlikte ithalat politikasından ivedilikle vazgeçilmelidir. Küçük ölçekli tarım yapan çiftçiler desteklenirken, aynı zamanda kooperatifçilik geliştirilmeli ve çiftçilerin örgütlenmelerinin önü açılmalıdır. Topraksız köylüye toprak dağıtılmalıdır.

Kürt sorunu barışçı ve demokratik bir biçimde çözülmeli ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları illerde pozitif ayrımcı politikalarla tarımsal üretim desteklenmeli ve güçlendirilmelidir.

SERMAYE KÂRLARI

Marx “sermaye, birikim koşulları oluştuğunda geriden geriye her şeyi kendisine hizmet ettirmeye koşullandırır” der. Kapitalist üretim ilişkileri içinde iktidar bloğunun temel işlevi, sermaye birikimi ve istikrarının sorunsuz olarak devam etmesini sağlamaktır. Bütçe kaynaklarının toplanması ve bölüşümü sorunu gündeme geldiğinde, toplanan kaynakların halkın/emekçilerin ihtiyaçları doğrultusunda bölüştürülmesi talep edildiğinde, kaynakların denetimini elinde tutanlar, bunun için yeterli kaynağın olmadığını iddia etmektedirler. Ancak söz konusu olan patronların talepleri olduğunda, devlet hazinesinin kapıları ardına kadar açılmakta, emekçi halklara gelince sınırlı olan bütçe kaynakları patronlar için adeta seferber edilmektedir. Başka bir ifadeyle kapitalizmde, sermayenin çıkarlarının belirleyici ve başat olduğu koşullarda, ekonomik hedeflerin ve bütçenin sermaye sınıfının ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulması kural haline gelir.

Sermaye birikimi süreci, bir emek süreci olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir değerlendirme sürecidir. Birikim, bir yandan fiziksel üretim alanlarında, emek harcayarak metaların üretilme sürecidir, diğer yandan değer ve artık-değer yaratıldığı değerlendirme sürecidir. Dolayısıyla sermaye aynı zamanda emek sürecinin denetimine ve çalışma koşullarına yönelik baskı kurarak ücretlerin baskılanması, çalışma koşullarının işverenlerin istediği şekilde

oluşturulması, grev ve örgütlenme haklarının yasaklanması gibi uygulamalar aracılığıyla emeğin üzerinde tahakküm hedefler.

AKP İLE BÜYÜYEN SERMAYE KÂRA DOYMUYOR

2001 Krizi'yle beraber AKP iktidara geldiğinde iktidar bloğu açısından asıl soru, partinin Türkiye'de kapitalizmin gelişimi ve özel olarak da finans kapital için sorun olup olmayacağına dairdi. Büyük sermaye Mili Görüş pratiği üzerinden, Erdoğan'a daha mesafeli dururken, AKP'nin ilk izlediği yol Kemal Derviş planına sadık kalmak, neoliberal programı koşulsuzca hayata geçirmektir. Bu, Erdoğan için önemli bir sınavdı. Türkiye kapitalizminin ihtiyaçları ve uluslararası iş bölümündeki mevcut konumuna bağlı olarak, sermaye ile bağları güçlendiren hamle 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu ile atıldı. Esnek çalışma biçimleri böylece yasallık kazandı.

Özellikle ilk yıllarda OECD ülkeleri içerisinde en hızlı büyüme oranına sahip olma özelliğiyle beraber uluslararası (AB ile yapılan üyelik görüşmeleri) gelişmeler, sermaye içi fraksiyon arası uyumsuzluk olacağına dair şüpheleri kaldırdı. Erdoğan öncülüğünde AKP, sermayenin tüm fraksiyonlarının talebini karşılayacak bir hat inşa etmeyi başardı. Bu durum, AKP'yle birlikte yeniden oluşan iktidar bloğunun konsensüsü halini aldı.

AKP'nin -birlikte yekpare olmasa da- kendisini dayandırdığı hâkim sınıf, orta ve küçük işletmeler, büyük ölçekli işletmeler, esnaf ve atölye sahiplerinden oluşuyordu ve bunlar ağırlıklı olarak emek yoğun işlerin olduğu sektörler idi. Geçmişin tefeci bezirgân kodlarını taşıyan bu sermaye sınıfı daha ağırlıklı Anadolu sermayesi olarak tanımlanmış, büyük sermayenin örgütü olan TÜSİAD'ın karşısında MÜSİAD'ı kurarak kurumsallık kazanmıştır. Neoliberal birikim, esnek ve güvencesiz çalıştırma rejimiyle birlikte palazlanmış bu sermaye fraksiyonu, büyük pastadan daha fazla pay alabilmek için niteliksel ve niceliksel süreci tamamlamış, güç ilişkileri içerisinde yerini almak için kolları sıvamıştı.

AKP'nin kitle konsolidasyonunu sağlayan bu yapılar aynı zamanda devlet yönetiminde, kamu ihalelerinde, devlet teşviklerinde ayrıcalıklı biçimde gözetilerek yararlanabilmelerinin sonuçları oldu. Bu yapılar eğitim, sağlık, nakliye, ticaret, inşaat ve taşımacılık gibi işlerde önemli sermaye birikimleri sağlayarak holdingler halini aldılar. AKP kendi iktidarını inşa ederken aynı zamanda kendi sermayesini de yaratmış, besleyerek büyütülmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır.

Limak: Dünyada en çok kamu ihalesi alan şirketler sıralamasında ikinci olan Limak AKP'nin gözdelelerinden. 2011-2024 arasında 11 milyar 60 milyon 975 bin TL'lik 21 ihale alan Limak, ayrıca 19 kere KDV istisnası ve vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklar tanıyan teşvik belgelerinden de faydalanmıştır.

Rönesans: Rönesans deprem konutu ihalelerinde öne çıkan firmaların başında geliyor. Son olarak ağustos ayında Hatay'da deprem konut ihalesini kazanmıştır. Şirketin 773 adet konut için 2 milyar 336 milyon lira alacağı açıklanmıştır. Şirket ayrıca Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nı ve Marmaris Okluk'taki Cumhurbaşkanlığı Devlet Konukevi'ni inşa etmiştir.

Yapı Merkezi: Tanzanya'da çalıştırdığı işçilerin ücretlerini ödememesiyle gündeme gelen şirket son olarak mayıs ayında TCDD'den 4,4 milyar TL'lik ihale almıştır. Yapı Merkezi, 1915 Çanakkale Köprüsü ve Otoyolu, TOGG'un Gemlik Tesisi, Avrasya Tüneli gibi projeleri de üstlenmiştir.

Cengiz: Limak gibi dünya genelinde en çok kamu ihalesi alan şirketlerin başında gelen Cengiz Holding de bu yolla büyümüştür. Birçok kamu ihalesinde adı geçen Cengiz Holding'in ismi en son Artvin Ardanuç'ta ikinci Cerattepe olarak anılan projeye gündeme gelmiştir. Cengiz İnşaat son 13 yılda aldığı 31 ihaleyle 18 milyar 250 milyon 656 bin TL gelir elde etmiştir.

Kolin: AKP'nin gözde firması olan Kolin son 13 yılda tam 50 ihale almıştır. Bu ihalelerden şirketin kazancı tam 28 milyar 974 milyon TL olurken, Kolin son olarak da TCDD'den, 8,1 milyar TL'lik ihale almıştır.

Bayburt Grup: Bayburt Grup da yıllardır devletten milyarlık ihaleler almaktadır. Son olarak grubun bünyesindeki Özgün Yapı'ya, Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından 830 milyon TL'lik ihale verilmiştir. Erdoğan'dan üç kez ödül alan Bayburt Grup'un patronu Abdurrahman Şentürk, şubat ayında 'nitelikli dolandırıcılık' ve 'resmî belgede sahtecilik' suçlarından hapis cezası almıştı.

Zeki Mensucat, Merinos, Karafiber Selçuk İplik, Melike Tekstil ve Şireci Tekstil Türkiye'nin en büyük 500 sanayi şirketi arasına girmiştir. Söz konusu şirketler Antep'in en büyük beş tekstil şirketi olurken, elde ettikleri kârların düzeyini Antep organize sanayide BirTek-Sen sendikasına bağlı olarak gerçekleşen işçi direnişlerinin nedenlerine ve içeriklerine bakmak yeterlidir.

Adana’da faaliyet gösteren polyester, elyaf, filament iplik üretilen SASA, 2022 yılında 10,59 milyar liralık net kârıyla İstanbul Sanayi Odasının (İSO) hazırladığı Türkiye’nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu (İSO 500) listesinde 22. sıraya yerleşmiştir.

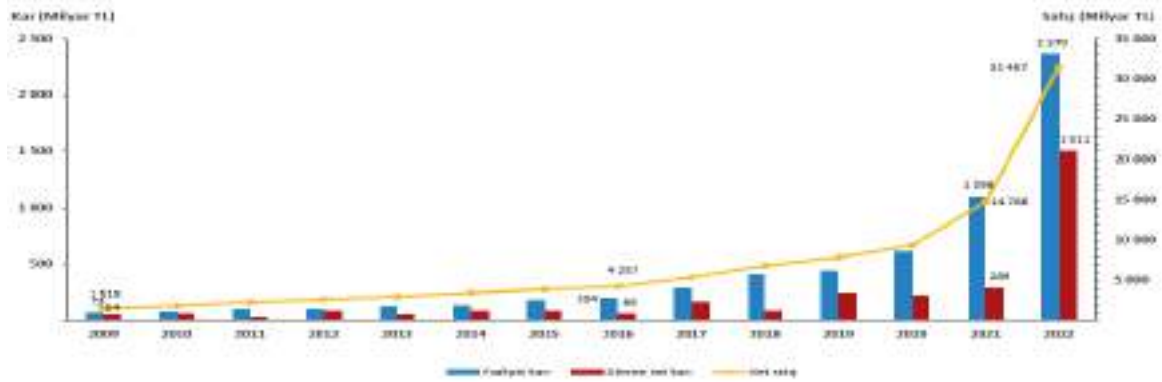
Aynı dönem SASA Patronu İbrahim Erdemoğlu, ABD merkezli Forbes’in hazırladığı dünyanın en zenginleri listesine göre 1,8 milyar dolarlık servetiyle dünyanın 1645’inci Türkiye’nin ise 8’inci zengini olmuştur. *The Economist* dergisinin hazırladığı Türkiye’nin En Zengin 100 Kişisi-Ailesi 2023 listesinde, bünyesinde SASA, Merinos Halı, Dinarsu ve Padişah Halı’yı bulunduran Erdemoğlu Holding de 3 sıra atlayarak 10. sırada yer almıştır. SASA 2023’te de 29. sıradan İSO 500 listesine girmiştir.

Devlet-sermaye ilişkilerinin Türkiye özgünlüğündeki tarihsel gelişiminin önemli unsurlarından biri devlet eliyle sermayedar yaratma süreci olurken, “sanayi sermayesi” de bu ilişkinin başat ögesi rolünü hiç kaybetmemiştir. 1950’li yıllarından günümüze kadar uzanan büyük burjuvazinin varlığı sanayi sermayesi için uygun zemin, kamu yatırımlarıyla yaratılmış, sermaye birikimini güçlendirmeye yönelik pek çok adım atılmıştır. AKP’li yıllarda sadece büyüyen MÜSİAD değil aynı zamanda TÜSİAD’a bağlı şirketler de önemli kârlar sağlamaktadır.

Örneğin AKP’nin Koç Grubu’na armağanı olan TÜPRAŞ’ın 2024 yılı birinci çeyrek finansal sonuçlarına göre TÜPRAŞ 165 milyar TL gelir, 9,4 milyar TL faiz, amortisman ve vergi öncesi kârlılığı (FAVÖK) 320 milyon TL net kâr açıklamıştır. Sabancı Holding, 2023 yılının ilk dokuz ayında kombine satışlarını 457,3 milyar TL’ye yükseltirken, konsolide net kârını 36,7 milyar TL’ye taşıdı. Sabancı Holding CEO’su Cenk Alper, “Sürdürülebilirlik bağlantılı yatırımlarımızı da 2027 sonuna kadar 5 milyar dolara ulaştırmayı hedefliyoruz” demiştir. Enerjisa Enerji’nin operasyonel faaliyetlerden kaynaklı gelirlerinin enflasyondan arındırılmış kârı 2024’ün ilk üç çeyreğinde 400 milyon lira artışla 29,9 milyar liraya yükselmiştir. Eczacıbaşı Yatırım Holding 12 aylık dönemde 973,4 milyon TL net kâr açıklamıştır. Görüldüğü üzere AKP, iktidarı boyunca sadece belirli bir sermaye grubundan ziyade bir bütün olarak sermayenin taleplerini geri çevirmeyen bir politik hat izlemiştir.

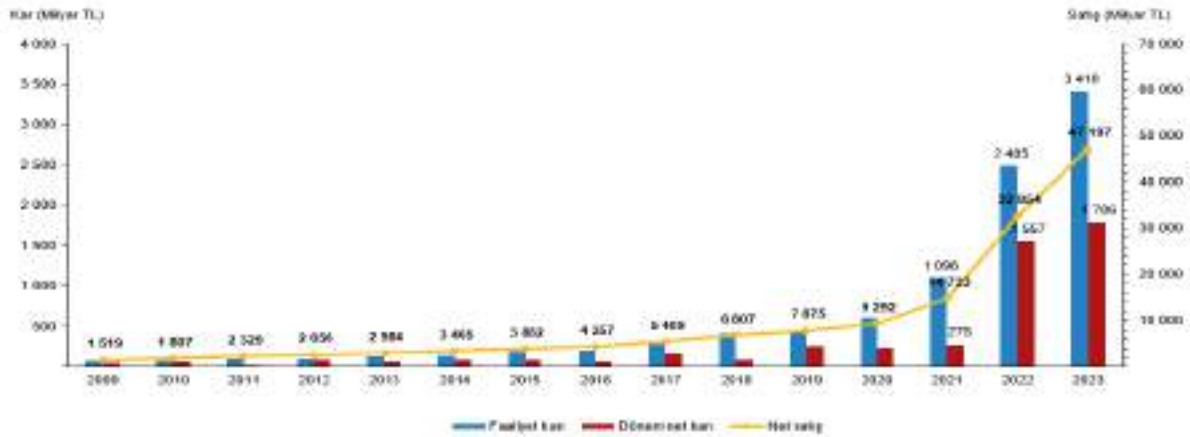
Bunu çok net bir şekilde şirketlerin karlarından görmekteyiz. 2022 yılında firmaların net satışları ve faaliyet karı artarak rekorlar kırmıştır. Sektör bilançoları kapsamında bulunan

tüm firmaların toplam net satışları 31 trilyon 466 milyar 768 milyon TL, toplam faaliyet karı ise 2 trilyon 370 milyar 048 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.³¹

Net satış, faaliyet karı, dönem net karı yıllara göre gelişimi (Milyar TL), 2009-2022

2023 yılında firmaların net satışları ve faaliyet karı da yine artış göstermiştir. Sektör bilançoları kapsamında bulunan tüm firmaların toplam net satışları 47 trilyon 197 milyar 308 milyon TL, toplam faaliyet karı ise 3 trilyon 409 milyar 572 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.³²

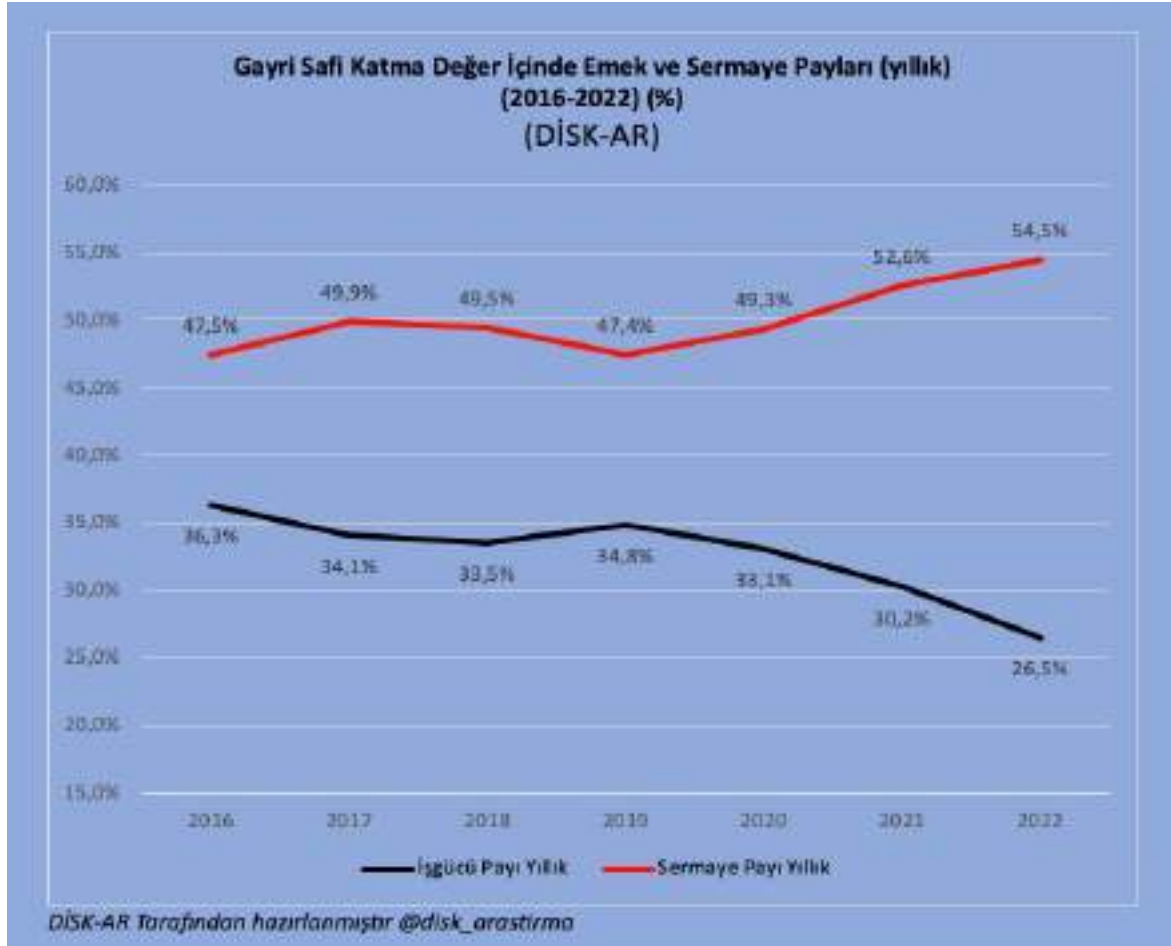
Net satış, faaliyet karı, dönem net karı yıllara göre gelişimi (Milyar TL), 2009-2023

³¹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sektor-Bilancolari-2022-49677>

³² <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sektor-Bilancolari-2023-53526>

Türkiye ekonomisi son iki çeyrekte binde 2 küçülme yaşarken bu küçülmenin faturasının emekçilere çıkarıldığı emekçilerin işgücü ödemelerinin katma değer içerisindeki payının düşmesinden anlıyoruz. Çünkü verilere baktığımızda, işgücü ödemelerinin katma değer içerisindeki payının bir önceki çeyreğe göre yüzde 40,4'ten yüzde 36,4'e kadar gerilediğini görüyoruz. Bunun en büyük sebebi ise seçim öncesi sadece bir kez zam yapılan ve seçimden sonra kaderiyle baş başa bırakılan asgari ücretlilere 2024 yılında hiç zam yapılmamasıdır. Bu da asgari ücretlilerin satın alma gücünün gerilemesine neden olmuştur. Zira yapılabilecek hesaplamalar çalışan nüfusun yaklaşık yarısının asgari ücret veya dolayında çalıştığı hesaplanmaktadır.

III-) YOKSULLUĞUN ve ADALETSİZLİĞİN BÜTÇESİ OLARAK 2025 BÜTÇESİ

A-) 2025 BÜTÇESİYLE YOKSULLUK VE ADALETSİZLİK ARTACAK

2025 BÜTÇESİ BÜTÇE HAKKINI GASP ETMİŞTİR

Bütçe Hakkı, halkın temsilcileri aracılığıyla devletin gelir ve giderlerini belirleme, onaylama ve denetleme yetkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu hak, demokrasinin olmazsa olmazlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu hak aynı zamanda hem yasama organının yürütme üzerindeki denetimini simgelemekte hem de hesap verebilirliğin en somut göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Tarihsel olarak bütçe hakkı, halkın vergilendirilmesine dair kararları yöneticilerin keyfi uygulamalarından koruma amacıyla ortaya çıkmıştır. Tarihte ilk defa kralın vergi toplama ve harcama yetkilerini kısıtlayan anlaşma 1215 yılında imzalanan *Magna Carta Anlaşması*'dir. O dönem toplanan vergilerin büyük bir kısmına kral tarafından el konulurken çok az bir kısmı yerel egemenlerde kalıyordu. Bu da yerel egemenlerin daha fazla gelir elde etmek için vergi koymalarına ve vergi yükü altında bunalmış olan halkla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştu. Bu açıdan bakıldığında *Magna Carta Anlaşması*, vergileri kontrol ederek dolaylı bir biçimde de olsa kralın "savaş çıkartma" yetkisini kısıtlayan ilk belge olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliğinden dolayı da bütçe hakkının ve barışçıl politikaların ilk belgelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Çünkü savaşmamak demek kaynakların savaşa ve ranta gitmemesi ve kaynaklara/vergiye olan ihtiyacın azalması demektir. O sebeple bütçe hakkına sahip çıkmak sadece demokrasiye değil, aynı zamanda barışa da sahip çıkmak anlamına da gelmektedir. Bundan dolayı bütçe yapma hakkı, savaş politikalarına hayır demek ve barışın temellerini kurmanın ön koşulunu oluşturmaktadır.

Bütçe hakkı, teoride halkın devlet yönetimindeki en güçlü araçlarından biri olsa da uygulamada demokratik sistemlerin zayıflıkları nedeniyle asli işlevini yitirme noktasına gelmiştir. Bu hakkın yeniden halkın iradesini yansıtır hale gelmesi için daha şeffaf, katılımcı ve adil bir bütçe sürecine ihtiyaç vardır. Bunun için hem yasama organının güçlendirilmesi hem de halkın bütçe sürecine aktif katılımının sağlanması şarttır. Aksi takdirde, bütçe hakkı yalnızca bir formalite olarak kalmaya devam edecektir.

Bütçeler, yönetenle yönetilen arasındaki karşılıklı yetki ve sorumluluk ilişkisinin en önemli unsurlarından birisidir. Bütçeler sadece mali, ekonomik, teknik bir belgeler değildirler

aynı zamanda sosyolojik ve siyasi yönleri olan metinlerdir. Bu sebeple bütçeler hesap verilebilirlik, objektiflik, şeffaflık, yönetim, performans ölçümü ve etkinliği gibi kavramlarla birlikte ele alınmışlardır. Bütçelerin en önemli özelliği ekonomi politik belgeler olmalarıdır. Çünkü bütçeler sadece sayıdan ibaret değildirler, tercihlerinden dolayı aynı zamanda politik sorumluluğu olan belgelerdir. Yani bütçe, bir mali takvim yılında toplanacak gelirlerin hangi sınıflardan ne oranda toplanacağını ve toplanan bu vergilerin/gelirlerin hangi sınıflara ve nasıl harcanacağını gösterir. Bu anlamıyla bütçe bir ülkedeki iktidarın ekonomi-politik, sınıfsal tercihini gösterir. Daha yalın bir ifadeyle bütçe bir toplumda iktidarın hangi sınıftan yana olduğunu gösterir. Bu yönüyle ele alındığında bütçelerin yapım süreci her şeyden önce toplumsal bir meseledir. Bundan dolayı bütçelerin belirlenmesinde halk söz, yetki ve karar sahibi olmalıdır. Ancak günümüzde bütçe hakkı pek çok ülkede sembolik bir hale gelmiş, asli işlevinden uzaklaşmıştır.

Yurttaşlar bütçe hakkını doğrudan, parlamentolara gönderdikleri temsilciler, sendikalar, dernekler ve çeşitli toplumsal örgütlenmeler aracılığıyla kullanırlar. 2025 Bütçesi'nde de bütçe hakkı ihlal edilmiştir. 2025 Bütçesi halkın ihtiyaçları doğrultusunda değil, Saray'ın istekleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bundan dolayı 2025 Bütçesi de son yıllardaki bütçeler gibi bir Saray bütçesidir.

Günümüzde bütçe hakkının halkın elinden alınması kamu kaynaklarının heba edilmesine, yurttaşın sırtındaki kamburun büyümesine sebep olmaktadır. Bütçe yapım sürecinde şeffaflığın olmaması, yasama organının fonksiyonunu yitirmesi, yurttaşların ve temsilcilerinin bütçe sürecine dahil olmaması gibi faktörler kaynakların adaletsiz dağıtılmasına sebep olmaktadır. Bütçe yapım sürecinde şeffaflığın olmaması yolsuzluk ve kaynakların keyfi kullanımını kolaylaştırmaktadır. Demokratik sistemlerde bütçenin onaylanması teoride yasamanın bir hakkı olsa da yürütmenin yasama üzerindeki baskın olması bu hakkı işlevsiz hale getirmiştir. İktidar partilerinin meclisteki çoğunluğu sayesinde bütçeler neredeyse otomatik olarak geçmektedir. Muhalefetin eleştirileri ve talepleri genellikle görmezden gelinmektedir. Bütçe hakkı halk adına kullanılırken, halkın bu süreçlere katılımı neredeyse yoktur. Oysa Bütçe hakkı, aynı zamanda toplumsal adaleti sağlamanın bir aracı olarak görülmelidir. Ancak bütçe sermaye sınıfının, büyük şirketlerin ve belirli siyasi çıkar gruplarının ihtiyaçlarına göre şekillenmekte yoksulların ve dezavantajlı kesimlerin talepleri göz ardı edilerek hazırlanmaktadır. Oysa demokratik bir bütçe süreci, halkın görüşlerini dikkate alan mekanizmalar içermelidir. Ancak ne var ki bütçeler hiçbir değişikliğe uğramadan yasalaşmaktadır.

2025 Bütçesi'ne bu çerçeveden baktığımızda toplumun sorunları, dertleri ve talepleri yoktur. Toplum kendi hayatını ilgilendiren bütçe sürecine dahil edilmemiştir. Bütçe hakkını ihlal eden 2025 Bütçesi Türkiye halklarının hiçbir derdine derman olamayacaktır. Çünkü bu bütçenin AKP'nin daha önceki bütçelerinden hiçbir farkı yoktur. Daha önceki bütçeler toplumun sorunlarına çare olmamış, aksine zamlara, yüksek enflasyona, yoksulluğa, sefaletle neden olmuşsa aynı şekilde 2025 Bütçesi de aynı sonuçları doğuracak, hatta halihazırda var olan sorunları daha da büyütecektir. Çünkü AKP-MHP iktidarının bütçe tercihleri değişmemiştir. AKP-MHP iktidarı Saray'da, sermayenin, güvenlikçi politikaların, yolsuzluğun, yoksulluğu, adaletsizliğin ve faizin bütçesini hazırlamıştır. Çünkü AKP-MHP iktidarı sermayenin iktidarındır.

DEM Parti olarak büyük toplumsal mücadelelerle kazanılmış evrensel bir hak olan bütçe hakkının yılmaz savunucusuyuz. Partimiz, halkın bütçe kaynaklarının nasıl, kimden, ne kadar, hangi oranda ve miktarda alındığını ve bu yaratılan kamu kaynaklarının niçin, nasıl, nereye ne oranda ve ne şartla harcandığını sorgulama ve bilme hakkını ve bu süreçlere demokratik kitle örgütleri, meslek örgütleri, sivil toplum örgütleri ve aktif vatandaşlar olarak katılıp katkı sunma hakkını sonuna kadar savunmakta ve bu konuda gerekli adımları atmaktadır. Halkın sorun ve taleplerini dinlemek ve bunlara bütçede yer vermek için haziran ayından başlayarak halkımızla "Ekmek ve Adalet Buluşmaları" gerçekleştirdik. Halkımızın taleplerini komisyon aşamasında hem dile getirdik hem de öneriler aracılığıyla gündemleştirdik.

2025 BÜTÇESİ'NİN VADETTİKLERİ

2025 Bütçesi yine açığın olduğu bir bütçedir. Bütçe giderlerinin 14 trilyon 731 milyar bütçe gelirlerinin 12 trilyon 800 milyar lira olması bütçe açığının ise 1 trilyon 931 milyar lira olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ancak son yıllarda genellikle hiçbir hedefi tutturamayan iktidarın bu hedefi de muhtemelen tutmayacak açık çok daha fazla olacaktır. Öngörülene göre, bütçe açığının milli gelire oranının 3,1 gerçekleşmesi beklenirken bütçe gelirlerinin 1 trilyon 950 milyar lirası doğrudan faize gidecektir. Küresel gelişmeler, Türkiye ekonomisinin rezerv sıkıntısı, cari ve dış ticaret açıklarından dolayı olası bir döviz hareketliliği bu açık ve ödeneği muhtemelen daha da artacaktır.

2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, ücretleri ve kamu harcamalarını sınırlayan bir çerçeveden hazırlanmıştır. "Buna göre 2025 yılı bütçe giderleri 2024 yılına göre yüzde 31,7 artırıldığı halde bütçe gelirleri yüzde 51,7 artırılmış. Yani bütçe gelirleri performansına daha

ağırlık verilmiştir. Bu arada bütçe giderleri içerisinde palazlanan ve giderek artış sergileyen faiz giderleri de yüzde 55,5 artışla 1,2 trilyon liradan neredeyse 2 trilyon liraya çıkmıştır. Yani faiz giderleri yükselişi devam etmiştir. Öte yandan 2024 yılında bütçe gelirlerinin yüzde 89,6'sını oluşturan vergi gelirlerinin payı 2025 yılında yüzde 87,8'e gerilemiştir.”³³ Faiz giderindeki artış bütçedeki toplam gider artışında yüzde 24 daha fazla olmuştur. Bu ise bize iktidarın faiz lobilerini nasıl beslediğini göstermektedir. Kamu harcamalarının en önemli gelir kalemini oluşturan vergi gelirlerinin en büyük ödeyeni ise yine yoksullar ve emekçiler olacaktır. Zira 2025'te yıl içinde toplanacak vergi gelirlerinin önemli bir kısmı KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Ayrıca 2025 yılında vergi gelirlerinin 2024'e göre yüzde 68 oranında artarak 7,5 trilyon liradan 11,1 trilyon liraya çıkması hedeflenmektedir.

2025 Bütçesi, kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların bir önceki yıla oranla belirgin bir şekilde azalmasıyla dikkat çekmektedir. Bu ise ekonomik büyüme başta olmak üzere kalkınma hedefleri ve toplumsal refah açısından birçok eleştiriyi beraberinde getirmektedir. Yatırımlara ayrılan payın düşürülmesi, kısa vadeli bütçe dengesi açısından hükümete bazı rahatlıklar sağlasa da uzun vadeli etkileri göz ardı edilemeyecek kadar ciddi sonuçlar doğurma riski barındırmaktadır.

2025 Bütçesinde, vergiler yüzde 45,2 artarken maaş ve asgari ücret zamları yüzde 25'ler düzeyinde kalacaktır. “2020 yılına göre 2025 yılında devletin vergi gelirlerindeki artış yüzde 1241 olarak gerçekleşecektir. Yani vergi yükü beş yılda 12 katın üzerinde artarken yükün altındakiler yine aynı kalıyorlar.

---

³³ https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/2025-butcesiyle-ongorulen-vergiler-toplanabilecek-mi/775160#google_vignette

Tablo: Yıllar İtibariyle Vergi Gelirleri ve 2025 Bütçe Tahmini

Yıllar	Bütçe	Gerçekleşme	Bir Önceki Yıla Göre Fark	Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı %
2020	912.523.630.000	943.111.934.000		
2021	1.058.733.147.000	1.334.481.424.000	391.369.490.000	41,5
2022	2.513.638.862.000	2.704.254.776.000	1.369.773.352.000	102,6
2023	4.824.231.878.000	5.129.129.535.000	2.424.874.759.000	89,7
2024	8.335.575.951.000	8.700.220.614.000	3.571.091.079.000	69,6
2025	12.651.461.859.000	12.651.461.859.000	3.951.241.245.000	45,4
2020-2025 Vergi Artışı				1.241,0

Kaynak: HMB ve Bütçe Verilerinden hareketle oluşturulmuştur © Dr. Ozan Bingöl

OVP’de yüzde 17,5 enflasyon hedefi öngörenlerin vergi gelirlerinde yüzde 45,4 artış tahmini yapmaları şaşırtıcıdır. Dolaylı vergilere dayalı vergi sistemine sahibiz. Bu nedenle vergilerin yüzde 45,4 artabilmesi için ya önümüzdeki yıl ekonominin olağanüstü canlanması ya da yüksek enflasyon ortamının devam etmesi gerekir. Yukarıdaki tabloya bakınca 2025 yılını yüzde 30-40 bandında bir enflasyon oranıyla geçireceğimiz görülmektedir.

Rasyonel politikalar geçildiğini iddia eden Mehmet Şimşek’in programı uygulanmaya başladığından bu yana ekonomik göstergelerde halkın yaşamını kolaylaştıracak bir düzelmeye gerçekleşmemiştir. İktidarın ülke ekonomisinin gidişatına ilişkin gerçek dışı iddia ve söylemleri ile halkın, emekçilerin giderek ağırlaşan ekonomik sorunları arasındaki makas giderek açılmaya devam etmektedir. Asgari ücret ve memur maaş artışlarının TÜİK enflasyonu ile gerçek enflasyonun altında belirlenmesi ve buna rağmen iktidarın her fırsatta “İşçimizi, emekçimizi enflasyona ezdirmeyeceğiz” dile getirmesi ezilenin her zaman emekçiler olmasını engellemektedir. İktidarın yayımladığı Tasarruf Genelgesine rağmen kamu kurumları “itibardan” tasarruf etmeyerek tüm hızıyla harcamalarına devam etmektedir. Kamuda harcamalar tüm hızıyla devam ederken iktidar söz konusu emekçilere yapılacak zam olduğunda kaynak yok bahanesiyle beklenen enflasyonu baz alma kurnazlığına başvurmaktadır. Bütçe aracılığıyla vergiyi emekçiye yıkıp zammı yandaş müteahhitlere yapan ekonomi-politik akıl halihazırda bozuk olan gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da arttırmaktadır.

2025 Bütçesi, yapısal sorunların çözümü için yeterli bir perspektif sunmamaktadır, aksine mevcut sorunların daha da derinleşmesine neden olmaktadır. 2025 Bütçesinde yine dolaylı vergilere ağırlık verilmiştir. Dolaylı vergilerden elde edilecek gelirlerin, toplam vergi gelirlerinin %60'ını aşması planlanmaktadır. Gelir vergisi dilimlerinde ve oranlarında kayda değer bir yenilik yoktur. Ücretli çalışanlar üzerindeki vergi yükünün yüksek kalması gelir eşitsizliğini artıran önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Türkiye'de servet vergileri, OECD ortalamalarının çok altındadır. 2025 Bütçesi, bu alanda herhangi bir yenilik sunmamakta, servet vergilerinin artırılması ya da genişletilmesi gibi uygulamalarına yer vermemektedir. Bu durum, sermaye/zengin ile halk/yoksullar arasındaki uçurumu daha arttıracaktır. Muhtemel ki kamu harcamalarındaki israfta devam edecektir. 2025 Bütçesinde vergi gelirlerinin büyük bir kısmının yine faiz ödemelerine ve cari harcamalara ayrılmıştır. Ayrıca yatırım harcamalarının düşük kalması, uzun vadeli ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmayı zorlaştıran faktörlerden olacaktır.

Bu noktadan bakıldığında 2025 Bütçesinin ülkenin mevcut sorunlarını çözmekten uzaktır. Dolaylı vergilere dayalı gelir politikası, düşük gelirli kesimlerin yükünü artırırken doğrudan vergilerdeki reform eksikliği toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Türkiye'nin mevcut vergi yapısındaki adaletsizlikleri gidermeyecek bir bütçe yapım süreci söz konusudur. Bu bağlamda, Türkiye'nin daha adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemine geçiş yapması, toplumsal barış, ekonomik büyüme ve adil bütçe tercihleri açısından kritik bir öneme sahiptir.

BÜTÇE TERCİHLERİNDEN DOLAYI YOKSULLUK VE ADALETSİZLİKLER DAHA DA ARTACAK

AKP-MHP ittifakının tercihleri nedeniyle enflasyon, hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı, borçlanma, yoksulluk, işsizlik, sefalet ve açlık büyüyerek devam etmektedir. Sermaye yanlısı politikalarındaki ısrar ekonomide pek çok göstergeyi olumsuz etkilemiştir. Türkiye ekonomisi AKP-MHP iktidarında enflasyon, dış borçluluk, işsizlik, bireysel borçlanma gibi önemli ve ekonomik istikrar için kritik önem taşıyan pek çok başlıkta tarihin en yüksek seviyelerini görmüştür. Otoriterleşme, yargının iktidara bağımlı hale gelmesi, anayasal güvence altında olan bazı temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması, Kürt sorununun çözümsüzlüğündeki ısrar gibi konulardaki güvenlikçi tutumundan kaynaklı “savunma ve güvenlik” harcamalarında rekor artışlar yaşanmış, ülke ekonomisi çöküşün eşiğine gelmiştir. Ekonomi, bedelini her zaman yoksulların ödediği sermayenin ve bir avuç yandaşın kazandığı faiz-enflasyon-stagflasyon-işsizlik sarmalına sürüklenmiştir. Bu sebeplerden ötürü 2025 Bütçesi aynı zamanda sosyal

amaçları olan, eşitsizlikleri ortadan kaldıran, halkın refahını gözetten bir anlayışla revize edilmelidir.

İktidarın sermayeyi ve rantı merkeze alan ekonomi politik tercihleri enflasyonun hızla artmasına sebep olmuştur. Zira enflasyonun sebebi konusunda yapılan bilimsel çalışmalar Türkiye'deki enflasyonun "kar itimli" olduğunu ortaya koymasına rağmen iktidar enflasyonun sebebi talepmiş gibi davranmakta ısrarcı olmaktadır. Bunu da emekçi ve emeklilerin alım gücünü düşürerek çözmeye çalışmaktadır. Teşhis yanlış olduğu için tedavisi de mümkün olmamakta bu da milyonlarca yurttaşın açlık ve sefalete mahkûm edilmesine neden olmaktadır. Seçimin hemen sonrasında yapılan zamlarla birlikte enflasyonun ivme kazanması, artan vergi yükü ve bunun emekçi sınıfın sırtına bindirilmesi gibi faktörler hem gelir dağılımını daha bozmuş hem emekçilerin alım gücünü aşağıya çekmiş hem de milyonlarca hanenin en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamasına ve sosyal yardımlara muhtaç bir yaşam sürmesine neden olmuştur. Bu süreçte yoksulluk ve adaletsizlik o kadar derinleşmiştir ki sosyal yardıma muhtaç hane sayısı 4 milyona -yaklaşık 15 milyon kişi- yaklaşırken her 3 çocuktan 1'i yoksul her 4 çocuktan birisi okula aç gitmektedir.

Son dönemlerde uygulanan ekonomi politikalarının ortaya çıkardığı belirsizlikten dolayı Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarı yok olmuş, enflasyon yapışkan bir hal almıştır. Ülkelerin enflasyon oranları karşılaştırıldığında yüzde 48,58'lik resmi enflasyon, Ekim 2024, oranıyla bile Türkiye oldukça negatif ayrılmaktadır. Kaldı ki bağımsız araştırma kuruluşu olan EN-AG on aylık enflasyonu yüzde 89,77 olarak tespit etmiştir. Bu oran TÜİK'in açıkladığı enflasyon oranının iki katından fazladır. Ayrıca Türkiye gıda enflasyonunda OECD ülkeleri arasında en yüksek enflasyona sahip ülkelerden birisi olmaya devam etmektedir. Ayrıca yaşanan bu kriz koşullarında insani şartlarda barınma da özellikle büyük kentlerde lüks haline gelmiştir.

Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler istihdam piyasasını da bozmuş, resmi işsizlik düşüyor görünse de gerçek işsizlik artmıştır. Artan işsizlikle beraber emek ucuzlamış normal şartlar altında en alt/temel ücret olarak kabul gören asgari ücret toplumun yüzde 50'sinden fazlasının çalıştığı bir ücret haline gelmiştir. AKP döneminde emek o kadar değersizleşmiştir ki asgari ücret harici maaşla çalışanların büyük bir kısmı yine asgari ücrete yakın bir maaşlarla çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu sebeple çalışanlar dahi en temel ihtiyaçlarını borçlanarak karşılamak durumunda kalmaktadır. Son yıllarda yandaş ve sermayeye cömert sözleşmeler yapan iktidar söz konusu asgari ücretli, emekçi, memur ve emekli olunca kaynak yok bahanesinin arkasına sığınmaktadır.

2025 Bütçesine baktığımızda zamların ve ilave vergilerin hız kesmeden devam edeceği görülmektedir. Çünkü 2025 Bütçesinde de tercihler emeğiyle geçinen ve yoksulluk içerisinde yaşamaya mahkûm edilen milyonlarca yurttaşın çıkarlarını gözeten bir yerden yapılmamış, aksine sermayenin çıkarlarını merkeze alan bir temelden hazırlanmıştır. Yani ekonomik krizin faturasını emekçi halkın sırtına yükleyen bir bütçe söz konusudur. Bundan dolayı 2025 Bütçesi, halkın sorunlarına çare olamayacaktır. Aksine 2024 Bütçesiyle zamlar artarak devam edecek, enflasyon yükselecek, ev kiralarındaki artış durmayacak, ek vergiler gelecektir. 2025 Bütçesi EYT'lilerin, emeklilerin, ataması yapılmayan öğretmenlerin, çiftçilerin, işçilerin, işsizlerin, öğrencilerin, asgari ücretlilerin, kadınların, gençlerin sorunlarını çözemeyecektir. Bundan dolayı 2025 Bütçesi iktidarın yanlış politikaları sonucu enflasyonun kalıcı hale getiren, yoksulluk, açlık, sefalet ve işsizliği arttıran, küçük işletmelerin kapısına kilit vuran, gelir ve vergi adaletsizliğini daha da arttıran bir bütçe olarak tarihteki yerini alacaktır.

AKP-MHP İKTİDARININ BÜTÇESİ SOSYAL POLİTİKADA SINIFTA KALMIŞTIR

Bütçede en çok dikkat çeken eksikliklerden birisi sosyal desteklere ayrılan payın yetersiz kalması meselesidir. AKP-MHP İttifakı ekonomik sıkıntılara karşı halkı destekleyeceğini, sosyal yardımların kapsamını genişleteceğini ifade etmiş olsa da bütçede bu sözlerin somut bir karşılığı bulunmamaktadır. Özellikle yoksulluk sınırının altında yaşayan ailelere ve tek başına geçinmek zorunda kalan yaşlılar için yeterli bir gelir desteği sağlanmamıştır. Sosyal yardım ve destekler için bütçeden sadece 651 milyar lira kaynak ayrılmıştır. Bu tutar 2025 yılı bütçesinin yüzde 4,4'üne denk gelirken faize ayrılan bütçenin, 1 trilyon 950 milyar TL, sadece üçte birine tekabül etmektedir.

Bütçeden yalnızca hastalık ve malullük yardımı alanlara 99,8 milyar TL, yaşlılık yardımı alanlara 14 milyar TL, işsizlik yardımı alanlara 65,3 milyar TL, sosyal güvenliği bulunmayanlara 203,7 milyar TL, 65 yaş aylığı için 48,4 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Enflasyonun bu kadar yüksek olduğu bir dönemde, düşük gelirli yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için daha etkin sosyal politikalar oluşturulması gerekirken bu konuda ciddi eksiklikler söz konusudur. Sosyal yardım programlarına ayrılan kaynaklar reel enflasyon ve artan yoksulluk oranları göz önüne alındığında oldukça yetersizdir.

TÜİK ve bağımsız araştırma kuruluşlarının verileri, gelir dağılımındaki eşitsizliğin derinleştiğini ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Ancak bütçeden bu kesimlere yönelik kalıcı bir iyileştirme sağlayacak nitelikte

kaynak ayrılmamıştır. Özellikle çocuk ve kadın yoksulluğu, kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik bağımsızlığı ve yaşlıların sosyal güvenlik hakları gibi kritik alanlarda kapsamlı adımlar atılmamıştır.

Eğitim bütçesi, sosyal politikaların temel direklerinden biri olarak kritik bir öneme sahiptir. Ancak 2025 bütçesinde eğitim harcamalarının milli gelir içindeki oranının, OECD ülkeleri ortalamasının gerisinde kalmıştır. Özellikle dezavantajlı bölgelerdeki okulların fiziki altyapı sorunlarının çözümü, öğretmen açığının kapatılması ve dijital eğitime erişim gibi konular yeterince önceliklendirilmemiştir. Sağlık bütçesine ayrılan pay da nominal bir artış görülse de sağlık hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği noktasında çözüm bekleyen önemli sorun alanlarındandır. Kamu hastanelerindeki yoğunluk, hekim göçü, alt yapı ve cihaz yetersizliği, sağlık personelinin yetersizliği ve ilaç fiyatlarındaki artış, sağlık sisteminin toplumsal fayda sağlamasını engelleyen faktörlerdir. Özellikle düşük gelirli hanelerin sağlık hizmetlerine erişimi giderek zorlaşırken sağlıkta sosyal eşitsizlik artmaktadır.

Ayrıca bütçede kadın ve genç istihdamını artırmaya yönelik somut ve uzun vadeli programların eksikliği de söz konusudur. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranı, Avrupa ortalamalarının oldukça altındadır. Genç işsizliği tarihin en yüksek seviyelerindeyken gençler yurtdışına çıkış yolları aramaktadır.

2025 Bütçesinde, sosyal politika alanındaki sorunlara çözüm üretmek için yeterli kaynak ayrılmamış, kaynaklar halka ve ihtiyaç sahipleri yerine bilakis yandaşlara ve sermayeye ayrılmıştır. Kamu kaynaklarının daha etkin kullanımı ve toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik hedef odaklı politikalarla bütçenin sosyal eşitsizliği azaltacak şekilde kullanılmalıdır. Aksi halde yoksulluk, sefalet, açlık ve işsizlik gibi sosyal sorunlar daha da derinleşecektir.

2025 BÜTÇESİ’NDE EMEKÇİ, EMEKLİ VE YOKSULLAR YİNE GÖZ ARDI EDİLMİŞTİR

İktidar, senede bir sembolik olarak zam yaparak, asgari ücretliye, emekçiye, memura ve emekliye kaşıkla verdiği kepeyle geri almaya devam etmektedir. Sermaye kar rekorları kırarken emekçiler yoksullaşmakta, milli gelirden aldıkları pay giderek düşmektedir. Zira Türk-İş’in ‘Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırması’nın Ekim 2024 sonuçlarına göre, dört kişilik ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı yani açlık sınırı 20 bin 432 liraya; gıda, giyim, konut, ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarına denk gelen yoksulluk sınırı ise 66 bin 553

liraya kadar çıkmıştır. Yani Ekim 2024'te yoksulluk sınırı, 12 bin 500 lira olan en düşük emekli maaşının 5 katını, asgari ücretin 4 katını geçmiştir. İktidar kendi alacaklarına (vergi, harç vb.) Yeniden Değerleme Oranında yüzde 44 zam yapmayı planlarken, sefalet şartlarında yaşamak zorunda kalan emekçilere beklenen enflasyon oranında zam yaparak, yüzde 21, sefaleti daha da derinleştirme peşindedir. Milyonlarca çalışan açlık sınırının dahi altında kalan 17 bin TL'lik asgari ücrete mahkûm edilmiş durumdadır. Türkiye'de asgari ücretle çalışan oranının yüzde 45-50 aralığında olduğu hesaplanmaktadır.

Bütçeden sermayeye milyarlarca lira kaynak ayıran, dolar garantili sözleşmeler yapan ve yılda dört defa enflasyon güncellemesi uygulayan iktidar söz konusu emekçi ve emekliler olunca nedense "kaynak sorunu" yaşamaktadır. Sadece yapılan bu işler dahi iktidarın hangi sınıfı temsil ettiğini açıkça göstermektedir. 2025 bütçesi de AKP-MHP ittifakının diğer bütçeleri gibi yoksulu ve emekçiyi değil, sermayeyi gözetmektedir. Sermayeye kaynak ayırırken emekçiye sadece vergi yükü bindirmektedir.

2025 Bütçesi'nde bütçe giderleri 14 trilyon 731 milyar lira, bütçe gelirleri ise 12 trilyon 800 milyar lira olarak öngörülmüştür. Gelirde en yüksek payı KDV alırken, giderde ise cari transferler ilk sırada yer almıştır. 2025 Bütçesi de AKP'nin daha önceki bütçeleri gibi benzer ekonomi politik tercihler doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu bütçe de yine toplumun çoğunluğunun ihtiyaçlarını gözetmeden hazırlanmıştır. Bütçede; toplumun büyük bir kısmını oluşturan emekçiler, emekliler, çocuklar, kadınlar ve dezavantajlı gruplar sadece şekil şartını yerine getirmek amacıyla yer almıştır. Bu grupların sorunlarına kalıcı çözümler getirecek kaynaklar ayrılmamış, aksine bağımlılık ilişkisi tercihli olarak devam ettirilmiştir. Ekonomik kriz, yüksek enflasyon ve hayat pahalılığının etkilerini en fazla hisseden emekçi, emekli ve yoksullar bütçenin ana önceliklerinden biri olmamış aksine kaynaklar yine sermayeye aktarılmıştır.

Emeklilerin durumu da bütçenin bir diğer zayıf noktası olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de emekli maaşlarının alım gücü, enflasyon karşısında sürekli erimektedir. Yaklaşık dört milyon emekli 12 bin 500 TL maaşa mahkûm edilmişken yine yaklaşık iki milyon emeklinin kök ücreti 12 bin 500 TL'nin altındadır. 2025 bütçesinde emekli maaşlarına yapılacak artışlar, enflasyon beklentilerine göre düzenlense de emeklilerin yaşam koşullarını iyileştirmek için yeterli olmayacak, milyonlarca emekli açlık sınırının çok altında bir gelirle yaşamlarını idame etmeye devam etmek zorunda kalacaklardır. Bütçede refah payı gibi desteklerin eksikliği, emeklilerin hayat standartlarını korumalarını daha da zorlaştırmaktadır. Çoğu emekli,

temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekerken, maaşların sadece gerçeklikten uzak olan resmi enflasyona endekslenmesi alım gücündeki kayıpları telafi etmekte yetersiz kalmaktadır.

2025 Bütçesinde, emekçiler üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesine yönelik herhangi bir somut adım bulunmamakta, aksine vergi yükünün büyük bir kısmı yine emeklilerin sırtına bırakılmaktadır. Türkiye’de özellikle emekçi ve orta sınıfın üzerindeki vergi yükü, maaşlarını eritmeye devam etmektedir. Gelir vergisi dilimlerinin değiştirilmesi vb. gibi önlemler, birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çalışan kesimlerin mali yükünü hafifletebilecekken, AKP-MHP iktidarında sermayenin yükü hafifletilmekte emekçinin yükü ise arttırılmaya devam etmektedir. 2025 Bütçesinde 2 trilyon 150 milyar 959 milyon 149 bin TL gelir vergisi elde edilmesi öngörülürken, bunun önemli bir kısmı ücret gelirlerinden tahsil edilecektir. Bu rakam 2024 yılına oranla yüzde 43,9 artış demektir. Ayrıca, kamu çalışanları için iş güvencesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi talepler de karşılanmamış durumdadır. Aksine bütçe olanaklarının kısıtlılığı bahane edilerek az kişiye çok iş yaptırılarak emek sömürüsü her geçen gün artmaktadır.

KÖTÜLER LİğİNDE REKORA DOYMAYAN AKP FAİZ GİDERLERİNDE DE REKOR KIRIYOR

Erdoğan çok değil daha birkaç yıl önce, “Faiz belasını bu milletin sırtından kaldıracaağız, milletimizi ezdirmeyeceğiz” demişti. Hatta “Faizle mücadele”nin dinin gereği olduğunu ifade eden Erdoğan, “Bir Müslüman olarak Nas’lar neyi gerektiriyorsa onu yapmaya devam edeceğim. Hüküm bu” ifadelerini kullanmıştı. Ancak gelinen noktada faizle mücadele etmek bir yana faiz ödemelerinde rekorlar kırılmış, faiz lobilerini ihya eden kaynaklar ayrılmıştır. İktidar faizle mücadele adı altında faiz ödemelerini rekora taşımıştır. AKP döneminde halkın sırtına yeni vergi yükleri bindirilirken, kazanan sadece sermaye ve faiz lobileri olmuştur.

2025 Bütçesine baktığımızda faize ayrılan tutar 1 trilyon 950 milyar TL gibi devasa bir rakamdır ki, bu aynı zamanda ülke tarihinde bir rekordur. Faize denen para o kadar büyük bir meblağdır ki, iktidarın gelecek yıl yapacağı toplam i ve dış borç faiz ödemesi; ayda ortalama 162 milyar 500 milyon, günde ortalama 5 milyar 416,7 milyon, saatte ortalama 225,7 milyon, dakikada ortalama 3 milyon 761,5 bin ve saniyede ortalama 62 bin 693 TL’dir. Yani AKP-MHP ittifakı, sadece bir saniyede faize ödediği parayla, yaklaşık 4 asgari ücretliye ve en düşük maaşa sahip 5 emekliye bir aylık maaş ödenebilecektir. O sebeple, ayrılan kalemler itibariyle bakıldığında, 2025 Bütçesi bir faiz bütçesidir.

2025 Bütçesinde faiz ödemeleri için 1 trilyon 950 milyar lira ödenek öngörülmüştür. Bu rakam, 14 trilyon 731 milyar liralık bütçe büyüklüğüyle kıyaslandığında, 2025 Bütçesinin yüzde 13,2'si gibi çok büyük bir orana tekabül etmektedir. 2025 Bütçesinde harcamalardaki artışın yüzde 31,4 olması öngörülürken, gelirlerdeki artışın yüzde 41,4 olması öngörülmektedir. Bütçenin toplam giderindeki artışın yüzde 31,4 olması beklenirken, faiz giderinin tek başına yüzde 55 oranında artması iktidarın halkı nasıl göz ardı edip faiz lobilerine çalıştığını göstermektedir. Faiz baronları AKP döneminde ihya olurken halk yoksulluk ve sefaletle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Emeğiyle geçinen yurttaşların alın teriyle elde edilen vergiler/gelirler AKP-MHP iktidarı tarafından faiz lobilerine verilmeye devam etmektedir.

Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz, faiz giderlerinin GSYH'ye oranına ilişkin değerlendirme yaparken, iktidara geldikleri 2002 yılı ile karşılaştırma yapmış, 2002 yılında milli gelire oranla yüzde 14,3 olan faiz giderlerinin, 2025'te yüzde 3,2 seviyesinde olacağını ifade etmiştir. Ancak Yılmaz'ın bu manipülatif söylemine rağmen, 2025 yılında faiz giderlerinin GSYH'ye oranı, 2012'den bu yana, ilk kez yüzde 3,1'in üzerine çıkmıştır. 2010 yılında faiz giderlerinin milli gelire oranı yüzde 4,1 iken 2011 yılında yüzde 3'e inmiş, 2012 yılında ise yüzde 3,1 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı milli gelire oranı yüzde 2,9 olması öngörülen faiz giderlerinin 2025 yılında yüzde 3,2'ye çıkması beklenmektedir. Yani faiz giderlerinin milli gelire oranı 13 yıl öncesine dönecektir. İktidar ekonomide hamasi bir başarı hikayesi yazsa da gerçekler ve rakamlar iktidarı yalanlamaktadır.

Yıllar	Bütçede Öngörülen Faiz Giderleri	Gerçekleşen Faiz Giderleri
2018	71 Milyar 100 Milyon TL	73 Milyar 961 Milyon TL
2019	117 Milyar 317 Milyon TL	99 Milyar 940 Milyon TL
2020	138 Milyar 940 Milyon TL	133 Milyar 962 Milyon TL
2021	179 Milyar 542 Milyon TL	180 Milyar 852 Milyon TL
2022	329 milyar 800 Milyon TL	310 Milyar 903 Milyon TL
2023	646 Milyar 136 Milyon TL	674 Milyar 615 Milyon TL
2024/10	1 Trilyon 254 Milyar TL	1 Trilyon 48 Milyar TL
2025	1 Trilyon 950 Milyar TL	-----

2024 Bütçesinin Ekim ayı verilerine göre aylık faiz ödemesi 2023 yılının aynı ayına göre yüzde 103,9 oranında artmıştır. Bu artış TÜİK'in açıkladığı resmi enflasyonun iki katından fazladır. Ekim ayında bütçedeki faiz harcamaları 139 milyar 219 milyon TL'ye ulaşmıştır. Ayrıca 2024 yılı için bütçe kanun teklifinde öngörülen faiz miktarı 1 trilyon 254 milyar TL iken sadece 10 ayda faize ödenen rakam milyar 1 trilyon 48 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Bu hedef -AKP'nin birçok ekonomi programında olduğu gibi, ekonomi yönetiminin tutarsız açıklamalarından kaynaklanan güvensizlik ve ekonomideki yüksek riskler, AKP'nin birbiriyle çelişen ekonomi politikaları, Carry Trade uygulaması, Merkez Bankasının uyguladığı yüksek faiz oranları sebebiyle muhtemelen tutmayacaktır. Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 2021 yılında irrasyonel politikalara geçişle birlikte faiz ödemeleri her yıl yüzde 100'e yakın bir oranla katlanarak artmıştır. Bunun faturası ise sadece emekçilere kesilmiştir. Borcu iktidar almış, sermaye ve yandaşlar nemalanmış ancak faturasını halk ödemiştir.

Nitekim 2025 yılı için de bu durumun devam edeceği öngörülmektedir. Bazı uzmanların bu konuda yaptığı değerlendirmeler, bütçedeki faiz giderinin beklenenden daha yüksek olacağı yönündedir: "Mevcut iç ve dış projeksiyonlarına göre 1 trilyon 950 milyar lira olan devletin 2025 yılı faiz ödemeleri, kamu borçlanma ihtiyacında arazi yeni artışlar durumunda vadesi yıl içinde gelecek şekilde ekstra borçlanmalara gidilirse daha da büyüyecek. Mevcut faiz yükü göstergesi baz alındığında ise devletin gelecek yıl yapacağı toplam iç ve dış borç faiz ödemesi, ayda ortalama 162 milyar 500 milyon; günde ortalama 5 milyar 416,7 milyon, saatte ortalama 225,7 milyon, dakikada ortalama 3 milyon 761,5 bin ve saniyede ortalama 62 bin 693 TL'ye denk geliyor."³⁴

Merkez Bankası Para Politikası Kurulu'nun 2024 Kasım ayındaki toplantısında faiz oranları 8. kez yüzde 50 bandında tutulmuştur. Ancak bankalar kullandıkları ticari kredilerde faiz oranını politika faiz oranının üzerinde belirlemektedir. Yüksek faiz ortamında borçlanma maliyetleri de artmış, bu da en temel ihtiyaçlarını dahi borçlanarak/kredi kartıyla karşılamak zorunda kalan milyonlarca yoksul için hayatı daha da zorlu bir hale gelmiştir. Emeğiyle geçinmeye çalışan milyonlar, yoğun borç yükü altında hayatlarını idame ettirmeye çalışırken, TBMM'ye sunulan 2025 yılı Merkezi Yönetim Bütçe teklifi bu kaygılardan uzak, halkın sorunlarına çare olmayacak bir yerden hazırlanmıştır.

³⁴

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/devleti-2025te-rekor-faiz-yuku-bekliyor/750317#:~:text=Mevcut%20faiz%20y%C3%BCk%C3%BC%20g%C3%B6stergesi%20baz,693%20TL'ye%20denk%20geliyor>

Bu bütçede de diğerlerinde olduğu gibi sermaye, faiz lobileri, silah baronları ve garanti ödemeleriyle ihya olan yandaşlar kazanacaktır. Açlık sınırının dahi altında kalmış bir asgari ücretle çalışmaya mahkûm edilmiş emekçiler ile kıt kanaat geçinmeye çalışan milyonlarca yurttaş vergi yükü altında ezilerek AKP-MHP ittifakında kayıp yaşamaya devam edeceklerdir.

SAVUNMA BÜTÇESİNDE TARİHİ REKOR

2025 yılı Bütçesinin önemli bir bölümü, savunma ve güvenlikçi harcamalara ayrılmış durumdadır. Bu pay 1 trilyon 608 milyara kadar çıkmıştır. Bu ise bütçenin toplam büyüklüğü içerisinde yüzde 11'e tekabül eden bir pay anlamına gelmektedir. Cevdet Yılmaz bütçe sunumunda, "Savunma sanayiinde dışa bağımlılığı asgari seviyeye düşüreceğiz. Savunma harcamaları için 913,9 milyar lira, iç güvenlik için 694,5 milyar lira ödenek öngördük. Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) için ayrılan kaynak da dâhil edildiğinde toplamda savunma ve güvenlik sektörü için 2025 yılında 1 trilyon 608 milyar lira ödenek tahsis ediyoruz" ifadelerine yer vermiştir.

Savunmaya ayrılan bu devasa bütçe Türkiye'nin diplomasi ve barış politikalarına öncelik vermediğini ve kaynakları buraya aktarmaya devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca iktidar tarafından Savunma Sanayii Başkanlığına bağlı olarak faaliyet yürüten Savunma Sanayi Destekleme Fonu aracılığıyla İçişleri Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilâtı ve TSK'nın ihtiyaç duyduğu savunma sanayii ürünleri tedariklerinin gerçekleştirildiği ifade edilerek çok büyük kaynaklar aktarılmaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek tarafından yapılan açıklamada, "En son toplantıda Savunma Sanayii Başkanlığına yeni birtakım görevler verildi, denildi ki 'Çelik Kubbe inşa edilecek', Türkiye'yi dışarıdan gelecek füzelere ve saldırılara karşı bütün ülkeyi koruyacak hava savunma sistemi. Bunlar gelişmiş teknoloji açısından pahalı sistemler. Biz 5. nesil uçağa uzun süredir para yatırıyoruz. Ürettik, uçuşlarına da başladı. Şimdi motor geliştirilmesi lazım. Şu anda savunma sanayisinde 1000'in üzerinde proje var. Hepsi yüksek teknoloji. Hepsi ileride ihracat kabiliyetimizi, kapasitemizi ciddi şekilde artıracak. Son toplantıda ilave kaynak talebi oluştu. 'Bütçede şu anda biz deprem yaralarını sarmakla meşgulüz.' 2023'te Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na 90 milyar lira vermişiz. Bu sene bunu 165 milyar liraya çıkartmışız. Bunu belki daha da katlamamız gerekecek. Uzun menzilli enstrümanlardan tutun, 5. nesil savaş uçağından tutun, hava savunma sistemleri... Bunlar hepsi pahalı. Tasarımı bir yana geliştirilmesi, üretilmesi, bunlar ciddi kaynak gerektiriyor" ifadelerine

yer vermiştir. Farklı gelir kalemlerine sahip olan SSDF'ye aktarılan kaynaklar yetmiyormuş gibi iktidar birkaç zaman önce TBMM'ye sunduğu kanun teklifiyle limiti 100 bin TL'nin üzerinde olan kredi kartlarına yıllık 750 TL savunma sanayi payı adı altında, SSDF'ye aktarılacak vergi getirmek istemiş ve kamuoyundan gelen tepkiler üzerine bu teklifi geri çekmek zorunda kalmıştır.

Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümü konusunda adım atmayan iktidar bu süreçte ekonomik sorunları da içinden çıkılmaz bir noktaya taşımış, büyük bir kısmını halkın sırtına yük ettiği vergileri halkın refahı yerine silahlanmaya harcayarak heba etmiştir. Bu aynı zamanda milyonların yoksullukla boğuştuğu günümüzde yatırımların azalması, işsizliğin artması, enflasyonun patlaması ve sosyal harcamalardan feragat edilmesi anlamına da gelmektedir. İktidar yıllardır süregelen bu tercihlerinden dolayı sorunları daha da büyütmüş, bütçenin ekonomik ve sosyal gelişmişliğe katkı sunmak yerine heba edilmesine neden olmuştur. Bütçenin sağlık, eğitim, barınma ve yatırımlar gibi temel sosyal alanlara ayrılan kısmı, toplumun refahını doğrudan etkileyen harcamalar olarak daha fazla önem kazanmalıdır.

BÜTÇE	2022 Yılı	2023 Yılı	2024 Yılı	2025 Yılı
Millî Savunma Bakanlığı	80.439 Milyar TL	182.770 Milyar TL	440.496 Milyar TL	623.899 Milyar TL
İçişleri Bakanlığı	14.734 Milyar TL	32.631 Milyar TL	76.295 Milyar TL	96.401 Milyar TL
MGK Genel Sekreterliği	55.520 Milyon TL	114.297 Milyon TL	286.061 Milyon TL	380.778 Milyon TL
MİT	3.483 Milyar TL	7.729 Milyar TL	17.447 Milyar TL	28.896 Milyar TL

Emniyet Genel Müdürlüğü	56.996 Milyar TL	116.888 Milyar TL	305.479 Milyar TL	416.426 Milyar TL
Jandarma Genel Kom.	35.996 Milyar TL	76.073 Milyar TL	189.693 Milyar TL	261.262 Milyar TL
Sahil Güvenlik Kom.	1.917 Milyar TL	4.986 Milyar TL	11.517 Milyar TL	16.766 Milyar TL

Emekçi, emekli ve yoksuların ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yetersiz kalırken, milyonlarca hane sosyal desteklerle hayatını idame ettirebilirken, iktidar kaynakları savunma ve güvenlik sanayine aktarmaya devam etmektedir. 2025 Bütçesi; sermaye, silahlanma ve faiz lobilerini büyütmeyle devam eden tercihlerle doludur. Toplumun geniş bir kesiminin temel ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm sunmayan bu bütçe, yapılan bu tercihlerle eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açacaktır.

2025 Bütçesinde güvenlik ile ilgili en yüksek payı alan kurum 18 milyar dolar ile Millî Savunma Bakanlığı iken, bu bakanlığı 12 milyar dolar ile Emniyet Genel Müdürlüğü, sonra 7,5 milyar dolar ödenekle Jandarma Genel Komutanlığı takip etmektedir.

Silahlanma ve güvenlik bütçesi ve bakanlıklara ayrılan bütçe rakamları birlikte değerlendirildiğinde, politik tercihler değiştirilse üretim, istihdam ve toplumun refahına yön verebilecek çok büyük bir rakam ortaya çıkmaktadır. Bunun olmama sebebi ise AKP-MHP iktidarının beka ve milliyetçilik hamaseti yapması, hukuk ve demokrasiyi askıya almasıdır. Sürekli bir tehdit algısının iktidar tarafından körüklenmesi ile bu harcamalara meşruiyet kazandırma çabasıdır. İktidarın özellikle Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümü başta olmak üzere barışı dışlayan yaklaşımı ve çatışmacı yanlış dış politikası savunma harcamalarında ciddi artışlar meydana getirmiştir. 2025 Bütçesi de geçmiş yıllarda olduğu gibi kaynakların önemli bir kısmını silahlanmaya, çatışmacı politikalara, savunmaya ve güvenlikçi harcamalara ayırmakta, bu sebeple halkın sırtındaki kamburu büyüyen bir bütçe olmaktadır.

SERMAYEYE KAYNAK AKTARIM MEKANİZMASI OLARAK VERGİ HARCAMALARI

2025 Bütçesi, vergi gelirlerinin dağıtımındaki öncelikler noktasında ve kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Özellikle “vergi harcamaları”na baktığımızda kamu kaynaklarının etkin ve adil kullanımı konusunda ciddi sorunların olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Vergi harcamaları genellikle devletin ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek için o yıl toplayacağı vergilerin bir kısmından belirli sektörleri veya grupları desteklemek için vergi muafiyeti, istisnası ya da indirimi şeklinde tahsilinden gönüllü olarak vazgeçmesi olarak tanımlanmaktadır. O sebeple bir bütçede vergi harcamaları kaleminin varlığı, büyüklüğü ve bu kaynakların kime harcandığı o ülkede vergi adaletinin olup olmadığını da gösterir.

Modern zamanda siyasal otorite olarak devletin yurttaşlara karşı bazı sosyal ve ekonomik sorumlulukları vardır. Siyasal erk olarak devletler sorumlu oldukları hizmetleri yerine getirebilmek için gelire, gelir elde etmek için de vergiye ihtiyaç duyarlar. Ancak burada önemli olan, verginin kimden ne kadar ve ne amaçla alındığıdır. Çünkü verginin hangi sosyal sınıftan alındığı ve alınan verginin hangi sınıflara ne amaçla kullanıldığı bize devletin sınıfsal pozisyonu/karakteri hakkında fikir verir.

Türkiye’de vergi harcamalarına ilişkin en temel sorun, bu harcamaların yeterince şeffaf olmaması sorunudur. Vergi harcamaları kalemi altında genelleyici başlık veya vergi grupları yer almakta, ancak bundan kimin, hangi firmanın ne oranda faydalandığını görmek mümkün olmamaktadır. Diğer bütçelerde olduğu gibi 2025 Bütçesini incelediğimizde, vergi harcamalarıyla hangi sektörlerin, hangi ölçütlerle ve hangi gerekçelerle desteklendiğine dair yeterli bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu anlamıyla harcamalarda şeffaflığın olmaması halkın bu politikaların verimliliğini değerlendirmesini zorlaştırmakta, verilen vergi teşviklerinin ne kadarının etkin kullanıldığının ölçülmesini zorlaştırmaktadır.

Bu ise vergi yükü altında ezilen, verginin angaryasına katlanmak zorunda kalan yurttaşların büyük bir kısmının sorgulamasına sebep olmaktadır. Çünkü vergi ödeyen yurttaşlar, vergi harcamalarının sadece belirli çıkar gruplarının yararına mı yoksa geniş toplumsal faydalar sağlamak amacıyla mı kullanıldığını bilmemektedir.

Yüksek kârlılığa sahip sektör, kurum ve kişilere tanınan vergi teşvikleri gelir dağılımını daha da bozmakta ve ayrıca kamu kaynaklarının adil olmayan bir şekilde yeniden dağıtılmasına yol açmaktadır

Vergi harcamalarının bir diğer önemli sorunu ise bu politikaların ekonomik ve sosyal hedeflere ne ölçüde katkı sağladığının yeterince değerlendirilmemesi noktasıdır. Vergi teşvikleri çoğu zaman belirli bir süre sınırı olmadan yürürlüğe girmekte ve bu süre zarfında etkilerinin ölçülmesi söz konusu olmamaktadır. Bu da vergi harcamalarının zamanla maliyeti yüksek, ancak getirisi düşük bir hale gelmesine yol açmaktadır.

Oysa vergi harcamaları büyük oranda sosyal amaca yönelik kullanılmalıdır. Normalde vergi harcamaları kalemi ile; dezavantajlı kesimlerin vergi yükünü azaltmak veya silmek, sosyal ve ekonomik refahı arttırmak ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltılmak gibi sosyo-ekonomik adaletsizlikleri gidermek amaçlanır. Sosyal politikaya hizmet edecek vergi harcamalarıyla; toplumsal güvenliğin sağlanması, demokratik kitle örgütlerinin kuruluş gelişmesine destek sağlanması, gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, sağlık, eğitim ve kültürel faaliyetlerin gelişiminin desteklenmesi ve dezavantajlı olan engelli ve bakıma muhtaç kişilere pozitif ayrımcılık tanınması sağlanabilir. Özellikle gelir vergisi içerisinde yer alan vergi harcamalarıyla engelliler, yaşlılar gibi bakıma muhtaç olanlara ayrıcalıklar tanınarak daha az vergi ödemeleri sağlanır.

Vergi harcamalarında dikkat edilmesi gereken asıl kritik husus ise gelir dağılımına olan etkisidir. 2025 Bütçesinde, iktidar sosyal adaletsizlikleri ortadan kaldırmak için emekçi ve yoksullar yerine sermaye sınıfına fayda sağlayan teşviklere ağırlık vermiştir. Geçmişte olduğu gibi bugün de bu durum değişmeden devam etmektedir. Vergi harcamalarının etkin bir şekilde yönetilmesi toplumsal refah için kritik bir öneme sahiptir. Ancak 2025 Bütçesi bu konuda yeterince yol alınmadığını ve alınmaya niyetli olunmadığını göstermektedir. Zira şeffaf, hesap verebilir ve adil bir mali politikaya sahip olmak yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal güveni de güçlendiren bir faktör olacaktır.

Vergi harcamaları, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi noktasında da önemli bir mali araç olarak kullanılabilir. Sermaye birikiminin yetersiz olduğu ülkelerde tasarruf ve yatırımın artırılması için vergi harcamaları etkin bir politika aracı olarak kullanılırlar. Ayrıca vergi harcamaları aracılığıyla ödemeler dengesinin düzeltilmesi, sanayinin korunup ekonomik gücünün artırılması gibi ekonomik amaçlar da gözetilir. Ancak iktidarın yaptığı bütçelerde bu amaçlar doğrultusunda dağıtılan bir vergi harcama kalemi yoktur. Bilakis amaç, sermayeye doğrudan kaynak aktarımıdır.

VERGİ TÜRLERİ İTİBARIYLA TOPLAM VERGİ HARCAMASI TAHMİNLERİ (TL)			
KANUN ADI	2025	2026	2027
GELİR VERGİSİ KANUNU	1.417.924.039.184	1.567.897.836.233	1.713.210.840.065
KURUMLAR VERGİSİ KANUNU	701.028.265.817	794.141.504.344	875.581.336.722
KATMA DEĞER VERGİSİ KANUNU	519.579.728.335	569.638.645.095	639.196.961.894
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ KANUNU	133.360.343.432	146.706.258.728	157.929.448.437
DİĞER KANUNLAR	233.274.749.457	262.040.842.696	287.033.293.750
TOPLAM	3.005.167.126.226	3.340.425.087.096	3.672.951.880.868

2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi ve Bağlı Cetveller³⁵

2025 Bütçesine baktığımızda 3 trilyon 5 milyar TL vergi harcamasının gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu rakam, 2025 yılında toplam bütçe gelirinin yani 12 trilyon 800 milyar TL'nin yüzde 23,5'inden vazgeçilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, AKP- MHP iktidarının 2025 yılı içinde toplamayı düşündüğü gelirlerin dörtte birinden sermaye lehine vazgeçmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye'de vergi harcamalarının dağılımına baktığımızda, siyasi iktidarın sınıfsal tercihinin ne olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Vergi harcamaları, gelir ve sosyo ekonomik adaletsizlikleri ortadan kaldırmak yerine sermaye sınıfına kaynak aktarma aracı haline gelmiştir. Bu sebeple vergi harcaması sonucu ortaya çıkan mali ve sosyal faydalara ilişkin etkin bir çalışma yapılması, harcama dağılımının sosyal amaçlar doğrultusunda yeniden belirlenmesi ve sosyal ve ekonomik amacı kalmamış sadece verilen kişilere mali imtiyaz ve kaynak aktarımına dönüşmüş istisna ve muafiyetlerin kaldırılması gerekmektedir. Vergilerin yandaş ve çıkar gruplarına servet transferi olarak aktarılması engellenmeli ve zaman kaybetmeden adil bir vergi politikası hayata geçirilmelidir. Bu şekilde kısmen de olsa çoğunlukla halkın sırtına bindirilen vergi yükü azaltılmış olacaktır.

³⁵ <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/10/2025-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanun-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf>

AKP-MHP İKTİDARINDA VERGİ ADALETSİZLİĞİ BÜYÜYOR

Vergi, bir devletin ekonomik ve sosyal politikalarını finanse etmek için kullandığı en temel araçlardandır. Vergi aynı zamanda makroekonomi politikalarına da yön vermek için kullanılan önemli ekonomi politik araçlardan birisidir. Bir ülkede verginin yapısı, vergi oranlarının ne olduğu ve vergilerin yükünün çoğunlukla hangi sosyal kesimlere kesildiği o ülkedeki iktidarın sınıfsal duruşunu gösterir.

İktidarların vergilere ilişkin politikaları hem toplumun hem de bireylerin yaşam koşullarında ve sosyo-ekonomik yaşamında önemli bir belirleyicidir. Bu sebeple vergi politikasında meydana gelecek herhangi bir değişim hem elde edilen geliri hem de yaşam kalitesini etkiler. Bundan dolayı mali gücüne göre vergileme ilkesi Anayasa’da güvence altına alınmıştır. Mali gücüne göre vergilendirme kişilerin ekonomik ve kişisel durumları göz önüne alınarak, yani vatandaşların gelir düzeyi oranında “az kazanan az, çok kazanan çok” vergi alınmasını ifade eder. Anaakım iktisat tarafından “az gelişmiş” ve “gelişmekte olan ülkeler” olarak sınıflandırılan ülkelerde vergi gelirleri içerisinde en büyük payı tüketim vergilerinin bileşenlerinden oluşan dolaylı vergiler oluştururken, “gelişmiş ülkelerde” ise gelir, kurumlar ve servet vergilerinden oluşan dolaysız vergiler oluşturur.

Türkiye’de vergi sistemi, dolaylı vergiler üzerine inşa edilmiş, yapısal sorunları olan, bundan dolayı da gelir dağılımını olumsuz etkileyen adaletsizliklere sahip bir yapıdadır.

Türkiye’nin vergi yapısı, dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir model üzerine kurulmuştur. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) gibi dolaylı vergiler toplam vergi gelirlerinin büyük bir kısmını -son yıllarda sadece bu iki kalem vergi gelirlerinin yaklaşık yarısını- oluşturmaktadır. Dolaylı vergiler; yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan ve tahsilinin ne zaman ve ne kadar olacağı kestirilemeyen vergilerdir. Ayrıca bu vergilerin yükümlüsü anonim olduğu için şahsileştirilebilmeleri de mümkün değildir.

Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli olan ve ‘vergi kaçırma olasılığı mümkün’ olan vergiler kategorisindedir. Bu vergiler içerisinde ise gelir ve kurumlar vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi yer almaktadır. Türkiye’de dolaylı vergilerin bu kadar yüksek olması vergi adaletsizliğini arttıran en temel faktörlerden birisidir. Çünkü dolaylı vergiler, gelir düzeyi düşük olan yoksullar ve emekçiler üzerinde orantısız bir yük oluşturmaktadır. Emekçi sınıfı gelirlerinin büyük bir kısmını temel ihtiyaç maddelerine ayırdığından, dolaylı vergilerden daha fazla etkilenmektedir.

Dolaylı vergilerin yükümlülükleri herkes için eşit olsa da bu vergiler tersine artan oranlı olarak uygulandığı için, ödeyen düşük ve orta gelirli kesimler açısından mali yükü daha fazla olan vergilerdir. Türkiye’de doğrudan vergilerin (örneğin gelir ve kurumlar vergisi) toplam gelir içindeki payı düşüktür. Bu durum, üst gelir gruplarının oransal olarak daha az vergi ödemesine yol açarken gelir dağılımındaki eşitsizliği de artırmaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, Plan ve Bütçe Komisyonu toplantısında vergi yükünün Türkiye’de diğer ülkelere nazaran az olduğunu söylese de gerçeklik böyle değildir. Zira OECD verilerine göre, Türkiye’de vergi yükü 1970 yılında GSYH’nın yüzde 9,1’i oranında iken, bu oran 2022 yılında yüzde 20,8’e kadar çıkmıştır. Yani vergi yükündeki artış yaklaşık yüzde 130 civarında olmuştur. Ayrıca Türkiye’deki vergi yükü, OECD’ye bağlı birçok ülkede olduğu gibi, sosyal sınıflar arasında dengeli bir şekilde dağıtılmamış, aksine emekçilerin ve yoksulların sırtına bindirilmiştir. OECD ülkelerinde dolaylı vergilerin ortalaması yüzde 31,4’tür. Son yıllarda dolaylı vergilerin bütçedeki payı, oransal olarak toplam vergiler içerisindeki payı, yüzde 65-70’e kadar çıkmıştır. Bunun sebebi ise iktidarın ekonomi-politik tercihleridir. Bu açıdan bakıldığında 2025 Bütçesinin farklı olmadığını, AKP-MHP iktidarının 2025 Bütçesini de geçmiş yılların bütçelerinde olduğu gibi yoksulları ve emekçileri vergilendiren, öte yandan sermayeyi ihya eden bir şekilde hazırladığını görüyoruz.

Son yıllarda AKP tarafından toplanan vergilerin dağılımına baktığımızda durumun vahameti daha net anlaşılmaktadır.

(Milyon TL)	2023			2024			2024/2023
	Bütçe*	Ekim	Yüzde	Bütçe	Ekim	Yüzde	Değişim (%)
Bütçe Gelirleri	4.929.664	473.750	9,6	8.437.100	769.207	9,1	62,4
Genel Bütçe Gelirleri	4.873.427	463.720	9,5	8.332.808	750.052	9,0	61,7
Vergi Gelirleri	4.270.668	409.427	9,6	7.407.707	643.605	8,7	57,2
Gelir Vergisi	696.394	72.184	10,4	1.188.853	159.661	13,4	121,2
Kurumlar Vergisi	782.230	12.202	1,6	1.275.718	13.167	1,0	7,9
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	440.872	63.457	14,4	826.594	105.377	12,7	66,1
Özel Tüketim Vergisi	817.241	97.434	11,9	1.403.912	139.000	9,9	42,7
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	108.231	14.764	13,6	214.121	37.607	17,6	154,7
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	931.406	103.114	11,1	1.671.154	119.024	7,1	15,4
Damga Vergisi	85.500	7.428	8,7	143.553	13.903	9,7	87,2
Harçlar	133.864	10.600	7,9	250.432	19.025	7,6	79,5
Diğer	274.930	28.244	10,3	433.370	36.842	8,5	30,4
Vergi Dışı Gelirler	602.760	54.293	9,0	925.101	106.448	11,5	96,1
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	37.134	8.330	22,4	66.913	16.221	24,2	94,7
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	19.102	1.700	8,9	37.380	2.935	7,9	72,6

* 7457 sayılı Kanunla eklenen gelir tahminleri dahil.

Bütçe Gelirleri³⁶

Ekim ayına göre vergi gelirleri toplamı bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 57,2 oranında artış göstermiştir. Bu bize büyük bir kısmını dar gelirli olanların ödediği vergilerdeki artışın açıklanan resmi enflasyondan fazla olduğunu göstermektedir. Vergi tahsilatındaki bu artışlar bize hem iktidarın açıkladığı enflasyon rakamlarının “sipariş usulüyle” belirlendiğini hem de enflasyonist baskının faturasının, verginin büyük bir kısmını ödeyen yoksullara kesildiğini göstermektedir.

Bu anlamıyla 2025 Bütçesi ekonomi politik tercihler bağlamında önceki bütçelerden farklı bir şey vaat etmemektedir. Oysa devlet bütçesi gelir dağılımında adaleti sağlayan, işçi ve emekçilerin haklarını koruyan, toplumsal farklılıkları bir hak olarak gören ve bunu finanse eden, toplumdaki dezavantajlı grupları pozitif ayrımcı bir yerden gören, ekolojik duyarlılığı olan ve toplumsal barışı inşa etme çabasında olan bir yaklaşımla hazırlanmalıdır.

³⁶ <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/11/2024-Ekim-Aylik-Butce-Gerceklesme-Raporu-1.pdf>

AKP-MHP iktidarı söz konusu alacakları olunca yüksek oranlı artışlar yaparken, işçi ve emekçilerin maaş zamları mevzu olduğunda hedeflenen rakamları baz alacaklarını ifade etmektedir. Son yıllarda hiçbir hedefi tutturamayan - kaldı ki veriler bunların tutmayacağını daha şimdiden göstermektedir – bir iktidar söz konusu olduğu için, yanlış öngörülerin emekçiler için büyük riskler doğurduğunu da biliyoruz. Örneğin iktidar vergi alacaklarına dair artışı Yeniden Değerleme Oranında, yüzde 43,93 yaparken, işçi ve memurların maaşına bunun çok altında olan beklenen enflasyon, yani yüzde 21 oranında zam yapmayı planlamaktadır. Bu da hem milyonlarca emekçinin alım gücünü düşürmekte hem de işçi sınıfının üzerindeki vergi yükünü arttırmaktadır.

2025 Bütçesi, Türkiye'nin mevcut vergi yapısındaki adaletsizlikleri gidermekten uzak bir tablo sunmaktadır. Dolaylı vergilere dayalı gelir politikası, düşük gelirli kesimlerin yükünü artırırken, doğrudan vergilerin tahsilatının dolaylı vergilere göre daha az olması toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin daha adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemine geçiş yapması, toplumsal barış ve ekonomik büyüme açısından kritik bir öneme sahiptir.

VERGİ DİLİMLERİ VE EMEKÇİLERİN ARTAN VERGİ YÜKÜ

Türkiye'de yanlış vergi politikaları ve vergi adaletsizliği gün geçtikçe artmaktadır. Sermaye beyan usulüyle vergi öderken, emekçilerin vergileri maaşları daha ellerine geçmeden kaynağında kesilmektedir.

Ücretlilere “enflasyon kaybını telafi etmek” için zamlar yapılmışken, gelir vergisi dilimleri aynı bırakılmıştır. Gelir vergisi dilimlerinin güncellenmemesi emekçiler için mağduriyeti daha da arttırmaktadır. Yüksek enflasyon ortamında yaşamak zorunda bırakılan ve gelir vergisi brüt aylık üzerinden hesaplanan emekçiler, gelir vergisi dilimlerinde güncelleme yapılmadığı için beklediklerinden daha düşük maaş almak durumunda kalmaktadırlar. Memur maaşlarına yapılan zam oranında, yani en az yüzde 20-25 oranında (alt dilim 110.000 TL üst dilim 3.000.000 TL) gelir vergisi dilimlerinin artırılması gerekirken bu yapılmamış, gelir vergisi dilimleri aynı bırakılmıştır. Böyle olunca da vergi dilimleri hızlıca değişen ve maaşlara zam yapılırken bir üst dilime giren bordrolu çalışanlar daha fazla vergi ödemeye başlamış, işçinin ve memurun maaşından yapılan gelir vergisi kesintisi artmıştır. Böylece ay başında çalışanın cebine girmesi gereken ücretin bir kısmı vergi yoluyla geri alınmaktadır. Gelir vergisi tarife dilimlerinde, yaşanan yüksek enflasyon ortamını dikkate alan

iyileştirici bir düzenleme yapılmazsa, enflasyon nedeniyle brüt ücrette yapılan artış oranı ile çalışanın eline geçen net ücret artışı oranı arasında fark oluşması kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye’de vergi sistemi adaletsiz ve mali güce göre vergilendirme ilkesinin uygulanmadığı bir yapıdadır. Bu nedenle de düşük gelirlilerin vergi dilimlerinden kaynaklı asgari yaşam standartları doğrudan olumsuz etkilenmektedir. Vergi dilimlerinde düşük ücret geliri elde edenlerin tabi olduğu birinci dilim dar tutulurken ve bu kesimin yıl içinde artan oranlı vergiye tabi tutulmasına sebep olurken, dilimler yüksek ücret geliri elde edenleri koruyacak şekilde daha az vergi ödemelerini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu sebeple gelir vergisinde dilimlerin hangi aralıkta başlayıp hangi aralıkta bittiği elde edilecek gelirin ne kadar olacağı konusunda büyük önem taşımaktadır. İlk dilim tutarının yeterince genişletilmemesi üst dilime daha hızlı geçişe sebep olduğu için çalışanlar üzerindeki vergi yükü artmaktadır. Bu uygulamalardan dolayı emekçiler “gizli vergi zammına” maruz kalmakta, alım güçleri gün geçtikçe erimekte ve sefalet ücretlerine mahkûm olarak yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Özetle, Türkiye’de vergi sistemi düşük gelirliyi korumak yerine yüksek gelir elde edenleri koruyacak şekilde düzenlenmiştir.

Yapılan hesaplamalara göre, 2000 yılında ilk vergi dilimi 0-2.500 TL’dir. Bu tutar 2001 yılı için uygulanması söz konusu olan yeniden değerlendirme oranı olan yüzde 56 oranında artırılmış olsaydı ilk dilim 3.900 TL olacaktı. Ancak 2001 yılında yüzde 12 artış yapılarak vergi dilimi düşük tutulmak suretiyle mükelleflerin daha önce üst dilime girmeleri sağlanmış ve böylece emekçilerden daha fazla vergi alınmıştır. 2024 yılı gelir vergisi tarifesinin ilk dilimi 110.000 TL olarak belirlenmiştir. Oysa Yeniden Değerleme Oranı 2000’den bu yana kuruluşuna uygulanmış olsaydı 2024 yılında gelir vergisinin ilk dilimi 288.571 TL olacaktı. Gelir vergisi tarifesinin ilk diliminde olması gerekenden daha düşük belirlenen artış, asgari ücretli başta olmak üzere tüm ücretliler aleyhine sonuç doğurmaktadır. Oysa emek geliri ile diğer gelir unsurlarının farklılaştırılması, emek gelirlerine yönelik pozitif ayrımcılık yapılması vergilemede ayırma prensibinin de gereğidir.

2024 Yılı Uygulanan Vergi Dilimleri

Ücret Gelirleri için;	
Gelir Dilimleri	Vergi Oranları
110.000 TL’ye kadar	%15
230.000 TL’nin 110.000 TL’si için 16.000 TL, fazlası	%20

580.000 TL'nin 230.000 TL'si için 40.500 TL, fazlası	%27
3.000.000 TL'nin 580.000 TL'si için 135.000 TL, fazlası	%35
3.000.000 TL'den fazlasının 3.000.000 TL'si için 980.000 TL, fazlası	%40
Ücret Dışı Gelirleri için;	
Gelir Dilimleri	Vergi Oranları
110.000 TL'ye kadar	%15
230.000 TL'nin 110.000 TL'si için 16.000 TL, fazlası	%20
580.000 TL'nin 230.000 TL'si için 40.500 TL, fazlası	%27
3.000.000 TL'nin 580.000 TL'si için 135.000 TL, fazlası	%35
3.000.000 TL'den fazlasının 3.000.000 TL'si için 980.000 TL, fazlası	%40

2005 yılından sonra emek gelirlerinde ücretliler için sağlanan pozitif ayrımcılık ortadan kalkmıştır. Emek gelirlerinin de sermaye gelirleri kadar vergisel olarak korunması gerekmektedir.

Şirketlere vergi affı, muafiyeti, yapılandırmalar ve kur korumalı mevduat gibi kalemlerde vergi istisnaları uygulanırken, emekçilerin vergisi kaynağında kesilmeye devam etmektedir.

Vergi sisteminin sermayeden yana olduğu, vergi dilimi artışının yeniden değerlendirilmesinin altında yapılmasıyla açıkça ortaya konmuştur. Bu durum gizli bir vergi artışıdır. Düşük ücret geliri olanlar yerine yüksek gelir elde edenlerin korunması, ücret geliri üzerinden damga vergisi alınması ve damga vergisi oranının sürekli artırılması, gelir vergisi tarifelerinin ilk dilimi ile asgari ücret arasındaki oransal bağın kopması nedeniyle asgari ücretli başta olmak üzere pek çok ücret geliri elde edenlerin üst gelir diliminden vergilendirilmesi kabul edilemez.

DEM Parti Olarak Önerdiğimiz Vergi Dilimleri:

Ücret Gelirleri için;	
Gelir Dilimleri	Vergi Oranları
420.000 TL'ye kadar	%5
840.000 TL'nin 420.000 TL'si için 21.000 TL, fazlası	%15

1.680.000 TL'nin 840.000 TL'si için 84.000 TL, fazlası	%20
3.500.000 TL'nin 1.680.000 TL'si için 448.000 TL, fazlası	%27
3.500.000 TL'den fazlasının 1.680.000 TL'si için 939.400 TL, fazlası	%40
Ücret Dışı Gelirleri için;	
Gelir Dilimleri	Vergi Oranları
420.000 TL'ye kadar	%5
840.000 TL'nin 420.000 TL'si için 21.000 TL, fazlası	%15
1.680.000 TL'nin 840.000 TL'si için 84.000 TL, fazlası	%20
3.500.000 TL'nin 1.680.000 TL'si için 448.000 TL, fazlası	%27
3.500.000 TL'den fazlasının 1.680.000 TL'si için 939.400 TL, fazlası	%40

Devletin, yaklaşık 16 milyon ücretlinin çalıştığı Türkiye'de, vergi dilimlerinin yeniden düzenlenmesi yoluyla sosyo-ekonomik dengeyi oluşturma yükümlülüğü bulunmaktadır. İktidarın yüksek enflasyon ortamında düşük gelirlilerin gelirlerinde iyileştirmeler yapması, vergi dilim tarifelerini yeniden değerlendirme oranında hakkaniyetli bir şekilde yeniden belirlemesi ve vergi dilimlerini altı ayda bir memur maaşlarına zam artış oranlarına göre otomatik olarak güncelleyerek, kısmen de olsa vergi adaletini sağlayacak düzenlemeler yapması gerekmektedir. Sermayeyi değil emekçileri merkeze alan ve vergi adaletini sağlayan politikalar bir an önce hayata geçirilmelidir.

DEM Parti olarak; vergilerin adaletli ve dengeli dağılımının sağlandığı; gelir ve kazançta göre artan orantılı vergilendirmenin uygulandığı, vergi yükünün dar gelirli milyonlara değil, milyonlar kazanan zengin azınlığa dağılmasını sağlayan; dolaylı vergilerin bütçe gelirlerindeki yerini daraltan; adaletsiz vergi dilimlerinin olmadığı ve emekçilerin ücretlerinin vergi yükü karşısında erimediği; dar gelirliye destek ve teşvikler sağlayan; kadınların adaletli ve eşitsizliği ortadan kaldıracak politikalarla vergilendirildiği; küçük esnafın vergi, sigorta primi ve banka borçlarını faizsiz ve uzun vadeli olarak yapılandırılan; büyük sermayeye uygulanan vergi muafiyeti, istisnası, indirimi ve aflarının ortadan kalktığı; vergi harcamalarının adaletli bir şekilde uygulandığı; kar, faiz ve servet gelirlerine ayrıcalık tanımayan, rantların, büyük servetlerin ve yüksek gelirlerin artan oranlı biçimde vergiye tabi tutulduğu, yurtdışındaki vergi cennetlerine kaçırılan servetlerin vergilendirildiği; imar artışlarıyla yaratılan rantlara artan

oranlı rant vergisinin, karbon salınımını kontrol altında tutmak amacıyla karbon vergisinin getirildiği; talana, ranta izin vermeyen, kadınların, gençlerin, çocukların, dar gelirli milyonlarca emekçinin, emeklinin bütçe hakkını gözeten adaletli bir vergi sistemini savunuyoruz.

YANDAŞLARA İLTİMAS ARACI OLARAK GÖREV ZARARLARI

Görev zararı, devletin kamu hizmetlerini daha erişilebilir ve uygun maliyetli hale getirmek için kamu kurumlarına piyasa şartlarının altında bir hizmet sunma görevi vermesi sonucu ortaya çıkan finansal açığı ifade eder. Örneğin, toplu taşıma, enerji, tarım sübvansiyonları veya kamu bankaları aracılığıyla verilen düşük faizli krediler, görev zararlarının başlıca kaynakları arasında yer alır. Kamu kuruluşları bu görevleri yerine getirirken maliyetlerini karşılayamayıp zarar ederler. Devlet, bu zararları bütçeden karşılayarak kurumların faaliyetlerini sürdürmesini sağlar.

Görev zararlarının; sosyal politika hedefleri (temel hizmetlere erişimi kolaylaştırmak için bazı hizmetlerin fiyatlarını sübvansiyon etmek), ekonomik politika araçları (ekonomik büyümeyi teşvik etmek, üreticileri desteklemek vb.), kamu hizmetlerinin evrensel hale getirilmesi (eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlerin herkes tarafından erişilebilir olması için harcama yapmak) ve popülist politikalar (seçim dönemlerinde veya siyasi baskılar altında, kamu kaynaklarının verimsiz kullanımı ve piyasa mekanizmalarına aykırı uygulamalarda bulunmak) gibi nedenleri olabilmektedir.

Ozan Bingöl bir yazısında görev zararını, “Görev zararları, piyasa şartları dışına çıkılması, bütçe disiplininin kaçınılması, yolsuzluğa açık olması, siyasetin finansmanı ve diğer popülist amaçlarla ve etkin olmayan alanlarda kullanılması, iktisadi icaplara göre çalışması gerekli KİTlerin sermaye yapısını bozması, bir kısmı halka açılmış olan kamu bankaları başta olmak üzere diğer işletmelere ortak olan küçük yatırımcı aleyhine sonuçlar doğurması gibi nedenlerle çok sınırlı şekilde kullanılması gereken bir maliye politika aracıdır”³⁷ şeklinde tanımlamıştır.

AKP döneminde görev zararları kavramı görevlendirme gideri olarak değiştirilmiş, ismindeki negatif çağrışım algı yoluyla olumlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu isim değişikliği halkın sırtına bindirilen zararları azaltmamış, aksine yıllar itibariyle katlayarak arttırmıştır. O

---

³⁷ <https://vergidedair.com/2024/11/17/butcenin-yeni-kara-deligi-kamu-bankalarinin-gorev-zararlari/>

kadar ki, kamu bankaları aracılığıyla bazı yandaş şirketlere verilen bazı kredilerin geri dönüşü olmamış, bunlar zarar olarak yazılarak bütçe aracılığıyla halkın sırtına bindirilmiştir. Bu kredilerin bir kısmı halkın ödediği vergilerle yapılan kamu kurumlarının özelleştirilmesi sürecinde kullanılmıştır. Bu süreçte halkın kaybı hem kamu kurumlarını kaybetmek hem de kamu kurumunu almak için kullanılan krediyi ödemek olmuştur. Yani halk için çifte bir kayıp söz konusu olmuştur.

Ayrıca Bingöl yazısında, “Ziraat ve Halk Bankasına Merkezi Yönetim Bütçesinden yıllar itibariyle ödenen görev zararlarının, yeni adıyla görevlendirme giderlerinin gelişimi aşağıda sunulmuştur. Hem TL hem de dolar bazında son dönemdeki artış trendi dudak uçuklatacak boyutlara ulaşmıştır. Bütçede yatırımlar kısılrken, görev zararlarındaki artış düşündürücüdür.

YILLAR	Halk Bankasına Yapılan Ödeme (1.000 TL)	Ziraat Bankasına Yapılan Ödeme (1.000 TL)	İki Bankaya Yapılan Ödeme Toplamı (1.000 TL)
2006	106.770,0	130.000,0	236.770,0
2010	138.664,0	300.986,0	439.650,0
2015	690.415,0	2.046.494,0	2.736.909,0
2020	3.046.633,0	4.449.313,0	7.495.946,0
2021	5.238.261,0	4.717.771,0	9.956.032,0
2022	9.406.824,0	9.947.449,0	19.354.273,0
2023	15.944.016,2	21.377.536,2	37.321.552,4
2024 İlk On Ay	28.858.004,6	65.116.189,3	93.974.193,9
2006-2024 ilk on ay toplamı	71.061.983,8	124.673.097,6	195.735.081,3

Kaynak: HMB

Ziraat Bankasına 2024 yılının ilk 10 ayında yapılan görev zararı ödemesi toplamı, önceki 15 yıl toplamından daha fazladır. 2019 yılındaki toplam görev zararıyla kıyaslandığında 2024 yılının 10 aylık görev zararı 19 katın üzerinde artmıştır. Ziraat Bankasına Merkezi Yönetim Bütçesinden 2024 yılının ilk on ayında yapılan 2 milyar doların üzerindeki görev zararı ödemesi tarihi rekor seviyeyi göstermektedir.

Görev zararları, ödenek sınırı dinlenmeden harcama yapmaya imkân verir. Bütçe disiplini bozar. Kime, nasıl, hangi kriterlere göre dağıtıldığı konusunda çok ciddi soru işaretlerini beraberinde getirir. Yolsuzluk ve usulsüzlüklere açık bir zemin oluşturur. Bu

nedenle, görevlendirme giderlerinin çok sıkı denetlenmesi, kimlere, nerelere, hangi kriterlere göre, ne tür imkanlar sağlanmak için kullanıldığı hususları şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılmalıdır”³⁸ ifadelerine yer vermiştir.

Ziraat Bankası geçen seneye nazaran üç kat Halk Bankası ise iki kat görev zararı açıklamıştır. Kaldı ki, bu zarar 2024 yılının 10 aylık süre zarfında gerçekleşen zarardır. Bunun yıl sonuna kadar daha da artması muhtemeldir. İktidar yanlı politikalarının bedelini halkın sırtına bindirmeye devam etmektedir.

Kamu kurumlarının görev zararları sadece bu iki bankayla sınırlı değildir. 2024 yılının ilk on ayında bütçedeki toplam görevlendirme giderleri 3 milyar 090 milyon 522 bin 294 TL gibi devasa bir rakama ulaşmıştır. Ve bu büyük yük her zaman olduğu gibi bütçe aracılığıyla halka fatura edilmektedir. Faydasını kredi kullanan yandaşlar alırken, angaryası yoksul emekçilere kalmaktadır.

Görev zararı, devletin sosyal ve ekonomik hedefleri doğrultusunda aldığı kararların doğal bir sonucu olabilir. Ancak, bu zararların büyüklüğü ve sürdürülebilirliği, kamu maliyesi açısından kritik bir konudur. Etkin bir maliye politikası, görev zararlarını azaltarak hem kamu kaynaklarının verimli kullanımını hem de vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemelidir. Bunun için de iktidarın halkın kaynaklarını kullanırken şeffaf, hesap verebilir ve akılcı politikalar uygulamakla yükümlüdür.

YANDAŞ SERMAYEYE KAYNAK AKTARIM YÖNTEMİ OLARAK GARANTİ ÖDEMELERİ

Türkiye’de iktidarın ekonomi politik duruşu genellikle sermayeyi ve sermayenin çıkarlarını önceleyen bir yerde kendini konumlandırmıştır. Bu yaklaşım tarzının en çarpıcı örneği KÖİ ve Hazine Garanti Ödemelerinde yapılan sözleşmelerin kapsamında ortaya çıkmaktadır. Özellikle son zamanlarda iktidarın ekonomi politikaları ülkeyi derin bir iktisadi krizin içerisine sürüklemiş, yurttaşın sırtındaki borç ve vergi yükü devasa boyutlara ulaşmıştır. İktidar döneminde sermayeyi koruma konusundaki istikrarlı tutum halkın üzerindeki borç yükünü artırırken, sermaye sınıfı zenginliğine zenginlik katmıştır.

---

³⁸ <https://vergidedair.com/2024/11/17/butcenin-yeni-kara-deligi-kamu-bankalarinin-gorev-zararlari/>

AKP-MHP İttifakı ülke kaynaklarını/vergilerini üretken, istihdamı arttıran yatırımlar yerine yandaş firmalara, uzun vadeli ve dolara endeksli garanti ödemeleriyle ihaleler vererek heba etmeyi tercih etmiştir. Son zamanlarda yapılan birçok proje, şehir hastaneleri, yol, köprü, tünel, liman ve havalimanı gibi, Kamu Özel İşbirliği ya da Yap-İşlet-Devret modelleriyle yapılmış, bu projelere verilen garantiler maliyetlerinin kat be kat üstünde olmuştur.

Yapılan hesaplamalara göre bu tarz bir ihale modeli yerine kamu kaynaklarıyla yapılsalar bedellerinin ¼ oranında bir maliyetle gerçekleştirilmeleri mümkün olabilmektedir. Ayrıca bu projelerin sözleşme kapsamı iktidar tarafından ‘ticari sır’ gerekçesiyle kamuoyuna açıklanmamaktadır. Halkın ödediği vergilerle ödemesi yapılan projelerin ticari sır gerekçe gösterilerek açıklanmaması, yapılan sözleşmelerin hileli olduğunu düşündürmektedir. Bu aynı zamanda demokratik teamüller açısından da kabul edilebilir değildir.

Kamu Özel İşbirliği projelerinin bütçeye olan yükü 2025 yılında da büyüyerek artmaya devam etmektedir. Yap-işlet-Devret modeliyle yaptırılan otoyol ve köprüler için 2025 yılında bütçeden 94,6 milyar lira, Avrasya Tüneli için de 3 milyar lira ödeme yapılması öngörülmektedir. 2025 yılı bütçesinden sadece Yap-İşlet-Devret ve Yap-Kirala-Devret yöntemleriyle yapılan ulaştırma ve sağlık projeleri için 202,3 milyar lira ayrılmıştır.

KÖİ ve Yap-İşlet-Devret Projeleri

Proje Adı	Yatırım/Kira Tutarı	İşletme Süresi	Bitiş Tarihi
Zafer Havalimanı	50.000.000 €	29 yıl 11 ay	21.03.2044
İstanbul Havalimanı	10.247.000.000 € (Yatırım Tutarı)	25 Yıl	07.04.2044
	22.152.000.000 € (Kira Tutarı)		
Çukurova Havalimanı	155.000.000 € (Yatırım Bedeli)	25 Yıl	10.09.2049
	297.100.000 € +KDV (Kira Bedeli)		

Ayrıca Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “2024 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu”na göre, 2024 yılının ilk altı ayında Yap-İşlet-Devret (YİD)

projeleri Hazine'ye önemli bir külfet çıkarmıştır. Raporda yer alan bilgilere göre, 2024 yılının Ocak-Haziran döneminde Hazine tarafından Yap-İşlet-Devret (YİD) projelerini yürüten şirketlere toplam 36 milyar 109 milyon 378 bin 774 TL ödeme yapılmıştır. Bu ödemeler özellikle araç geçiş garantilerinin tutturulamaması nedeniyle yapılmıştır. 2025 yılı bütçe teklifinde Karayolları Genel Müdürlüğü'nden müteahhitlere 2025-2027 döneminde 326,6 milyar TL garanti ödemesi öngörülmüştür.

DHMİ Kamu Özel İş Birliği ve Kirala-İşlet-Devret Projeleri

Proje Adı	Kira Tutarı	İşletme Süresi	Bitiş Tarihi
Zonguldak Çaycuma Havalimanı	Cirosunun %01,06 kira Bedeli + 32.291 \$ tesis Kullanım bedeli	25 yıl	20.08.2032
Gazipaşa Alanya Havalimanı	Net karının %65'i kira Bedeli + 50.000 \$ tesis Kullanım bedeli	25 yıl	13.07.2034
İzmir Adnan Menderes Havalimanı Yolcu Terminalleri	610.000.000 € + KDV	İç Hatlar :20 yıl 11 ay 29 gün Dış Hatlar:17 yıl 11 ay 21 gün	31.12.2032
Aydın Çıldır Havalimanı	Dönem net karının %7'si Kira bedeli + 20.000 € Tesis kullanım bedeli	20 yıl	20.07.2032
Milas-Bodrum Havalimanı Yolcu	717.000.000 €+KDV	İç Hatlar :21 yıl 5 ay 16 gün	31.12.2035

Terminalleri		Dış Hatlar:20 yıl 2 ay 3 gün	
Dalaman Havalimanı Yolcu Terminalleri	705.000.000 €+KDV	İç Hatlar :26 yıl 4 ay 30 gün Dış Hatlar:25 yıl 8 ay 3 gün	31.12.2040

2025 yılı bütçe ödeneklerinde yine şehir hastaneleri önemli bir yer tutmaktadır. Şehir hastanelerine 37 milyar 420 milyon 717 bini hizmet alımı, 67 milyar 181 milyon 365 bini kullanım bedeli olmak üzere yaklaşık 105 milyar TL ödenek ayrılmıştır. Bu rakam, Sağlık Bakanlığı bütçesinin yüzde 10'una karşılık gelmektedir. Bu şehir hastanelerinin kamu kaynakları açısından nasıl büyük bir karadeliğe dönüştüğünü göstermektedir. Bütçe teklifinde bu hastaneler için yapılan ödemelerin 2025'te 97 milyar 905 milyon lira, 2026'da ise 99 milyar 386 milyon lirayı bulması beklenmektedir. KÖİ müteahhitlerine ayrıca 2025'te 240,8 milyar, 2026'da 270,3 milyar lira para ödenmesi öngörülmektedir.

Kamu Özel İş Birliği, Yap-İşlet-Devret ve Yap-Kirala-Devret modeliyle gerçekleştirilen projelerin bütçeye olan yükü artmaya devam etmektedir. 2025 Bütçe verilerine göre önümüzdeki üç yılda bütçeden bu projelere toplamda 678, 3 milyar TL ödeme yapılacaktır Bu projeler aracılığıyla kaynaklar heba edilmiş, halkın sırtındaki kambur büyümüştür. Bunun en iyi örneği Zafer Havalimanı projesidir.

- Yap-İşlet-Devret kapsamında 2012 yılında hizmete açılan Kütahya Zafer Havalimanı'nın toplam yapım maliyeti 50 milyon Euro olmasına rağmen, 2012-2024 yılları arasında şirkete toplam 70 milyon 898 bin Euro garanti ödemesi yapıldı. 2024 yılının ilk 8 ayında garanti edilen gelen-giden yolcu sayısı 878 bin 448 olurken, gerçekleşen gelen-giden yolcu sayısı ise sadece 44 bin 807 olmuştur. Ancak şirketle yapılan sözleşmeye göre garanti ödemeler sadece giden yolcular üzerinden hesaplandığı için 22 bin 404 yolcu üzerinden garanti ödeme hesabı yapılmaktadır. İktidarın Zafer Havalimanındaki garanti yolcu hesaplamasındaki hata payı yüzde 97,45 olmuştur. Ayrıca Zafer Havalimanı 2044 yılına kadar kamuya devredilmeyecektir. Bu zamana kadar Zafer Havalimanı için yapılacak garanti ödemelerinin toplamının 208 milyon Euro'yu bulması beklenmektedir.
- 2017 yılından 2024 yılının sonuna kadar Yap-İşlet-Devret ve Yap-Kirala-Devlet kapsamında müteahhitlere 187,5 milyar lira ödenmiştir. Bütçeden aktarılan, vatandaşın

cebinden alınan bu paralar, köprü ve otoyolları kullanan veya kullanmayan herkesten alınarak yandaşlara ve sermayedarlara aktarılmıştır.

- 2025’te otoyol, köprü geçişleri ve şehir hastaneleri için bütçeden 202,3 milyar TL, 2026 yılında 232,3 milyar TL ve 2027 yılında ise 243,7 milyar TL ödeme yapılması öngörülmektedir.

B- 2025 BÜTÇESİ HALKLARIMIZIN ACİL ÇÖZÜM BEKLEYEN SORUNLARINA ÇARE OLAMAZ

2025 BÜTÇESİ EMEĞİN DEĞİL SERMAYENİN BÜTÇESİDİR

2025 Bütçesi’nde vergi muafiyetleri ve vergi istisnaları kapsamında düzenlenen “vergi harcamaları”nın toplamı ve kapsamındaki dağılım bütçe tercihinin emekten yana olmadığını temel göstergelerinden biridir.

Yıl ve Vergi Bazında Vergi Harcama Tutarları

Yıllar	Gelir Vergisi Kanunu Kapsamında Vergi Harcama Tutarı (TL)	Kurumlar Vergisi Kanunu Kapsamında Vergi Harcama Tutarı (TL)	KDV Kanunu Kapsamında Vergi Harcama Tutarı (TL)	ÖTV Kanunu Kapsamında Vergi Harcama Tutarı (TL)	Diğer Kanunlar Kapsamında Vergi Harcama Tutarı (TL)	Toplam Vergi Harcamaları tutarı (TL)	Toplam Vergi Hasılatı (TL)	Toplam Vergi Harcamalarının Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı %
2025	1 trilyon 418 milyar TL	701 milyar TL	520 milyar TL	133 milyar TL	233 milyar TL	3 trilyon 5 milyar TL	11 trilyon 139 milyar TL	26,97%
2024	1 trilyon 6 milyar TL	657 milyar TL	342 milyar TL	62 milyar TL	143 milyar TL	2 trilyon 210 milyar TL	7 trilyon 407 milyar TL	29,83%
2023	444 milyar TL	231 milyar TL	162 milyar TL	46 milyar TL	62 milyar TL	945 milyar TL	4 trilyon 501 milyar TL	22,08%
2022	128 milyar TL	86 milyar TL	71 milyar TL	26 milyar TL	25 milyar TL	336 milyar TL	2 trilyon 353 milyar TL	14,27%
2021	91 milyar TL	50 milyar TL	58 milyar TL	21 milyar TL	12 milyar TL	231 milyar TL	1 trilyon 165 milyar TL	19,81%
2020	77 milyar TL	40 milyar TL	49 milyar TL	23 milyar TL	7 milyar TL	196 milyar TL	833 milyar TL	23,47%
2019	63 milyar TL	28 milyar TL	50 milyar TL	25 milyar TL	8 milyar TL	174 milyar TL	674 milyar TL	26,55%

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere toplam vergi harcamalarının toplam vergi hasılatına oranı 2024 yılı için yüzde 29,83; 2025 yılı için ise yüzde 26,97 olarak tahmin edilmiştir. İktidar 2025 yılı bütçesi kapsamında hedeflediği her 100 TL vergi gelirin 26,97 lirasından vergi harcamaları kapsamında vazgeçecektir.

Vergisel teşviklerin gözden geçirilerek vergi harcamaları ve bunların mali etkilerinin rasyonel şekilde ele alınması, etkinliği olmayan istisna, muafiyet ve indirimlerin kademeli olarak kaldırılarak vergi sistemi dâhil bütüncül, sade ve etkin hâle getirilmesi gerekmektedir. Bu yolla vergi tabanının genişletileceği ve vergide adaletin sağlanması adına önemli bir adım olacağı ifade edilmektedir.³⁹

Özellikle kurumlar vergisi muafiyetleri içerisinde siyasi iktidarın sermaye kesiminden yana bir tercih yaptığı görülmektedir. Öte yandan Türkiye Varlık Fonu, TOKİ, kamu yararına dernek/vakıf statüsü verilmiş kuruluşlar da muafiyet ve istisna uygulamalarında kamu yararından öte iktidarın politik ve ekonomik tercihlerinin belirleyici olduğu görülmektedir.

2025 Bütçesinde iktidar tercihinin kamu yararından çok sermayeden yana olduğunu gösteren temel verilerden birisi de bütçedeki faiz giderleridir/harcamalarıdır. 2018’de 1 trilyon 180 milyar lira olan toplam kamu borcu, sadece son altı yıl içinde 7 kattan fazla artarak, 30 Eylül 2024 itibarıyla, 8 trilyon 650 milyar liraya çıkmıştır. 2025 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi’ne göre bütçe gelirlerinin 1 trilyon 950 milyar lirası (yüzde 15’i) doğrudan faiz harcamalarına gidecektir. Faiz harcamaları yüzde 64 artışla 1,25 trilyon TL’den 1,95 trilyon TL’ye yükselecektir. TCMB’nin faiz indirimine gitmesi ve muhtemel kur şokları durumunda bütçedeki bu faiz yükünün daha da ağırlaşacağı ifade edilmektedir.

Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) olarak bilinen projelerin bütçeye olan yükü kapsamında 2017 yılından 2024 yılı sonuna kadar 187,5 milyar TL ‘garanti ödeme’ yapılmıştır. 2025 yılında ise bütçeden KÖİ projeleri çerçevesinde köprüler, otoyollar ve Avrasya Tüneli ile yap-kirala-devret modeliyle yaptırılan şehir hastaneleri projelerine toplam 202,3 milyar TL ödenmesi hedeflenmektedir.⁴⁰

Türkiye’de iktidarların vergi politikalarının sermayeden yana olduğunu gösteren temel göstergelerden birisi de vergilerin doğrudan ve dolaylı vergiler oranlamasıdır. “2024 Ocak-Ekim döneminde KDV ve ÖTV’nin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 52, dolaylı vergilerin payı yüzde 67 ve dolaysız vergilerin payı ise yüzde 33 olarak gerçekleşmiştir⁴¹.”

³⁹ <https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/2025-yilinda-olasi-vergi-harcamaları,46926>, (Yukarıdaki tablo da Sn. Murat Batı’nın bu yazısından alıntılanmıştır.)

⁴⁰ <https://www.evrensel.net/yazi/95817/2025-butcesi-uzerine-2>

⁴¹ <https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/2024-ocak-ekim-butce-karnesi-butce-kdv-ve-otv-nin-sirtinda,47285>

2025 Bütçesi'nde bu dağılımda radikal bir değişim yaşanması hedeflenmemekte ve dolaylı vergi oranının yüzde 70 bandında gerçekleşeceği öngörülmektedir.

“Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinin Programlara Göre Dağılımı” incelendiğinde de iktidarın bütçe önceliklerinde büyük toplumsal kesimleri ihmal ettiği, temel kamusal hizmetlere yeterli payı ayırmadığı ve sermayeden yana tercihte bulunduğu görülmektedir. Bütçede öngörülen faiz gideri 1,95 Trilyon lirayken “Sosyal Güvenlik” için 1,8 Trilyon lira “Ortaöğretim ve Temel Eğitim” programları için 1,2 Trilyon lira gider düzenlenmiştir.

Tüm toplum kesimlerini ilgilendiren eğitim, sağlık, ulaşım ve istihdam bütçelerinin yeterli olmadığı ve bu alanlarda yaşanan yapısal sorunlara bu bütçe yaklaşımı ile çözüm sunulamayacağı bilinmelidir. Örneğin 10 milyon kayıtdışı çalışanın olduğu bu ülkede “kayıtdışılıkla mücadele” programı için ayrılan bütçe 21,7 milyar TL ve her gün şiddete maruz kalan binlerce kişi olmasına rağmen “kadının güçlenmesi” programına sadece 5,9 milyar TL ayrılırken “Din Hizmetleri ve Yaygın Din Eğitimi” adı altında 127,3 milyar TL bütçe ayrılması iktidarın bütçe tercihlerini göstermektedir. “Finansal Sistemin Geliştirilmesi ve Sigortacılık” programına 82,2 milyar TL ayıran iktidar “Gençlik” programına sadece 11,2 milyar TL ayırmıştır.

2025 BÜTÇESİ TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI DEĞİLDİR

“Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme”, toplumsal cinsiyet farklılıklarını ve bunun ekonomik, sosyal, siyasal alanda yarattığı eşitliksizleri görmezden gelerek yapılandırılmış bütçelerde, ihtiyacı ve hakkı olan şekilde bütçede yer bulamayan farklı cinsiyet kimliklerini ve kadınları gözetecek ve hakkını teslim edecek şekilde bütçe yapma ve uygulama pratiğini ifade eder.

Bugüne kadar uygulanan politikalar ile toplumsal yaşamın düzenlenme biçimlerine baktığımızda, evrensel olarak kadınların rolleri, ev içinde, aile içinde, ücretsiz bakım hizmetlerini üstlenmeleri ile tanımlanmaktadır. Bu konuları kadınların ev dışındaki kamusal yaşama katılma biçimleri üzerinde belirleyici rol oynamakta, eğitime kısıtlı erişim, düşük oranda ve düşük ücretli ya da ücretsiz istihdam, istihdamda ayrımcılık, düşük gelir, sosyal güvenlikten yoksunluk, sağlıksızlık, yönetime ve siyasete sınırlı katılım vb. sorunları doğurmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sona ermesi için diğer alanlarda süren mücadelenin yanı sıra ulusal ve yerel ölçekli bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için

mücadelenin önemi yadsınamaz. Kamu bütçe politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmemesi, kadınların ihtiyaç ve önceliklerinin çeşitliliğini gören bütçelerin hazırlanmaması mevcut yasal haklardan yararlanılmasını da güçleştirmektedir.

2025 bütçesi 22 yıllık AKP iktidarlarının daha önceki bütçeleri gibi toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçe değildir. Kadın cinayetlerinde rekor artışlar yaşanırken, kadına yönelik şiddetin önlenmesi talebi için ülkenin dört bir yanında kadınlar sokağa çıkmışken, iktidarın Meclis'e sunduğu bütçede "ailenin korunması ve güçlendirilmesi" için 16 milyar 666 milyon 881 bin lira, 'kadının güçlendirilmesi' için ise 5 milyar 941 milyon 139 bin lira ayrıldığını görüyoruz. Yani 'ailenin korunması' için ayrılan bütçenin 'kadının güçlenmesine' ayrılan bütçenin neredeyse 3 katı olarak öngörülmesiyle, iktidarın kadını değil, kadını "aile" içerisinde eriten bir aile formatını öncelendiği bir kere daha ortaya çıkmıştır.

2025 Bütçesi'nde "kadının güçlendirilmesi" için ayrılan pay, toplam bütçenin on binde 3'ü kadardır. Merkezi yönetim bütçesinin dağıtıldığı 67 program arasında ailenin korunması 41'inci sırada, kadının güçlendirilmesi ise 57. sırada yer almaktadır. 'Kadının güçlendirilmesine' ayrılan bütçe 'turizmin geliştirilmesi', 'ölçme, seçme, yerleştirmeden' sonra geliyor. Ayrılan bütçeyi kadın nüfusu ile karşılaştırdığımızda bir kadına yıllık yaklaşık 139,3 TL, günlük ise 38 kuruşluk bir bütçe düşüyor.

2024 yılı için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na ayrılan bütçe 334 milyar 349 milyon 925 bin lira iken, 2025 yılı için yapılan bütçe teklifi 407 milyar 10 milyon 627 bin lira oldu. Yani bakanlığın bütçesindeki yıllık artış yüzde 21,7. Bakanlık bütçesindeki alt kalemler incelendiğinde de önceliğin kadına değil "aileye" verildiği görülüyor. "Ailenin korunması ve güçlendirilmesi", "aktif ve sağlıklı yaşlanma", "çocukların korunması ve gelişiminin sağlanması", "engellilerin toplumsal hayata katılımı ve özel eğitim", "kadının güçlenmesi", "şehit yakını ve gaziler", "yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlaşma", "yönetim ve destek programı" başlıklı 8 kalemden oluşan bütçede "kadının güçlenmesi" 7. sırada yer alıyor. "Ailenin korunması ve güçlendirilmesi" ise 4. sırada. 'Kadının güçlenmesine' ayrılan payın bakanlık bütçesine oranı ise yüzde 1,2. 2023'te bakanlık bütçesinin yüzde 2,5'i, 2024'te yüzde 3,5'i 'ailenin korunması ve güçlendirilmesine' ayrılırken 2025 yılında bu oran yüzde 4.

2025 Bütçesinin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmediği bu rakamlardan bile açıkça görülmektedir. Toplumsal cinsiyet perspektifinin toplumsal, siyasal ve iktisadi alana hâkim olması toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ile mümkündür. Bunun hayata geçirilmesinin yolu da bu alanda bütünlüklü politikalar geliştirmektir. Kamu bütçesinin

planlaması ve bu planlamayı destekleyecek şekilde hazırlanması bu anlamda kilit bir rol oynamaktadır.

DEM Parti bu amaçla toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçelemeyi esas almaktadır. ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’den kastımız en basit ifadeyle, kamu bütçesinin bütünlüklü olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını destekleyecek şekilde düzenlenmesidir. Yani, her kalemden kimlerin faydalanıp faydalanamayacağını, bütçenin kullanım şeklinin kimleri kapsayıp kapsamadığının gözetilmesi ve bütçenin kapsayıcı ve katılımcı bir şekilde hazırlanıp uygulanmasının sağlanmasıdır.

Bütçe yaparken tüm kalemlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını önceliklendirmek ve bu önceliklerin dezavantajlı farklı toplumsal kimliklere de sahip olabilecek kadın ve erkek gruplarını nasıl etkilediğini gözetmek bütçeye yaklaşımımızda esastır.

Örneğin, şiddete maruz kalan kadınlar, 6284 sayılı “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” ve yönetmeliği gereği maddi yardım talep edebilir. Sağlık, adli yardım hizmetleri ve diğer hizmetlerden yararlanabilirler. Oysa ihtiyaç duymalarına rağmen kadınların çok az bir kısmı bu maddi yardımları alabilmektedirler.

Mesleki danışmanlık, iş bulma desteği, geçici barınma yeri desteği, psikolojik destek, kreş desteği gibi destekler halen verilmemektedir. Özellikle yoksul kadınların önceliklerine göre düzenlenen ve onların yüklerini hafifletmeyi hedefleyen temiz su erişimi, kanalizasyon, kırsal elektrik hizmetleri gibi kamu hizmetlerine kaynak ayrılmamaktadır. Kadınların ev işine harcadıkları zamanı azaltarak bakım emeğini toplumsallaştıracak ve böylece toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirecek mahalle kreşleri gibi harcamalar yapmak, kadınların hasta bakımına harcadığı süreyi ve emeği azaltacak sağlık hizmetlerine, engelli ve yaşlı bakım hizmetlerine bütçe ayırmak yerine silaha, savunmaya, güvenlikçi politikalara kaynak aktarılmaktadır. Eğitime, kadın sığınaklarına, iş ve barınma sorunlarına harcanacak bütçe, yıllarca askeri harcamalara ayrılmıştır.

DEM Parti hem parlamentoda hem de yerel yönetimlerde ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’yi savunmaktadır. 2014 yerel seçimleri ile beraber eş başkanlık, eşit temsiliyet uygulamalarının yanı sıra yerel yönetimlerde ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’yi kendi belediyelerimizde hayata geçirdik.

Partimiz “Belediye Eş Başkanlık” uygulamasını hayata geçirerek dünyada da bir ilke imza atmıştır. Kadınların yönetimde bulunduğu belediyelerimizde Kadın Politikaları Daire

Başkanlıkları, Kadın Politikaları Müdürlükleri kurularak Kadın Destek Evleri, Kadın Sığınma Evleri, İlk Adım İstasyonu, Alo Şiddet Hattı ve Kreşler açtık.

Ancak kadının yaşamın içindeki görünürlüğü ve emek alanına katılımını destekleyen bu önemli pratik kazanımlar belediye eş başkanlarının yerine atanan kayyımlar eliyle uygulamadan kaldırılmıştır. Kayyum darbesi aynı zamanda ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’ modeline yönelik bir darbe anlamına da gelir. Bu yaklaşımın kendisi bile siyasi iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliğine nasıl yaklaştığını göstermektedir.

DEM Parti olarak tüm bütçelerin ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’ anlayışıyla yapılması gerektiğini savunuyoruz. Bu amaçla Meclis’te defalarca ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’ye geçilmesini teklif ettik. Fakat bu talebimiz her defasında AKP tarafından reddedildi. 2025 Bütçesi de toplumsal cinsiyete duyarlı değildir.

2025 BÜTÇESİ’NİN İNANÇ ANLAYIŞI TEKÇİDİR

Tekçi inanç politikalarının başlıca uygulayıcısı olan Diyanet İşleri Başkanlığı, 130 milyar 119 milyon TL’lik 2025 bütçesiyle 96 milyar TL olan İçişleri Bakanlığı’nın bütçesi dahil, Dışişleri, Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Kültür ve Turizm, Sanayi ve Teknoloji bakanlıklarının bütçelerini geride bırakmıştır.

2024 Bütçesinde olduğu gibi 2025 Bütçesinde de 6 bakanlığın bütçesini geçen Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu günden itibaren iktidarların toplum üzerindeki tahakküm aracı görevini yerine getirmektedir. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevli memurları ibadethanelerde iktidardaki partilerin propagandasını yapmak zorunda bırakılmakta ve hutbeler buna göre hazırlanmaktadır. Tüm yurttaşların vergileriyle oluşmuş birçok bakanlığı geçen bütçesiyle büyük bir şatafat içerisinde faaliyetler yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı, tekçi bir inanç anlayışıyla yönetilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın, özellikle Alevilerle ilgili açıklamalarında devletin üniterliğinin bir devamı olarak ülke genelindeki Müslümanların da üniter (tek bir) ibadet mekânı anlayışı içerisinde inançlarının gereğini yerine getirmesi vurgusunu sıklıkla görmek mümkün. Yani Cemevlerinin ibadethane statüsünün tanınmaması örneğinde olduğu gibi, devletin üniterliği içinde resmiyette aynı din statüsünde olan tüm inançların da bu tekçilik dışına çıkan farklı ibadet tezahürlerinin ve mekanlarının inkârı söz konusudur.

Elbette bu sadece söylemsel boyutta bir inkardan ibaret değildir. Yok sayılan Alevi inancını kendi anlayışlarına göre biçimlendirmek için çalışmalarına dair Diyanet İşleri

Başkanı Erbaş'ın açıklamaları vardır. Erbaş, Alevilerin yoğun yaşadığı köy ve mahallelerde “hizmet içi eğitime” tabi tutulan iki bin civarında imamın görev yaptığını söylemiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Sünni Hanefi inancının Alevilere ne şekilde dayatılarak “makbul Aleviler” yaratılacağına dair “irşad” adını verdiği çalışmaları, bu mahallelerde çalışan din görevlileriyle yürütmektedir.

Cemevleri üzerinden Alevileri kontrol altına alıp hak taleplerini devlet imkânlarını sunarak görünmez hale getirmek için ve bir “Alevi Diyaneti” oluşturma amacı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulmuştur. Devletin imkanları/bütçesi kullanılarak yapılan çalışmalara karşı, sivil toplumda büyük bir örgütlenme içinde olan Aleviler Cemevlerinin ibadethane olarak tanınması ve eşit yurttaşlık haklarının teslim edilmesi için mücadele etmektedir.

Alevilik inanç yapısı yüzyıllardır “ele ele el hakka” düsturu içerisinde gelişmiş ve yaşamıştır. Aleviliği bir devlet kurumuna bağlamak Alevi inancına müdahaledir. Aleviliği anayasal güvence altına almayanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi tamamen alakasız bir bakanlık bünyesindeki başkanlık makamı aracılığı ile Saraya bağlayarak Alevilere kayyım atamak istemektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ve onun bir türevi olarak kurulan Alevi Bektaşî Cemevi Başkanlığı'nı sahaya süren akıl, Alevileri kendilerine benzeştirilmesi gereken bir topluluk olarak görmektedir. Bu anlamda bu iki kurum dayattıkları “makbul Aleviliği” de bir Alevi gerçekliği olarak sunarak yarattıkları yapay ve ideal muhataplarla Alevi sorununu kronikleştiren bir misyon üstlenmektedir.

Alevilik kendi inanç sistematığı içerisinde “hak için olan hizmet” Pir – Mürşit – Talip ekseninde tamamen rızalıkla yürütülür. Cem ibadetine katılan taliplerinden rızalık almayan bir Dede veya Ana posta oturup Cem yürütemez. Dede'leri veya Ana'ları devlet memuru yapmak onu Alevi inanç bütünselliğinden uzaklaştırıp özgünlüğünü yok etmek anlamına gelmektedir. Bugün nasıl Camilere ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din memurlarına müdahale eden bir iktidar anlayışı varsa, aynı anlayış bu başkanlık nezdinde sunulan kadrolarla kendine tabi kıldığı Cemevlerine ve Dede'lere de müdahale edebilmektedir. Buna direnip karşı çıkanlara ise Ardahan Damal ilçesi Burmadere Köyü muhtarı Şah İsmail Göyük'e yapıldığı gibi görevden alınıp yerine kayyım atayacak kadar ileri gidebilmektedirler.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı'nın kuruluş aşamasında AİHM kararlarının uygulanması çerçevesinde Cemevlerinin elektrik ve su faturalarını ödenmesi gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmasına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmesine karşın

kurulduktan sonra, eşe dosta para aktarmak, Alevi inancının içini boşaltmak ve Alevileri kendilerine benzetme çabaları dışında bir icraatına rastlanmamıştır.

Yurttaşlardan toplanan vergilerle rızalık alınmadan finanse edilen bu kurumun harcamaları ve ihaleleri soru işaretleriyle doludur. Bunun en ibretlik örneklerinden birisi, Macaristan'da düzenlenen ve Alevilikle uzaktan yakından alakası olmayan Büyük Hun Kurultayı'na kendisine ayrılan bütçeyi kullanarak katılım sağlamasıdır.

Öte yandan bu kurumun bir yıl içinde PANO adlı firmaya ihale edilerek gerçekleştirdiği bazı faaliyetler ve harcamalar şunlardır: Kerbela ziyareti programı için 2 milyon TL, Avrupa'daki Alevilere yönelik buluşmalar için 2 milyon TL, Şah İsmail Sempozyumu ve İran'da Erdebil Tekkesi ziyareti için 3,5 milyon TL, Dersim'deki Munzur Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Horasan Sempozyumu için 890 bin TL ve Sücaaddin Veli Kültür ve Turizm Derneği'nin organizasyonuna 1 milyon TL bütçe ayrılmıştır.

Bu ihaleleri alan firmaların kimler olduğu, kurumun başkan yardımcısı olan Hasan Ali Uzun'un bu organizasyon ve ilgili derneklerle bağının ne olduğu izaha muhtaçtır. Başkan yardımcısı Hasan Ali Uzun aynı zamanda Sücaaddin Veli Kültür ve Turizm Derneği'nin başkanıdır. 8'inci Uluslararası 28'inci Ulusal Seyit Sücaaddin Veli Anma Etkinliği'ne başkanlık bütçesinden 1 milyon 50 bin lira aktarılmıştır.

Yine başkanlık tarafından Isparta Sinan Dede Türbesi Aşure Programı'na 230 bin lira aktarılmıştır. Sinan Dede Türbesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği Başkanı, başkan yardımcısı Hasan Ali Uzun'un yakınıdır. Alevilikte her lokma kutsaldır. Alevileri kendilerine benzetme ve eşe dosta para aktarma için kullanılan bu kurumun bütçesi haram lokma bütçesidir.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı tarafından Alevi inancı ile uzaktan yakından alakası olmayan çoğunluğu ilahiyatçılardan oluşan Sünni din insanlarının ağırlıkta olduğu bir komite tarafından sözde bir Alevilik ansiklopedisi hazırlanmaya kalkışılması, Alevilerin yoğun yaşadığı yerlerde kimliksizleştiren kurgusal hafıza-kırım politikalarına yönelik sempozyumlar gerçekleştirilmesi ve Aleviliği folklorik bir unsura indirgeyip para ödüllü deyiş, muharemmiye vb. okuma yarışmaları düzenlenmesi ve yandaşlara para aktarılması gibi Aleviliğin ruhuna, inanç geleneğine ve pratiklerine tamamen zıt uygulamalara başvurulmaktadır. Adıyla ve sözde görev tanımı ile bağdaşmayan ve Aleviliğin değerlerine ters düşen eylemlere kalkışarak, salt Aleviliğin içini boşaltmak amaçlı bir bütçenin kullanılması halkın kaynaklarının heba edilmesidir.

2025 BÜTÇESİ ENGELLİLERİ YOK SAYIYOR

Nüfusu 10 milyonu aşan engellileri evde tutma-kapatma ve gelir, sağlık, eğitim, ulaşım haklarını aileye/haneye bağımlı hale getirme politikalarına son verilmelidir. Türkiye’de engelliler için bütçeden ayrılan pay sadece yüzde 1,20 düzeyindedir. Bu bütçe payı belirlenirken engelli derneklerinin, federasyonlarının ve konfederasyonlarının talepleri dikkate alınmamıştır.

DEM Parti ilkesel olarak engellilere yönelik tüm hizmetlerin kamusal, parasız, anadilinde ve erişilebilir olmasını savunmaktadır. Engellilere yönelik sunulan özelleştirilmiş bazı hizmetlerin kamusallaştırılarak kamu görevlileri eliyle verilmesi, eşit yurttaşlığın ve sosyal devlet olmanın gereğidir. DEM Parti sosyo-politik bir modelle engellilik sorununun aşılacağı savunmaktadır.

Türkiye’de engellilere sunulan bazı hizmetlerin tüm engel gruplarına ulaşmadığı, sunulan hizmetlerin nitel ve nicel anlamda yetersiz kaldığı, engellilerin bir bağımsız birey ve yurttaş olarak ele alınmadığı bilinmelidir. Özellikle dünyayı kendilerine özgü şekillerde deneyimleyen, etkileşime giren ve yorumlayan, nöroçeşitliliği olan insanlar olarak Otizm, Tourette, DEHB, Öğrenme Güçlüğü, Disleksi, Discalculia, Epilepsi, Gelişimsel konuşma güçlüğü gibi çeşitli nörogelişimsel farklılıkları olan bireyler mevcut hizmetlere erişimde çok ciddi hak ihlalleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu kişilerin dışında da kamu hizmetlerine erişimi “sorunsuz” denilebilecek herhangi bir engel grubu yoktur. İşaret dili ve Braille alfabesi ihtiyacı karşılanmayan hizmetler listesi de uzundur. SSPE, SMA, ALS, DMD, MS vb. durumlarda engelliler ve aileleri çaresiz bırakılmakta, bilimsel bir kamu hizmeti ve rehabilitasyon desteği sağlanmamaktadır.

Tüm engel grupları için salt bir fiziki sorun olmayan erişilebilirliğin, fiziki boyutları bile henüz çözülmemiştir. Bu kapsamda birçok çalışma yapıldığı iddia edilse de bir zihniyet dönüşümü gerektiren perspektiften yoksun yaklaşımlar ve çözüm arayışları sorunu derinleştirmektedir. Engellilere, yaşlılara, kadınlara, çocuklara ve mültecilere verilen eğitim, sağlık, rehabilitasyon ve diğer kamu hizmetlerinin hizmette halka yakınlık ilkesine uygun olarak, yerel yönetimler eliyle ve yerelden verilmesi gereklidir. Aylık ve bakım parası bağlama, rapor alma ve ilişkin süreçlerin tüm bürokratik zorlukları içerdiği, engellileri bezdiren bir yaklaşımın olduğu, bu süreçlerde siyasi kayırmacılık ve ayrımcılıkların yaşandığı engellilerce ifade edilmektedir. İktidarcı “abartılan” “engelli ve yaşlı hizmetlerinin” personel giderleri dahil bütçe içerisindeki payı yüzde 2’nin altındadır. Yaşlı nüfus hariç olduğunda bile sayısı 10 milyonun üzerinde olan engellilerin bütçedeki hakkı bu değildir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin ve

anayasanın engellilere tanıdığı hakların yaşama geçirilmesi için bütçede engelli yurttaşların payı arttırılmalıdır.

Bu bağlamda 2025 yılı bütçesi yasalaşırken engelli kamuoyunun, sivil toplum kuruluşlarının, engellilerin ve ailelerinin talepleri öncelikle dikkate alınmalıdır. Engelliler, nadir veya süreğen hastalığı olanlar ve yaşlılar için 2025 yılı bütçesinde aşağıdaki talepler geciktirilmeden karşılanmalıdır:

Kamu binalarında ve yerel yönetimlerin görev alanlarında 2025 yılının sonuna kadar tüm lavabo, wc, asansör, geçit, alt-üst geçit, kaldırım, park, otopark, bina girişi/çıkışı vb. tüm alanların, internet sitelerinin, mevzuat ve diğer programlarının erişilebilirliği için ödenek kısıtlaması olmayacak şekilde dönüşüm bütçesi hazırlanmalıdır. 2005 yılında çıkarılan engelliler yasasından bugüne yani tam 20 yıldır ertelenen erişilebilirlik mevzuatı ertelenmeden uygulanmalıdır. Özel sektör işletmelerinin erişilebilirlik yönündeki dönüşümleri teşvik kapsamına alınmalı ve 2025 yılında bu dönüşümü gerçekleştirilmeyen işletmelere sonraki yıllarda yaptırım düzenlenmelidir.

Tüm engel grupları için Sağlık Uygulama Tebliğinde engellilerin kullandığı medikal ve tıbbi cihazların ödenme sürelerinin ve ödenme miktarlarının engelli bireyler lehine engelli kurumlarının talepleri doğrultusunda düzenlenmesi sağlanmalıdır. Medikal, ortez, protez, tıbbi cihaz, tekerlekli sandalye, hasta yatağı, hasta bezi, özel mama ve benzeri malzemelerin nitel ve nicel anlamda erişimini kolaylaştıran bir kamu bütçesi oluşturulmalıdır. Bu malzemelerin rant ve ticaret konusu olmaktan çıkarılması amacıyla gerekli bilimsel çalışmalar desteklenmelidir. Yerli ürünlerin niteliksizliği ve ithal ürünlerin ekonomik kriz ve döviz kur şokları nedeniyle aşırı pahalı olması engelliler ve aileleri için katlanılmaz ödeme farklarına yol açtığı bilinmektedir. Zorunlu araç ve gereçler için olan bu harcama yükünün engellilerin ve ailelerinin üzerinden kaldırılması için bir bütçe payı oluşturulmalıdır.

DEM Parti olarak “Eğitim alamayan, meslek edinmeyen ya da eğitim ve meslek becerileri olduğu halde istihdam edilmeyen engelli bireylerin, hane içindeki diğer aile fertlerinden bağımsız bireyler olduğu kabulünden hareketle yaşamlarını idame ettirebilmeleri adına asgari ücrete eş değer bir “Temel Yurttaşlık Geliri” ödenmesini hak görüyoruz. Bu şekilde engelli bireylerin mutlak yoksulluğa karşı korunarak, hak ettikleri onurlu yaşam hakkına kavuşmalarının, mücadelenin temel ilkesi olduğunu savunuyoruz.

Engellilere yapılan ödemelerin insan onuruna yakışır bir yaklaşımla, açlık sınırının altında hiçbir birey bırakmayacak şekilde yapılması gerekir. Engelli mutlak yoksulluğunu

önlemek amacıyla 2022 sayılı kanunda engellilere ve yakınlarına yapılan ödeneklerin memur aylık katsayısı ile çarpılmasından değil, minimum asgari ücret esas alınarak belirlenmesi, yüzde 40 ve üzeri raporu olan tüm engellilere bu ödeneğin aylık olarak verilmesi, çalışan engelliler için bu ödeneğin asgari ücretin üçte birinden az olmaması sağlanmalıdır. Ayrıca engelli aylık ödenekleri ve destek ödeneklerinin bağlanmasında hane gelirinin değil engelli kişinin kendi geliri esas alınmalıdır.

Engelli eğitimi için “bir seferberlik bütçesi” hazırlanmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde engellilerin eğitimi amacıyla özel eğitim istihdamının ilave 20 bin kişi arttırılması ve sonraki yıllarda bu istihdamın planlanması gereklidir. Kaynaştırma ve bütünleştirme eğitimi için gerekli olan kadro, müfredat ve zihniyet dönüşümü için yapılacak çalışmaların bütçesi oluşturulmalıdır. Bazı engel grupları için gerekli görülen veya talep edilen özel eğitim okullarının altyapı ve imkanları artırılmalıdır. Mevcut durumda engelli eğitimi için sağlanan bütçe/saat desteğinin nitelikli bir eğitim ve rehabilitasyon için kesinlikle yeterli olmadığı bilinmelidir. Tüm öğretmenlerin pedagojik formasyon eğitimine işaret dili eğitimi ve Braille farkındalığı eklenmelidir.

Özel rehabilitasyon merkezleri, yaşlı-hasta-çocuk destek evleri kamusallaştırılmalı ve yaşlı-engelli-hasta-çocuk bakım destek hizmeti kamusal, parasız ve anadilinde bir hizmet olarak “Yaşam Destek Merkezlerinde” sunulmalıdır. Talep eden her yaşlı, engelli ve süreğen hastalığı olan birey için bu merkezlerde kalıcı veya geçici destek, beslenme ve rehabilitasyon hizmetleri ücretsiz sunulmalıdır. Hasta engelli bakımı olan hanelerde ebeveynler günlük yaşamını sürdürmek ve kendi rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla engelli bireyini bu merkezlerde güvenle, geçici olarak barındırabilmelidir. Rehabilitasyon hizmeti bir rant ve çıkar alanı olmaktan çıkarılıp anadilinde ve bilimsel bir kamu hizmeti şeklinde kamu görevlileri eliyle sunulmalıdır.

Engellilere yönelik fizik tedavi hizmeti kamusallaştırılmalı kamusal, parasız ve anadilinde bir hizmet olarak kamu görevlileri eliyle erişilebilir ve nitelikli bir şekilde verilmelidir. “Kadın sığınma evleri” engelli kadınlar ve engelli çocuğu olan kadınlar için uyumlu ve erişilebilir hale getirilmelidir. Buradaki dönüşüm salt fiziksel ve binalara ilişkin değil bu ve benzeri kurumlarda görev yapan idareci ve kamu görevlilerinin de uyumunu içermelidir. Engelli yurttaşlar için yerel yönetimlerin ev işlerine destek amacıyla ekipler oluşturması ve periyodik olarak hasta engelli, yaşlı ve hasta bakımı yapan kişilere destek vermek amacıyla bütçe oluşturulmalıdır.

Evde “bakım” işi kendisine bırakılmış kişilere asgari ücretin altında ödeme yapılmamalıdır. Ayrıca bu işle ömrü geçen insanların emeklilik hakkı için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Engelli işsizliğini önlemek amacıyla kamu ve özel sektörde engelli istihdamı kotasının yüzde 6 olacak şekilde düzenlenmesi, mesleki eğitim almak isteyen tüm engellilere yönelik mesleki eğitim imkanlarının artırılması, işi bulunmayan engellilere yönelik işsizlik sigortası ödenmesi ve bu sigortadan engellilerin yararlanma koşullarının hafifletilmesi sağlanmalıdır. 2025 yılında kamuda 35 bin ilave engelli kamu görevlisi alımı yapılması için bütçe oluşturulmalıdır.

Çalışan tüm engellilere yönelik çalışma koşullarında ulaşım ve hijyen maliyetleri yükseldiği için destek ödenekler sağlanmalıdır. Kamu personeli olan yaklaşık 70 bin engellinin kurum içinde ayrımcılığa maruz kalmaması, kariyer ve liyakatte ötekileştirilmemesi amacıyla çalışmalar yürütülmelidir. Tüm işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bir bütçe desteği sağlanmalıdır.

2025 yılının Engelli Hakları Farkındalık Yılı ilan edilmesi, bu kapsamda engelli hakları için tüm kurum ve kuruluşların bütçelerine panel, sempozyum, araştırma ve benzeri çalışmalar için bütçe konulması; kolluk gücü, öğretmen, imam, yerel yönetim çalışanları başta olmak üzere tüm kamu görevlilerinin engellilik farkındalığı ve haklar konusunda eğitilmesi sağlanmalıdır.

Engellilere yönelik ayrımcılık ideolojisi olan sağlamlılığın yol açtığı “Sağlamlılık Eşitsizliklerinin” tespit edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınabilmesi, gerekli araştırmaların yapılması amacıyla bir araştırma enstitüsü kurulmalı, üniversitelerin yüksek lisans programları kapsamında “sağlamlılık araştırmaları” bölümleri açılmalıdır.

Engellilere yönelik şiddetin önlenmesi, gerekli başvuru ve yaptırım mekanizmalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Akraba evliliği, trafik kazaları, iş kazaları, aile içi şiddet, çatışma, yetersiz beslenme, gebelik ve doğum süreçlerinde gerekli tıbbi desteğin sağlanmaması gibi engellilik nedenlerinin azaltılması amacıyla tüm ilgili kurumlarda bütçe oluşturulması sağlanmalıdır.

Tüm engel gruplarının ihtiyaç analizini yapabilecek birimlerin tüm belediyelerde kurulması ve ihtiyaçların zamanında, geciktirilmeden sağlanması için bütçe oluşturulmalıdır. Nöro-çeşitliliği olan bireylerin ihtiyaç tespiti, temini ve farkındalığı için 81 ilde erişilebilir, özgün en az 220 destek ve rehabilitasyon merkezi oluşturulmalıdır. Devlet kurumlarında ve okullarda

ayçiçeği yaka kartı taşıyanların kullanımı için ihtiyaçlara uygun şekilde düzenlenmiş mekanların tesis edilmesi sağlanmalıdır.

Rehberlik araştırma merkezlerinin sayısı arttırılmalı, kamulaştırılmalı, bu kapsamda özel eğitimci (3.000) ve psikolog (3.000) istihdamı için bütçe oluşturulmalıdır. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında işaret dili tercümanı istihdamı sağlanması amacıyla bütçe oluşturulmalıdır. 2025 yılı için 2.500 işaret dili tercümanı eğitilerek istihdam edilmelidir.

Mülteci veya sığınmacı engellilerin engellilik durumları dikkate alınarak bu bireylere yönelik barınma, ulaşım ve beslenme hizmetleri özgün bir şekilde sunulmalı, rehabilitasyon ve sağlık hakları kesintisiz korunmalıdır.

TÜİK ve ilgili kurumların Türkiye’de “engellilik araştırması ve nüfus sayımı” yapması için bütçe oluşturulmalıdır. TBMM’nin 2020 yılında hazırladığı 199 sayılı ve 200 sayılı Meclis Araştırma Komisyonu raporlarında tespit edilen öneri ve değerlendirmelerin yaşama geçirilmesi için kurumlara bütçe tahsis edilmelidir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nde devlet olarak uygulanacağı taahhüt edilen ilke ve hakların uygulanması için gerekli bütçe ve kurumsal yapı oluşturulmalıdır.

Hatırlanacağı üzere 2022 yılı bütçesinin ilk halinde yüzde 1,6 olan “Engellilerin Toplumsal Hayata Katılımı ve Özel Eğitim Programı (ETHKÖEP)” payı Temmuz ayındaki ek bütçede “engelliler unutulduğu” için yıl sonunda yüzde 1,2’ye düşmüştür. Bu oran (yüzde 1,2) 2023’te yüzde 1,24, 2024’te 1,12, 2025 yılında ise sadece yüzde 1,20 olmuştur. 14 trilyon lirayı aşan merkezi bütçe içinde bu programın miktarı sadece 192,2 Milyar TL’dir.

Bütçe teklifine göre AKP-MHP iktidarı 2025 yılında engelli kamu personeli alımı planlamamaktadır. 2025 bütçe teklifine göre 70 bin olan engelli kamu personeli sayısının 2025 sonunda 71 bin olması hedeflenmektedir. “2027 yılı sonuna kadar” hedeflenen “ilave” engelli kamu personeli alım sayısı ise sadece 3.000 kişidir. EKPS’ye giren 125 binden fazla engellinin atanma beklediği bir yerde bu sayı çok düşüktür. Kamudaki zorunlu istihdam kotası olan yüzde 3’ün yetersiz olduğu bilinmekle birlikte bu oranın bile doldurulması durumunda, toplam istihdam daha fazla olacaktır. Kamudaki bu istihdam kotası nüfus oranına eş değer olarak yüzde 10’a yükseltilmelidir. Türkiye’de mevcut durumda üniversite okuyan engelli kişi sayısı 60 bin kişiye yakın iken, iktidarın 3 yıl için 3.000 atama hedefi ciddiyetsizliktir.

Yerel yönetimler başta olmak üzere hazırlanan bütçeler için “Engelliliğe Duyarlı Bütçeleme” çalışmaları yürütülmelidir. Hem bütçe gelirlerinin toplanmasında hem de bütçe harcamaları için alınan kararların tüm toplum kesimlerini aynı şekilde etkilemediği

bilinmektedir. Bütçelerin engelliliğe, erişebilirliğe ve sağlamlılığın azaltılmasına etkileri, ilgili kurul ve meclislerde engellilerin de katılımıyla tartışıldığı zaman, engelliler için bir bütçe çalışması yapılmış olacaktır. O zaman engellilere hak olarak sunulması gereken kamusal hizmetler “birilerinin lütfu” olmaktan çıkabilecektir. Engelli yurttaşlar vergilerini ödedikleri toplumsal hizmetlerden tüm eşit yurttaşlar gibi yararlanabilecektir. Bu yaklaşımın dışında muhtaçlık, yardım, ödenek, bağış, bakım ve çeşitli adlar altında yapılan “açlık sınırının altında tutma ödenekleri” engellilere ve ailelerine eşit yurttaşlık alanı açamaz. Her engelli, en az asgari ücret tutarında “temel yurttaşlık gelinine” sahip olma hakkına erişebilmelidir.

2025 BÜTÇESİ ÇOCUKLAR İÇİN HAZIRLANMAMIŞTIR

Dünyada ve Türkiye’de giderek daha fazla artan çocuk yoksulluğu sorunu ile merkezi bütçe yapım süreçlerinde bütçe hakkı yok sayılan çocuklar gerçekliği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu temelde derinleşen çocuk yoksulluğu ile mücadele etmede çocuklar için bir bütçeleme hayata geçirilmesi her zamankinden daha fazla gereklidir.

Toplumsal, siyasal ve iktisadi alanda yaşanan sorunlardan en çok etkilenen kesimlerin başında çocuklar gelmektedir. Siyasi iktidarın özellikle bürokrasiye, güvenlikçi politikalara ve savaş politikalarına ayırdığı kaynaklar bir yönüyle ekonomik krizin daha fazla derinleşmesinde rol oynarken, diğer taraftan toplumsal kesimler arasında en fazla kırılğanlaştırılan grupların başında gelen çocukları bu krizin faturasını ödemek zorunda bırakmaktadır. Türkiye’de derinleşen çocuk yoksulluğunun bir sonucu olarak çocuklar, yeterli ve besleyici gıdaya erişememekte, bir yönüyle de işçileştirilmekte, kanunla ihtilaflı hale getirilmekte, her türlü ihmal, istismar ve şiddetin hedefine konmakta, okullardan koparılarak evlilik adı altında cinsel istismara maruz bırakılmaktalar. TÜİK verilerine göre Türkiye’de 0-17 yaş arası 9,4 milyon çocuk, yani neredeyse her 2 çocuktan 1’i yoksuldur. Bugün her 4 çocuktan 1’i okula aç gitmektedir. Son olarak İzmir’de çocuklarını doyurabilmek için katı atık toplayıcılığı yapan bir annenin 5 çocuğunu yangında kaybetmesi aslında Türkiye’de çocuk yoksulluğunun acı izdüşümlerinden sadece bir tanesidir.

Oysa çocuk yoksulluğu ne kaçınılmazdır ne de onu ele almaya dönük çabalardan muafır. Birçok ülkenin halihazırda yaptığı gibi bütüncül politikalarla azaltılabilir ve ortadan kaldırılabilir.

Çocuklar bugün siyasal karar alma süreçlerinde ne seçmen ne karar alıcı ne uygulayıcı ne de baskı ve çıkar grubu olarak bulunmaktadır. Nitekim çocukların bütçe hazırlık süreçlerine

doğrudan katılımları söz konusu olmadığı için özellikle önemli bütçe kesintileri gerektiği zaman AKP-MHP iktidarı öncelikle çocuklara yönelik hizmet taahhütlerinden vazgeçmektedir. Bu nedenle çocukların haklarını, gelişimlerini, iyi oluş hallerini ve son kertede yaşamlarını gözetecek bir bütçeleme anlayışı son derece hayatidir. Ancak Türkiye’de sistematik bir “çocuklar için bütçe” uygulaması anlayışı olmayıp mevcut analitik bütçe kodlaması ile çocuklara yapılan kamu harcamalarını hesaplamak da mümkün değildir. 2025 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu’nda toplam nüfusun 3’te 1’ini oluşturan çocuklara ilişkin çocukların lehine bir bütçe kalemi söz konusu değildir. Bu temelde eğitim, sağlık, adalet, barınma ve sosyal güvenceye dair elle tutulur somut bir politika bu yılki bütçede de bulunmamaktadır.

Türkiye’de çocukların bugün maruz bırakıldığı devasa sorunları çözecek bütüncül politikalar olmadığı gibi, bu politikaları hayata geçirecek gerekli mekanizmalar da bulunmamaktadır. Çocukları toplumsal özneler olarak görmeyen yerleşik yargılar bütüncül politikaların hayata geçirilmesinde en büyük engellerin başında gelmektedir. Çocukları aileye bağımlı ya da iktidarların “ideolojik taşıyıcıları” olarak gören yerleşik yargılar, çocukları araçsallaştıran, kırılğanlaştıran, her türlü ihmal ve istismara açık hale getiren pratiklerin yaşanmasına da sebebiyet vermektedir.

Bugün Meclis bünyesinde bir çocuk ihtisas komisyonu bulunmuyorsa, sadece toplumda infiale neden olan çocuk alanında yaşanan vakalara ilişkin geçici araştırma komisyonları kuruluyorsa ve bugün bir Çocuk Bakanlığı iktidarın gündeminde yoksa bütün bunların toplamı çocukların toplumsal özneler olarak kabul edilmeyişlerinin bir sonucudur.

DEM Parti olarak çocukları özne olarak değil korunmaya muhtaç varlıklar olarak gören geleneksel yaklaşımı ile “projelendirilmiş” birey olarak kabul eden ve geleceğin inşasında kapitalist-modernist çocukluk yaklaşımının yerine 3. Yol siyasetimizle çocukları toplumsal özneler olarak görüyor ve çocukları politika yapım süreçlerinde katılım hakkı gereği olarak aktif özneler kabul ediyoruz.

Çocuk alanındaki sorunlara ilişkin bütüncül politikaların yaşamsallaştırılması için öncelikle Meclis bünyesinde bir çocuk ihtisas komisyonunun kurulmasının yanı sıra çocuk alanına ilişkin etkin politikalar üretilmesi ve uygulamaya geçirilmesi için bir Çocuk Bakanlığı’nın kurulmasını zorunlu olarak değerlendiriyoruz.

Her 4 çocuktan 1’inin okula aç gittiği böylesi bir çocuk yoksulluğu gerçekliğinde, başta sosyal devlet olmanın gereği olarak, ulusal ve uluslararası mevzuat gereği devlet okullarına

devam eden tüm çocuklar için ücretsiz, sağlıklı bir öğün okul yemeği uygulaması derhal hayata geçirilmelidir.

MESEM'lerde kapitalist, piyasacı, rekabetçi sömürü çarkına dahil edilip işçileştirilen, işçileştirilirken katledilen çocukların sayısı artarken, öte yandan MESEM'lerin ortaokul çağındaki çocuklar için de hayata geçirilmesi kabul edilemez. MESEM'ler derhal kapatılmalıdır. Çocukların toplumsal üretim süreçlerinde iradelerini esas alan bir anlayışla, çeşitli meslekleri öğrenme koşullarının yaratılarak sömürsüz, özgürlükçü ve demokratik bir eğitim müfredatı hayata geçirilmelidir.

Bugün 3 milyonu aşkın Kürt çocuk ve 7 milyonu aşkın anadillerinde eğitim alamayan farklı halklardan çocukların anadillerinde eğitim görebilmeleri için gerekli yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çekince koyduğu maddelerdeki çekinceler derhal kaldırılmalıdır.

Eğitimde dinselikleştirme politikalarıyla kız çocuklarını okullardan kopararak evlere "kapatma"yı hedefleyen iktidarın, taşıma yoluyla eğitime erişim uygulamasını tasarruf tedbirleri bahanesiyle fiilen lağvetmesi kabul edilemez. Her çocuğun evine en yakın okulda parasız, nitelikli, anadilinde, bilimsel eğitim alabilmesi için bütçeden yeterli bir pay ayrılmalıdır.

Nöro-çeşitli ve engelli olan öğrencilerin eğitim hakkına erişebilmeleri için iktidar tarafından gerekli tedbirler alınarak bu temelde bütçenin etkin kullanılması sağlanmalıdır.

Savaş sonucunda mültecileştirilen her çocuğun bu ülkede sağlıklı, eşit, mutlu bir şekilde yaşamalarına ilişkin sosyal politikaların hayata geçirilmesi ve karşılıklı toplumsal uyumun sağlanması için bütçe kaynağı ayrılmalıdır.

Kayım atamaları yerel yönetimleri işlevsiz hale getirirken, aynı zamanda bu hukuksuzluk ile çocukların yerinde, nitelikli ve anadillerinde hizmet almasının da önünde bir engel yaratmaktadır. Bu temelde yetkiyi yerele veren, yerelde demokrasiyi inşa eden düzenlemelerin gerekliliği elzemdir. Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyduğu çekinceleri derhal kaldırmalıdır.

Ancak 2025 Bütçesi tüm bu perspektiften yoksundur. 2025 Bütçesini hazırlayan ekonomi politik akıl çocukları yük saymış, bu bütçeyi çocuklar için hazırlamamıştır.

2025 BÜTÇESİ EKOLOJİK TALANA YOL VERİYOR

2025 Bütçesi'nde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na ayrılan pay 219 milyar 294 milyon 468 bin TL'dir. Bütçenin Kentsel Dönüşüm Başkanlığı için kullanılan miktarı ise 136 milyar 557 milyon 896 bin TL, yani yarısından fazla bir bölümüdür. Bu da yine paranın betonarme inşaat sektörüne akması demektir.

Kentsel dönüşüm alanı çok ciddi bir rant kapısıdır. Hükümet daha önce soylulaştırma (*gentrification*) yöntemi ile göz diktiği yerleri önce harabeye çevirip yaşayanları oradan uzaklaştırıp kent topraklarını ranta teslim ediyordu. Artık rant hırsında bunu da aşan yöntemleri hayata geçiren bir doymazlık söz konusudur. Seçimde kaybettikleri belediyelerin yetkilerini ellerinden alarak imar hakkı transferi adı altında mülke el koyma, dilediği gibi inşaat yapma hakkını kendinde bulan bir yönetim anlayışı var karşımızda.

Temelde insan hakları temelli bir yaklaşımla yurttaşların barınma hakkını gerçekleştirmeyi amaçlaması gereken kentsel dönüşüm pratiği, yoksul halk kesimlerinin kentin çeperlerine sürüldüğü ve daha da yoksullaştığı bir anlayışla şekilleniyor. Bu yoksullaşma, yanında bir de çevre ve halk sağlığı felaketini getiriyor. Kentliler, kentsel dönüşüm adı altında kentin dört bir yanında hiçbir önlem alınmadan süren yıkımlar sebebiyle salınan kanserojen toz ve asbestin ölümcül etkilerine maruz kalıyor.

Bakanlığın 219 milyar 294 milyon 468 bin TL'lik bütçesinin sadece 405 milyon 463 bin TL'si İklim Başkanlığı bütçesi için ayrılmış durumda. Yani toplam bakanlık bütçesinin binde 18'i. Bakanlığın adında yer alan iklim krizi unutulmuş, nedeni sadece karbon emisyon sorununa indirgenmiş ve krizi derinleştiren diğer etmenler tümünden göz ardı edilmiştir. Üstüne üstlük karbon salınımına dair önlemler de "artmadaki azalma" şekliyle formüle edildiğinden, sonuçta iklim krizine ilişkin hiçbir samimi adım atılmamış olmaktadır.

2022 yılı TÜİK verilerine göre atmosfere salınan toplam karbon içindeki en büyük payı yüzde 71,8 ile enerji kaynaklı emisyonlar oluşturmuştur. Bu gerçek de gösteriyor ki, enerji üretiminde fosil yakıt kullanımına son verilmeden karbon emisyonunda "net sıfır" hedefine ulaşılması ne 2053'te ne de başka bir zaman diliminde mümkün değildir.

Zira enerji üretimine bakıldığında, 2024 yılı Ekim ayı itibarıyla Türkiye'de 69 adet kömür, 339 adet doğal gaz elektrik santrali olduğu görülmektedir. Enerji Bakanlığı verileri de göstermektedir ki, 2023 yılında Türkiye'de toplam elektrik enerjisinin yüzde 57,2'si fosil

yakıtlardan sağlanmaktadır. Bir yandan “net sıfır” hedefi konması, diğer taraftan fosil yakıt kullanımına devam edilmesi, hedef belirlemenin bir göz boyamadan ibaret olduğunu göstermektedir. Örneğin İngiltere tüm kömür santrallerini kapatarak gerçekçi bir hamle yapmıştır. Türkiye böyle bir girişimde bulunmadığı gibi fosil yakıt kullanımını azaltmayı teşvik etmek için bile çabalamıyor.

Bakanlığın Plan ve Bütçe Komisyonu sunumunda “60 milyon ton atığı geri kazandık” denmiş, farazi bir zaman dilimi içerisinde farazi bir rakam verilmiştir. Geri kazanım rakamları yanıltıcı şekilde sunulurken, sadece 2023 yılında Avrupa ve Birleşik Krallık’tan 456 bin 507 ton atık alındığı ise atlanmıştır.⁴² Bugün bu atıkların toplandığı Adana havzasında kanserojen madde oranı 400 bin kat artmıştır.⁴³ Doğaya verdiği zararın yanı sıra ciddi bir halk sağlığı sorunu da oluşmaktadır. Yine benzer bir zamansız veri olarak “498 milyon ağacı kurtardık” denirken sadece 2024’ün Ağustos ayına kadarki diliminde 17.500 hektarlık orman alanının yandığından⁴⁴ ve 2018’den bu yana en az 40 milyon metrekare büyüklüğündeki alanın Cumhurbaşkanı kararıyla orman sınırı dışına çıkarılmış olduğundan hiç bahsedilmemiştir.

İliç’te ANAGOLD şirketinin işlettiği Çöpler Maden Kompleksi’nde 13 Şubat 2024 tarihinde yığın liçinin kayması sonucu, başta siyanür olmak üzere çeşitli kimyasallar ve ağır metallerle kirletilmiş olan 20 milyon metreküpten fazla balçık çevreye yayıldı ve 9 maden emekçisi liç yığınının altında kalarak hayatını kaybetti. İliç Faciası, 9 emekçinin hayatını kaybettiği bir kaza olmanın ötesinde, çevreye yayılan yığın liçi sahası kütlesi toprağa, akarsulara, yeraltı sularına ve havaya karışması sonucunda bölgeyi yıllarca düzelemeyecek şekilde kirleten bir facia boyutuna ulaştı. Bu özelliği nedeniyle de “Türkiye’nin Çernobil’i” şeklinde ifade edildi. Ve bunun izni, bütçede yaşanan bu facianın özrüne ya da telafisine ilişkin tek satır ayırmayan Bakan tarafından verildi.

Paris İklim Anlaşması’nı uzun süre onaylamayan Türkiye ancak 2021 yılında, o da sırf anlaşma kapsamında gelişmekte olan ülkelere verilecek fonlardan yararlanmak için onayladı. Amacın bu olduğu COP29’da nükleer enerjiyi 3 katına çıkarma anlaşmasına atılan imzayla açık bir şekilde görülmektedir. Fakat görülmeyen, Akkuyu Nükleer Santrali yapımı sırasında en sonuncusu geçen hafta gerçekleşen ve toplamda onlarca emekçinin hayatını kaybetmesine yol açan iş cinayetleridir. Görülmeyen, fay hattına çok yakın bir konumda bulunan santralin olası

---

⁴² <https://www.bbc.com/turkce/articles/c3rxpwe8r49o>

⁴³ <https://9koy.org/avrupadan-adanaya-kanserojen-cop-ithalati.html>

⁴⁴ <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-izmir-ikk-yanan-ormanlar-mi-gelecegimiz-mi>

bir depremde ortaya saçaacağı kirlilik ve yaratacağı nükleer felakettir. Görülmeven, bu nükleer atıkların yine nesiller boyu toprağı kirleteceğı, kanser riskini arttıracacağıdır.

Sahte mühendis imzaları ile alınan ÇED raporu süreci fiyaskosuyla anılan santral, temelinde zaman zaman çatlaklar oluştuğı bilindiğı için de çevre tahribatı açısından büyük risk taşımaktadır.

Öte yandan yenilenebilir enerji artırımına giderken bunların zemini olarak tarım ve mera arazilerini kullanmanın ve buradan kaldırılan tesislerin toprağı kullanılamaz hale getirdiğı gerçeğı de ortadadır.

Ciddi bir sorun da ÇED süreçlerinin gerçekçi olmaması, eksik olması ya da çeşitli yöntemlerle delinmesidir. Bu durum en yakın zamanda Kazdağları örneğinde görülmüştür. ÇED raporuna ve süren davaya rağmen ağaç kesimi çeşitli bahaneler ile gerçekleşmiştir. Eğer dava köylüler lehine sonuçlanırsa yaratılan bahaneler boşa düşmüş olacak ve orman tahrip edildiğı ile kalacaktır.

2013'ten bugüne kadar sonuçlandırılmış olan 41 bin 288 ÇED kararından sadece 44 tanesi "ÇED Olumsuz" şeklindedir. Bu oran binde birdir. Yani yapılan başvuruların sadece binde biri iktidar tarafından reddedilmiştir. Çevre ve ona bağılı olarak halk sağığı önceki yıllarda olduğı gibi bu yıl da şirketler lehine, rant uğruna talan edilmekte, tahrip edilmektedir.

Ülkenin deprem bölgesinde olduğı malumdur. Kocaeli depremi, Van depremi ve son olarak 2023 yılında Maraş merkezli depremler zincirini yaşadık. Ölenlerin sayısının bile tam anlamıyla bilinmediğı, sakat kalanların akıbetini öğrenemediğimiz bir tablo ile karşı karşıyayız. Böylesi içler acısı bir durum karşısında imar affını kendi hükümeti çıkarmamış gibi, "asrın felaketinden asrın inşasına" sloganıyla acıdan rant elde etmeye çalışan bir anlayışın hâkim olduğunu görüyoruz.

Uzmanlar, devam eden artçı sarsıntılar sebebiyle deprem bölgesinde ilk bir yıl içinde beton atılmaması gerektiğini söylerken, ilk temeli depremden 3 ay sonra atmakla övünebilecek kadar bilimden ve izandan kopuk bir anlayıştır bu. Rantın ve beton lobisinin değil bilimin yolu izlense, deprem bölgesindeki yenilenen yapılı çevrede katılımcı bir planlama ile beton yerine çelik taşıyıcı kullanılabilir, bölgede yaşayan yurttaşların gelecek yüzyılı güvence altına alınabilirdi. Oysa deprem sonrası yeni zemin analizi yapılmadan, artçıların yoğun şekilde devam ettiğı bölgede kullanılan betonun kuma dönüşmesi ihtimali göze alınıp, uzmanların bütün itirazlarına rağmen betonarme inşaatlara yol verilerek, olası ilk büyük deprem durumunda halk yine büyük bir tehlikeye atılmıştır.

Kapitalizmin doğayı hiçe sayan politikalarının etkisi ile artan fosil yakıt tüketimi, plansız sanayileşme, çarpık kentleşme, özellikle tarımda kullanılan kimyasal ilaçlar vs. iklim krizini tetikleyen unsurlardandır. Ve Türkiye iklim karnesinde listenin alt sıralarındadır. Tüm bunlar ortadayken hem Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın bütçesi hem de 2025 Bütçesinin geneli kar hırsıyla sermayenin ekolojik talanına yol veren bir mantıkla hazırlanmıştır.

2025 BÜTÇESİ TARIMI GÖZDEN ÇIKARMIŞTIR

Bütçe teklifleri sadece rakamlardan ibaret değildir. Bütçe tekliflerinin önceliklerine baktığımızda o bütçeye rengini veren politik bakış açısı da görülebilmektedir. AKP iktidarının geçmiş bütçe tekliflerinde olduğu gibi 2025 yılı bütçe teklifi de onun 22 yıllık politik hattının özeti gibidir. İktidarın 2025 bütçe teklifi, bütçe rakamlarının değiştiği ancak halkın temel ihtiyaç ve beklentilerini karşılamayan bir teklif olmanın ötesine yine geçememiştir.

2025 Bütçesi, tarım ve hayvancılık açısından devam eden krize bir çözüm oluşturamaz. 2025 Bütçesinde tarım ve hayvancılık temel sorunlarına çözüm bulamamış, üreticiler kaderine terk edilmiştir. Bu alanda devam eden kriz, AKP iktidarı tarafından bilinçli bir politikanın ürünü olarak devam ettirilmektedir.

Tarım ve hayvancılıkta iktidarın yanlış politikaları, halkın ucuz ve sağlıklı gıdaya ulaşmasında sürekli sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Türkiye son birkaç yıldır OECD'de gıda enflasyonunun en yüksek olduğu ülkedir. Son ölçümlerde Türkiye'de gıda enflasyonu yüzde 43,7, enerji enflasyonu da yüzde 65,3 olarak ölçülmüştür. İki ölçüm de baz alındığında, Türkiye'nin savaşın devam ettiği ülkelere göre daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

2024 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) 1. Grup buğdaya 9 bin 750 TL öderken, düşük vasıflı olarak tanımladığı buğdaya 8 bin TL ödemiştir. TMO çiftçilere ödemeleri yaklaşık 40 gün sonra yapmaktadır. Ödemeler 40 gün sonra yapıldığı için üreticilerin önemli bir bölümü tüccarlara ürün satışı yapmaktadır. Oysa üreticilerin alım fiyatı beklentisi ton başına 14 bin-15 bin TL olmasıydı.

TMO'nun mısır alım fiyatını henüz açıklamadığı bir tarihte, 10 Ekim 2024'te yayınlanan bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle 31 Aralık 2024 tarihine kadar mısır ithalatında vergi yüzde 130 dan yüzde 5'e indirildi. Kararla 1 milyon ton mısır ithal edilmesi

planlanıyor. Aralık ayına kadar ithal edilecek mısıra 220 milyon dolar, yani yaklaşık 7,5 milyar TL ödeme yapılması planlanıyor. İthal edilen mısırın büyük çoğunluğu genetiği değiştirilmiş mısırdır ve bu mısırların büyük çoğunluğu yem üretiminde kullanılmaktadır.

Mısır üreticileri bu yıl mısırdan kazanç sağlamayı umarken, yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi üreticileri hayal kırıklığına uğratmıştır. Hatırlanacağı üzere mısır ithalatıyla ilgili kararın açıklanmasından sonra ise skandal niteliğinde bir haber gündeme düşmüştü. Mısırdaki ithalat kararının açıklanmasıyla birlikte mısır dolu gemilerin hemen gümrük limanlarına yanaştığı, gemilerin bir süre kararın açıklanmasından önce limana yanaşmadan açık denizde demirleyip kararın açıklanmasını beklediği ortaya çıkmıştı.

2024 yılı yaş çay alım fiyatı kilogram başına 17 lira, üreticilere verilen destekleme bedeli ise 2 lira olarak belirlendi. Üreticiler artan işçilik ve zirai maliyetler nedeniyle yaş çayın alım fiyatının en az 25 TL olmasını bekliyorlardı. Çay üreticileri “bir kilogram yaş çay karşılığında 2 adet ekmek bile alamıyoruz” diyerek belirlenen alım fiyatına tepki gösterdiler.

TMO fındıkta kilo başına alım fiyatı olarak 130 TL (Levant) belirledi. Üreticilerin alım beklentisi ise 150 TL ile 200 TL arasındaydı. Üreticiler bu alım fiyatıyla işçilik maliyetlerini dahi karşılayamadılar.

Çiğ süt üretimi son 6 yılın en düşük seviyesinde gerçekleşti. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı verilere göre, çiğ süt üretimi 2023 yılında yüzde 0,4 azalarak 21 milyon 481 bin 567 ton oldu. Geriye dönük bakıldığında Türkiye'nin çiğ süt üretiminin 2020 yılında 23 milyon 503 bin ton olarak gerçekleştiği görülmektedir. Çiğ süt üretimi 2021'de 23 milyon 200 bin tonda, 2022'de 21 milyon 563 bin tona, 2023'te 21 milyon 481 bin tona geriledi. Bu üretim miktarı 2018 yılından bu yana en düşük seviye. Çiğ süt üretimindeki düşüşte sadece inek kesimi değil anaç koyun kesiminin de etkisi vardır. 2023 yılında koyun sütü üretimi yüzde 12,5 oranında azalmıştır.

Güvenirliliği eleştiri konusu olan TÜİK verilerine göre 2020 yılında ortalama 18 milyon 158 bin büyükbaş, 54 milyon 113 bin küçükbaş hayvana sahip olan Türkiye, 2024'ün ilk altı ayında büyükbaşta 16 milyon 555 bine, küçükbaşta ise 53 milyon 965 bine gerilemiştir.

	2019	2020	(Baş) Değişim (%)
Sığır	17 688 139	17 965 482	1,6
Manda	184 192	192 489	4,5
Koyun	37 276 050	42 126 781	13,0
Keçi	11 205 429	11 985 845	7,0

Hayvan sayıları ve değişim oranları 2019-2020

(<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-Aralik-2020-37207>)

	Aralık 2023 (Baş)	Haziran 2024 (Baş)	Değişim (%)
Büyükbaş	16 583 005	16 554 682	-0,2
Sığır	16 421 256	16 396 168	-0,2
Manda	161 749	158 514	-2,0
Küçükbaş	52 363 410	53 965 006	3,1
Koyun	42 060 470	43 393 709	3,2
Keçi	10 302 940	10 571 297	2,6

Hayvan sayıları ve değişim oranları, Aralık 2023-Haziran 2024

(<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvancilik-Istatistikleri-Haziran-2024-53811>)

Artan maliyetler ve düşük alım fiyatları nedeniyle çiftçiler, 2024 yılı içinde Türkiye'nin birçok bölgesinde eylemler düzenlemişlerdir.

Tarım Yasası'nın "tarımsal desteklemelerin finansmanı" başlıklı 21. maddesinde "tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi milli hasılanın yüzde birinden az olamaz" hükmü yer almaktadır. Orta Vadeli Program'a göre ise 2025'te GSYH'nin 61,5 trilyon TL olması öngörülmüyor. Yasanın uygulanması halinde tarımsal desteklemeler için 615,4 milyar TL ayrılması gerekiyordu. Ancak, bütçede tarımsal destek programları için sadece 135 milyar lira ayrıldı. Çiftçilerin borcu düşünüldüğünde 2025 Bütçesi'nde verilecek destekler oldukça küçük kalmaktadır

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) verilerine göre, çiftçilerin bankalara olan kredi borcu 2023 Haziran'dan bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 50 oranında artarak 471 milyar TL'den 710 milyar TL'ye yükselmiştir. Kredi borçlarını ödemekte zorlanan

çiftçilerin tarım arazilerine ise borçlu oldukları bankalar tarafından el konularak haciz işlemi başlatılmaktadır. Gayrimenkul satış sitelerinde kamu veya özel bankalar tarafından satışa sunulan birçok tarım arazisine sıklıkla rastlamak mümkündür.

Tarım ve hayvancılık alanındaki derin kriz hali, bu alandaki düzenlemelerin küresel tekellerin çıkarları için yapılmasından ileri gelmektedir. Türkiye’de tarım 1980’lere kadar kamu eliyle korunur ve desteklenirken, 1980’de neoliberal politikaların benimsenmesiyle bu durum son bulmuştur. Tarım ve hayvancılık özellikle AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana gerekli kurumsal düzenlemeler yapılmadan tarımın stratejik önemi yok sayılarak ve piyasaya açık hale getirilmiş ve tarım küreselleştirilmiştir. Tarım ve hayvancılığın doğa, üretici ve tüketici dengesini ve faydasını gözetererek kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve buna uygun politikaların oluşturulması zorunludur. AKP-MHP iktidarının tarım alanında yarattığı kriz sistemli ve bilinçli bir politikanın ürünüdür. Açıktır ki coğrafyamızdaki arım ve hayvancılık iktidar aracılığıyla büyük tarım tekelleri lehine aşama aşama tasfiye edilmektedir. 2025 Bütçesi de bu tasfiyenin önemli bir belgesidir. 2025 Bütçesinin tarım ve hayvancılığın sorunlarını çözmek bir yana, var olan sorunları daha da büyüteceği açıktır.

2025 BÜTÇESİ EĞİTİMİN İHTİYAÇLARINI KARŞILAYAMAZ

22 yıllık AKP iktidarları, kamusal eğitimin çöktüğü, eğitimin son sürat özelleştirildiği, ‘Çevreme Duyarlıyım Değerlerime Sahip Çıkıyorum Projesi (ÇEDES)’ ve ‘Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’ ile dinselleştirme politikalarının eğitimin tüm süreçlerine dayatıldığı, okul dışına itilen çocuk sayısının milyonlara yaklaştığı, anadilinde eğitim göremeyen çocukların sorunlarının çözümüne dair tek bir adımın atılmadığı, ‘Mesleki Eğitim Merkezleri (MESEM)’ aracılığıyla işçileştirilen çocukların sömürüldüğü, çocuk yoksulluğunun derinleştiği ve çocukların okullara aç gitmesi gerçekliği gibi devasa sorun alanları yaratmıştır.

AKP-MHP iktidarının ekonomi politik tercihleri değişmediği sürece bu devasa sorunların çözüme kavuşması beklenemez. Nitekim 2025 yılı için Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) ayrılan pay 1 trilyon 452 milyar lira olarak belirlenmiştir. MEB bütçesinin 2024 yılında 1 trilyon 92 milyar lira olduğu dikkate alındığında, yıllık enflasyon oranının oldukça altında, yüzde 33’lük bir artış yapıldığı anlaşılmaktadır. MEB bütçesinin merkezi bütçeye oranı yüzde 9,93’tür. 2024 bütçesinde bu oranın yüzde 9,83 olduğu gözetildiğinde “Türkiye Yüzyılı”nda eğitim bütçesine 0,1’lik bir artış olmuştur.

MEB bütçesinin merkezi bütçeye oranı yıllara göre incelendiğinde 2016 yılında yüzde 13,38 olan oranın 2025 yılında yüzde 9,93'e düşürüldüğü görülmektedir. Bu itibarla 2025 yılı bütçesinde eğitim için öngörülen tutarın merkezi bütçeye oranı rakamsal olarak büyümüş gözükse de 2016 yılına kıyasla yüzde 25,78 azalmıştır. Zaten "bütçede aslan payını yine MEB aldı" söylemleri MEB bütçesinin büyük bölümünün personel giderleri (yüzde 71) ve sosyal güvenlik devlet primi giderlerinden (yüzde 9) oluşturduğu gerçeğini ıskalamaktadır. Buna rağmen her bütçe döneminde olduğu gibi bu yıl da bütçede "en yüksek pay eğitime ayrılıyor" söylemi devam etmektedir. Oysa bu hesaba göre bile artan öğrenci sayılarına karşın bütçede oransal bir artış olmadığı ortadadır. Nitekim AKP iktidarı döneminde, eğitim bütçesinin milli gelire oranı OECD ortalaması olan yüzde 5'in yarısına bile ulaşmamıştır.

Gelirin en adaletsiz dağıtıldığı ülkeler arasında yer alan Türkiye'de çocuk yoksulluğu, milyonlarca çocuğu doğrudan etkileyen ciddi bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında en yüksek çocuk yoksulluğu oranlarından birine sahip olduğu belirtilen OECD Ağustos 2024 Raporu'na göre Türkiye'de şiddetli yoksulluk içinde 6,5 milyon çocuk bulunmaktadır.

Türkiye'de yüzde 25'i yoksulluk içinde bulunan çocuklardan her beşinden biri yeterli ve besleyici gıdaya erişememekteyken her dört çocuktan biri okula aç gitmektedir. Hane halkının yüklendiği eğitim maliyetinin OECD ortalamasından iki kat fazla olduğu Türkiye'de yaşanan derin yoksulluk, okul kıyafetleri, kırtasiye malzemeleri, servis ücretleri, okullarda istenilen zorunlu bağışlar, ek kaynak kitapları gibi masraflar hane halkı harcamalarında neredeyse en büyük kalemi oluşturmaktadır. Özellikle dar gelirli aileler, bu masrafları karşılamakta zorlanmakta ve bu durum, çocukların eğitime erişimini kısıtlamaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan öğrenciler, eğitim materyallerine ve okullara erişimde daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Okul servislerinin maliyetlerinin yükselmesi, yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermelerini zorlaştırmaktadır.

MESEM'ler aracılığıyla piyasanın ucuz iş gücü "ihtiyacı"ını gidermeyi kendisine görev edinen MEB yoksullaştırılan çocukları işçileştirmekte, çocukların çalıştırıldığı iş yerlerinde katledilmesine göz yummaktadır. Öte yandan mevsimlik tarımda çalışan çocukların eğitimden uzaklaşmalarına dönük herhangi bir tedbir almayan MEB, çalışmak zorunda bırakıldıkları için eğitimden kopan çocukların sayılarını açıklamaktan ısrarla kaçınmaktadır.

Güvenlikçi politikalarda ısrar eden mevcut iktidar bloğu yaşanan ekonomik krizin faturasını tasarruf tedbirleri adı altında çocuklara da çıkarmaktadır. Tasarruf tedbirleri bahane edilerek taşınmalı eğitimin mesafesini sınırlandıran ve bazı bölgelerde tamamen kaldıran iktidar,

özellikle kız çocuklarını eğitimden koparmaktadır. Eğitimden koparılan tüm çocukları Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde asimilasyon laboratuvarı olan YİBO'lara mahkûm etmektedir. Bugün 3 milyonu aşkın Kürt çocukla beraber 7 milyonu aşkın farklı dillerde konuşan çocuk anadillerinde eğitim görememektedir. Ayrıca zorunlu din dersi uygulaması ve ÇEDES gibi uygulamalarla “dindar ve kindar” nesil yaratma tahayyülü olan AKP iktidarı, Alevi çocuklar başta olmak üzere farklı inançlara sahip olan çocukları tekçi, mezhepçi “eğitim” süreçleri aracılığıyla kendi anlayışıyla donatmaktadır.

Bakanlığın hayata geçirdiği ve okulların en temel ihtiyacı olan temizlik ve hijyen konusunda dahi tasarruf tedbirleri ile kısıtlanan İş Gücü Uyum Programı ile haftanın yalnızca belirli günleri temizlenen okullar, diğer günler kendi haline bırakılmış durumdadır. Çocuklar sağlıklı koşullarda eğitim görmeye zorlanmaktadır. Öte yandan haftada yalnızca 3 gün, üstelik asgari ücretin bile altında olan günlük 566 liraya kölelik koşullarında çalıştırılacak ve sadece çalıştıkları günlerde sigortalı olacak ve bu süre emekliliğe bile sayılmayacak yardımcı hizmet personelleri ile sorunu çözmeye çalışmaktadır.

Öte yandan ötekileştirilen ve sağlamcı ideolojiyle ayrımcılığa uğrayan engelli öğrencilerin sayıları MEB'in 2024 yayın tarihli Örgün Eğitim İstatistikleri'ne göre 559.745'tir. Ancak “Engellilerin Toplumsal Hayata Katılımı ve Özel Eğitim” kalemine ayrılan bütçe sadece yüzde 5,2'dir. Engelli çocuklar, eğitimde gerekli fiziki altyapının ve uzman öğretmenlerin eksikliği nedeniyle eğitim hakkından tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Ayrıca savaş nedeniyle mültecileştirilen çocuklardan yaklaşık 450 bini okula gidememekte kapitalist sömürü çarkının en ağır koşullarında çalıştırılmaktadır.

Bu yıl tüm itirazlara rağmen, resmi ideolojinin tekçi, milliyetçi, cinsiyetçi kodlarına din istismarcı, mezhepçi zihniyetin kodlarını da ekleyerek düzenlenen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli tam da Türk-İslam sentezinin bir bileşkesi olarak hayata geçirilmiştir. ÇEDES uygulamalarının bir eğitim-öğretim programı haline getirildiği bu müfredatın üzerine bina edildiği “Erdem-Değer-Eylem Modeli” ile “ahlak, aile bütünlüğü, huzurlu insan, huzurlu aile ve toplum” kavramlarıyla kutsallaştırılan aile bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

“Aile” kutsallaştırılıp kız çocuklarını eğitimden kopararak evlere “kapatma”sı, evlilik adı altında cinsel istismarın önünü açması, bakım emeğini kadınların omuzlarına yükleyerek kadınları geleneksel rollere sıkıştırarak kamusal alandan uzaklaştırması, erkek egemen rejimin kendisini sağlama alma çabasının ürünüdür. Çünkü erkek zihniyete göre “huzur” kız çocukların ve kadınların sessizleştirilip, toplumsal ve kamusal alandan uzaklaştırılmasıyla mümkün olabilecektir.

Bu müfredatla demokratik, laik, bilimsel, anadilinde, özgürlükçü eğitim savunusuna savaş açılmış durumdadır. Öğretmenlik Meslek Kanunu ile hayata geçirilecek olan Milli Eğitim Akademisi ile eğitim emekçileri araçsallaştırılarak bu müfredatı uygulamakla mükellef kılınacaklardır. Eğitim emekçilerinin haklarını gasp eden, öğretmenlik mesleğini itibarsızlaştıran, öğretmenler arasında rekabeti yaratarak hiyerarşik bir kariyer anlayışı geliştirmiş olan mevcut iktidar eğitim emekçilerinin sorunlarını her geçen gün çoğaltmaktadır. Öğretmen açığı 140 binlerin üzerine çıkmış, atama bekleyen öğretmenlerin sayısı ise 500 bini geçmiş durumdadır. Öğretmen atamalarında, ilk defa 2016 yılında uygulanmaya başlanan mülakat sistemi, iktidara ideolojik bağlılık içerisinde olan kişileri istihdam etmenin bir yolu haline gelmiştir.

Bizler çocukları toplumsal özneler olarak gören 3. Yol siyasetimizle demokratik, özgürlükçü, bilimsel, laik, parasız ve anadilinde bir eğitimi savunmaktan vazgeçmeyeceğiz. Çocuklar, öğretmenler, veliler, emek ve meslek örgütleri, ez cümle eğitimin tüm bileşenleri ile demokratik, ekolojik, kadın özgürlükçü bir eğitim modelini hayata geçireceğiz. 2025 Bütçesinde eğitime ayrılan payın düşüklüğüne ve eğitim politikaları tercihlerine en güçlü biçimde karşı çıkmaya devam edeceğiz.

2025 BÜTÇESİ GENÇLERİN BÜTÇESİ DEĞİLDİR

Gençlik politikaları, otoriter rejimlerin ideolojik hegemonyalarını sürdürme aracı olarak kullanılmaktadır. AKP, 22 yıldır eğitim ve kamu politikaları yoluyla “itaatkâr ve sınırlandırılmış” bir gençlik profili oluşturmayı hedeflemiştir. Gençlerin özgür düşüncelerini bastırarak, onları şekillendirilmesi gereken nesnelere olarak görmüş ve yalnızca “geleceğimiz” kategorisine indirgemıştır. Bu yaklaşım, gençlerin otonom bireyler olma haklarını yok saymaktadır.

Benzer şekilde, AKP-MHP iktidarı, yoksullaştırma, kimliksizleştirme ve geleceksizleştirme politikalarıyla yeni bir gençlik yaratmaya çalışmaktadır. Bu gençlik, faşizan semboller ve eril ideolojilerle şekillenmiş, toplumsal değerlere düşmanlaştırılmış bir profil olarak ortaya çıkmıştır.

Genç kadınlar ve LGBTİ+ gençler, iktidarın ayrımcı politikalarının en savunmasız hedefleri arasında yer almaktadır. Genç kadınlar, eve kapanmaya zorlanmakta ve ekonomik bağımlılık aracılığıyla toplumsal rolleri sınırlandırılmaktadır.

Kürt gençleri ise özel politikaların hedefi haline getirilmektedir. Özel politikalar, sadece fiziksel baskı ve şiddetle sınırlı kalmayan, aynı zamanda kültürel, sosyal ve dijital araçlarla derinleşen bir stratejiyi ifade etmektedir. Bu politikalar, gençleri kimliklerinden koparmayı, toplumsal aidiyetlerini zayıflatmayı ve siyasi öznelliklerini yok etmeyi hedeflemektedir. Kürtçe diline, kültürüne ve kimliğine yönelik baskılar, gençlerin kendilerini ifade etme alanlarını daraltırken, uyuşturucu madde kullanımının teşviki, ekonomik yoksunluk ve sosyal tehditler gibi araçlar da bu stratejinin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Örneğin, dijital şantaj, uyuşturucuya alıştırma ve toplumsal yozlaşmayı teşvik eden çeteler, bu politikanın sistematik araçları haline gelmiştir. Kürt gençler, özgürlük ve eşitlik arayışlarını sürdürürken, aynı zamanda bu çok boyutlu saldırılara karşı da direnmek zorunda kalmaktadır.

Türkiye’de gençlerin örgütlenme özgürlüğü, özellikle son yıllarda ciddi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Gençler, politik veya sosyal anlamda bir araya gelmek istediklerinde, başta dernekler ve gençlik örgütleri olmak üzere, sivil toplum alanında önemli kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Kamu düzeni, güvenlik ve terörle mücadele gerekçeleriyle uygulanan baskılar, gençlerin özgürce bir araya gelmelerini ve toplumsal hareketler yaratmalarını zorlaştırmaktadır. Yasaklar, denetimler, gözaltılar ve cezalar, gençlerin ifade özgürlüklerini ve örgütlenme haklarını engellemektedir. Ayrıca, eğitim kurumlarında ve üniversitelerdeki politik faaliyete yönelik yasaklar, öğrenci kulüplerinin kapatılması ya da faaliyetlerinin kısıtlanması gibi uygulamalar, gençlerin örgütlenme alanlarını daraltmaktadır. Bu engeller, gençlerin toplumsal ve siyasi yaşamda daha etkin olmalarını engellerken, aynı zamanda demokratik haklarını kullanmalarını da ciddi şekilde kısıtlamaktadır.

Genç nüfus, ekonomik krizden en çok etkilenen gruplardan biridir. Türkiye’de genç işsizlik oranı yüzde 23,5’e ulaşmış, genç kadınlar arasında bu oran yüzde 30’lara kadar yükselmiştir. Hatta 15-24 yaş arası genç kadınların yüzde 50’sinden fazlası ne eğitimde ne de istihdamdadır.

Gençlerin barınma, yeterli beslenme ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı, KONDA’nın 2024 araştırmasıyla da ortaya konmuştur. Üniversiteli gençlerin yüzde 53’ü yeterli beslenemediğini, yüzde 78’i kültür-sanat aktivitelerine katılamadığını belirtmiştir. Gençlerin günlük yaşamda karşılaştıkları ekonomik sorunlar, özgürlüklerini kısıtlayan temel bir engel haline gelmiştir.

Yükseköğretim Kurulu’nun 2023 yılı verilerine göre, ülkede 7 milyondan fazla üniversite öğrencisi varken, KYK yurtlarının kapasitesi 26 Haziran 2024 itibarıyla yalnızca 953 bin 229’dur. Bu kapasite, 7 öğrenciden yalnızca birinin devlet yurtlarında konaklayabildiği

anlamına gelmektedir. Öğrenci nüfusunun yoğun olduğu illerde bu oran daha da azalmaktadır. Örneğin 100 öğrenci başına düşen KYK yurdu İstanbul'da 4,4, Ankara'da 11,29, İzmir'de 13,94'tür. Devletin sağladığı barınma imkanları yetersiz kaldığından öğrenciler özel yurtlara veya kiralık dairelere yönelmek zorunda kalmaktadır. Ancak özel yurt ücretleri ve ev kiralari, burs ve kredi oranları düşünülduğünde, özellikle büyükşehirlerde öğrencilerin karşılamasının mümkün olmadığı meblağlara karşılık gelmektedir.

Özellikle 2021'den itibaren yaşanan derin ekonomik kriz ve yüksek enflasyon koşullarında öğrencilerin yıllardır devam eden barınma sorunu bir barınma krizine dönüşmüştür. Özellikle bu yıl yüzde 25'lik kira artış limitinin kaldırılmasıyla fahiş meblağlara ulaşan kiralar, büyükşehirler başta olmak üzere tüm kentlerde, öğrencilerin nitelikli barınma hakkına erişememesi sonucunu doğurmuştur. Barınma krizi yaşayan öğrenciler yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve psikolojik birçok sorunla da baş etmek zorunda kalmış, bu durum toplumsal bir travmaya dönüşmüş genç intiharlarının artışına sebep olmuştur.

KYK tarafından belirlenen aylık 2 bin liralık burs ve kredi miktarları ise öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. İstanbul Planlama Ajansı'nın Haziran 2024 verilerine göre hazırladığı son Öğrenci Yaşam Maliyeti Araştırması'na göre İstanbul'da özel yurttaki kalan bir üniversite öğrencisinin yaşam maliyeti bir sene içerisinde yüzde 57,17 oranında artış göstererek aylık 22.920 liraya yükselmiş, üç kişilik bir evde kalan bir öğrencinin aylık maliyeti ise bir yıl içerisinde yüzde 49,59'luk artışla 12.535 liradan asgari ücretin de üstüne çıkarak 18.750 liraya yükselmiştir.

Gençlik politikalarının odağı olan 14-29 arası yaş grubunda 2023 verilerine göre 19 milyon 415 bin 100 yurttaş bulunmaktadır. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 2025 için öngörülen bütçesi 31 milyar 922 milyon 274 bin TL'dir. Cari transferler ve borç kalemi ile birlikte personel ve prim giderleri bütçeden çıkarıldığında, gençler için geriye 22 milyar 900 milyon 354 bin 836 TL kalmaktadır. Bu miktar, genç başına yıllık 1.179, aylık 98, günlük ise 3,2 liraya tekabül etmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı bütçesindeki artış, resmi enflasyonun bile altında kalmış gençlerin ihtiyaçlarını karşılayacak kapsamlı çözümler üretilmemiştir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bütçesinin alt kalemlerinden gençlik programının altında iki farklı alt program kapsamında "genç ofis"ler açmak, gençlik alanına dair yayınlar üretmek, kamplar düzenlenmesi ve gençlerin gönüllü platformlara dahil olması gibi hedefler yer almaktadır. Ancak bütçe teklifinde gençlerin desteklenmesi için açılan tek kalemin hedefleri göstermelik kalırken, uygulamalardan gençler haberdirdir. 2023'te gençlik kampına katılan kişi

sayısı 0 (sıfır) olarak belirtilirken, memnuniyet oranının yüzde 88 olarak raporlanması bütçe yönetimindeki çelişkileri gözler önüne sermektedir.

DEM Parti gençlerin, toplumsal ve siyasal değişimin kadınlarla beraber öncü gücü olduğunu tüm politika belirleme süreçlerinde ve çalışmalarında önüne koymaktadır. Partimiz, toplumun derin yoksulluk içerisinde olmasının, genç yoksulluğunun ve işsizliğinin tarihsel ve ideolojik sebebi olan kapitalist moderniteye karşı demokratik modernite inşasını mücadelesinin esası/nihai amacı kabul eder.

DEM Parti rekabeti/kariyerizmi esas alan, eşitsizliklerle örülü, ayrımcı ve cinsiyetçi eğitim sistemine/politikalarına karşı gençlerin özgür, demokratik, anadilinde eğitim taleplerinin özgür zemini olurken, YÖK'e karşı özerk üniversite mücadelesinin haklı ve meşru çizgisinde konumlanmaktadır.

DEM Parti, gençlerin kendi yaşamlarının aktif öznesi, toplumsal yaşamın dönüştürücü gücü olduğuna olan inançla muhayyel bir gelecek için değil hem bugün hem de yarın için gençlerle beraber mücadele eder, parti içinde ve dışında gerontokrasi karşıtı bir tutum belirler.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden en yoğun şekilde etkilenen, iktidar tarafından adeta “eve kapatılmak” istenen genç kadınların özgürleşme hamlesinin bizatihi yürütücüsü olan partimiz, tüm toplumsal gruplardan, tüm etnik ve kültürel aidiyetlerden gençleri yatay kesen problemlere ek olarak Kürt gençler üzerinde yürütülen özel politikalara karşı gençlerin görkemli mücadelesinin destekçisi değil bizzat bir parçasıdır.

Gençlerin yalnızca “geleceğimiz” olarak görülmesi anlayışından vazgeçilmelidir. Onların bugünün aktif özneleri olduğu kabul edilmeli ve ihtiyaçlarına uygun politikalar geliştirilmelidir. Genç kadınlara ve LGBTİ+ gençlere yönelik şiddetin önlenmesi, ekonomik bağımsızlıklarını destekleyecek projelerin geliştirilmesi ve kültürel, sanatsal alanlarda kendilerini gerçekleştirebilecekleri imkanların yaratılması gerekmektedir.

Gençlere yönelik politikalar, onların bireysel ve toplumsal özgürlüklerini güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. İktidarın “makul gençlik” anlayışı yerine, eşitlikçi ve özgürlükçü bir gençlik politikası inşa edilmelidir.

Bu temelde:

- Tüm öğrencilere her kademedede ancak özellikle üniversiteli gençlere temel insan haklarından olan ücretsiz, nitelikli ve hijyenik barınma koşulları ile yine tüm kademe öğrencilere ücretsiz, nitelikli ve dengeli beslenme imkanları yaratılmalıdır.

- Eğitim hakkından yararlanabilmeleri için insani yaşam koşulları hesaba katılarak tüm üniversite öğrencilerine geri ödemesiz burslar verilmeli, KYK'ye borçlu durumdaki tüm gençlerin borçları silinmelidir.
- Genç işsizliği ve yoksulluğuyla boğuşan gençler için asgari temel gelir uygulaması başlatılmalıdır.
- Gençler için meslek edindirme çalışmaları ve istihdam süreçlerine dahiliyetleri yeniden düzenlenmeli, gerekli “teşvikler” kamu tarafından sağlanmalıdır.
- Özellikle Kürt gençler üzerinde yaygınlaştırılan uyuşturucu ve bağımlılıkla etkin mücadele yöntemleri belirlenmeli, bunun için özel ve yeterli bütçe ayrılmalıdır.
- Muhafif gençler üzerindeki kolluk baskısı ile üniversite yönetimlerinin keyfi soruşturmalarına karşı İçişleri, Milli Eğitim ve Adalet Bakanlıkları ile koordineli çalışmalar yürütülmeli, toplumsal ve politik yaşama dair sözlerini söyleyen gençler üzerindeki tüm baskılar sonlandırılmalıdır, soruşturmalar kapatılmalıdır.

2025 BÜTÇESİ'YLE SAĞLIKTA PİYASALAŞMA DEVAM EDECEK

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesine zemin hazırlayan sistem 1980’lerle başlayan neoliberal politikaların kendini tüm alanlarda dayatmasıyla başlamışsa da AKP iktidarıyla devam eden süreçte sağlık sistemi hızla piyasalaştırılmıştır. AKP’nin daha iktidara geldiği ilk yıl olan 2002’de, “Sağlıkta Dönüşüm Programı”yla uygulamaya konulan programla, sağlık hizmetleri ticarileştirilmeye başlanmış ve gün geçtikçe yurttaşlar müşteri olarak görülmüştür. AKP iktidarları boyunca Türkiye’de kamusal sağlık hizmetlerine ayrılan bütçe, toplum sağlığına kullanılmak yerine piyasalaştırma için kaynak olarak görülmüştür. 2025 Bütçesi de geçen yıllarda olduğu gibi esasen bu temelde hazırlanmıştır.

AKP’nin uygulayıcısı olduğu ve neoliberal politikalarla talana, ranta, emek sömürüsüne dayalı “Sağlıkta Dönüşüm Programı” denetimsiz ticarileşme yaratmış, sağlık hizmetlerinde niteliği düşürmüş ve eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Performansa dayalı ödeme sistemi, şehir hastanelerinin kamu kaynaklarını yandaşlara peşkeş çekmesi ve sağlıkta şiddet gibi sorunlar Türkiye’nin sağlık sistemini çöküşe sürüklemiştir. Sağlık sisteminin özel hastaneler ve muayenehaneler üzerine kurulu olması yurttaşların sağlık hizmetlerine eşit bir şekilde erişememesine; erişse bile muayene değil “pazarlık” yapıldığı için hastalar müşteri, hastane ve sağlık kuruluşları da rant yeri haline gelmiştir.

Metalaştırılan sağlık sisteminde yaşanan çürümenin ve sağlık alanında yaşanan dehşetin son örneğini, Sağlık Bakanlığı ve SGK'nın pek çok özel hastaneyle olan sözleşmelerine bağlı olarak, doğum sonrası ölümleri azaltmak için yenidoğan bebeklerin kaldığı yoğun bakımlara günlük 8.000 TL ödeme yapılması teşvikiyle, “sözde tedavi” uygulaması üzerinden kazanç elde edebilmek adına yenidoğan bebeklerin hiç gereksinimi yokken sağlık durumlarının kötü gösterilerek uzun süre yoğun bakımda tutulduğu ve entübe edilmediği halde entübe gösterilen bebeklerin kayıtları yapılarak durumlarının manipüle edildiği, enfeksiyona açık yerlerde bakımsız bırakılan en az 12 bebeğin hayatını kaybettiği, 19 özel hastane ve birçok “112 Acil” personelinin organize edildiği iddiaları üzerinden “Yenidoğan Çetesi”nin açığa çıkartılmasıyla hep beraber yaşadık. Yenidoğan bebeklerin bile para uğruna canice katledildiği bu skandal, iktidarın yıllardır uyguladığı sağlıkta özelleştirmenin sağlık sisteminde yarattığı büyük çöküşün en somut kanıtıdır ve tüm yönleriyle araştırılmaya muhtaçtır.

Eski Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın 2017'den itibaren sağlıkta dönüşüm programının ikinci fazını yürürlüğe koyacaklarını ve 3 yıl içinde de gerçekleştireceklerini belirttikten hemen sonra, Kamu Özel İşbirliği modeliyle yapılan şehir hastaneleri tüm kamuoyuna “entegre sağlık kampüsleri” olarak tanıtılsa da, Dr. Ata Soyer'in 2009 yılında dediği gibi bu bir “sağlıkta fabrika düzeni”dir. Bu düzenle Sağlık Bakanlığı'nın kiracı olduğu, en az 25 yıl süreyle bakanlıkların şirketlere kira ödemek zorunda olduğu sistem geliştirilmiştir.

2025 yılı için sağlığa ayrılan bütçe 1 trilyon 20 milyar 317 milyon 291 bin TL iken bunun 104 milyar 602 milyon 82 bin TL'lik kısmı şehir hastaneleri kira ve hizmet bedeli ödemeleri için ayrılmış durumdadır. Sadece bu yıl için bile sağlığa ayrılan bütçenin yüzde 10'u şehir hastanelerine yani şirketlere ayrılmıştır. Oysa ayrılan bu payla uzmanlara göre en az 6 bin 718 aile sağlığı merkezi ya da 100 yataklı en az 90 tane devlet hastanesi yapılabilir.

Şirketlere en az yüzde 70 oranında doluluk garantisi verildiği ve sağlık emekçilerinin hastaları müşteri gibi görmek zorunda bırakıldığı bu sisteme, kamu kaynaklarının büyük bir bölümü aktarılmaktadır. İktidar verdiği garantiler tutmayınca kendi siyasi bekası için, şehrin merkezinde ve herkesin erişebileceği koşulları olan aynı zamanda kültürel tarih de sayılan kamu hastanelerini çeşitli sebepler uydurarak iyileştirmek yerine kapatmaya çalışmaktadır. Bu hastaneleri kapatıp şehrin uzağında hastaneler inşa ederken kent merkezini de özel hastanelere bırakmaktadır.

Özel hastane sayısı 2002'den bu yana 2 kattan fazla artmış durumdadır. 2002 yılında 774 kamu hastanesi, 50 üniversite hastanesi, 271 özel hastane varken, 2023 yılı itibariyle 933 kamu hastanesi, 68 üniversite hastanesi, 565 özel hastane faaliyet göstermektedir. TÜİK'in en

son duyurduğu “Sağlık Harcamaları İstatistikleri”ne göre, genel devlet sağlık harcaması bir önceki yıla göre yüzde 65,4 artış gösterirken, özel sektör sağlık harcaması ise yüzde 94,4 olmuştur.

İktidarın sağlık hizmetlerini piyasalaştıran politikaları ve Türkiye’den ayrılan sağlık emekçisi sayısının katlanarak artması nedeniyle randevu sisteminde de ciddi krizler yaşanmaktadır. Hasta ve hastalık sayısı artarken sağlık emekçisi sayılarının azalması ve MR, ultrason, tomografi gibi görüntüleme tetkikleri cihazları sayılarının Avrupa ülkeleri ortalamasının çok gerisinde olmasıyla beraber dünya standartlarında 20 dakika olan randevu süresi Türkiye’de neredeyse 5 dakikanın altına inmiş, nitelikli sağlık hizmetinin sunulması zorlaşmıştır. Hasta muayene sistemi olan Merkezi Hekim Randevu Sistemi’nden (MHRS) aylar sonraya verilen muayene, tetkik ve ameliyat randevuları artık ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir.

Merkezi yönetim bütçesinde sağlığın payı 2024 yılında yüzde 6,6 iken 2025 yılı için sadece yüzde 7,5’e çıkartılmıştır. Sağlık Bakanlığı için 2025 yılında toplam 1 trilyon 20 milyar 317 milyon lira bütçe belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığı bütçesinin 274 milyar 404 milyon lirası (yüzde 26,9’u) geçen yıl ile aynı tutularak koruyucu sağlık hizmetlerine verilirken 826 milyar 722 milyon lirası (yüzde 73,1) tedavi edici sağlık hizmetlerine ayrılmıştır. İktidar koruyucu değil tedavi edici hizmetlere yatırım yaparak “sağlıklı olma hali”ni yok saymaktadır.

Ancak 2023 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığına göre 2022 yılında 1000 canlı doğumda bebek ölüm hızı tüm haftalarda 9.1’den 2023 yılında 9.8’e; 100.000 canlı doğumda anne ölüm oranı 12.6’dan 13.5’e; beş yaş altı ölüm hızı 11.1’den 14’e yükselmiş durumdadır. Bebek ölümlerinde 37 OECD ülkesi içinde Kolombiya’nın ve Meksika’nın ardından en yüksek ölüm oranına sahip ülke binde 9.5 ile Türkiye olurken, Türkiye’de en fazla artış özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları illerde ve Akdeniz’de olmuştur.

Ekonomik krizin her gün derinleştiği ülkede sağlıklı beslenemediği için beş yaş altı ve okul çağı çocuklarında fiziksel ve mental gerilik artmaktadır. Bu artış piyasalaştırılan ve ticarete dökülen sağlık sistemi nedeniyle Türkiye’de koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerine eşit ve ücretsiz bir şekilde ulaşamadığının kanıtıdır.

Ayrıca, 2018 ekonomik krizi ve iktidarın günümüzde sebep olduğu ekonomik kriz döviz kurlarındaki artışla beraber ilaç ve aşı krizine de neden olmuştur. Aile Sağlığı Merkezleri’nde (ASM) tetanos, Hepatit B, kızamık ve kızamık, kızamıkçık ve kabakulak aşılarının tedarikinde ve dağıtımında dönemsel sorunlar devam ederken kızamık vakalarında kritik artış yaşanmış; her 100 önemli ve ithal ilaçtan 30’u bulunamaz hale gelmiştir.

2025 yılı bütçesinde özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde yurttaşların anadilde sağlık alma hakkı ile alakalı herhangi bir uygulama geliştirilmemiştir. Yurttaşların kendi anadillerinde sağlık hizmeti alması yaşamsal ihtiyaçlarıdır ve bu ihtiyacı karşılamak kamunun en temel yükümlülüklerindedir.

Sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli ayrımcılık ve kötü muamele yaşanmaya devam etmektedir. Örneğin rahim ağzı kanserinde önleyici ve toplum sağlığı için zorunlu olan HPV aşısı 2025 yılı bütçesinde de takvime alınmamıştır. İktidarın 2025 yılı Sağlık Bakanlığı bütçesindeki tek takvimi şehir hastanelerine ve özel hastanelere aktarılacak kaynağa dair olmuştur. Öyle ki bütçenin 104 milyar 602 milyon 82 bin TL kısmının şehir hastaneleri kira ve hizmet bedeli olarak verilmesi planlanmıştır.

2025 Bütçesi, sağlığı bir insan hakkı olmaktan çıkarıp ticari bir metaya dönüştüren, sağlık hizmetlerini yalnızca para kazanma aracı haline getiren, yurttaşlar ve sağlık emekçileri için eziyet anlamına gelen “Sağlıkta Dönüşüm Programı” temelinde hazırlanmıştır. Bu bütçeyle yurttaşların kamusal, anadilinde, ücretsiz, erişilebilir, nitelikli sağlık hakkı yok sayılmaya ve sağlıkta piyasalaştırmaya son sürat devam edilecektir.

IV-) YOKSULLUĞUN ve ADALETSİZLİĞİN BÜTÇESİNE KARŞI “EKMEK VE ADALET İÇİN BÜTÇE”

BÜTÇE HAKKI

Halkın yönetici erke karşı en önemli kazanımlarından bir tanesi de ‘Bütçe Hakkı’dır. Bütçe hakkı, bütçelerin belirlenmesinde toplumun söz, yetki ve karar sahibi olmasıdır. Halkın kamu gelirlerini ve giderlerini belirleme hakkıdır. Yurttaşlar bütçe hakkını parlamentolara gönderdikleri temsilciler, sendikalar, dernekler ve çeşitli toplumsal örgütlenmelere aracılığıyla kullanırlar.

Bütçe bir ülkedeki siyasi iktidarın sınıfsal tercihlerini gösteren metindir. Siyasi iktidarlar yaptıkları bütçelerle kimlerden, hangi sosyal kesimlerden, hangi sınıflardan ne şekilde ve ne oranda kaynak toplayacaklarını, topladıkları bu kaynakları da kimlere, hangi sosyal kesimlere, hangi sınıflara ne için harcayacaklarını ilan etmiş olurlar. Bu nedenle bütçeler asla teknik birer sayı tablosu değildir. Aksine tercihleri ifade eden ekonomi politik beyanlardır. Bütçeler o ülkedeki siyaset-sermaye-toplum ilişkilerini ifade ederler. Bütçe her şeyden önce toplumsal bir meseledir.

2025 Bütçesi’nde halkın bütçe hakkı ihlal edilmiştir. Bütçe topluma sorulmadan, danışılmadan, toplumsal talepler dinlenmeden, toplumsal katılım olmaksızın Saray’da hazırlanmıştır. AKP-MHP iktidarı 2025 Bütçesini hazırlarken 12 bin 500 lira alan emeklilerin, 17 bin 2 liraya mahkûm edilen asgari ücretlilerin, grev yapan işçilerin, yoksulluğu daha derinden yaşayan kadınların, bugünü ve geleceği çalınan gençlerin, tarlasına gübre atamayan çiftçilerin, günü sifatsız kapatan esnafların taleplerine kulaklarını kapamıştır.

Nasıl ki daha önceki bütçeler hiçbir soruna çare olamamış, aksine zamlara, yüksek enflasyona, yoksulluğa ve sefalete neden olmuşsa, 2025 Bütçesi de aynı sonuçları doğuracaktır. 2025 Bütçesinde tercihler emekçiden yana değil sermayeden yana, halktan yana değil bir avuç ayrıcalıklı kesimden yana, barıştan yana değil savaştan yana, kadından yana değil erkek egemen sistemden yana, yoksullardan yana değil zenginlerden yana kullanılmıştır. 2025 Bütçesi yoksulluğun ve adaletsizliğin bütçesidir.

Buna karşılık bizler DEM Parti olarak 2024 yılının Haziran ayında başlattığımız ve bu kapsamda pek kentte halk, STK, esnaf, çiftçi, işçi buluşması gerçekleştirdiğimiz “Ekmek ve

Adalet Kampanyası” ile bütçe hakkını işletmeye çalıştık. Bu kampanya temelinde 2025 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi’ne karşı “Yoksulluğun ve Adaletsizliğin Bütçesine Karşı Ekmek ve Adalet İçin Bütçe” mottosuyla Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu görüşmelerinde güçlü bir muhalefet yürüttük. Yurtttaşlarla aylar boyu yapmış olduğumuz buluşmalar neticesinde bize iletilen sorunların, taleplerin ve çözüm önerilerinin Meclis’e taşınması sağladık. DEM Parti olarak Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu görüşmelerinde emekçiler, emekliler, kadınlar, çiftçiler, engelliler, öğrenciler, ataması yapılmayan öğretmenler, çocuklar, esnaflar, anadili yok sayılan Kürt halkı, inancı üzerinde büyük baskı oluşturulan Aleviler ve bütün kimlikler için aşağıdaki önerileri verdik:

TBMM

- 1- Türkçe dışındaki diğer anadillerinin de TBMM çalışmalarında yer alabilmesi amacıyla Kürtçe tercüman kadroları ihdas edilebilmesi
- 2- Vegan-Vejetaryen mutfağı açılması
- 3- Danışman özlük haklarının iyileştirilmesi

Hazine ve Maliye Bakanlığı

- 1- Emeklilerin maaş şartlarının iyileştirilmesi, 35 bin TL’ye çıkarılması
- 2- Esnafların 300 bin liraya kadar olan borcunun Hazine tarafından karşılanması
- 3- Çiftçilerin 300 bin liraya kadar olan borçlarının kamu tarafından karşılanması
- 4- Ev emekçisi kadınların sigorta kapsamına alınması/emekli olabilmeleri

Ticaret Bakanlığı

- 1- Kadınların istihdama dâhil olmaları ve kadınların kendi işlerini kurabilmeleri için 100 bin kadına 1 milyon bin lira hibe desteği sağlanması
- 2- Kapanan sınır kapılarının tekrar açılması, mevcutların şartlarının iyileştirilmesi ve yeni sınır kapılarının açılarak bölge halklarıyla ticari, siyasi, kültürel ve diplomatik ilişkilerin barışçıl temelde geliştirilmesi için ödenek ayrılması

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

- 1- Artan hayat pahalılığı ve yüksek enflasyon nedeniyle emekli ikramiyelerinin yılda iki kez 10 bin liraya yükseltilmesi
- 2- En düşük emekli aylığının yoksulluk sınırının yarısına denk gelecek şekilde yeniden düzenlenmesi

- 3- EK PSS kapsamında hemen en az 20 bin atama yapılması ve kamudaki engelli istihdam kotası yüzde 6'ya yükseltilmesi
- 4- 8 Eylül 1999 tarihinden sonra işe girenlerin kademeli bir şekilde emeklilik hakkı kazanabilmesi

Sağlık Bakanlığı

- 1- Hastanelere Kürtçe tercüman atamasının yapılması
- 2- Engellilerin dış tedavisi için gerekli alt yapının sağlanması
- 3- Bölgeye sağlık personeli istihdamı
- 4- Sağlık Yönetimi Kadro Tahsisi

Millî Eğitim Bakanlığı

- 1- Anadilinde eğitim hakkının sağlanması
- 2- Öğrencilere bir öğün ücretsiz yemek sağlanması
- 3- Ataması yapılmayan öğretmenlerin atanması
- 4- Engelli eğitimi için bütçenin arttırılması
- 5- Okullara temizlik görevlisi alınması
- 6- Taşınmalı eğitim için tekrardan kaynak ayrılması
- 7- Yurda yerleşemeyen öğrencilere kira desteği sağlanması

Kültür ve Turizm Bakanlığı

- 1- Tehlike altında yer alan dillerin korunması
- 2- Kürtçe tiyatro ve sinemanın desteklenmesi
- 3- İbadethanelerin (Kilise) korunması için bütçe ayrılması
- 4- Alevi-Bektaşî Başkanlığı'nın ödeneğinin 1 TL'ye düşürülmesi

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

- 1- İhtiyaç sınırına kadar doğalgaz ve elektriğin ücretsiz sağlanması
- 2- Ekoloji temelli enerji için ar-ge yatırımlarının yapılması
- 3- DEDAŞ borcunun bir kısmının silinmesi
- 4- DEDAŞ borçlarının faizinin silinerek ana borcun yüzde 25'nin kamu tarafından ödenmesi

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

- 1- Cinsel şiddetle mücadele kriz merkezleri açılması
- 2- Kadın sığınma evlerinin sayısının arttırılması

- 3- Boşanmış kadınlara yapılacak ödemeler
- 4- Engelli bakım aylığının arttırılması

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

- 1- Havaalanlarında her hizmet kademesinde Kürtçe bilen personel istihdam edilmesi
- 2- PTT Genel Müdürlüğü'nde taşeron çalışan işçilerin kadroya geçirilmesi
- 3- Garanti ödemelerinin 1 TL'ye düşürülmesi
- 4- Her haneye ücretsiz internet hizmeti sağlanması

Adalet Bakanlığı

- 1- Mahkumların iâşe bedellerinin kamu tarafından karşılanması
- 2- Cezaevlerine Kürtçe tercüman kadrosu açılması
- 3- Sevk masraflarının kamu tarafından karşılanması
- 4- Kadınlara hijyen malzemelerinin ücretsiz sağlanması

Ancak tüm muhalefetimize rağmen emekçiler ve halklarımız için verdiğimiz bu önergelerin hepsi AKP-MHP oylarıyla reddedildi. Bizler DEM Parti olarak 2025 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi'ne karşı "Yoksulluğun ve Adaletsizliğin Bütçesine Karşı Ekmek ve Adalet İçin Bütçe"yi savunuyoruz. Ekmek ve Adalet İçin Bütçe emeğin, barışın, kadının, çiftçinin, emeklinin, halkların ve inançların, engellinin, esnafın, çocuğun, gençlerin, doğanın, göçmenlerin ve mültecilerin bütçesidir.

EMEĞİN BÜTÇESİ

AKP-MHP iktidarında güvencesizlik, ucuz emek, taşeronlaşma, işsizlik, emeğin değersizleştirilmesi ve iş güvenliği çalışma yaşamının temel sorunları haline gelmiştir. Bu süreçte sermayenin kazanımları artarken emek hep kaybeden taraf olmuştur. AKP döneminde sendikasılaşma ve grev hakkının gasp edilmesi gibi sorunlar artarak büyümüştür. AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılında sendikalaşma oranı yüzde 51 civarındayken günümüzde 16 milyon 413 bin 359 işçiden yalnızca 2 milyon 421 bin 940'ının sendika üyeliği bulunmaktadır. Yani kayıtlı işçilerin sadece yüzde 15'i sendikalıdır.

Emek alanındaki kayıp sadece sendikal haklar bağlamında değil, ücret kayıplarında da yaşanmaktadır. Özellikle son zamanlarda hızla yükselen enflasyon emekçilerin alım gücünü düşürmüş, emekçiler sefalet ücretlerine mahkûm edilerek çalışmak zorunda kalmışlardır.

Bunun doğal sonucu olarak da emekçilerin milli gelirden aldıkları pay giderek düşmüştür. Ayrıca AKP döneminde işçilerin emeğinin birikiminden oluşan İşsizlik Fonu sermayeye peşkeş çekilerek yağmalanmış, genç işsizliği rekor kırmış, taşeron işçilik normalleşmiştir.

AKP-MHP iktidarının 2025 Bütçesi emek düşmanı sermaye dostu bir bütçedir. Emekçilerin kronikleşmiş sorunlarına çözüm bulmak yerine sorunları büyüterek devam etmiştir.

Partimiz işsizliğe, işçi kırımlarına ve iş cinayetlerine karşı insanca yaşam kavgası veren işçi ve emekçilerin, yıkıma sürüklenen küçük esnafın, ürününün karşılığını alamayan çiftçinin yanında yer alır. Partimiz, işçi ve emekçilerin kazanımlarını temel ilke edinir. Taleplerinin karşılanması için mücadele etmeye devam eder. Günlük ve haftalık çalışma sürelerinin azaltılıp ücretler düşürülmeksizin haftalık çalışma süresinin 35 saat olarak belirlenmesini; işin, üretim süreçlerinin ve işliklerin işçi sağlığını önceleyerek düzenlenmesini savunur. Asgari ücretin dört kişilik bir ailenin tüm ihtiyaçları gözetilerek yoksulluk sınırının üzerinde ve vergiden muaf tutularak belirlenmesini, emekli maaşlarının yoksulluk sınırının üzerinde olmasını savunur.

Partimiz, kapitalizme, emek sömürüsüne, yolsuzluk ve talana, gelir dağılımındaki uçuruma, açlık ve yoksulluğa karşı işçi ve emekçilerin insan onuruna yaraşır ekonomik ve sosyal koşullara sahip olmasını savunur. Esnek, sağlıksız, güvencesiz ve sigortasız çalışmaya, sendikasılaştırmaya, taşeronlaştırmaya, kazanılmış hakların gaspına karşı işçi sınıfı ve emekçilerin haklarını savunmaya ve emekçilerin kazanımları için mücadeleyi yükselterek sürdürür.

Bu temelde Ekmek Adalet İçin Bütçesiyle, başta kıdem tazminatı olmak üzere işçilerin kazanılmış haklarını koruyacak, kiralık işçilik uygulamasına son verecek, ev işçilerinin sosyal güvenlik haklarını yasal koruma altına alacak, ortalama ücretleri insanca yaşamaya yetecek bir seviyeye çıkaracak, işsizliği önlemek için kamusal istihdam garantisi ve desteği sağlayacak, İşsizlik Fonu'nun yalnızca işçiler ve işsizler yararına kullanılmasını sağlayacak, her türlü güvencesiz istihdama son vererek herkese güvenceli iş ve gelir güvencesi sağlayacak, işçi sağlığı ve güvenliğini tavizsiz uygulayacak, grevli ve toplu sözleşmeli sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engelleri kaldıracak, asgari ücreti o ay açıklanan en yüksek yoksulluk sınırının en az yarısı olacak şekilde belirleyecek politikaları hayata geçirecektir.

BARIŞIN BÜTÇESİ

2025 Bütçesi kaynakları silahlanmaya ve güvenlikçi politikalara harcayan bir bütçedir. Sadece savunma giderleri için 2025'te 1 trilyon 608 milyar lira ödenek tahsis edilmiştir. Bu

rakam, 14 trilyon 731 milyar liralık bütçe büyüklüğüyle kıyaslandığında 2025 Bütçesinin yüzde 11'ine tekabül etmektedir. Halkın kaynakları güvenlikçi politikalar ve silah sanayisi vb. için harcanacaktır. 1 trilyon 608 milyar liralık ödenek, bugünün kuru ile yaklaşık 47 milyar dolara tekabül etmektedir. 2025 Bütçesinde barışın esamisi okunmamaktadır.

Ekmek ve Adalet İçin Bütçe ile yurttta, bölgede ve dünyada barıştan yana politikaları esas alarak kaynakları silahlanma ve savaş yatırımları için değil, halkın refahını artırmak için kullanır.

KADININ BÜTÇESİ

2025 Bütçesi toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçe değildir. Bu bütçede kadın yoktur. Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılık ve şiddetin durdurulması için kamu bütçeleri cinsiyet eşitliği perspektifi ile hazırlanmalıdır. Kadınlara yönelik kamu hizmetlerinin çoğaltılması, vergilendirmede cinsiyet eşitliğinin artırılması zorunludur. Karar alma süreçlerine kadın katılımını arttıracak mekanizmaların inşa edilmesi gerekir. Ancak 2025 Bütçesinde toplumsal cinsiyet faktörü yok sayılmıştır. Yaşam hakkı tehdit altında olan milyonlarca kadın için daha eşit ve özgür bir yaşam alanı açılabilmesinin yolu toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemeden geçmektedir.

Parti olarak kamusal hizmetlere erişimde ve tüm alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan, kadınların çalışma hakkını destekleyen, kadın istihdamındaki cinsiyet temelli ayrımcılığı ortadan kaldıran, her mahalleye ücretsiz kreş açan, tarlada, atölyede, evde kayıtsız çalışan kadınlara güvence ve eşit işe eşdeğer ücret sağlayan, kız çocuklarının, genç kadınların eğitim ve barınma haklarını korumaya alan, kadına yönelik şiddetle mücadele için pay ayıran, kadın girişimcileri destekleyen, genç kadınların istihdamda yer bulması için teşvikler sağlayan, ev içi emeği görülmeyen kadınların sağlık ve emeklilik primlerini bütçeden ödeyerek emekli olmalarını sağlayan, İstanbul Sözleşmesi'nin gereklerinin yerine getirilmesi için Kadın Bakanlığı'nın kurulmasına öncülük eden politikaları hayata geçireceğiz.

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE ESASTIR

2025 Bütçesi dünya genelinde aşırı sağ popülist iktidarların "aileyi koruma" söylemi altında kadınları etkileyen politikaları giderek arttırdığı bir atmosferde hazırlanmıştır. Özellikle, Macaristan'ın Başbakanı Viktor Orbán ve İtalya'da Giorgia Meloni geleneksel aile değerlerine vurgu yaparak toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı adımlar atmaktadır. Orbán, aile koruma

politikalarını güçlendirmek amacıyla kadınlardan “en az 4 çocuk doğurmayı” teşvik ederken, Meloni kürtaj ve kadın hakları konusunda aile odaklı politikaları desteklemekte ve “kadınım, anneyim, İtalyanım, Hıristiyanım” söylemiyle muhafazakâr bir kimlik çerçevesi çizmektedir.

Türkiye'de de aynı eğilimin çok benzer söylemlerle devlet politikası haline getirildiği gözlemlenmektedir. Kadın ve farklı cinsiyet kimliklerin temel insan hakları ve özgürlüklerini kısıtlamaya ve hatta yok etmeye dönük politikalar, din ve kültürel argümanlarla birleştirilerek yürütülmekte ve radikal sağ popülizmin etkisi altında toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı söylemler siyasal iktidarın tüm araçları ile yaygın bir şekilde geliştirilmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı ve bununla birlikte tüm kadın eylemlerini gözaltı, baskı, işkence ve yasaklarla durdurmaya çalışan siyasi iktidarın kamu spotları ile desteklediği "Büyük Aile Buluşması" gibi organizasyonlarla hem Batı karşıtı hem de İslami muhafazakâr bir retoriğin içinden gelirken, aynı zamanda küresel muhafazakâr “anti-gender” söylemi ile de paralellik göstermektedir. Bu politikaların genellikle geleneksel aile yapısının savunulması ve küreselleşmeye karşı direnç oluşturması adına kullanıldığı görülmektedir. 2025 Bütçesi işte tam da bu akılla hazırlanmıştır. Farklı cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimler tamamen yok sayılmış, kadınlar bağımsız bireyler olarak değil aile içindeki görevleri kapsamında ele alınmıştır.

Kamu bütçesi, en basit anlamıyla kamu kaynaklarının siyasi iktidar tarafından kamuya geri dağıtımıdır. Bu bakımdan kamu bütçesi, bir ülkedeki siyasi iktidarın, halkın refah düzeyi, demokratik haklar ve özgürlükler, insan haklarına saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği, çeşitli toplumsal kimliklere, inanç gruplarına ve etnik kökenlere mensup yurttaşların adil muamele görmesi, barışın tesis edilmesi, iklim değişikliği ile mücadele ve ekoloji gibi konulardaki performansını yansıtan bir belgedir. Her yıl merkezi bütçe kanunuyla toplanan trilyonlarca liralık vergi geliri ve diğer kamu kaynakları, temel olarak bu amaçlarda kullanılmak üzere siyasi iktidarın hizmetine sunulur.

Demokratik bir ülkede bütçelerin hazırlanması ve kullanılması sırasında, emekçilerin ekonomik haklarının, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, adaletin, demokrasinin ve barışın sağlanması için ayrılan kaynak miktarı büyük önem taşır. Buna ek olarak, halkın bütçe oluşturma ve dağıtım paylarının belirlenmesi süreçlerine etkin katılabilmesi, yani kararlarını sadece seçilmişler aracılığıyla değil demokratik katılım mekanizmalarının genişletilmesi ile yansıtabilmesi kritiktir. Aynı şekilde, halkın tasarlanan bütçenin kritiğini yapabilmesi ve bütçeyi dönüştürme kudretine sahip olması da hayatidir. Buna ek olarak, yıl içinde yapılan harcamaların detaylarının da kamuoyuna raporlanması da şeffaflık ve hesap verilebilirlik

açısından kritik bir rol oynar. Bu, dünya genelinde uygulanan ve demokrasinin vazgeçilmezi olarak kabul edilen bütçe hakkının bir gerekliliğidir.

Bir ülkenin bütçe politikası, o ülkenin toplumsal değerlerini ve yönetim anlayışını yansıtan kritik bir belge olarak değerlendirilir. Ne yazık ki, 2025 Bütçesi'nin tasarlanma ve karar alma süreçlerinde yukarıda bahsedilen değerlerin topyekûn çığnendiği görülmüştür.

2025 Bütçesi'nin hazırlanma ve kabul süreçleri halkın demokratik katılımını görmezden geldiği gibi kadınları, kız çocuklarını ve farklı cinsiyet kimliklerini hesaba katmamıştır. 2025 Bütçesi tüm bu grupların bütçe hakkını görmezden gelinerek Plan ve Bütçe Komisyonu'nda onaylanmış ve toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için sunduğumuz öneriler kabul edilmemiştir.

Toplumsal cinsiyete dayalı sosyoekonomik eşitsizlik, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel sistemlerdeki sorunların temel nedenlerinden biridir. Geleneksel ekonomik modeller, kadınları ve kız çocuklarını yoksulluğa karşı savunmasız bırakmaktadır. Ancak kadınların özgün yoksulluk ve yoksunluk deneyimleri, geleneksel göstergelerde yeterince dikkate alınmamaktadır. Erkek egemen bakış açısıyla dizayn edilen yoksulluk ölçütlerinin yerine çeşitli deneyimleri yakalayan, bütünsel, toplumsal cinsiyete duyarlı yoksulluk ve eşitsizlik ölçümleri benimsenmelidir.

Yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele için acil eylemler gerekmekte olup kadın özgürlükçü, feminist ve kesişimsel haklar temelli yaklaşımların küresel düzeyde benimsenmesi önemlidir. Bu yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri anlamak ve dönüştürmek için kapsamlı politika ve programlar geliştirmeyi amaçlamalıdır. Merkezi bütçe, bu anlamda çok güçlü bir araçtır. Ne yazık ki, AKP-MHP iktidarı bu aracı kadınları güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek için değil, tam aksine, verili eşitsizlikleri ve adaletsizliği korumak, kadınları evlere ve ailelere sıkıştırarak ücretsiz bakım veren anne olarak kimliklendirmek amacıyla kullanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Bütçeleme (TCDB), bütçe planlama ve uygulama süreçlerinde cinsiyet eşitliği ilkesini gözetmeyi amaçlayan bir yaklaşımı ifade eder. Bu yöntem, bütçe politikalarının ve harcamalarının cinsiyet eşitliği hedeflerine uygun olarak tasarlanmasını ve uygulanmasını amaçlar. TCDB, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı, kadınların, farklı cinsiyet kimliklerine ve cinsel yönelimlere sahip kişilerin ekonomik, sosyal, akademik ve siyasi alanlarda eşit fırsatlara sahip olmalarını sağlamayı hedefler.

TCDB, bütçe politikalarını cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik şekilde düzenleyerek, bu eşitsizliklere karşı etkili bir mücadele stratejisi sunar. Cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı

mücadele eder ve herkesin adil bir şekilde bütçeden faydalanmasını amaçlar. Toplumsal cinsiyet eşitliği, barış toplumunun vazgeçilemez bir bileşenidir. TCDB, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal katılımlarını destekleyerek barış toplumuna olumlu katkıda bulunmayı amaçlar. Bu bağlamda, TCDB, bütçenin stratejik ve etkili bir şekilde harcanmasını sağlar. Bu da bütçenin, toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine uygun olarak kullanılmasını ve kaynakların eşit dağıtılmasını içerir.

TCDB, sadece kadın haklarına odaklanmakla kalmaz, cinsiyet ve cinsel yönelim temelli ayrımcılığa maruz bırakılan herkesin haklarını da gözetir. Bu yaklaşımıyla, toplumların daha adil, eşitlikçi, özgür bir yaşama kavuşmasına katkıda bulunur.

Ekmek ve Adalet İçin Bütçe toplumsal cinsiyete duyarlıdır. Bu temelde 2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi'nin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için aşağıdaki önerilerimiz temelinde yoğun bir mücadele verdik ve vermeye de devam edeceğiz:

- Kamu bütçesinin toplumun katılımı olmaksızın siyasi iktidarın çıkarları doğrultusunda oluşturulması yerine bütçe hakkının topluma anlatılması, geniş katılımın sağlanması, özellikle kadınların ve farklı cinsiyet kimliklerinin bütçe hazırlama ve karar alma süreçlerine erişimi garanti altına alınmalı.

- Bütçenin temel bileşenlerinden biri olan vergi gelirlerinin büyük kısmının emekçilerden alınması yerine adil bir vergi düzeni getirilmeli, kadınlara pozitif ayrımcılık sağlanmalı.

- Kadın yoksulluğuyla ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele, bütçe politikalarının odak noktasında olmalı, her kalemden bu amaç dikkate alınarak bütçe hazırlanmalı.

- Çocuk, yaşlı ve hasta bakımı için ayrılan ödenekler artırılmalı, kamu kaynaklarıyla desteklenmeli, bakım emeği kadın emeği olmaktan çıkarılmalı, bu emeği ücretlendirmek için bütçe ayrılmalı.

- Ev eksenli çalışan kadınlar sigortasız, güvencesiz ve işçi haklarından yoksun bir şekilde çalıştırılmakta, aynı zamanda, ev işleri kadınları eve bağlayarak ekonomik bağımsızlıklarından mahrum bırakmaktadır. Ev emeği kamusal bir hak olarak kabul edilmeli, güvenceli ve kayıtlı çalışma kapsamına alınmalı ve buna yönelik bütçe ayrılmalı.

- İstihdam politikaları nedeniyle kadınlar güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmaktadır. Özellikle Kürt kadınlar arasında istihdam düşüktür ve ücret eşitsizliği yüksektir. Kadın istihdamını teşvik etmek için sosyal güvencenin sağlanması ve emek haklarının korunması için bütçe ayrılmalı.

- Özellikle evlilik ve çocuk, hasta, yaşlı bakımı gerekçeleriyle istihdamdan kopan kadınların, istihdama geri dönüşünü kolaylaştırmak için hem vergi ve ücret desteği hem de kamusal alanlarda bakım desteği sağlanmalı, bu amaçla bütçe ayrılmalı.
- Demokratik katılımcı mekanizmalarla oluşturulacak STK'lar ve uzmanlar ağı işbirliğiyle toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve şiddetle mücadele programları geliştirilmesi için bütçeden pay ayrılmalı.
- Şiddete maruz bırakılan kadın, çocuk ve farklı cinsiyet kimliklerine, tıbbi, psikolojik, sosyal destek sunan "Cinsel Şiddet Kriz Merkezleri" açılmalı, hayatta kalanların toplumsal yaşamlarını sürdürebilmeleri için uzun vadede hukuki, psikolojik, sosyal, akademik ve maddi destek verilmesi için bütçe ayrılmalı.
- Yerel yönetimler, kadın örgütleri işbirliği ile sığınakların sayısını artırmalı, bu doğrultuda bütçeden daha fazla kaynak ayrılmalı.
- Kadın ve cinsiyet kimliklerinin sağlık hakkına erişimini arttırmak için bütçe ayrılmalı.
- Kürtaj hizmetlerine, üreme sağlığı hizmetlerine ve menstrual ürünlere erişimi kolaylaştırmak için bütçe ayrılmalı.
- Mülteci, göçmen ve Kürt kadınlarının sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için tercüman kadroları oluşturulması amacıyla bütçe ayrılmalı.
- Cezaevindeki kadınların sağlık ve eğitim haklarına erişimini sağlamak için yeni düzenlemeler yapılmalı, bu amaçla bütçe ayrılmalı.
- Eşit işe eşit ücret ilkesi benimsenmeli, toplumsal cinsiyet kimliğine, cinsel yönelime ve cinsiyet özelliğine dayalı ayrımcılığa son verilmeli ve bu amaçla bütçe ayrılmalı.
- Kadın istihdamını teşvik etmek için vergi indirimleri ve destek paketleri için bütçe ayrılmalı.
- Meslek edindirme kurslarında kadınlara pozitif ayrımcılık sağlanmalı, ekonomik destek ve danışmanlık için bütçe ayrılmalı.
- Kamuda ve özel kurumlarda kadınların yönetici olmasını teşvik etmek için pozitif ayrımcılık politikaları ve teşvikler için bütçe ayrılmalı.
- Emzirme odaları, kadın istihdamını destekleyen önemli unsurlardır. Emzirme odalarının oluşturulması için bütçeden pay ayrılmalı.
- Çocuklu kadınların bakım yükünü toplumsallaştırmak için kamusal alanlarda ve iş yerlerinde kreşlerin ve oyun alanlarının oluşturulması için bütçe ayrılmalı.

- Kadınların iş arama süreçlerinde cinsiyetlerinden kaynaklı zorluklarla başa çıkabilmeleri için işe yerleştirme, eğitim ve danışmanlık hizmetleri için bütçe ayrılmalı.
- Kadın istihdamını artırmak ve eşit ücret sağlamak amacıyla politikalar geliştirilmeli ve buna yönelik bütçe ayrılmalı.
- Kadınların ekonomik bağımsızlığını artırmak için faizsiz kredi ve geri ödemesiz hibe desteği için bütçe ayrılmalı.
- İşverenlerin cinsiyet eşitliği politikalarını geliştirmek için bütçeden kaynak ayrılmalı.
- Kadınların iş kollarına entegrasyonunu desteklemek için eğitim ve danışmanlık hizmetleri için bütçeden pay ayrılmalı.
- Kadınların birbirine ilham olmasını ve işbirliğini teşvik etmek amaçlanmalı ve kadın girişimcilere yönelik daha fazla teşvik, eğitim programları ve danışmanlık hizmetleri için bütçeden kaynak ayrılmalı.
- Kreş sayısı arttırılmalı, kreşlerin Diyanet İşleri Başkanlığı ile değil yerel yönetimler ve Millî Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle yapılmasına bütçe ayrılmalı. Dil bariyerini aşmak için mültecilere yönelik kreşler açılmalı, bütçeden kaynak ayrılmalı.
- Temel ihtiyaçlar olan çocuk bezi, bebek maması ve süt sağlanması merkezi bütçede garanti altına alınmalı.
- Cezaevindeki kadınlar için ped, tampon başta olmak bütün temel hijyen malzemelerinin ücretsiz biçimde karşılanması için bütçe ayrılmalıdır.

ÇİFTÇİNİN BÜTÇESİ

Çiftçiler son yıllarda ağır sorunlar yaşamaktadır ve bu sebeple büyük bir kısmı üretimden vazgeçer noktaya gelmiştir. AKP uyguladığı politikalarla tarımı bitirme noktasına getirmiş, Türkiye saman bile ithal eder hale gelmiştir.

Artan girdi maliyetleri ve çıktıların ucuz fiyatlarla alınması çiftçileri üretimden koparmış, Türkiye gıda enflasyonunda rekorlar kırmıştır. Tarımsal destekler için ayrılması gereken kaynaklar kanuni sınırların dışında verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı'na ve Diyanet'e ayrılan devasa kaynağa rağmen milyonlarca insanın hayatını ilgilendiren tarım gibi kritik bir sektörde çiftçi destek programları için ayrılan pay sadece 135 milyar TL olmuştur. Oysa AKP 2006 yılında çıkardığı Tarım Kanunu'nda çiftçiye verilecek desteklerin GSYH'nin yüzde birinden az olmayacağını hüküm altına almıştır.

Ancak AKP kendi çıkardığı kanuna bile hiçbir zaman uymamıştır. 2025 Bütçesinde de kendi çıkardığı kanuna uymayacağını çiftçiye verdiği rakamla ilan etmiştir. Tarımsal destek payı yıllar içerisinde daha da düşmüştür. Türkiye gıda enflasyonunda OECD ülkeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Buna rağmen bütçede tarımın desteklenmesi için yeterli kaynak ayrılmamıştır.

Parti olarak tarlasını ekemeyen ve hasadı para etmeyen çiftçilerin yanında yer alacak, küçük ölçekli çiftçilerin 300 bin liraya kadar olan borçlarını silecek, çiftçiye verilen mazot, gübre, ilaç, yem, tohum ve veterinerlik giderlerinin yüzde 80'ini kamu hazinesinden karşılayacak, küçük ölçekli çiftçilerin 200 bin liraya kadar olan elektrik borçlarını silecek, destekleri üretimden önce nakden ödeyecek, üretilen ürüne alım garantisi sağlayacak, desteklemeleri 5 yıllık periyotlarla açıklayacak, her yıl ekin ve hasat döneminde desteklemeleri ödeyecek ve desteklemelerden vergi almayacak, DEDAŞ başta olmak üzere elektrik dağıtım şirketlerinin desteklemelere el koymalarına engel olacak, topraksız köylüye tarla tahsis edecek politikaları hayata geçireceğiz.

Bu temelde Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle:

- Besilik hayvan artış hızının yukarıya doğru çekilmesi, buzağı ve kuzu-oğlak ölümlerinin ideal seviyeye çekilmesi için önemli adımlar atılacaktır. Bunun için öncelik olarak üreticilere eğitim ve danışmanlık hizmeti verilecek, hastalıktan ölümlerin önlenmesi için Koruyucu Veteriner Hekimlik uygulanacaktır.

- Mera ve yayla yasakları kaldırılarak köylere dönüşlerin önü açılacak, meraların ıslahı desteklenerek bitkisel ürünler ekilecektir. Hayvancılıktaki temel girdi maliyeti en aza indirilecektir. Bu anlamda köye dönüş yapan köylülere hazine arazilerinden 50 dönüm arazi hibe edilecektir.

- Tarımsal üretim ve hayvancılık ile ilgili bütün desteklerin başvuruları aynı dönemde alınacak ve ödemeler çiftçinin aracılara, tefecilere muhtaç olmayacağı periyotlarda yapılacaktır. Hibe ödeme tarihleri öncelikli olarak belirlenecek, bütün kurumlarda paralel yürütülecektir. Böylelikle, çiftçilerin bu tarihleri takip etme zorlukları ve bilgiye erişim sorunu da çözülmüş olacaktır.

- Çiftçilerin öngörülebilir üretim planlaması yapabilmesi için destekleme programları en az 5 yıllık periyotlarla yapılacak, destekleme ödemeleri belirlenen tarihlerde düzenli bir şekilde gerçekleştirilecek, özellikle hasat döneminde çiftçiye destekleme ödemelerinin verilmesini, çiftçinin hangi ürünü ne zaman ekeceğini ve maliyetlerini öngörebilmesi sağlanacaktır.

- Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları illerden çalışacakları illere ulaşımını kamu denetiminde sağlanacaktır. İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımını sağlanacak ve mevsimlik tarım işçilerine sağlıklı yaşam alanları tesis edilecektir.

- Mevsimlik tarım işçiliğinin SGK kapsamına alınması ve ailelerin sosyal güvenceye kavuşması sağlanacaktır.

- Mevsimlik tarım işçisi olarak göç etmek zorunda kalan ailelerin okul çağındaki çocuklarının eğitim erişim hakkı kapsamında okula gitmeleri sağlanacaktır.

EMEKLİNİN BÜTÇESİ

AKP döneminde büyük kayıplar yaşayan emekliler son yıllarda en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz noktaya gelmişlerdir. Milyonlarca emekli yoksulluk sınırının 6' da 1'ine denk gelen bir maaşa mahkûm edilmişlerdir. Yaklaşık dört milyon emekli 12 bin 500 liraya yani açlık sınırının yaklaşık yarısı bir maaşa mahkum edilmişlerdir. Bu süreçte asgari insani yaşam koşullarından mahrum bırakılan emeklilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi yerine sadece sabretmeleri istenmiştir.

Emeklilerin yaşadıkları hak kaybı bazı verilere baktığımızda daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 2009 yılında 9 milyon 174 bin emekli yılda 68,6 milyar lira maaş alırken bir emeklinin aylık ortalama maaşı 623 liraya denkti. 2009 yılında asgari ücret 527 liraydı yani 2009 yılında bir emekli, ortalama olarak asgari ücretten yüzde 18,2 daha yüksek maaş alabiliyordu. Mayıs 2023'te 14 milyon 726 bin emekli 5 ayda 491,8 milyar lira maaş alırken bir emeklinin aylık maaş ortalaması 6.680 liraya denkti. Mayıs 2023'te asgari ücret 8.506 liraydı. Yani 2009 yılında asgari ücretten yüzde 18,2 daha fazla ücret alan bir emekli 2023 yılında asgari ücretten yüzde 27,3 daha düşük maaş alır duruma gelmiştir.

Emekliler 2000'li yılların başından itibaren hak kayıplarını yaşamaya devam etmektedirler. Bu mağduriyetlerin temel kaynağı ise 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'dur. 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı yasa ile emekliliğe erişim hakkı zorlaşmış, emeklilik yaşı yükseltilmiş, emekli aylığı elde etme koşulları değişmiş ve emekli aylıkları düşmeye başlamıştır.

Çalışan ve iş arayan emekli sayısı 2003 yılında 1,5 milyonken son verilere göre 4 milyonu aşmıştır. Günümüzde yaşanan ekonomik krizin ve emekli maaşlarının açlık sınırının dahi altında olması dolayısıyla bu sayının çok daha vahim boyutlara ulaştığı hesaplanmaktadır.

Emeklilerin yaşadıkları bu sorunların yanı sıra hak arama mücadeleleri de engellenmekte, kurdukları sendikalar valiliklerin açtıkları davalarla kapatılmaktadırlar.

Emeklilik hem çalışmaya bağlı bir hak hem de çalışma hakkının devamı niteliğindedir. Tam da bu sebeple emeklilerin sorunları çalışma hayatı ve sorunlarının önemli bir parçasıdır. Ömürlerinin en verimli zamanlarını çalışarak geçirmiş olan vatandaşların emekliliklerini huzur ve refah içinde geçirmeleri sağlamak devletin en temel yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Ancak günümüzde emeklilerin büyük bir kısmı asgari ücretin dahi çok altında bir ücretle hatta büyük çoğunluğu açlık sınırının yaklaşık yarısına yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. AKP iktidarında emekli maaşlarına yapılan zamlar yüksek enflasyon ve derinleşen ekonomik kriz karşısında anlamsız hâle gelmiştir.

Parti olarak, Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle ay sonunu getiremeyen emeklilere nefes aldırarak, en düşük emekli maaşını o ay açıklanan en yüksek yoksulluk sınırının en az yarısı olacak şekilde, bugün itibarıyla 35 bin TL, belirleyecek ve buna kanuni güvence sağlayacak, emeklilerin yılda en az dört defa enflasyon oranında maaşlarını güncelleyecek ve 25.000 TL bayram ikramiyesi vereceğiz.

HALKLARIN VE İNANÇLARIN BÜTÇESİ

Yaşadığımız coğrafyada süregelen çatışmalı süreçler ve farklı güç odaklarının yürüttüğü hegemonya mücadelesi, bir arada yaşayan farklı halkları, inançları ve toplumsal yapıları kutuplaştırmakta ve birbirinden uzaklaştırmaktadır. Bu coğrafyada yaşayan halklar; baskı, katliam, yok sayılma, ötekileştirilme ve yoksullukla karşı karşıyadır. Halklarımız arasına nifak tohumları ekilmekte, çatışma kışkırtılmakta ve bu yolla egemenlerin asıl amacı gizlenmektedir.

Ayrıca devletin, her alana olduğu gibi, inanç/din alanına da müdahalesi sürmektedir. Tekçi bir yaklaşımla inançları denetim altına almaktadır. Bu nedenle, inançların özgürlüğü ve tanınma hakkı ekseninde bu kurumların tahakkümüne son verilmelidir.

Devlet, inançlardan amasız fakatsız elini çekmelidir. Tüm bu farklılıklar, her daim saygıyı hak etmekte olup tartışma konusu dahi edilmemelidir. Bu coğrafyada yaşayan toplumsal gruplar birbirine benzemek zorunda değildir. İhtiyacımız olan, birbirimizi tanımak ve anlamaktır. Bu nedenle, toplumumuzu farklılıklar üzerinden kutuplaştıran, çatıştıran ve ayırıştırıran zihniyete karşı; inançlarımızı, kültürümüzü, dilimizi, kimliğimizi, geleneklerimizi ve yaşam tarzlarımızı yok sayan tekçi iktidar anlayışına karşı ortak mücadelenin zeminlerini oluşturmak bu coğrafyada yaşayan herkesin görevidir.

2025 Bütçesi'nde yine en büyük paylardan biri tekçi inanç politikalarının başlıca uygulayıcıları olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı'na verilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı 130 milyar lirayı aşan bütçesiyle 6 bakanlıktan fazla bütçeye sahip olacaktır. Bu sebeple 2025 Bütçesi tekçiliğin bütçesidir.

Ekmek ve Adalet İçin Bütçeye;

- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerine tüm inançlara örgütlenebilme imkânı sağlayan ve tüm inançların temsil edildiği ve kendi kendilerini finanse edebilecekleri “İnanç Hizmetleri Kurulu” kurulması için bütçe ayırır,
- Tekçi, inkârcı, asimilasyoncu bütçeleme anlayışı değiştirilerek devletin tüm yurttaşların vergilerini sadece bir inancın hizmetine sunması yerine eşit yurttaşlık temelinde bütçe anlayışını hayata geçirir,
- Halkların-inançların kendilerini özgürce ifade edip geliştirebilmeleri için kaynak sağlar.

ENGELLİNİN BÜTÇESİ

Türkiye'de engelliler sistematik ve çok boyutlu bir ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Engellilere yönelik ayrımcılık evde, sokakta, işte, sanatta, siyasete, medyada, ticarete kısacası hayatın her alanında devam etmektedir. Engelliler toplumun dışında bir kesim değil, var olan rejimin sağlamlık yaklaşımıyla neredeyse her alanda dışarda tuttuğu büyük bir toplum kesimidir. Engelliler sadece rejimin ezileni değil, aynı zamanda kendi içinde buldukları toplum kesimlerinin de ezilenidir. Engelliliği ortaya çıkaran, toplumun engel üretme odaklarıdır. Sadece “engellilerin rehabilite edilmesiyle” aşılacak bir engellilik sorunu yoktur. Engelli olmayanların, engelleyen algılarının rehabilite edilmesi öncelikli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca engellilik mevcut siyasal ve sosyal politika tercihlerinin sonucu olarak artmaktadır. Buna karşılık AKP-MHP iktidarının hazırladığı 2025 Bütçesi “sağlamlık ideolojisi”yle dayanarak hazırlanmış, engelliler yok sayılmıştır.

Bizler Parti olarak “Engelliliğe Duyarlı Bütçe” anlayışını savunuyoruz. Bu temelde engellileri görünmez kılmaya çalışan sağlamlı, tekçi, hiyerarşik, heteronormatif ve normcu yaklaşımları reddederek engellilerin eğitim, sağlık, istihdam ve özgür eş birliktelik talebi için mücadeleye devam edeceğiz.

Engellerin azaltılması ve engellilerin yaşamlarının sekteye uğramaması için “Ekmek ve Adalet İçin Bütçe”yle engellileri ekonomik ve sosyal yaşamda yok sayan, ayrımcılığa sebep olan tüm politika ve uygulamaları ortadan kaldıran, tüm engelli gruplarına şartsız olarak temel

yurttaşlık geliri ödeyen, kamuda engelli istihdamı kotasını yüzde 10'a yükselten ve engellilerin tüm destek araç ve gereçlerini ücretsiz olarak karşılayan politikaları hayata geçireceğiz.

Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle:

- Kamu binalarında ve yerel yönetimlerin görev alanlarında 2025 yılının sonuna kadar tüm lavabo, WC, asansör, geçit, alt-üst geçit, kaldırım, park, otopark, bina girişi/çıkışı vb. tüm alanların, internet sitelerinin, mevzuat ve diğer programlarının erişilebilirliği için ödenek kısıtlaması olmayacak şekilde dönüşüm bütçesi hazırlanacaktır. 20 yıldır ertelenen erişilebilirlik mevzuatı ertelenmeden uygulanacaktır.

- Özel sektör işletmelerinin erişilebilirlik yönündeki dönüşümlerinin teşvik kapsamına alınması ve 2025 yılında bu dönüşümü gerçekleştirilmeyen işletmelere sonraki yıllarda yaptırım düzenlenecektir.

- 2025 yılı içerisinde tüm toplu taşıma araçlarının erişilebilirlik sorunları fiziki olarak çözülecek, başta araç kullanan şoförler olmak üzere ulaşım destek hizmetlerini sunan tüm kamu emekçilerine engelli hak bilinci eğitimi verilecektir.

- Tüm engel grupları için Sağlık Uygulama Tebliği'nde engellilerin kullandığı medikal ve tıbbi cihazların ödenme sürelerinin ve ödenme miktarlarının engelli bireyler lehine engelli kurumlarının talepleri doğrultusunda düzenlenmesi sağlanacaktır. Medikal, ortez, protez, tıbbi cihaz, tekerlekli sandalye, hasta yatağı, hasta bezi, özel mama ve benzeri malzemelerin nitel ve nicel anlamda erişimini kolaylaştıran bir kamu bütçesi oluşturulacaktır. Bu malzemelerin rant ve ticaret konusu olmaktan çıkarılması amacıyla gerekli bilimsel çalışmalar desteklenecektir.

- Yerli ürünlerin niteliksizliği ve ithal ürünlerin döviz kur şokları nedeniyle aşırı pahalı olması engelliler ve aileleri için katlanılmaz ödeme farklarına yol açtığı bilinmektedir. Zorunlu araç ve gereçler için olan bu harcama yükünün engellilerin ve ailelerinin üzerinden kaldırılması için bir bütçe oluşturulacaktır.

- Engelli bireylerin, hane içindeki diğer aile fertlerinden bağımsız bireyler olduğu kabulünden hareketle yaşamlarını idame ettirebilmeleri adına asgari ücrete eş değer bir "Temel Yurttaşlık Geliri" ödemesi yapılacaktır. Bu şekilde engelli bireyler mutlak yoksulluğa karşı korunarak, hak ettikleri onurlu yaşam hakkına kavuşacaktır.

- Engelli mutlak yoksulluğunu önlemek amacıyla 2022 Sayılı Kanun'da engellilere ve yakınlarına yapılan ödeneklerin memur aylık katsayısı ile çarpılmasından değil, minimum asgari ücret esas alınarak belirlenmesi, yüzde 40 ve üzeri raporu olan tüm engellilere bu ödeneğin aylık olarak verilmesi, çalışan engelliler için bu ödeneğin asgari ücretin üçte birinden

az olmaması sağlanacaktır. Ayrıca engelli aylık ödenekleri ve destek ödeneklerinin bağlanmasında hane gelirinin değil engelli kişinin kendi geliri esas alınacaktır.

- Engelli eğitimi için “bir seferberlik bütçesi” hazırlanacaktır. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde engellilerin eğitimi amacıyla “özel eğitim istihdamının” ilave 20 bin kişi artırılması ve sonraki yıllarda da bu istihdamın planlaması gereklidir. Kaynaştırma ve bütünleştirme eğitimi için gerekli olan kadro, müfredat ve zihniyet dönüşümü için yapılacak çalışmaların bütçesi oluşturulacaktır. Mevcut durumda kaynaştırma ve özel eğitim altyapı ve kadro yetersizlikleri nedeniyle işlevini tam olarak yerine getirememektedir. Bazı engel grupları için gerekli görülen veya talep edilen özel eğitim okullarının altyapı ve imkanları artırılacaktır. Mevcut durumda engelli eğitimi için sağlanan bütçe/saat desteğinin nitelikli bir eğitim ve rehabilitasyon için kesinlikle yeterli olmadığı bilinmelidir. Tüm öğretmenlerin pedagojik formasyon eğitimi kapsamına işaret dili eğitimi ve Braille farkındalığı eklenecektir.

- Özel rehabilitasyon merkezleri, yaşlı-hasta-çocuk destek evleri kamusallaştırılacak ve yaşlı-engelli-hasta-çocuk bakım destek hizmeti kamusal, parasız ve anadilinde bir hizmet olarak “Yaşam Destek Merkezlerinde” sunulacaktır. Talep eden her yaşlı, engelli ve süregelen hastalığı olan birey için bu merkezlerde kalıcı veya geçici destek, beslenme ve rehabilitasyon hizmetleri ücretsiz sunulacaktır. Ağır engelli bakımı olan hanelerde ebeveynler günlük yaşamını sürdürmek ve kendi rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla engelli bireyini bu merkezlere güvenle, geçici olarak bırakabilmelidir. Rehabilitasyon hizmeti bir rant ve çıkar alanı olmaktan çıkarılarak bilimsel bir hizmet şeklinde kamu görevlileri eliyle sunulacaktır.

- Engellilere yönelik fizik tedavi hizmeti kamusallaştırılmalı kamusal, parasız ve anadilinde bir hizmet olarak “kamu görevlileri eliyle erişilebilir ve nitelikli bir şekilde verilecektir.

- “Kadın sığınma evleri” engelli kadınlar ve engelli çocuğu olan kadınlar için uyumlu ve erişilebilir hale getirilecektir. Buradaki dönüşüm salt fiziksel ve binalara ilişkin değil bu ve benzeri kurumlarda görev yapan idareci ve kamu görevlilerinin de uyumunu içerecektir.

- Engelli yurttaşlar için yerel yönetimlerin ev işlerine destek amacıyla ekipler oluşturması ve periyodik olarak ağır engelli, yaşlı ve hasta bakımı yapan kişilere destek vermek amacıyla bütçe oluşturulacaktır.

- “Evde bakım işi” kendisine bırakılmış kişilere asgari ücretin altında ödeme yapılmayacaktır. Ayrıca bu işle ömrü geçen insanların emeklilik hakkı için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

• Engelli işsizliğini önlemek amacıyla kamu ve özel sektörde engelli istihdamı kotasının yüzde 10 olacak şekilde düzenlenecek, mesleki eğitim almak isteyen tüm engellilere yönelik mesleki eğitim imkanlarının artırılması, iş bulunmayan engellilere yönelik işsizlik sigortası ödenmesi ve bu sigortadan engellilerin yararlanma koşullarının hafifletilmesi sağlanacaktır.

• 2025 yılında kamuda 35 bin ilave engelli kamu görevlisi alımı yapılması için bütçe oluşturulacaktır.

• Engellileri ekonomik ve sosyal yaşamda yok sayan, ayrımcılığa sebep olan tüm sağlamlık politika ve uygulamalarını ortadan kaldıracaktır.

• Tüm engelli gruplarına şartsız olarak temel yurttaşlık geliri ödeyecektir.

• Engellilerin tüm destek araç ve gereçlerini parasız olarak karşılayacaktır.

• Erişilebilir yaşamı, kentleri ve alanları inşa edecektir.

• Çalışan tüm engellilere yönelik çalışma koşullarında ulaşım ve hijyen maliyetleri yükseldiği için destek ödenekleri sağlanacaktır. Kamu personeli olan yaklaşık 70 bin engellinin kurum içinde ayrımcılığa maruz kalmaması, kariyer ve liyakatte ötekileştirilmemesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir. Tüm işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği için gerekli tedbirlerin alınması için bütçe desteği sağlanacaktır.

• 2025 yılının Engelli Hakları farkındalık yılı ilan edilmesi, bu kapsamda engelli hakları için tüm kurum ve kuruluşların bütçelerine panel, sempozyum, araştırma ve benzeri çalışmalar için bütçe konulması; kolluk gücü, öğretmen, imam, yerel yönetim çalışanları başta olmak üzere tüm kamu görevlilerinin engellilik farkındalığı ve haklar konusunda eğitilmesi sağlanacaktır.

• Akraba evliliği, trafik kazaları, iş kazaları, aile içi şiddet, savaş ve çatışma, yetersiz beslenme, gebelik ve doğum süreçlerinde gerekli tıbbi desteğin sağlanmaması gibi engellilik nedenlerinin azaltılması amacıyla tüm ilgili kurumlarda bütçe oluşturulacaktır.

• Tüm engel gruplarının ihtiyaç analizini yapabilecek birimlerin tüm belediyelerde kurulması ve ihtiyaçların zamanında, geciktirilmeden sağlanması için bütçe oluşturulacaktır.

• Nöro-çeşitliliği olan bireylerin ihtiyaç tespiti, temini ve farkındalığı için 81 ilde erişilebilir, özgün en 220 destek ve rehabilitasyon merkezi oluşturulacaktır. Devlet kurumlarında ve okullarda ayçiçeği yaka kartı taşıyanların kullanımı için ihtiyaçlara uygun şekilde düzenlenmiş mekanların tesis edilmesi sağlanacaktır.

• Rehberlik araştırma merkezlerinin sayısı arttırılacak, kamulaştırılacak, bu kapsam da özel eğitimci (3.000) ve psikolog(3.000) istihdamı için bütçe oluşturulacaktır.

• Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında işaret dili tercümanı istihdamı sağlanması amacıyla bütçe oluşturulacaktır. 2025 yılı için 2.500 işaret dili tercümanı eğitilerek istihdam edilecektir.

• İşaret dilini anadil olarak kabul edecektir.

• Mülteci veya sığınmacı engellilerin engellilik durumları dikkate alınarak bu bireylere yönelik barınma, ulaşım ve beslenme hizmetleri özgün bir şekilde sunulmalı rehabilitasyon ve sağlık hakları kesintisiz korunacaktır.

• TÜİK ve ilgili kurumların Türkiye’de Engellilik Araştırması ve Nüfus sayımı yapması için bütçe oluşturulacaktır.

• TBMM’nin 2020 yılında hazırladığı 199 sayılı ve 200 sayılı Meclis Araştırma Komisyonu raporlarında tespit edilen öneri ve değerlendirmelerin yaşama geçirilmesi için kurumlara bütçe tahsis edilecektir.

• BM Engelli hakları sözleşmesinde devlet olarak uygulanacağı taahhüt edilen ilke ve hakların uygulanması için gerekli bütçe ve kurumsal yapı oluşturulacaktır.

ESNAFIN BÜTÇESİ

Esnaflar ekonomik ve toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın dengeli biçimde dağıtılması ve sürdürülmesine katkı sağladıkları gibi işsizliğin azaltılması, istihdamın ve üretimin artırılmasında da önemli bir role sahiptirler. Esnaflar değişen makro ve mikro ekonomik dengeleri çok çabuk ve kolay tolere ederek bölgeler arasındaki büyümeye hızla katkı sağlayabilmektedirler.

Esnafların sayısal büyüklüğü düşünüldüğünde esnafların yaşadıkları olumsuz etkilerin toplumun geneline yansıtacağı açıktır. Türkiye’de esnaflar aileleri ve çalışanlarıyla birlikte değerlendirildiğinde ülke nüfusunun yaklaşık 5’te birini oluşturmaktadırlar. Bu sebeple acil olarak bu kesimi rahatlatacak rasyonel tedbirlere ihtiyaç vardır. Türkiye’de esnaf ve sanatkârların durumunun iyileştirilmesi, işçinin, memurun ve çiftçinin gelir düzeyinin iyi olmasına da bağlıdır. Esnafların personel, borç, kira, vergi, stopaj, elektrik, su, doğal gaz gibi enerji maliyetleri ve sosyal güvenlik primleri gibi temel ödemelerini yapabilmeleri ve istihdam sağlayabilmeleri için gerekli tedbirlerin hemen alınması gerekmektedir.

Esnafların yaşadıkları bu sıkıntılardan dolayı Parti olarak Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle borç batağındaki esnafa destek olacak, küçük esnafa en 300.000 TL hibe verecek ve esnafın vergi ve banka borçlarını faizsiz ve uzun vadeli olarak yapılandıracak düzenlemeler yapacağız.

ÇOCUĞUN BÜTÇESİ

Türkiye'de çocuklar toplumsal, siyasal, iktisadi ve toplumsal cinsiyet alanında yaşanan krizlerden en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Türkiyeli milyonlarca çocuk işçilik/zorla çalıştırılma, istismar, madde bağımlılığı, şiddet ve yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıyadır, bunun yanı sıra anadilinde eğitim görememe ve zorla yerinden edilme gibi şiddet süreçlerinin merkezinde yine çocuklar yer almaktadır. Buna rağmen ne devlete bağlı kurumlar ne de siyasi partiler çocukların korunması ve haklarından yararlanması yönünde gerekli sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Meclis'te çocukların haklarına ve sorunlarına dair politika üreten özgün bir mekanizma bulunmamaktadır. Yalnızca çocuklara karşı büyük suçlar işlendiği ve kamuoyunun tepkisini çektiği zaman çocuklar Meclis gündemine girebilmektedir. Ayrıca çocukların yaşadığı sorunlar her bölgede aynı derinlikte ve nitelikte değildir. Yaklaşık yarım asırdır Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerdeki çatışmalı süreçte Kürt çocuklar devlet şiddetinin hedefinde yer almaktadır. Son yıllarda ise zırhlı araçların çarpması sonucu birçok Kürt çocuk yaşamını yitirmiştir. Ancak bu sorunu çözmeye dönük ülkeyi yönetenler tarafından ciddi bir çalışma yapılmamaktadır.

Nüfusun yaklaşık 3'te 1'ini oluşturan çocukların şiddete ve istismara uğraması, maddeye bağımlı hale getirilmesi, çalıştırılması, erken yaşta zorla evlendirilmesi, kanunla ihtilaflı hale gelmesi ve anadilinde eğitim ve ücretsiz sağlık hakkı gibi temel haklarından mahrum bırakılması yaygın biçimde devam ederken, çocuklara yönelik kapsayıcı politikaların üretilmesi ve hayata geçirilmesi konusunda henüz yol alınabilmiş değildir.

Türkiye'de çocukluğa ilişkin yerleşik tahayyül, çocukların karşı karşıya kaldığı yapısal sorunların çözülmemesi konusunda önemli bir bariyer oluşturmaktadır. Buna göre çocuklar yurttaş olarak kabul edilmemekte, daha ziyade ya ebeveyn veya aileye bağımlı/ailenin uzantısı şeklinde ya da üzerine gelecek inşa edilebilen bir nesne/şey olarak kurgulanmaktadır. Birer özne olarak görülmeyen, kabul edilmeyen çocuklar; kendi yaşamları, yaşam alanları ve gelecek tahayyülleri hakkında ortaya çıkan toplumsal sorunların çözüm süreçlerinden de bilinçli bir çabayla dışlanmaktadır.

Hâlbuki çocukların kendileri ve yaşam alanları hakkında fikir beyan etmesi, taleplerde bulunması, karar alma süreçlerinin belli aşamalarına dahil olması ve esasen toplumsal sorunların çözüm süreçlerine katılabilmesi yalnızca toplumsal değerlere duyarlı sosyal devlet olmanın ve demokratik işleyişin bir gereği değil aynı zamanda çocukların karşı karşıya kaldığı sorunların çözüme kavuşması açısından da oldukça kritik bir işleve sahiptir. Çocuklara yönelik ayrı ayrı bakanlıkların tali çözümlerinin dışında kendi başına bir çocuk bütçesinin oluşturulmasını, Çocuk Bakanlığı'nın ve Meclis'te Çocuk İhtisas Komisyonu'nun kurulması gerekmektedir.

Bugün Türkiye'de çocukların sorunlarına ilişkin çözüm önerilerini içeren bütünlüklü politikaların olmayışı ve çocukların irade olarak kabul görmemesi çocuk alanında ciddi krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu alanda yaşanan sorunların kalıcı bir çözüme kavuşabilmesinin yolu kapsamlı bir çocuk politikasının inşa edilmesinden geçmektedir.

Bu politikanın inşa edilmesindeki en etkin yollardan birisi ise “Çocuğa Duyarlı Bütçelemenin” hayata geçirilmesidir. Ancak ne var ki 2025 Bütçesi de diğer bütçeler gibi bu duyarlılıktan uzaktır. Bu sebeple Parti olarak çocuk haklarını ve çocuk refahını esas alacak ve çocuklar arasında hiçbir ayırım yapmada çocukların temel ihtiyaçlarını güvence altına alan çocuklara duyarlı bütçelemeyi Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle hayata geçireceğiz:

- Okullarının tüm kademelerinde ücretsiz okul yemeği, içme suyu ve hijyen ürünlerine ücretsiz erişimine derhal geçilmesi, okul öncesi eğitimin ücretsiz olarak ve tüm kesimlere açılması için bütçeden pay ayrılacak.

- Çocukların işçileşmesine son verilmesi çocukların refahına yönelik adımların atılması için gerekli tedbirler alınacak.

- Çocuk bütçesinde doğrudan çocukların ve sivil toplum kuruluşlarının bütçe sürecine dâhil edilecek,

- Çocuk yoksulluğu ile mücadele ederek çocukların beslenme ve barınma hakkını sağlayacak,

- Çocuklara yönelik ayrımcılığa, şiddete ve istismara son verecek,

- Bilimsel-eşit-parasız-anadilinde eğitimi hayata geçirecek,

- MESEM'leri kapatacak, çocukların işçileştirilmesine son verecek,

- Madde bağımlılığı ile mücadele edecek,

- Eğitim, sağlık, adalete ve sosyal korumaya yönelik çocuklara özel harcama kalemleri belirlenecek,

- Anadilinde eğitim başta olmak üzere sınıfsal, kültürel ve dilsel farklılıkların korunması ve yaşam bulması; ayrımcılık, ırkçılık ve eşitsizliğin kaldırılmasına ilişkin bütçe ayrılacak.

- Engelli ve nöro-çeşitliğe sahip çocuklar için bütünsel bir yaklaşım oluşturulacak.
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki maddelerin yaşam bulmasına olanak sağlanacak ve bunun için bütçeden kaynak ayrılacak.
- Çocukların yaşadığı sorunların düzenli bir biçimde araştırılması, tespiti, rapor edilmesi ve kamuyla paylaşılması için kamu bütçesinden kaynak ayrılacak.
- Kanunla ihtilafli hale getirilen çocuklar için onarıcı adaletin sağlanması adına geliştirilecek olan tüm mekanizmaların hayata geçirilmesini sağlayacak yeterli bir bütçe sağlanacak.
- Çocuklara yönelik etkin politikaların hayata geçirilmesi ve çocukların üstün yararının gözetilerek toplumsal birer özne oluşlarının kabul edilip karar alma süreçlerine dâhil edilmeleri için gerekli alt yapı oluşturulacaktır.

GENÇLERİN BÜTÇESİ

Nüfusun yüzde 15,1'ini oluşturmasına rağmen gençlerin başta istihdam olmak üzere sosyal, kültürel, sanatsal, psikolojik taleplerine uygun politikalar uygulamayan iktidar, bu alana ayırması gereken bütçeyi yandaşlarını zengin etmek için kullanmaktadır. Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde ise batıda yaşayan gençlerin yaşadıkları problemlere ek olarak kamunun merkezi olarak uyguladığı politikaları söz konusudur. Üniversite öğrencileri barınma, kredi, burs, geçineme gibi temel sorunlar başta olmak üzere birçok sorun yaşamaktadırlar.

Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi olarak Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle gelecek umudunu kaybeden gençlerin umudu olacak, YÖK'ü kaldırarak üniversiteleri demokratikleştirecek, üniversitelerin akademik, idari ve mali özerkliklerini yeniden tesis edecek, eğitimin her aşamasını kamu kaynaklarıyla finanse edecek ve parasız olarak sunacak, gençlerin Kredi Yurtlar ve Kurumu'na olan borçlarının tamamını silecek, ihtiyacı olan üniversite öğrencilerine karşılıksız aylık 20.000 TL burs verecek, sağlıklı, erişilebilir ve ücretsiz yurtlar için kaynak ayıracak, gençlere yönelik aktif istihdam politikalarını hayata geçirerek genç işsizliği ortadan kaldıracak, ileri teknoloji merkezleri ve sürekli eğitim merkezleri açacak, her ilçede ücretsiz spor ve sanat merkezleri açacak, şehir içi toplu taşımayı gençler için parasız hale getirecek ve internet hizmetini tamamen parasız sağlayacak politikalar hayata geçireceğiz.

Ayrıca:

- Üniversite öğrencilerine ücretsiz, hijyenik ve nitelikli barınma koşulları sağlayacağız.
- Tüm kademe öğrencilere ücretsiz, dengeli ve nitelikli beslenme koşulları sağlayacağız.

- Genç işsizliği ve genç yoksulluğuyla karşı karşıya olan gençler için insani yaşam koşulları hesaba katılarak asgari temel gelir uygulaması başlatacağız.
- Genç kadınlar önceliklendirilerek genç işsizliğinin ve genç yoksulluğunun son bulmasına dönük meslek edindirme/istihdam süreçlerini yeniden organize edeceğiz
- Kürt gençler üzerinde uygulanan politikaların sonucunda artan uyuşturucu kullanımı ve bağımlılıkla etkin mücadele yöntemleri oluşturacağız.
- Rekabetçi, eşitsizliğe dayanan, ayrımcı ve cinsiyetçi eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapacak; eşit, özgür, demokratik ve anadilinde eğitimin esas alındığı bir eğitim sistemi kuracağız.
- Gençlerin aktif bir parçası olduğu üniversiteleri özerk bir yapıya büründürecek, gençlerin örgütlenme haklarının önündeki engelleri zaman kaybetmeksizin kaldıracak, gençlerin kendi yaşamlarının faili olması için gençlerle beraber politikalar belirleyeceğiz.

EKOLOJİK BÜTÇE

Hızlı ekolojik yıkım, kapitalizmin kar ve tüketme hırsının tetiklediği bir döngüdür. Bu nedenle de yaşamsal sorunların çözümü, bu kısır döngüye uyum sağlayacak önlemlerin alınmasıyla sağlanamaz. İklim krizi, ekosistemin tahribatı, halkın gıda ve suya erişebilmesinde yaşadığı sorunlar toplumların hayatında kalıcı tahribatlara ve halkların ağır bedeller ödemesine neden olmaktadır. Bu sorunlardan en ağır etkilenenlerin başında ise yoksullar, siyasal ve sosyal olarak dışlanmış olanlar, güvencesiz koşullarda yaşamaya ve çalışmaya mahkûm edilenler, kadınlar ve çocuklar gelmektedir.

Ancak ne var ki AKP-MHP iktidarı çevre ve iklim adaleti ilkesini yok sayarak, toplumun ortak varlıklarının ve doğanın gaspına çanak tutmaktadır. Sürdürülemez bir kalkınma anlayışı, sermayenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş enerji politikaları, doğa tahribatının durdurulamaz ve geri döndürülemez noktaya gelmesine yol açmaktadır. AKP-MHP iktidarının 2025 Bütçesi ekolojik yıkımı daha da hızlandıracak bir bütçedir.

Hakların Eşitlik ve Demokrasi Partisi olarak ekoloji mücadelesini tüm canlılar için verilen bir mücadele olarak değerlendiriyor, demokrasi mücadelesinden asla ayrı tutmuyoruz. Kapitalizmin kar hırsı uğruna, doğayı talan etmesine ve demokrasiyi tümünden yok etmesine karşı duruyoruz. Bu temelde “Ekmek ve Adalet İçin Bütçe”yle ve ekoloji anlayışımızla iklim krizi baskısı ve iktidar destekli sermaye saldırıları altındaki ekolojik varlıkların korunmasını sağlayan, Kanal İstanbul gibi rant projelerini ve nükleer santral projelerini iptal eden, termik

santralleri kapatan, Marmara Denizi başta olmak üzere deniz ve iç sulara atık su deşarjını engelleyen, fosil yakıt üretimini ve kullanımını caydıran politikaları hayata geçireceğiz.

Ayrıca

- Doğal afetlerin felakete dönüşmemesi için tüm önlemleri önceden alır, afeti gözeten planlamalar yapar, güvenilir toplanma alanlarını artırır,
- İklim krizine karşı yerel yönetimlere destek bütçesi ayırır,
- Merkezi enerji yatırımlarından vazgeçerek, yerel enerji kooperatiflerinin olduğu bir sistem oluşturur,
- Katılımcı kamu anlayışıyla, kullanıcıların ihtiyaç sınırına kadar, parasız, sürekli ve güvenilir elektriği sağlar,
- Tarım arazilerini, yaylaları, meraları, ormanları, bozkır alanları, kıyıları, nehirleri, göl ve denizleri imara, enerji, maden ve turizm yatırımlarına açmaz, geçimlik ekonomileri korur,
- Orman yangınları için önleyici önlemlere, acil müdahaleye ve onarıcı faaliyetlere bütçe ayırır,
- Doğayı ve işçiyi sömürerek yükselen madenler, termik santraller vb. yerine bölge halkının katılımıyla doğa ve toplum için adil, aşamalı ve kapsayıcı ekonomik modeller geliştirir,
- Fosil yakıt teşviklerini kaldırır, tüketimine sınırlandırma getirmek için ekonomik araçlar geliştirir,
- Nükleer santral projelerini durdurur, bu alanlara yapılan yatırım ve teşvik bütçelerini ormanlaştırmaya ayırır.

GÖÇMENLERİN VE MÜLTECİLERİN BÜTÇESİ

Günümüzde yaşanan savaşlar yıkımın, ölümün ve nihayetinde kitlesel göçmenliğin temel nedeni haline gelmiştir. Devletlerin yarattığı bu kitlesel göçler sağcı, popülist, faşist yönetimlerin güçlenmesine ve yabancı düşmanlığının artmasına vesile yapılmıştır. Ölümden kaçan mülteciler gittikleri yerlerde barınamaz hale getirilmiş, göçmen işçiler insanca yaşamın çok altında ücret ve koşullarla çalışmak zorunda bırakılmıştır. Sağlığa erişimin engellendiği geri gönderme merkezleri, adeta işkence ve kötü muamele için özel inşa edilmiş mekanlar olmuşlardır.

Göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılığın son bulması için, Türkiye sınırlarında uluslararası hukuk uygulanmalı, mültecilerin güvenliği sağlanmalıdır. Türkiye’de entegrasyon

adı altında yürütülen asimilasyona son verilerek birlikte yaşam ve toplumsal dayanışma mekanizmaları kurulmalıdır. Göçmen ve mültecilerin emek sömürsü düzenine son verilmeli, eşit işe eşit ücret hakkıyla güvenceli iş koşullarında sendikalaşmalarının önü açılmalı ve çocuk işçiliği mutlaka engellenmelidir. Göçmenlerin sorunlarının giderek derinleştiği bu günlerde 2025 Bütçesinden herhangi bir pay ayrılmamıştır.

Ekmek ve Adalet İçin Bütçe'yle;

- Göçmenlerin sigortalı/güvenceli çalışma hakkının önündeki engelleri ortadan kaldırır,
- Parasız dil kursu, eğitim hakkı, barınma, beslenme, diğer temel ihtiyaçlarının karşılanması ve kimlik, kayıt ve statülerine bakılmaksızın sağlık hizmetlerinden eşit biçimde faydalanmaları için kaynak sağlar,
- Karşılıklı uyum politikası ile sadece göçmenlerin toplumsal uyumu değil, toplumun da göçmenlerin kültürel ve sosyal yaşantısına uyumu için bütçe ayırır.

V-) 2025'E GİRERKEN KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ

A- KÜRT SORUNU: ANATOMİSİ VE DEMOKRATİK GELECEĞİN ŞİFRELERİ

Toplum ve tarihin yasaları değil, eğilimleri vardır. Bu eğilimlerin temel iki aksı devletçi ve demokratik eğilimlerdir. Devletçi eğilimler daha fazla tahakküm talep ederken, demokratik eğilimler daha fazla özgürlük, demokrasi, eşitlik ekseninde var olur. Devletçi, eril, tekçi eğilimin tezine karşı, tarih toplumsal mücadelelerin tarihi halinde akar ve demokratik eğilimler anti-tezi üreterek mücadelesini sürdürür. Bu toplumsal mücadele tarihinin bir düzleminde gerçekleşir. Bu düzlemin uzamsal boyutu, mücadele araçları, kurucu fikirler, baskı-tahakküm teknolojileri gibi çok sayıda bileşeni vardır.

Devletçi eğilimler ve demokratik eğilimlerin karşı karşıya geldiği düzlem, yeni bir düzlemde kendi tezini ve dolayısıyla anti-tezini ortaya çıkararak tarih içerisinde akar, gider. Hegelyen anlamda, yeni bir düzlem oluşur, sentez bir teze dönüşür. Anti-tez dinamiği ortaya çıkar ve mücadele başka kavramlarla ve tahayyüllerle yeniden başlar. Bu başlangıç sıfır noktası değildir, koordinatlara değil yeni yaşam mücadelesine yazgılıdır.

FELSEFİK VE TARİHSEL SERÜVEN: DEMOKRATİK EĞİLİMLER VE DEVLETÇİ EĞİLİMLER

Türkiye'nin Kürt sorunu, 20. Yüzyıl özelinde bir tez-anti tez diyalektiğine sahipti. Modern Cumhuriyetin kuruluş aşamasında 1920 ruhu ve 1921 Anayasası, devletçi eğilimlere karşı demokratik eğilimlerin güçlü olduğu bir döneme tekabül eder. Her ne kadar Osmanlı'nın modernleşme ve merkezîleşme geçmişine kadar izi sürülebilse de Kürt sorununun Cumhuriyete taşınan mirası için lensleri 1920-1921 dönemine odaklamak gerekir.

Bu dönemde 1. Dünya Savaşı'nın Ortadoğu topraklarına etkilerine karşı emperyal müdahalelere karşı demokratik eğilimler, yeni bir yaşamın kapılarını ardına kadar açmıştı. 1920 ruhu diye ifade edilen, bu toprakların gerçek sahipleri tarafından geliştirilen mücadele, 1921 Anayasası'nda ruhunu bulmuştu. 1920 Meclis-i Mebusan, gerçek halk temsilcilerinin bulunduğu, herkesin kendi kimliği ile yer aldığı, gerçek temsilciler aracılığıyla temsil krizinin en aza indirildiği bir meclisti. Dönemi için oldukça önemli ve ileri bir belge olan 1921

Anayasası, egemenliği halka vererek, yerel demokrasiyi esas alarak bir arada yaşamının temel yol ve yöntemlerini bulma kabiliyeti sergilemiştir.

Emperyal müdahaleye karşı demokratik eğilimlerin öncülüğünde ortaya çıkan bu tarihsel gerçeklik, 1924 Anayasası'yla devletçi eğilimlerin baskısına yenik düştü. 1924 Anayasası merkeziyetçi, halktan kopuk, soyut bir temsile dayanan ve dolayısıyla temsil krizi dinamiğini canlı tutan bir çerçevede hayata geçirildi. 1924 Anayasası'ndan beri Türkiye'de yapılan tüm anayasalar ana siyasal dinamikleri bakımından 1924'ün kötü birer kopyası halinde hayata geçirildi. Sonraki tüm anayasalar devletçi eğilimleri güçlendirme gayesiyle yazıldı. Kurtuluşu sağlayan demokratik eğilimler dışlanarak devletçi eğilimleri esas alan bir tedbir devleti egemenliğin hareket yasası şeklinde kurgulandı. Bu dönemde yaşanan Şark Islahat Planı, Umumi Müfettişlikler, askeri darbeler, Varlık Vergisi, kontra faaliyetler, Gladio yapıları, OHAL dönemleri, yıkımlar, ölümler, şiddet vb. tüm demokrasi ve hukuk dışı olaylar/kurumlar devletçi eğilimlerin yönetme eğilimleri ve krizlere cevap çabasıydı.

Bu gelişmeler neticesinde diyalektik olarak yeni bir tahakküm-direnış düzlemi ortaya çıktı. Devletçi eğilimin merkeziyetçi, eril, tekçi aklına karşı demokratik akıl her daim farklı isimler altında ama aynı diyalektiği işaret eder şekilde mücadelesine devam etti. Geldiğimiz noktada, Leviathan olarak kurgulanan devletçi eğilim, her türlü hukuk dışı, insanlık dışı uygulamasına ve tahakküm stratejilerine rağmen demokratik eğilimler karşısında büyük bir yapısal kriz kertesine girmiştir. Bu tarihsel serüvende demokratik eğilimlerin ana dinamiği Kürt halkının mücadelesi olmuş ve bugünkü yapısal kriz kertesinin her koduna anti-Kürt anlayışın iflası rengini vermiştir.

20. YÜZYILIN KÜRT SORUNU: İNKÂR-VARLIK/TANINMA İKİLEMİ

Kürt sorununun 20. Yüzyıldaki akışı, inkâr-varlık ikilemine dayanmaktadır. Bu yüzyıl boyunca devletçi eğilimler (resmi devlet akli, hükümetler, resmi sivil toplum ve resmi akademinin vb. bakış açılarının-hamlelerin-mücadelenin toplamı) inkâr nosyonu etrafında toplanmış, buna karşı itiraz ekseni (Kürt halk mücadelesi, demokratik-devrimci mücadele, eleştirel akademi ve sivil toplum vb. bakış açılarının-hamlelerin-mücadelenin toplamı) varlık ve tanınma mücadelesi yürütmüştür.

Demokratik eğilimlerin ana akış yolu olan varlık/tanınma mücadelesi yüz yıllık tarihi boyunca kimi zaman dilin korunduğu dar alanlarda, kimi zaman insan hakları mücadelesi yürüten kurumlar ve raporlarında kimi zaman çatışma-şiddet denkleminde kimi zaman

parlamentoda bir siyasi söylem ve temsilde var olmuş, yani yaşamın her alanında demokratik eğilimi güçlendirecek söylem, tertibat ve stratejilerle yoluna devam etmiştir. Buna karşı devletçi eğilimler kimi zamanlar bir ıslahat planında, kimi zaman sömürgeciliği örgütleyen devlet dersinde, kimi zaman Türklük-erkeklik söyleminde kimi zaman yargı kararlarında ortaya çıkarak inkâr nosyonunu büyütme istemiştir. Bu dönemde ilişki-çelişki diyalektiği toplumsal mücadele tarihinin her aşaması ve alanında bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Devletçi eğilimler ile demokratik eğilimlerin mücadelesinde çelişki alanı anayasa mücadelesiye, devletçi eğilim tekçi, merkeziyetçi, anti-demokratik, özgürlüğü tehdit eden anayasa yazımında kendisini göstermiş, demokratik eğilimler ise anayasa yapım sürecinde taleplerini sıralayarak, anayasa yazımından sonra “kral çıplak” deyip anayasanın toplumsal meşruiyetinin altını çürütürerek mücadelesine devam etmiştir.

Carl Schmidt’ten referansla söylersek, tez olarak egemenlik, tanımayanı olunca çok az anlam ifade eder. 20. Yüzyılda Kürt sorunu bağlamında toplumsal mücadeleler tarihi böylesi bir çerçevenin kendisini gerçekleştiren kehanetine dönüşmüştür. Türkiye’de 1924 ve sonrasında yapılan tüm anayasalar devletçi eğilimin demir yumruğuna işaret ederken, hemen hepsi yazımından sadece birkaç zaman sonra toplumsal meşruiyetini komple yitirerek demokratik eğilimlerin gücünü farklı bağlamda gösteren bir gerçekliğe sahip olmuştur.

Bu yüzyıldaki mücadelenin kılcal damarlarına kadar sızan ilişki-çelişki diyalektiği varlık mücadelesi yürütenlerin kurduğu temel diyalektiklerden biri olan “devletçi eğilimlere karşı demokratik eğilimler”in başarısıyla tamamlanmıştır. Bu başarı, mutlaklık koordinatı üretmez. Bir oluş halindedir, yasaları yoktur, eğilimleri vardır. Çünkü toplumsal mücadeleler tarihi eğilimlere ve oluşlara tabidir. Bu başarı, salt bir başarıdır ama kendisiyle birlikte 20. Yüzyıla dair mücadelenin karakterini, kavramlarını, öznelliklerini de eskitmiştir. Yeni olanı, yepyeni olanı talep etmektedir.

20. Yüzyıldaki inkâr-varlık ikileminde demokratik eğilimlerin galip gelmesiyle devletçi eğilimlerle mücadele başka bir düzlemde temel çelişki dinamiğini yeniden kurarak yeni bir mücadele aşamasına taşınmıştır. Nihayetinde artık 21. Yüzyılın Kürt sorununda kavramları, lensleri, tahayyülleri değiştirmek hem devletçi hem de demokratik eğilimler için zorunlu bir rotadır.

21. YÜZYILIN KÜRT SORUNU: YENİ KAVRAMLAR, YENİ TAHAYYÜLLER

Devletçi eğilim ve resmi devlet görüşü, 20. yüzyıl boyunca süreklileşen bir egemenlik krizinin içerisinde kalmıştır. Bu sebeple demokrasi, sürekli darbe mekaniğinin içerisinde kendisine yer bulmuş, özgürlükler “tehdit” olarak kabul edilmiş, totem ve tabu üretilerek toplumsal yaşam zehirlenmiştir.

21. yüzyılda Kürt sorunu ve ondan ayrılmaz bir şekilde düşünülmemesi gereken demokrasi sorununun yeni kavramlara ve yeni tahayyüllere ihtiyaç duyduğu gün gibi ortadadır. Varlık/tanınma mücadelesi bir yüzyıl boyunca başarıya ulaşmış, bunu kabul eden resmi devlet aklı, “Kürt varlığını kabul etmiş ama hakkını tanımayan” yeni bir strateji ve söylem eksenini geliştirmiştir.

Bu ekseninde 21. Yüzyılın Kürt sorununun temel köşe taşlarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Teorik Tahayyül: Zamane Kürt sorunu, önceki yüzyılın devlet, ulus ve sermaye üçgeninde düşünülerek demokratik çözüme kavuşturulamaz. Bu kapsamda katı merkezîyetçi, tekçi ulus devlet geçen yüzyılda demokratik birliği sağlayamamış, kültürel, etnik, inançsal kimlikler arasındaki ayrımı derinleştirmiştir. Devletin kimliğini tanımladığı Türklük, zor ve rıza aygıtları yoğun şekilde kullanılmasına rağmen kapsayıcı olmaktan uzak kalmış ve farklı kimliklerin rızasını alamamıştır. Nitekim sermaye de millileştirme mengenesini kullanmasına rağmen eşitlik-adalet-hak nosyonlarını ihlal etmiştir. 21. Yüzyılda Kürt sorununun demokratik çözümü için teorik tahayyülün üç ayağı olan devlet, ulus, sermayenin demokratik, adil ve eşitlikçi şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Jeopolitik Tahayyül: Modern Kürt sorunu, ulus-devletler çağının bir ürünüdür. Bu yüzyılda ise katı sınırlarla çizilmiş, Sykes-Picot düzeninin ürünü olan jeopolitik yaklaşımlar Kürt sorununu anlamak ve demokratik çözümü sağlamakta çağ dışı kalmaktadır. Dolayısıyla 21. Yüzyılda jeopolitik tahayyül, Batı emperyalizminin Ortadoğu halklarına giydirdiği katı ulus-devlet gömleğinin yetersiz kaldığını, Ortadoğu'nun toplumsal çeşitliliğini kapsayamadığını kabulle işe başlamalıdır.

Yeni Bir Hukuk Tahayyülü Olarak Yerel Demokrasi: Hukuk dar teknik anlamda yasalar ve içtihatlardan oluşur. Ama geniş anlamda iki ve daha çok siyasal entitenin aralarındaki ilişkileri, normları, değerleri, paylaşımları belirlemesine işaret eder. Geniş anlamda yeni bir hukuk oluşması, yerel demokrasinin bu hukukun zemini olarak inşa edilmesi gerekmektedir.

Kuşkusuz sadece bir etnik-ulusal entite için değil, Türkiye'nin tümü için yerel demokrasinin inşa edilmesi, yeni bir hukukun esası olarak Kürt sorununun demokratik çözümüne katkı sağlayabilir.

Bölgesel Bir Arada Yaşam Tahayyülü: Sykes-Picot düzeni binlerce yıllık toplumsal hafızaya sahip halkları, kimlikleri birbirinden ayırmıştır. Yapay sınırlar, yüz yıl boyunca demokratik eğilimlerin bir arada yaşam hafızası karşısında istediği “kudret”i oluşturamamıştır. Ortadoğu'dan Balkanlara, Kafkaslar'dan Anadolu'ya kadar olan bölgenin önemli bir alanını kapsayan Türkiye, emperyal sınırlara karşı halkların bir arada yaşamını sağlamak konusundaki stratejik konumu itibariyle ön açıcı olabilir. Böylesi bir stratejik hamle, Kürt sorununun demokratik çözümü ve Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanmasında tarihsel bir adım olabilir.

Demokratik Cumhuriyet Tahayyülü: Cumhuriyetin ilk yüzyılı, adı cumhuriyet olan ama niteliği ve karakteri itibariyle demokratikleşemeyen bir ilke etrafında örgütlenmeye çalıştı. Fakat demokrasiden her uzaklaşmada cumhuriyet ilkesinin içi boşaltıldı, karakteri oligarşik niteliklerle dolduruldu. Bu yüzyılda Kürt sorununun demokratik çözümünün anahtarı cumhuriyetin demokratik karakter kazanmasından geçmektedir. Yönetim sistemi tartışmalarının dışına taşarak rejimin demokratikleşmesi, Cumhuriyet fikrine can suyu taşıyacak, Türkiye'de bulunan tüm farklılıklar demokratik birlik temelinde Demokratik Cumhuriyet çatısına kavuşacaktır.

Tarihin Demokratik Tahayyülü: Cumhuriyetin ilk yüzyılının inkara dayalı ısrarı, bu ısrarı kabul ettirmek için bilimden, gerçekten, hakikatten uzak bir resmi tarih tezi oluşturdu. Bu tarih inşası teklif, merkezîyetçilik üzerinden kuruldu. Fakat demokratik eğilimlerin mücadelesi ve üretimleriyle resmi tarih tezi büyük oranda çöktü, devletin zoru eliyle ayakta tutulmaya çalışılıyor. 21. Yüzyılda Kürt sorununun demokratik çözümünde Walter Benjamin'in dediği gibi tarih meleşinin yüzü geçmişe dönük olacak şekilde, tarihin demokratik inşasını gerçekleştirmek gerekir. Bu gereklilik demokratik birlik içinde yaşamın sigortası olacaktır. Tarihi acılara, düşmanlıklara, kurgulara değil ortak paydaları arttıran bir inşaya tabi tutmak, demokratik çözüme güçlü katkı sunacaktır.

Etik-Politik Tahayyül: Toplulukların bir arada yaşamasını sağlayan esas şey, etik-politik tahayyülün ortaklaşmasıdır. Karşılıklı saygıya dayanan bu tahayyül, toplulukların hafızasına, değerlerine hoşgörü ile yaklaşmak, ortak paydaları arttırmak üzerine kurulursa toplumsal barışın sağlanmasına katkı gerçekleştirecektir.

Demokratik Devlet Tahayyülü: İlk yüzyılda devlet, demokratik talepleri hep bir varlık tehdidi olarak gördü. Demokrasi talep eden herkes, farklı tarih ve bağlamlarda olsa da rejim karşıtı-düşmanı olarak kodlandı. Kürt sorununun derinleşmesinde kritik rol oynayan bu kodların 21. Yüzyılda aşılması hem Kürt sorununun çözümü hem de Türkiye'nin demokratikleşmesinde önemli momentlerin başında gelmektedir. Bu yönüyle devleti demokrasiye duyarlı hale getirmek için “devlet + demokrasi” formülünün esas alınması büyük katkı sağlayacaktır.

Demokratik Ulus Tahayyülü: Devletin otoriterlik zemini homojen ulusa dayanması ve bunu farklı kimliklere dayatmasıyla şekillendi. Farklı kültür, dil, kimlik ve inançların bulunduğu toplumu homojen ulus tornasından geçirmek totaliterliğin alamet-i farikası olarak büyük kötülükler getirdi. Bu dayatmalara rağmen Türkiye’de topluluklar kültürlerini, inançlarını, dillerini korumanın yollarını buldu ve kamusal temsillerini sağladı. Devletçi ulusa karşı “demokratik ulus” bir hakikat olarak hayat bulmayı beklemektedir. Devletin ulusu teslim alıp biçimlendirmesi ve hizmetine sokması karşısında demokratik uluslaşma ortak bağları ve aidiyetleri güçlendirecektir. 21. Yüzyılda Kürt sorununun demokratik çözümünün kapılarını aralamak ve Türkiye’yi herkesin kılmanın yolu demokratik ulus tanım ve içeriğini yaşama geçirmekle mümkündür. Demokratik Türkiye ulusu, yeni yüzyılda bir arada yaşamın tılsımı olacaktır.

Gerçek Eşitlik ve Yurttaşlık Tahayyülü: Yurttaşlık mücadelesi uygarlık tarihinin yüzlerce yılını kapsayan, geniş coğrafyalar ve nüfuslar tarafından verilen önemli bir mücadele bağlamıdır. 1789 Fransız Devrimi ile kazanılan soyut eşitlik, 20. Yüzyıl devrimleriyle gerçek ve somut eşitlik ile bir üst aşamaya taşınmıştır. Halkların mücadelesi demokratik eğilimlerin özü olarak yurttaşlık nosyonu etrafında örgütlenmiştir. Yurttaşlık, bir hak öznesi olmakla birlikte düşünölmeye başlanmıştır. Yurttaşlığa karşı devletçi eğilimlerinin saldırısı hiç bitmemiştir. Kolonyal müdahalelerin sömürge kanadında bulunanlara oto-kolonize edici etkisi, yurttaşlıktan düşmeyi örgütlemiştir. Hep bir “güvenlik”, “beka” söylemiyle bu kanattaki topluluklardan haklarından feragat etmeleri istenmiş, oyun hileyle kurulmuştur. Oysa yurttaş yoksa gerçek anlamda cumhuriyet yoktur. Cumhuriyet fikrinin kendisini inşa ettiği zemin yurttaşlıktır. Dolayısıyla Cumhuriyet’in gerçek özüne ulaşmak ve demokrasiyle taçlandırmak için mücadele açılarından biri gerçek eşitlik ve yurttaşlığı kazanmaktır.

Nihayetinde Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümü doğru tahayyüller ve kavram setleriyle birlikte değerlendirilerek politikaya dönüştüğünde kimsenin kaybetmeyeceği, herkesin kazanacağı bir denklemi bu topraklara kazandıracaktır.

B- KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜNÜN SONUÇLARI KAYNAKLAR HALKIN REFAHI YERİNE SİLAHLARA GİDİYOR

Kürt sorunu, Türkiye'nin son 40 yılına damgasını vuran en büyük toplumsal ve siyasal meselelerden biri olmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin ekonomisini derinden etkilemiştir. Çatışmaların yarattığı doğrudan ve dolaylı maliyetler, toplumun her kesimini etkileyen ağır sonuçlar doğurmuştur.

Demokratik Gelişim Enstitüsü'nün (DPI) raporuna göre, 1985-2021 yılları arasında Gayri Safi Milli Hasıla'nın yüzde 1'i çatışmalar nedeniyle kaybedilmiş, Kürt sorununun çözümsüzlüğünün ekonomik maliyetinin yaklaşık olarak 4 trilyon dolar olduğu belirtilmiştir. Bu tabloya 2025 Bütçesinde savunma ve güvenlik için ayrılan devasa 1,6 trilyon TL (yaklaşık 47 milyar dolar) eklendiğinde, Türkiye'nin ekonomik önceliklerini sorgulamamak mümkün değil. Bu, yalnızca ekonomik kayıpların değil, aynı zamanda toplumsal refahın nasıl göz ardı edildiğinin de göstergesidir. Çünkü, 2025 yılı için savunma ve güvenliğe tahsis edilen bütçe, toplam bütçenin yüzde 10,86'sını oluşturmaktadır. Bu miktar, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bütçelerinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla çatışma ve şiddete ayrılan kaynaklar, emeklilerin, emekçilerin, halkın sofrasından eksiltmektedir. Yani bu kaynaklar eğitim, sağlık ve altyapı gibi kritik alanlara yönlendirilmiş olsaydı, bugün Türkiye'nin kişi başına düşen milli geliri yüzde 50 daha fazla olabilirdi.

Bu ölçekte bir kaynak, savunma ve güvenlik yerine insan odaklı harcamalara yönlendirildiğinde, toplumun tüm kesimleri için bir refah devrimi başlatılabılırdi. Örneğin savunma ve güvenliğe ayrılan bütçe bölgesel kalkınmadaki eşitsizlikleri ve yatırım açığını kullanmak için harcanmış olsaydı, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı kentlerdeki istihdam eşitsizliği ve işsizlik büyük oranda ortan kalkardı. Bölgede yıllık 500 bin kişiye istihdam sağlanabilirdi.

20 bin köyde tarımsal sulama sistemleri modernize edilerek yıllık 10 milyar TL'lik ek tarımsal üretim elde edilebilirdi. Yine, Kürt sorununun yarattığı çatışmalar nedeniyle 1990'lardan itibaren 3 milyondan fazla kişi iç göçe maruz kalmıştır. Göç, tarımsal üretimin düşmesine ve kentlerde sosyal dengesizliklere yol açmıştır. 47 milyar dolar göç eden aileler için 200 bin sosyal konutun inşa edilmesine yeterli olabilirdi. İç göç nedeniyle yoksullaşan 1 milyon aileye aylık 130 bin TL'lik destek sağlanabilirdi. Sağlık bütçesi ile kıyaslandığında, bu kaynağın 20 bin sağlık merkezi kurulumu için yeterli olduğu söylenebilir. 47 milyar dolarla,

bölgesel barış projeleri ve altyapı yatırımlarıyla yabancı yatırımları iki katına çıkarabilirdi. Yıllık ticaret hacmine 50 milyar dolar eklenebilirdi.

Bunlarla birlikte Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümüyle birlikte savunma ve güvenliğe ayrılan 47 milyar dolar gibi devasa bir bütçe ile:

- Asgari ücrete yüzde 50 zam yapılması durumunda, yıllık maliyet 47 milyar dolardan daha az olur ve milyonlarca işçi rahat nefes alabilirdi.
- 16 milyon 154 bin emekliye kişi başı 50'şer bin TL iki ayrı kez bayram ikramiyesi sağlanabilirdi.
- Kadın istihdamını artırmak için 1 milyon kadına yönelik mesleki eğitim programları başlatılabilirdi.
- Şiddet mağduru kadınlara destek için her ilde 200 sığınma evi inşa edilebilirdi.
- Tüm çocuklara ücretsiz öğle yemeği sağlanabilir ve eğitimde fırsat eşitliği artırılabilirdi.
- Türkiye genelinde tüm kırsal alanlarda 1 milyon km. yeni yol yapılabilir, bölgesel kalkınma hızlandırılabilirdi.
- 2025 yılında afetlere karşı ayrılan 584 milyar TL ödenek, üç kat artırılabilirdi.
- Bu bütçe ile, deprem bölgesinde yaklaşık 600 bin konut (maliyet=2,5 milyon) inşa edilir ya da 2,5 milyon TL'lik destek ile 600 bine yakın konutun yerinde dönüşümü sağlanabilirdi.

Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümü, yalnızca toplumsal barış açısından değil, ekonomik kalkınma ve refah düzeyi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Çatışma ortamı hem insani hem ekonomik maliyetleriyle ülkenin kaynaklarını tüketirken, barışın getireceği dönüşüm tüm hizmetleri yeniden inşa edecek bir potansiyel taşımaktadır. Ülkenin bütçesi silahlanma, mühimmat ve güvenlikçi harcamalarla yüklenirken, bu kaynakların eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal refah gibi alanlara aktarılmaması, toplumun geleceğini rehin almıştır. Bu politikalar, yalnızca yoksulluğu derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal huzuru da tüketmiştir. Oysa barış, güçlü bir geleceğin harcını karan bir umuttur.

Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümüyle, diğer bir deyişle barışın ekonomisiyle:

- Çatışmanın yıpratıldığı bölgelerde ekonomik faaliyetler yeniden canlanır, özellikle tarım, turizm ve sanayi sektörleri bölge halkına istihdam sağlayarak yoksullukla mücadelede öncü olur.

- Savunma harcamalarına ayrılan kaynaklar, eğitim ve sağlık gibi toplumsal refahı artıracak alanlara yönlendirilir. Bu durum hem ekonomik hem sosyal kalkınmayı hızlandırır.
- Barış, sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir rahatlama sağlar. Halkların kardeşliği, birlikte yaşam iradesiyle pekişir, toplumsal kutuplaşma yerini ortak geleceği inşa etme bilincine bırakır.

Barışın ekonomik karşılığını anlamak için, çatışmanın maliyetine bakmak yeterlidir. Silahların ve mühimmatların maliyetiyle övünen bir anlayış, halkı yoksulluğa mahkûm ederken, barış ekonomisi ise kalkınmayı ve refahı, toplumsal adaleti halkın merkezine alır. Türkiye'nin geleceği, barışın ve eşitliğin aydınlık temellerinde yükselecektir.

Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümünden kaçmak, çatışma ve şiddet döngüsünde kalmak, kitlesel yoksulluk döngüsünü yaratmaktadır. Bu döngü, bir yandan toplumsal çürümeye neden olmakta diğer yandan demokratik gelecek tahayyülünü sekteye uğratmaktadır. Bumerang etkisi gibi Kürt sorununu şiddete terk etmek, ülke genelinde fiziksel-sembolik-psikolojik şiddet potansiyelini yükseltmektedir. Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümü bumerang etkisini ortadan kaldıracak, eşit-adil-refah içinde bir ülkeyi demokratik gelecek tahayyülüyle birlikte mümkün kılacaktır.

Dolayısıyla DEM Parti olarak, şiddeti ve çatışmayı esas alan bu karanlık düzeni aşmanın tek yolunun halkların eşitliğine dayalı bir barış düzeni olduğuna inanıyoruz. Adaletin konuştuğu, herkesin eşit ve özgür bir şekilde bir arada yaşadığı bir Türkiye mümkündür. Barışın getireceği refah ve toplumsal adalet, yalnızca Kürt halkının değil, tüm Türkiye'nin geleceğini aydınlatacaktır. Bugün adım atmaktan korktuğumuz her çözüm, yarının kaybıdır. Bu yüzden barışı savunmak ekonomiyi de toplumu da kurtarmaktır.

“KÜRT KORKUSU” DEMOKRASİNİN ÖNÜNDEKİ EN BÜYÜK ENGEL

AKP iktidarının 22 yıllık seyrini adım adım tekçi hakikat zihniyetine yaslanan otoriter bir siyasal-toplumsal nizamın inşasına yönelik bir dönüşüm süreci olarak okumak gerekir. Otoriterleşme, hukuk devleti ilkelerinin, temel hak ve özgürlüklerin, demokratik denetim mekanizmalarının zayıfladığı bir süreçtir. Bu süreçte, merkezi bir güç, yasama, yürütme ve yargı organları üzerindeki denetimi artırırken, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve sivil toplum alanı daraltılır.

Türkiye, elbette tarihsel olarak devletin merkezîyetçi yapısı ve askeri darbeler ile otoriter eğilimlere açık bir siyasal zemine sahip olmuştur. Hatta otoriteryanizmin Türkiye’de hâkim siyaset zihniyetinin kronikleşmiş karakteristik niteliği olduğu söylenebilir. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren, devletin güçlü bir tekçi-merkezi otorite üzerine inşa edilmesi, otoriter yönetim anlayışının zeminini oluşturmuştur.

Tek parti iktidarı dönemi, modernleşme ve ulus inşası adına toplum üzerinde devletin mutlak denetimini hedefleyen bir yönetim modeline sahne olmuştur. Yine 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, devletin denetim mekanizmalarını güçlendirirken bireysel özgürlükleri kısıtlayan bir çerçeve sunmuştur. Bu anayasa, otoriterleşmenin hukuki altyapısını oluşturmuş ve sonraki yıllarda kimi demokratikleşme girişimlerine rağmen tam anlamıyla değiştirilememiştir.

AKP, 2002 Seçimlerinde iktidara geldikten sonra ilk yıllarında askeri-bürokratik vesayeti geriletme ve AB’ye üyelik süreci doğrultusunda “reformcu” bir politika izler görünerek hegemonya tesisine girişmiştir. Ancak bu dönemde bile, AKP’nin güçlü liderlik kültürü ve milli irade retoriği altında demokrasiyi sadece seçim sandığına indirgeyen çoğunlukçu demokrasi anlayışı ile otoriterleşmenin nüvelerini bağrında taşıdığıнын altını çizmek gerekir. Demokratikleşme ve reform iddiasıyla atılan adımlar bile, çoğunlukla iktidarın muhaliflerini zayıflatmak için araçsallaştırılmıştır. Ancak özellikle 2010’lardan itibaren demokrasisizleştirme ve anayasasızlaştırma giderek derinleştirilmiş, baskı, susturma ve suçlulaştırma⁴⁵ pratikleri ile yurttaşlık alanı daraltılmıştır. Bu sürecin kritik eşikleri şu şekilde adlandırılabilir.

2010 Referandumu ve Yargı Üzerindeki Kontrol: 2010 Anayasa Referandumu, başlangıçta yargı reformu olarak sunulsa da bu süreç iktidarın yargı üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Yargının bağımsızlığının zayıflaması, otoriterleşmenin önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Gezi Parkı Protestoları ve Güvenlikçi Politikalara Geçiş: 2013 Gezi Parkı protestoları, AKP’nin otoriterleşme eğilimlerini hızlandırdığı önemli bir kırılma anı olmuştur. Gezi Parkı Protestoları ile hegemonya krizine giren AKP, iktidarını tahkim edebilmek için güvenlikçi politikaları hayata geçirmiş ve baskı aygıtlarını güçlendirmiştir. Artan ve kurumsallaşan polis şiddeti ile toplumsal muhalefet kriminalize edilmeye çalışılmıştır.

---

⁴⁵ Aslı Davas & Serdar Tekin, *Kuşatma Altındaki Yurttaşlık Alanı: Susturma, Baskılama ve Suçlulaştırma Pratikleri*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, 2021

Çözüm Sürecinin Bitirilmesi ve “Kürt Korkusu”nun Geri Dönüşü: 2013-2015 yılları arasında yürütülen Çözüm süreci, Kürt meselesinde demokratik çözüm ve barışın inşası çok önemli bir dönüm noktasını teşkil ediyordu. Ancak bu süreç, AKP iktidarı tarafından siyasi hesaplarla sona erdirilmiştir. Bu kırılma sadece Kürt meselesinin çözümünü sekteye uğratmakla kalmamış, aynı zamanda AKP’nin otoriterleşme eğilimini hızlandırmış, otoriterleşme sürecinin katalizörü olmuştur. Bu doğrultuda HDP’ye yönelik tutuklamalar ve kapatma davası, kayyım politikaları ve baskılar, AKP’nin otoriterleşme hamlelerini meşrulaştıran bir zemine dönmüştür. Çözüm sürecinin sona ermesiyle AKP, Kürt meselesine tamamen güvenlikçi bir yaklaşımla yönelmiştir. Bu durum, sadece Kürt siyasi hareketini değil, genel olarak toplumu ve muhalefeti baskı altına almak için bir araç haline getirilmiştir. AKP’nin iktidarını konsolide etmek için Kürt meselesini bir “beka sorunu” olarak sunmaya başlaması ve Kürt sorunu üzerinden yaratılan kutuplaşma, AKP’nin otoriter politikalarını meşrulaştırmasına olanak tanımıştır. AKP, otoriter yönetimini pekiştirmek için güvenlikçi bir söyleme ihtiyaç duymuş, Kürt korkusu bu söylemin merkezine oturmuştur.⁴⁶

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi, OHAL Dönemi ve Kurumsal Otoriterleşme: 2016’daki darbe girişimi, Türkiye’nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu darbe girişimi, AKP hükümetine “Allah’ın lütfu” olarak otoriterleşme sürecini kurumsallaştırma fırsatı sunmuştur. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL), iktidarın denetimsiz bir şekilde güç kullanmasına olanak sağlamış, bu dönemde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK), otoriterleşme sürecini hızlandırmıştır. OHAL kapsamında çıkarılan 36 KHK ile toplumun ve devlet aygıtının, yeni rejimin politik ve ideolojik ilkelerine uyumlu kılınması sağlanmıştır. Bu süreçte, onbinlerce kamu emekçisi ihraç edilmiş, medya kuruluşları kapatılmış, sivil toplum alanı daraltılmış, muhalefete yönelik geniş çaplı baskılar uygulanmıştır. OHAL hukuken 2018’de kaldırılmış olsa da olağanüstü devlet rejimi bir yönetim biçimi halini almış, olağanüstü hâl/istisna hali kalıcılaşmıştır.⁴⁷

Başkancı Sistem ve Güç Yoğunlaşması: 2017 Referandumu ile kabul edilen ve iktidar kanadınca orijinal bir buluşmuş gibi “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” veya zaman zaman “Türk Tipi Başkanlık Sistemi” olarak adlandırılan başkancı sistem yürütme erkinin tek bir

---

⁴⁶ Özlem Kaygusuz, “Bir Siyasal İdare Tekniği Olarak Güvenlik ve AKP Döneminde Ulusal Güvenlik Devleti”, *Praksis*, Sayı: 40 (2000’ler Türkiye’sinde Devlet, Şiddet ve Zor), 2016.

⁴⁷ Şebnem Oğuz, “AKP’li Yıllarda Siyasal Rejimin Dönüşümü: Çelişkili Bir Süreç Olarak Yeni Faşizm”, *Toplum ve Hekim*, Cilt: 38, Sayı: 2, Mart-Nisan 2023.

kişide toplanmasını sağlamıştır. Bu sistem değişikliği, otoriterleşmenin anayasal temellerini pekiştirmiştir. Bu sistemde parlamento işlevsiz hale gelmiş, TBMM, yani yasama yürütmeyi denetleme yetisini büyük ölçüde kaybetmiş, Cumhurbaşkanının yürütme yetkisi, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile anayasal sınırların ötesine taşınmış, birçok düzenleme Meclis onayı olmadan doğrudan kararnamelerle yapılmaya başlanmış, kuvvetler ayrılığı ilkesi işlemez olmuş ve kuvvetler birliği anlayışı geliştirilmiş, yürütmeyi temsil eden Cumhurbaşkanı'nın, yasama ve yargı organları üzerindeki etkisi artmış, karar alma süreçleri tek merkezli bir yapıya dönüşmüş, denge-denetim mekanizmaları işlevsiz kılınmış, Sayıştay ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar etkisiz hale getirilmiş, bağımsız kurumlar siyasi kontrol altına alınmıştır.

Nihayetinde bugün gelinen nokta AKP ve başta MHP olmak üzere ortaklarının oluşturduğu iktidar bloğunun kendisine yönelik her türlü eleştiriyi devlet düşmanlığı olarak nitelediği, siyasal çoğulculuğun reddedildiği, hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığının yok edildiği, temel hak ve özgürlüklerin sadece kâğıt üstünde kaldığı, seçme ve seçilme hakkının kayyım atamalarıyla yok sayıldığı, yargının hükümetin sopası olarak işlediği, toplumsal barışın ve adaletin imkânlarının zayıflatıldığı bir ülke gerçeğidir. Anayasa sadece bir “metin” haline getirilmiştir. Siyasi iktidar anayasal normları zerre kadar dikkate almadan hareket etmektedir.

Freedom House'un, özgürlükler alanında global ölçekteki yıllık raporu *Freedom in the World 2024* raporunda Türkiye, “özgür olmayan ülkeler” arasında sayılmıştır. Ayrıca, Türkiye, son 10 yıllık dönemde özgürlüklerdeki gerilemenin en dramatik yaşandığı ülkeler arasında Nikaragua, Karabağ, Libya ve Tanzanya'nın ardından beşinci sırada yer almıştır.

2010'lardan itibaren AKP yönetimindeki Türkiye, otoriteryanizmin alamet-i farikaları olarak Erdoğan'ın siyaseti “biz ve onlar” veya “dost-düşman” karşıtlığı temelinde yapılandığı, “milli irade” ve “beka retoriği” ile toplumu kutuplaştırıldığı ve muhalefetin “dış mihrakların piyonu” olarak damgalanmaya çalışıldığı bir kesit olarak tarihe geçecektir.

Bu kamusal-siyasal retorik adeta Alman dilbilimci Victor Klemperer'in, ünlü eseri *LTI: Nasyonal Sosyalizmin Dili*'nde ifade ettiği şekliyle “... egemenin gizli tehlike ve düşmanları tayin edebildiği bu süreçte millet kelimesi, konuşurken ve yazarken yemekte tuz kadar sık kullanılmaya başlar, her şeye bir tutam millet katılır: Milli şenlik, millettaş, milli

cemaat, millete yakın, millete yabancı, kökü millete dayanan, milli şuur, milli yoldaş, milli bünyeye zararlı” vurgusunu hatırlatmaktadır.⁴⁸

Türkiye halkları ayrımcılığa, ötekileştirmeye, düşmanlaştırmaya kutuplaşmaya dayanan bu yerli ve milli otoriteryanizme mahkûm değildir. Demokratik muhalefetin, ezilenlerin ve emekçilerin, Türkiye halklarının ısrarlı, kararlı ve direngen hak mücadeleleri gelecekte demokratik bir Türkiye'nin inşası için umut kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda barış, demokrasi, eşitlik, özgürlük ve emek ekseninde halkın tam anlamıyla egemen olduğu bir toplumsal düzen kurulabilir, kurulmak zorundadır.

AKP Döneminde Adaletsizlikler: Adaletsizliğin Sistematiğe ve Hukukun Keyfileştirilmesi

AKP iktidarı boyunca adaletsizlikler, sistemin tüm yapısına nüfuz etmiş bir sorun haline gelmiştir. Yargı bağımsızlığının tümüyle ortadan kalkması, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi ve hak ihlallerinin yaygınlaşması, adalet mekanizmasının tarafsızlığını ve güvenilirliğini daha da zedelemiştir. Basın ve ifade özgürlüğü üzerindeki baskılar, iktidarı eleştiren gazetecilerin tutuklanması, sosyal medyadaki eleştirel paylaşımların suç unsuru haline getirilmesi, “Cumhurbaşkanına hakaret” suçlamasıyla binlerce kişi hakkında dava açılması, muhaliflere yönelik davalarda hızla cezai yaptırımlar uygulanırken, iktidar çevresindeki kişilere yönelik yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarında bile etkin bir soruşturma yürütülmemesi, uzun tutukluluk süreleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala kararlarında, Anayasa Mahkemesi'nin Can Atalay kararında olduğu gibi anayasal hak ihlallerine dair verilen bağlayıcı kararların uygulanmaması ve iktidarın arzusu doğrultusunda partimize yönelik kumpas davalarında verilen kararlar adalet mekanizmasındaki çifte standardın, adaletsizliğin sistematik hale getirilmesinin ve hukukun keyfileştirilmesinin somut göstergesidir. *World Justice Project – WJP (Dünya Adalet Projesi), 2024 Hukukun Üstünlüğü Endeksi*’ne göre Türkiye, 142 ülke arasında 117. sıradadır.

Türkiye’de hukuk, AKP iktidarı döneminde giderek daha fazla siyasal bir araç haline gelmiş ve bugün hukuksuzlaştırma aşamasına ulaşmıştır. Özellikle muhalif kesimlere, Kürtlere, gazetecilere, akademisyenlere ve sivil toplum örgütlerine yönelik uygulamalar, adeta “düşman ceza hukuku” kavramıyla örtüşmektedir. Düşman ceza hukuku, devletin, bazı birey veya

---

⁴⁸ Victor Klemperer, *LTI: Nasyonal Sosyalizmin Dili*, çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013

grupları adeta “yurttaş” olarak değil, “düşman” olarak görmesi ve onlara hukukun evrensel ilkelerinden mahrum bir şekilde yaklaşmasını ifade eder. AKP iktidarı, bu ayrımı sıkça kullanarak, muhalif grupları ya da sistem eleştirisi yapan bireyleri “terörist,” “vatan haini” veya “dış güçlerin maşası” olarak yaftalamıştır. Hukukun temel ilkesi olan “suçsuzluk karinesi” hiçe sayılmıştır. AKP iktidarında “muhalifler aksini ispat edene kadar suçludur, hatta aksi ispat edilse de suçludur(!)”

Hukuk, bireylerin haklarını koruyan bir araç olmaktan çıktığında, otoriter yönetimlerin elinde bir baskı mekanizmasına dönüşür. AKP’nin düşman ceza hukuku anlayışı, yalnızca muhalifleri değil, toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, hukuk devletinin yeniden inşası ve adaletin sağlanması, Türkiye’nin demokratikleşme sürecindeki en temel önceliklerden biri olmalıdır.

Kürt sorununda çözümsüzlüğün emekçi sınıflar üzerindeki sonuçları özellikle dikkat çekicidir. Sorunun çözümsüz kalması, sadece Kürt halkını değil, işçi ve emekçileri de etkileyen geniş kapsamlı demokratik hak kayıplarına, sosyal hakların erozyonuna yol açmış; Türkiye’deki emekçilerin çalışma koşulları, hakları ve örgütlenme kapasiteleri üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Özellikle “milli güvenlik” gerekçesiyle grevlerin ertelenmesi ve/veya yasaklanması, bu durumun önemli bir yansımasıdır. Kürt sorunu ve güvenlik odaklı politikalar, devletin grev yasaklarını daha da sık uygulamasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, işçi sınıfının hak mücadelesini zayıflatmakta ve sermaye lehine bir güç dengesi yaratmaktadır. Güvenlik harcamalarına ve çatışma ekonomisine ayrılan kaynaklar, sosyal politikalar, işsizlikle mücadele ve ücret artışları gibi emekçilerin doğrudan yararına olan harcamalardan kesinti anlamına gelir. Bu bağlamda Kürt sorununun demokratik çözümü, yalnızca Kürt halkının haklarını güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda halkın hakları, emekçilerin mücadelesi ve kazanımları açısından da daha demokratik ve özgür bir ortam yaratır.

Kayım Rejimi: Demokrasiye Darbe ve Kürt Sorununda Çözümsüzlüğü Derinleştirmek

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından ilan edilen olağanüstü hâl (OHAL) döneminde çıkarılan 1 Eylül tarih ve 674 sayılı OHAL KHK’sı ile kayyım uygulamalarının önü açılmış, bu çerçevede 11 Eylül 2016’dan başlayarak DEM Parti’nin ve geleneğini devraldığı siyasi partilerin (HDP ve DBP) belediyelerinde seçilmiş belediye başkanları görevden uzaklaştırılarak yerlerine merkezi iktidar tarafından görevlendirilen kayyımlar atanmaya başlamıştır.

2016 yılında DBP'li 95 belediyeye kayyım atanmıştır. 2019 Yerel Seçimleri sonrasında da kayyım uygulamalarına devam edilmiş ve bu dönemde HDP'li 48 belediyeye kayyım atanmıştır.

31 Mart 2024 seçimlerinde AKP-MHP iktidarının bütün baskı politikalarına rağmen birçok yerde belediyeleri kaybederek hezimete uğraması ve seçimlerden muhalefetin güçlenerek çıkması ilk başta iktidarda kısa süreli bir şok etkisi yaratmış, ancak bir süre sonra seçimle kaybettiğini zorla gasp etme anlayışıyla DEM Partili belediyeleri yeniden hedef tahtasına koymuştur. İlk olarak seçimin hemen ardından Van Büyükşehir Belediyesi Eşbaşkanı Abdullah Zeydan'ın mazbatasının gasp edilmesi girişimine karşın başta Van halkı olmak üzere demokrasi güçlerinin direnişi iktidarın geri adım atmasına neden olmuştur. Ancak iktidar bununla yetinmemiştir. Hakkâri Belediyesi Eşbaşkanı Mehmet Sıddık Akış'ın 3 Haziran 2024'te 2 gün sonra görülecek mahkeme kararı beklenmeden gözaltına alınması ve aynı gün Hakkâri Valisi'nin kayyım olarak atanmasıyla üçüncü kayyımlar dönemi gündeme gelmiştir.

Sonrasında HDP Eş Genel Başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş'la birlikte HDP'li milletvekillerin gözaltına alınıp tutuklandığı, Kürt halkının iradesine yönelik gerçekleştirilen Meclis darbesinin yıldönümü olan 4 Kasım 2016'da Mardin, Batman ve Halfeti belediyelerimize kayyım atanmış, son olarak Tunceli ve Bahçesaray belediyelerinde kayyım gaspı yaşanmıştır. Bütün bu süreçlerde DBP, HDP ve DEM Partili belediye eş başkanları gözaltına alınmış ve/veya tutuklanmış, belediye meclisleri lağvedilerek fiilen çalışamaz duruma getirilmiştir. DEM Partili 6 belediyeye kayyım atanmasıyla yaklaşık 1 milyon yurttaşın seçme ve seçilme hakkı yok sayılmıştır.

Birinci ve ikinci kayyım dönemlerinden farklı olarak kayyım siyaseti yalnızca DEM Parti'li belediyelere yönelik olarak değil, Türkiye'nin metropol şehirlerinde ve CHP'li belediyelere yönelik olarak da kendini göstermeye başlamıştır. Bu durum, devletin baskıcı-güvenlikçi politikalarının demokratik muhalefeti topyekûn hedef aldığı bir işarettir. CHP ve DEM Parti'nin "kent uzlaşısı" formülüyle seçilen Esenyurt Belediye Başkanı Ahmet Özer'in yerine kayyım atanması ve ardından tutuklanması, bu siyasetin yeni bir aşamaya evrildiğini gözler önüne sermektedir.

Ahmet Özer'in belediye başkanlığı süreci, Kürt siyasetinin diğer demokratik muhalefet unsurlarıyla nasıl bir dayanışma zemini inşa edebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Esenyurt gibi kozmopolit bir ilçede Kürtlerin yoğun desteğiyle seçilmiş bir başkanın görevden alınması, Kürt kimliğine yönelik baskıların sınır tanımadığını ve metropol kentlere kadar genişlediğini kanıtlar niteliktedir. Ahmet Özer örneği, Kürt kimliği ve demokratik muhalefet

arasındaki dayanışmanın neden hedef alındığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu tür müdahaleler, yalnızca Kürtlerin değil, muhalefet cephesinin ortak demokratik kazanımlarına da yöneliktir. Esenyurt örneğinde olduğu gibi, Kürtlerin siyasal katılımını genişletmek adına diğer siyasi aktörlerle işbirliğine gitmeleri bile, devletin baskıcı refleksleriyle karşılanmaktadır.

Demokrasinin temel unsurlarından biri olan seçme ve seçilme hakkı, halk iradesinin en somut biçimde yansıdığı alanlardan biridir. Ancak kayyım pratiği ile, seçim sonuçları fiilen geçersiz kılınarak halk iradesi devre dışı bırakılmakta ve Türkiye’de zaten cılız olan demokratik kültürü boğulmaktadır. HDP’nin ve şimdi de DEM Parti’nin kazanmış olduğu belediyelere kayyım atanması, halkın sandık yoluyla ifade ettiği iradenin yok sayılması; Kürt halkının kendi yöneticilerini seçme hakkının fiilen ortadan kaldırılması, demokratik temsil hakkının engellenmesi demektir. Oysa demokrasinin özü, halkın kendi yöneticilerini seçebilmesi ve bu yöneticilerin halka hesap verebilir olmasıdır. Kayyım rejiminde ise atanan kişiler ne halkın denetimine açıktır ne de yerel talepler doğrultusunda hareket eder.

Kayyım atanması, halkın seçme hakkının gasp edilmesinin yanı sıra, Kürt kimliğine yönelik bir tür kolektif cezalandırma mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu uygulama, özellikle Kürt siyasetini hedef alarak, Kürt kimliğini ve iradesini yok sayan bir yaklaşımın somut yansımasıdır. Çözüm Süreci, Kürt sorununda demokratik ve barışçı çözüm umutlarını artırmıştı. Ancak bu sürecin sona ermesiyle birlikte devletin güvenlikçi politikaları ön plana çıkmış ve kayyım rejimi söz konusu güvenlikçi/güvenikleştirme politikaların simgesi haline gelmiştir. Kayyım uygulamaları, Kürt halkı üzerinde baskıyı artırarak Kürt sorununda çözümsüzlüğü derinleştirmekte, toplumsal barışa yönelik umutları baltalamaktadır. Demokratik temsilin güçlendirilmesi yerine güvenikleştirme pratiklerinin artırılması, sorunun çözümsüzlüğünü pekiştirmektedir. Bu durum, sadece Kürt halkını değil, Türkiye’deki tüm halkları, tüm yurttaşları etkileyen bir demokratik gerileme anlamına gelmektedir. Seçim ve sandık hukukunun yok sayılması, halkın iradesinin gasp edilmesi aynı zamanda sandığa olan inancı da zedelemektedir.

Öte yandan yerel yönetimler, bir halkın kimliğini, kültürünü ve kolektif hafızasını temsil eden en önemli kurumlardır. Kayyımların atanmasıyla Kürtlerin kültürel değerlerine, diline ve sembollerine yönelik düşmanca uygulamalar devreye girmektedir. Kürtçe tabelaların değiştirilmesi, kültürel etkinliklerin yasaklanması ve yerel halkın taleplerine kayıtsız kalınması, bunun somut yansımalarıdır.

Kayyımlar DEM Parti’nin temsil ettiği Demokratik, Ekolojik ve Kadın Özgürlükçü Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasi anlayışına da saldırıdır. 8 yıllık kayyım atamaları ile

birlikte başta Kürtler olmak üzere bölgede yaşayan tüm farklı kimliklerin ve inançların kendini yönetme hakkı ve iradesi gasp edilmiştir. Kadınların, gençlerin, engellilerin, emekçilerin, ekolojistlerin yıllar içerisinde büyük emeklerle oluşturduğu kazanımlar kayyımlar eliyle ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Diğer yandan kayyım yönetimlerinin atanmasıyla birlikte, belediye bütçeleri ve yerel kaynaklar şeffaflıktan uzak bir biçimde kullanılır hale gelmiştir. İhaleler, çoğunlukla iktidara yakın şirketlere ve aktörlere devredilirken, yerel halkın ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Bu durum, kamu kaynaklarının adeta bir rant paylaşım mekanizmasına dönüştüğünü gösterir. Kayyımların atanmasından sonra yapılan büyük ölçekli inşaat projeleri, kamu arazilerinin özel şirketlere devri ve ihale süreçlerindeki usulsüzlükler, bu talan siyasetinin en somut örnekleridir. Nihayetinde kayyım yönetimleri, yerel kaynakların halk yararına kullanılmasını engelleyerek belediyeleri borç batağına sürükleyen bir ekonomi politikası izlemektedir. Bu anlamda kayyım siyaseti, halkın iradesini yok sayan ve merkezin tüm karar mekanizmalarını elinde topladığı bir pratiktir. Bu pratik burada yalnızca siyasi değil, kültürel ve ekonomik bir tahakküm aracı olarak da kendini göstermektedir ve bölücü bir anlayışın tezahürüdür.

Sonuç olarak, kayyım siyaseti yalnızca Kürt halkının değil, Türkiye’de demokrasiye inanan herkesin karşı durması gereken bir uygulamadır. Çünkü bu politika, yalnızca Kürtleri değil, bir arada yaşama ve barış içinde bir gelecek inşa etme umudunu da hedef almaktadır. Bu sistemin ortadan kaldırılması, yalnızca Kürt halkının değil, Türkiye’nin tüm yurttaşlarının özgür, eşit ve katılımcı bir demokrasiye erişmesi için bir zorunluluktur.

Kayyım rejiminin Türkiye’nin demokrasi, toplumsal barış ve Kürt sorununun çözümüne yönelik etkilerini tersine çevirmek için şu adımlar atılmalıdır: Yerel yönetimler demokratikleştirilmeli, yerel demokrasi geliştirilmeli, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın çekince konulan maddeleri kabul edilmelidir. Demokratik siyaset ve temsil güvence altına alınmalı, halkın seçme ve seçilme hakkını koruyacak mekanizmalar oluşturulmalı, kayyım rejimine dayalı uygulamalara son verilmelidir. Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümünün önü açılmalıdır.

Demokrasiye Karşı Bir Bariyer: Kürt Korkusu

Kürt korkusu, Türkiye’nin devlet aklında Kürtlerin siyasal, kültürel ve sosyal hak taleplerinin bir “bölünme” tehdidi olarak görülmesiyle şekillenen bir olgudur. Bu korku, Kürt meselesinin hak ve özgürlükler temelinde ele alınmasını engelleyerek demokratikleşme

sürecini sürekli olarak tıkamakta ve Türkiye’yi otoriter bir yönetim anlayışına mahkûm etmektedir.

Kürt korkusu, Türkiye’nin ulus-devlet sürecine ve tarihsel kaygılarına dayanmaktadır. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında, Osmanlı’nın çok etnili yapısından ulus-devlete geçiş sürecinde, Kürtler gibi farklı kimliklerin varlığı “parçalanma” riski olarak görülmüştür. Bu anlayış, Kürtlerin varlığını ve taleplerini yok saymayı veya bastırmayı içeren bir devlet aklı geliştirmiştir. Bu korku, zamanla devletin resmî ideolojisinin bir parçası haline gelmiş, Kürtlerin kültürel ve siyasal haklarına dair her türlü adım, bölünme tehlikesiyle ilişkilendirilmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uygulanan politikalar, Kürt kimliğinin tanınmasını bir milli güvenlik sorunu olarak kodlamıştır. Kürtlerin anadil, kültürel kimlik ve siyasal temsiliyet gibi tanınma ve eşit hak talepleri, “bölünme tehdidi” olarak algılanarak bastırılmıştır. Böylece Kürt korkusu, demokratikleşme süreçlerini sekteye uğratan bir engel olarak yerleşmiştir.

Demokrasi, çoğulculuk, hak eşitliği ve farklılıkların tanınması üzerine inşa edilir. Ancak Kürt korkusu, bu ilkeleri işlevsiz hale getiren bir anlayış yaratmaktadır. Kürt meselesi üzerinden yaratılan korku, toplumda milliyetçiliği körüklemekte, kutuplaşmayı derinleştirmekte ve ortak bir demokratik zeminin oluşmasını engellemektedir. Kürt korkusu, devletin yönetim anlayışını sürekli güvenlikçi bir eksene kaydırarak demokratik siyaset alanını daraltmakta ve otoriterleşmeyi beslemektedir.

Kürt korkusunu aşmak, sadece Kürt sorununu değil, Türkiye’nin demokrasi krizini de çözmek için kritik öneme sahiptir. Kürt korkusu, Türkiye’de demokrasiyi rehin alan bir korkudur. Bu korkunun ötesine geçilmesi, yalnızca Kürt halkının haklarının tanınması için değil, tüm Türkiye toplumunun demokratikleşme yolunda ilerlemesi için zaruridir. Kürt halkının anayasal eşitlik, anadil hakları, yerinden yönetim ve demokratik yerel yönetimler/yerel demokrasi gibi talepleri demokratik bir ülkenin doğal unsurları olarak görülmelidir. Kürtlerin dil, kültür ve kimlik temelli taleplerinin tehdit olarak algılanması, bu taleplerin demokratik bir zeminde tartışılmasını imkânsız hale getirmektedir. Hak taleplerine yönelik bu düşmanlık, Kürt meselesini çözüm yerine çözümsüzlüğe mahkûm etmektedir.

Oysa bu hakların tanınması, bölünmeyi değil tam aksine bütünleşmeyi beraberinde getirecektir. Bu nedenle Kürt meselesinin çözümü, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin olmazsa olmazıdır. Demokratik bir Türkiye, ancak Kürt meselesinin barışçıl ve eşit yurttaşlık temelinde çözülmesiyle mümkün kılınabilir.

KÜRT SORUNU TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKADA ELİNİ KOLUNU BAĞLIYOR: ÇÖZÜM KÜRT-TÜRK İTTİFAKIDIR

Kürt sorununun çözümsüzlüğünün en önemli sonuçlarından biri de Türkiye’nin dış politikasında açığa çıkmaktadır. Kürt sorununun çözümsüzlüğü Türkiye’nin dış politikada elini kolunu bağlamaktadır. Dış politikada “Kürt anasını görmesin” teyakkuzuyla hareket edilmekte, özellikle sınır komşularıyla ilişkiler bu temelde şekillenmektedir. Kürtlerin her türlü kazanımını tehdit olarak gören bu Kürdofobik akıl esasen Türkiye’nin dış politikada yumuşak karnını oluşturmaktadır. Kürt karşıtı bu obsesyon diplomasi masalarında neredeyse her konuda “Kürt kartı” basıncı olarak Türkiye’nin karşısına çıkarılmaktadır.

Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümü gerçekleştirilmediği sürece Türkiye’nin dış politikada bu basınçtan kurtulması mümkün olmayacaktır. Kürt sorunu ile Türkiye’nin dış politikası arasındaki ilişkiyi ve denklemi tersinden kuran güvenlikçi-irredantist mantığın halkların yararına olmadığı ortadadır. Kürt sorununu ve çatışmalı süreci Türkiye’nin özellikle Suriye, Irak ve Ortadoğu’ya müdahale gerekçesi için hayati görerek sorunun çözümsüzlüğünden beslenen yaklaşım defalarca iflas etmiştir ve etmeye de devam edecektir. Dış politikada Kürtleri düşman olarak görerek Kürt sorununu kendi çıkarları üzerinden araçsallaştıran ve kendisini etnik Türklük’ün çıkarlarını korumak-genişletmek üzere işleyen soydaşlık mekanizması çözümsüzlük üretmektedir.

Bugünkü konjunktürde hem Ortadoğu’da hem de Türkiye sınırları içinde çözümün anahtarı tarihsel Kürt-Türk ittifakının oluşturulmasıdır.

Soydaşlık: “Yurtta Türk Dünyada Türk” Anlayışı

Sözcük anlamı olarak soydaş, “soyları bir olan bireylerden her biri” olarak tanımlanmaktadır. Sosyoloji ve antropoloji bilimleri açısından bakıldığı zaman ırk ve etnisite kavramları ile doğrudan ilişkili olan soydaşlık kavramı her daim Türkiye dış politikasının kullanışlı bir aparatı olagelmiştir.

Balkanlar ile Osmanlı Mirası ve Müslüman-Türk Kimliği üzerinden ilişki kuran Türkiye, Batı Trakya Türkleri, Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek gibi ülkelerde yaşayan “soydaş” topluluklara yönelik Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüleri gibi kurumları aracılığıyla “destek” politikaları geliştirmiştir. TİKA 2024 yılı

içerisinde Bosna Hersek'te 20, Kosova'da 12, Makedonya 12 faaliyet (Türkçe, Türk kültürü etkinlikleri gibi) gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Balkan ülkeleri arasında etnik gerilimlerin hassas dengeler üzerine kurulu olduğu bir ortamda özellikle Bosna-Hersek ve Kosova gibi bölgelerde etnik ve dini gruplarla yakın ilişkileri söz konusu ülkeler içerisinde kimlik temelli müdahaleciliktir. Bu ilişkiler aynı zamanda “ortak geçmiş ve kültürel yakınlıklara” dayatılırken iç dinamikleri içinde önemli bir yer tutar tek bir kimlik üzerinden hareket etme eğilimi de tarafsızlığını sorgulatmaktadır.

Türkiye Orta Asya ülkeleri ile ise Türki kimlik üzerinden ilişki kurmakta ve ilişkilerini ortak dil, tarih ve kültür üzerinden inşa etmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası, Türkiye'nin Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Azerbaycan ile ilişkileri hızlı bir şekilde geliştirmiş ve bu doğrultuda, Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Konseyi) gibi çok taraflı platformlar kurulmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımına karşılık ise Kazakistan gibi ülkeler, Rusya ve Çin ile dengeli ilişkiler kurarken, Türkiye'nin soydaşlık söylemine belirli bir mesafede kalmayı tercih etmektedir. Çünkü Türkiye bir yandan “soydaşlık” temelli ülkelerde faaliyet yürütürken diğer yandan da kendi ekonomik ve siyasi çıkarını ön planda tutmaktadır.

2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü'nün yurt dışında 80'den fazla kültür merkezi bulunmaktadır. Kuruluş misyonu “Türkiye'nin uluslararası alanda bilinirliğini, güvenilirliğini ve itibarını artırmak” olan Yunus Emre Enstitüleri Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri'ne benzetilebilir. Bu kültür merkezleri ile dünyanın dört bir tarafında “ana dilimi geliştiriyorum” projeleri, Türkçe kursları açılırken ülkede Kürtlerin kendi anadilleri ile eğitim almasına izin verilmemekte hatta yaya geçitlerindeki Kürtçe yazılar silinmektedir.

Açıktır ki Türkiye soydaşlık temelinde tüm bu ve benzeri kurumlarla gerçekleştirdiği faaliyetlerini bu ülkelerin kendine bağımlılığını artırmak ve nüfuz alanını genişletmek için kullanmaktadır. Türkiye'nin dış politikası, soydaşlık temeline dayanan etnik ve kültürel bir ayrımcılıkla şekillenmekte ve Türkiye'nin çok etnisiteli yapısını reddetmektedir. Kürt kimliği üzerine yapılan hukuki tanınma taleplerine verilen “Anayasadaki ‘Türk’ ifadesi etnik bir tanımlama değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının genel tanımıdır” savunması, Türkiye'nin soydaş temelli dış politika yaklaşımıyla boşa düşmektedir. Dış politik akıl Anayasa'nın 66. maddesindeki Türk kavramının etnik Türklük anlamına geldiğini tartışmaya mahal vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır.

“Kürt Anasını Görmesin” Yaklaşımı Kaybettiriyor

Kürdofobik dış politika anlayışının en net tezahür ettiği güncel sorun alanı Suriye’dir. Türkiye, Suriye İç Savaşı’na Kürtleri düşman kampa yerleştiren buna mukabil selefi-cihatçı El Kaide türevi çeteleri kendisine müttefik olarak seçen, orta ve uzun vadede oldukça tehlikeli ve riskli bir denkleme savaşa müdahil olmuştur. Hatırlanacağı üzere Suriye’de ABD’nin 2014 yılına kadar desteklediği selefi gruplar Türkiye’nin ev sahipliğinde eğitilip Suriye’deki iç savaşa gönderilmişlerdi. Bu çetelerin IŞİD’e ve El-Kaide’ye olan bağlılıklarının sahada ispatlanmasıyla birlikte bu çetelere olan uluslararası destek büyük oranda sona ermişti.

Ancak bu çeteler bölgesel krizlerde ve birçok ülkede bir aparat olarak kullanılmaya devam edildi. Halihazırda Türkiye’nin denetiminde olan İdlip-Cerablus Bölgesi ile Fırat Nehri’nin doğusundaki Serekaniye-Gire Spi bölgeleri cihatçı paralı asker üretim çiftliğine dönüşmüş durumdadır.

Afganistan’daki Taliban yönetimine benzer bir çete idaresinin Suriye’de de kurulmasının Türkiye’nin ve diğer tüm komşu ülkelerin geleceği açısından da büyük bir risk oluşturacağı gözlerden kaçırılmamalıdır. Suriyeli Kürtler, Araplar ve tüm halklar için özgür ve demokratik bir gelecek kurulmaması amacıyla Suriye El Kaidesi olarak bilinen Heyet Tahrir el Şam (HTŞ) ile kurulan ilişkilerin büyük sorunlar yarattığı açıktır. Bu çetelerin hakimiyetindeki İdlip’te, Afrin’de, Şehba’da ve Gire Spi ile Serekaniye arasındaki bölgelerde başta Aleviler, Kürtler ve diğer dinler ile mezheplere mensup insanlar yaşam hakkı ihlali dahil üzere büyük zulümlerle karşılaştı ve karşılaşmaya da devam ediyor. IŞİD artığı çetelerin hakimiyetindeki bu bölgelerde Kürtsüz ve Alevisiz bir nüfus mühendisliği uygulandı. Gasp, hırsızlık, talan ve cinayetler normalleştirildi.

Türkiye’nin güney sınırlarında Kürtleri ve demokratikleşen bir Suriye’yi görmek yerine bir çete devleti görmeyi tercih etmek, yani “Kürt anasını görmesin” politikası Türkiye’nin dış politikasını zehirlemektedir.

Nasıl Bir Dış Politika Savunuyoruz?

Eşitlik ilkesinin ve kültürel çeşitliliğin benimsenmesi hem toplumsal barış hem de halklar yararına demokratik bir dış politika için zorunludur. Devlet aklının, kurumlarının ve tüm kurumlar aracılığıyla yürüttüğü faaliyetlerin Türkiye’nin halklar gerçekliği temelinde çok

dilliliği ve farklı kültürel kimliklerin zenginliğini yansıtan bir yapılanmaya dönüşmesi toplumsal barış açısından elzemdir.

DEM Parti olarak dış politikamızın esası barış olmakla birlikte ulus-devlet sistemini aşan, sınırları anlamsızlaştıran ve istikrar odaklı uluslararası bir denklemin kurulmasıdır. Sömürgeciliği ve savaşları besleyen kapitalist modernite karşısında toplumsal barışı ön plana koyan demokratik moderniteyi savunuyoruz. Bu bağlamda sınırların içinde olduğu gibi, sınırların ötesinde de kimlikler arasında çelişkilerin kalmayacağı eşitlikçi bir düzenin kurulması öncelikli hedeflerimiz arasındadır.

Bu hedeflere ulaşabilmek için askeri müdahalecilik yerine karşılıklı olarak refahın artmasını sağlayacak yapıcı ve sürdürülebilir barış koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda bölgesel krizler için özgün çözüm modellerini savunmaktayız:

- DEM Parti olarak Suriye’de eşit yurttaşlık temelinde yerel meclislerle güçlendirilmiş, çağdaş bir anayasa ile desteklenmiş demokratik bir yapının inşasını savunuyoruz. Suriye’deki çok etnik ve mezhepsel kimlikli realiteyi görmezden gelen her girişim Suriye’deki krizi derinleştirecektir.

- Ege’de kıyı anlaşmazlığının, yapıcı müzakereler ve sınırsız bir Ege ile sona erdirilmesi mümkündür.

-Kıbrıs sorununun çözümü, iki toplumun eşit haklara sahip olduğu birleşik bir Kıbrıs formülüdür.

- Irak’ta mevcut anayasa temelinde referandumlar yapılarak tartışmalı bölgeler gündemden çıkartılmalı ve adil paylaşım temelinde refah odaklı bir ekonomi-ticaret politikası geliştirilmelidir.

- İran’da demokratikleşmenin sağlanabilmesi ve iç barışın yeniden tesis edilebilmesi Suriye ve Irak’taki krizlerin toplumsal barış temelinde sona ermesiyle mümkündür.

- Ermenistan ile Azerbaycan arasında kalıcı bir barış için Türkiye’nin taraf olmaktan ziyade hakem konumunda olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, barışı esas alan ilkeli bir dış politika, halklar lehine gelişecek bir dünya barışının olmazsa olmaz koşuludur. Bunun yolu da Ortadoğu’da Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümünün gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Barışın her anlamda sağlanması ve Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümü Ortadoğu’yu bir refah havzasına dönüştürmenin önünü açacaktır.

TOPLUMSAL ÇÜRÜME YAYILIYOR

Kürt sorununun çözümsüzlüğünün en önemli sonuçlarından biri de çoklu krizlere paralel olarak toplumun her alanında yaşanan çürümedir. Kürt sorununda uygulanan şiddet, adaletsizlikler ve çözümsüzlükten beslenen “demokrasi korkusu”, bu çürümenin mimarı olmuş ve beraberinde birçok alanda derin yapısal sorunları getirmiştir.

AKP bundan 23 yıl önce “yolsuzluk, yoksulluk, yasaklar” ile mücadele edeceği vaadiyle yola çıkmış ancak iktidarları boyunca milyar dolarlık yolsuzlukların, rüşvet ve kara para aklama vakalarının merkezinde olmuştur. Özellikle son dönemlerde yargıya ilişkin derin ve yoğun rüşvet ağlarının ortaya çıkması, yolsuzluğun ve çürümenin bir virüs gibi devlet kurumlarına nasıl yayıldığını göstermiştir.

Her Alanda Muazzam Bir Çeteleşme Var

Yargı mensuplarının adlarının sıklıkla mafya mensubu kişilerle zikredilmesi, suça bulaşması, çetelerle birlikte anılması, yargıda rüşvet ağlarının ortaya çıkması artık bir rutin haline gelmiştir. Kobani Kumpas Davası’na bakan mahkeme başkanının Atadedeler suç örgütünün yöneticisi çıkması, cumhuriyet savcısının “uyuşturucu veya uyarıcı madde ticareti yapma veya sağlama” ile “suç örgütü kurma” iddiasıyla çıkarıldığı hakimlikçe tutuklanması, Barış İçin Akademisyenler’in iddianamelerini yazan cumhuriyet savcılarının “FETÖ suçlamasıyla yargılananlarla para pazarlığı yaptıkları için” açığa alınmaları bunun sadece birkaç örneğidir. Özellikle de Kobani Kumpas Davası gibi politik dosyalara bakan savcılarının ve yargıçların adının çete, mafya, rüşvet vb. ile anılması, ilgili yargıçların bu dosyaları hukuk dışı saiklerle yürüttüklerine dair önemli bir veri sunmaktadır.

Toplumun adalet, güvenlik ve eşitlik meselelerinde yaşadığı büyük bozulmalar, çeteleşmenin artmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle büyük şehirlerde, gençler arasında çeteler yayılmakta ve bu gruplar çoğu zaman uyuşturucu ticareti, haraç alma gibi yasadışı faaliyetlerle kendilerine alan açmaktadır. Bu durum özellikle de yoksul kesimden gelen gençlerin siyasetten uzaklaşarak yozlaştırılmasına neden olmaktadır.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Suçla Mücadele Dairesi verilerine göre uyuşturucuya bağlı ölümlerde Avrupa’da birinci, dünya sıralamasında ise üçüncü sıradadır. Türkiye’de uyuşturucu kullanımının 8-9 yaşlara kadar düştüğü yapılan birçok araştırmada açığa

çıkmiştir. Özellikle fiyat olarak daha ucuz ve ulaşılması daha kolay olan hap şeklindeki sentetik uyuşturucular ilköğretim öğrencilerine kadar inmiştir. Türkiye’de uyuşturucu kullanan kişi sayısının 10 milyonu çok aştığı tahmin edilmektedir.

Bir diğer ve en önemli nedeni ise özellikle son 10 yılda Türkiye’nin dünyadaki uyuşturucu trafiğinin önemli bir rotası haline gelmiş olmasıdır. Türkiye’de yargı, bürokrasi ve siyasetin kimi mensuplarının da içinde bulunduğu uyuşturucu trafiği BM raporlarıyla da doğrulanmaya devam etmektedir.

Türkiye’de uyuşturucu kullanımı genel olarak yaygınlaştırılırken, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde uyuşturucunun yaygınlaştırılmasının özel politikaların bir parçası olarak kullanıldığına dair çok fazla gözlem, rapor, beyan ve istatistik/veri söz konusudur. Buradaki uyuşturucu trafiğinde bazı devlet yetkililerinin, kolluk gücü mensuplarının ve devlet/iktidar temaslı kimi grupların yer alması, bunların teşvik edilmesi, yakalandıkları halde ceza verilmeden serbest bırakılması en önemli göstergelerden biridir.

Geldiğimiz noktada Kürt sorununun çözümsüzlüğü her alanda büyük bir çürümeyi ve yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kürt sorununda şiddet ve güvenlikçi politikaların dozunun arttırılması toplumdaki şiddet sarmalının da büyümesine neden olmuştur. Toplumdaki çürümenin yayılması sonucu ülkede kadınlar, çocuklar, bebekler, hayvanlar ve doğa daha çok katledilmekte, daha çok kıyımına uğramaktadır.

Kadın Kırımı Yaşanıyor

Erkek egemen ideoloji şiddetten beslendiği gibi, cinsiyetçiliği de derinleştirmektedir. Toplumdaki çözümlenme, en çok kadınlara ve çocuklara erkek şiddeti olarak yansımaktadır. Türkiye’de kadına yönelik şiddet her geçen gün katlanarak artarken, kadın cinayetleri ülkenin çözülmesi gereken acil sorunu haline gelmiştir. Kadına yönelik şiddetin önüne geçecek yeterli düzeyde caydırıcı yasaların olmayışı, var olan yasaların uygulanmasında yaşanan eksiklikler, kadınları şiddetin her türlüyle karşı karşıya bırakmaktadır. 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararı ve 6284 Sayılı Kanun’un uygulanmaması kadınların yaşam haklarını tehlikeye atmış ve şiddetle mücadelede gerilemeye neden olmuştur.

2024 yılının sadece Ekim ayında 48 kadının katledilmesi, 23 kadının şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmesi kadın cinayetlerinin, kadına yönelik şiddeti önleyen caydırıcı yasaların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Kadın katillerine uygulanan iyi hal indirimleri failleri cesaretlendirmekte ve kadın cinayetlerini meşrulaştırmaktadır. Bugün onlarca katil defalarca

kez aynı suçu işlemesine rağmen salıverilmiş, salıverildikten sonra evli olduğu, boşanma aşamasında olduğu, reddedildiği, ayrılmak isteyen kadını katletmiştir.

Türkiye’de her gün kadına yönelik şiddetin başka bir vahşi gerçeğiyle yüzleşilmekte, her gün, her saat, kadınlar farklılaşan erkek şiddeti türlerine maruz bırakılmaktadır. İstanbul’da bedenleri parçalanarak surlardan atılan Ayşenur Halil ve İkbâl Uzuner’in katledilmesi bu vahşetin en çarpıcı örneklerinden biri olarak toplumun hafızasına kazınmış ve AKP-MHP iktidarının kadına yönelik şiddetle mücadeledeki yetersizliğinin geldiği son noktayı bizlere göstermiştir.

Yine son olarak üniversite öğrencisi Rojin Kabaiş’in şüpheli ölümü, intihar olarak yansıtılmaya çalışılarak üzeri örtülmeye çalışılmıştır. Genç bir kadının ölümündeki ihmaller, dosyayla ilgili gelişmeler şeffaf bir şekilde paylaşılmamış, kamuoyuna yeterli bilgi sunulmamıştır. Şüpheli ölümlerin kapsamlı ve titiz bir şekilde soruşturulmadığı her an, kadınların maruz kaldığı şiddet görmezden gelinmekte ve failler cesaretlendirilmektedir.

Tıpkı Gülistan Doku, Narin Güran dosyasında olduğu gibi Rojin dosyası da soruşturma süreçlerinin işlemez hale geldiğini, etkisiz soruşturmalarla gerçeklerin açığa çıkarılmadığını göstererek günbegün artan şüpheli ölümlerin başta kadınlar ve çocukların yaşamla, yakınlarını yitirenlerin ise adalete olan inançla bağının koparıldığı ciddi bir sorun alanına dönüşmüştür.

Çocuklar, Bebekler Katlediliyor

Türkiye’de çocuklar, ekonomik, siyasal ve sosyal ayakları olan çoklu krizi en derinden hisseden/yaşayan toplumsal grupların başında gelmektedir. Tekrar altını çizmek gerekirse temel besinlere dahi erişmekte güçlük çeken çocuklar bugün derin yoksullukla, evlilik adı altında çoklu istismarla, MESEM’ler, mevsimlik tarım ve daha türlü yöntemlerin sonucunda işçileştirilmeyle, iş cinayetleriyle, evde, okulda, sokakta istismarla, şiddetle, anadilinde eğitime erişememekle, ayrımcılıkla ve daha birçok sorunla karşı karşıyadır.

Diyarbakır/Bağlar Tavşantepe köyünde öldürülen Narin’in akıbeti tüm ülke tarafından yakından takip edilmesine rağmen hala aydınlatılabilmiş değildir. Gün geçtikçe bu cinayetin üstünün örtülmeye, unutturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Narin’in cenazesinin bulunma süreci, soruşturmada yaşanan çelişkiler, sıklıkla değiştirilen ifadeler, ifadelerden hareketle yayılan spekülasyonlar ve kamuoyunun bilgi edinme hakkını kısıtlayan gizlilik kararları derin bir güvensizlik yaratmış, yetkililerin olaya ilişkin çelişkili açıklamaları durumu daha da

karmaşıklştırmıştır. Bu süreçte, gazetecilere yönelik tehditler ve iktidar kanadından gelen açıklamalar, tıpkı Rabia Naz ve benzeri dosyalar gibi soruşturmanın adil yürütülmediği izlenimini pekiştirmiştir.

Tekirdağ'da cinsel istismara uğrayan ve darp edilen Sıla bebek gibi, İzmir'in Selçuk ilçesinde geçimini sağlamak için hurdacılık yapan anneleri evde yokken yangında ölen 5 kardeş gibi ülkede çocukların açlıktan, yokluktan, istismardan, şiddetten dolayı öldüğü, işkence edildiği vakaların sayısı her zamankinden fazladır.

Bu yaklaşımın ve çürümenin geldiği en son ve en korkunç nokta ülkede infial yaratan Yenidoğan Çetesi ile ortaya çıkan rant uğruna, para uğruna bebeklerin öldürüldüğü büyük skandaldır. Yenidoğan bebeklerin, 19 özel hastanede büyük mali vurgunlar yapmak amacıyla kuvözlere yerleştirilerek ölüme terk edilmesi, vurgun ve sömürü sisteminin çürümüşlüğüne toplumun genelinde çok daha geniş bir şekilde yayıldığına dair ibretlik bir örnek olmuştur.

Sağlık ve eğitim gibi alanlarda yapılan özelleştirmeler, daha fazla para, daha büyük servet ve daha güçlü çıkar odaklarını da büyüterek çeteleşmeyi toplumsal bir boyuta taşımıştır. Bu süreçte kimi hastaneler sadece sömürü alanlarına dönüşmekle kalmamış, aynı zamanda cinayet ticaretiyle zenginleşen yağmacı çetelerin faaliyet gösterdiği merkezler haline gelmiştir. Sağlık sistemindeki denetim eksiklikleri, ahlaki yozlaşma ve toplumsal çürüme bu tür organize suçların işlenmesine olanak sağlamıştır.

Şiddet Sarmalı Sokak Hayvanlarına Uzandı

“Hayvanları Koruma Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, 2 Ağustos 2024 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak bu yasa sonrası yaşanan olaylar, kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmuştur. Hayvan hakları savunucularının gündeme getirdiği Altındağ, Niğde, Gebze, Ümraniye'den sonra Esenyurt Belediyesi Hayvan Bakımevi ve Rehabilitasyon Merkezi'nde öldürülen, işkence edilen hayvanların görüntüleri yasanın umduğu amacı ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu yasayla hayvanların kamu kuruluşları tarafından sistemli bir şekilde öldürülmeleri tasarlanmıştır. Özellikle köpek popülasyonunun hedef gösterilmesiyle birlikte ülkenin dört bir yanında toplu köpek katliamı haberleri art arda gelmiştir. Türkiye'de artan şiddet kültürünün sıklıkla cezasızlık pratiği ile karşılaşmasının yaratmış olduğu toplumsal tahribatlar ve yaralar göz önünde bulundurulduğunda, hayvanlara dönük şiddet ve istismar pratiğinin bu sürekliliğin bir parçası olduğu açıktır.

Ekokırım Büyüyor

Türkiye’de yaşanan doğa katliamları, toplumsal çürümeyle paralel bir şekilde ilerleyen bir başka felakettir. Her ne kadar sebep oldukları çevresel, sosyal ve ekonomik zararlar iktidar tarafından çok iyi bilinse de son yıllarda sayıları hızla artan altın madeni projeleri ÇED süreçlerinden hızla onay almakta ve bunların neden olacakları yıkımlara dahi bakılmadan en kısa sürede işletmeye geçirilmeleri için destek verilmektedir. İliç’te meydana gelen yığın liçin kayması sonrası 9 işçinin hayatını kaybetmesiyle de altın madenlerinin yıkımları bir kere daha Türkiye gündemine gelmiştir.

Kazdağları’nda, Şırnak’ta, Akbelen’de ve daha birçok yerde ağaçlar kesilmekte, göz göre göre bir doğa katliamı yapılmaktadır. Son beş yılda Şırnak’ın Besta, Gabar, Cudi, Namaz Dağı ve Komate bölgelerinde orman kesimleri devam etmektedir. Ağaç kesimlerini gerçekleştirenler herhangi bir yaptırımla karşılaşmamaktadır. AKP iktidarları boyunca bir “cezasızlık rejimi” yaratılmış, özellikle iktidara yakın olanların ve kolluk kuvvetlerinin yaptıklarının hesabı sorulmamıştır.

Toplumsal Çürüme Her Yerde!

Görüldüğü üzere toplumsal çürüme Türkiye’de yaşamın her alanına sirayet etmiştir. Kadına, çocuğa, hayvana, doğaya yönelen şiddetin cezasızlık politikaları aracılığıyla ödüllendirilmesi bu çürümenin toplumun çok daha büyük bir kesimine nüfuz etmesine, daha çok normalleşmesine neden olmaktadır.

Yaşamın her alanına yayılan derin eşitsizlik, derin ekonomik uçurum, liyakatsizlik ve adaletsizlik insanları çözümsüzlüğe, çözümsüzlükten hareketle intihara dahi sürükleyebilmektedir. Son yıllarda Türkiye’de intihar oranlarının artışı, toplumsal çürümenin ve bireysel yalnızlığın derinleştiğinin somut göstergeleridir. Eğitim, sağlık ve ekonomik eşitsizlikler, gençleri ve dar gelirli aileleri büyük bir umutsuzlukla baş başa bırakmaktadır. Özellikle büyük şehirlerdeki gençler, işsizlik, geçim sıkıntısı ve geleceksizlikle karşı karşıya bırakılmakta, psikolojik çöküntüler yaşamaktadır. TÜİK’e göre 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı, önceki yıllara göre artmış, gençlerin içinde bulunduğu olumsuz tablo verilerle de kanıtlanmıştır.

Toplumsal çürüme bir yandan sağlıkta dönüşüm programı adı altında sağlığın özelleştirilmesinde, satın alınabilir bir meta haline dönüştürülmesinde ve para için yenidoğan

bebeklerin dahi eziyet edilerek öldürüldüğü sistemde kendini göstermiştir. Toplumsal çürüme başka bir yandan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyle beraber kadın cinayetlerinin yayılmasında, şüpheli ölümlerin artışında kendini göstermiştir. Toplumsal çürüme, üniversiteli genç bir kadının yurttan çıkıp sahil kenarında tek başına dahi oturamadığı, onlarca köpeğin işkence edilerek, poşetlere istiflenerek katledildiği, yandaşlar otel yapsın, maden çıkarsın diye bin yıllık ağaçların göz kırpmadan kesildiği bir ülkenin normalleştirilmesinde kendini göstermiştir.

İnsanların aç, işsiz, mutsuz, umutsuz ve geleceksiz olduğu; bunca yokluğun, yolsuzluğun ve liyakatsizliğin olduğu ortamda bu çürümenin yayılmasının kolaylaşacağı ortadadır. İktidar bu çürüme besleyen uygulamalarını genişletmekte, cezasızlık politikalarıyla ülkenin içine düştüğü durumu tersine çevirmek istememektedir.

Bugün iktidarın toplumsal sorunları çözme iddialarının hiçbir karşılığı olmamış, toplumsal çöküş bile isteye gerçekleştirilmiştir. Şiddet, depresyon, intihar vakaları ve uyuşturucu kullanımı gibi sorunlar artmış, toplumsal güven sarsılmıştır. Ayrıca şiddet, nefret söylemi ve kadınlara yönelik saldırılar aşama aşama, iktidar ve medya eliyle meşrulaştırılmış, toplumsal çürüme belirtileri belirginleşmiştir. AKP'nin iktidar dönemi boyunca toplumsal gerilim artmış, ekonomik eşitsizlik derinleşmiş ve bireyler üzerindeki baskılar çoğalmıştır. Çünkü iktidarın sorunları çözme yöntemi, demokratik olanın karşısına dikilmek, özgürlükleri kısıtlamak, toplumsal baskıyı artırmaktır.

AKP-MHP iktidarı, Türkiye halklarını tehlikeli bir politik gerçeklikle yüz yüze bırakmıştır. Bugün bir avuç sermayedar dışındaki milyonlar açlık sınırının altında hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bugün bu tablo ile karşı karşıya kalınıyor olması, iktidarın toplumsal sorunları çözmek yerine kutuplaştırmayı ve çatışmayı tercih etmesi nedeniyledir.

Türkiye'deki pek çok sorun, Kürt sorununun demokratik ve barışçı yöntemlerle çözülmemesiyle doğrudan bağlantılıdır. Kürt çocuklarının panzerlerle ezildiği, cenazelerinin kargolarda verildiği, mezarlarının dahi tahrip edildiği dönemin normalleştirilmesi toplumun tüm moral değerlerini alt üst etmiş, bugün yaşanan çöküşün temel taşları olmuştur.

Kürt sorununun çözümünün yolunu açacak olan demokratikleşme reformları, başta yargıda adalet olmak üzere ülkede kadın haklarından, çocuk haklarına, hayvan haklarından, çevre haklarına kadar birçok alanda yaşanan sorunların da derinleşen toplumsal çürümenin de eş zamanlı olarak panzehiri olacaktır.

C- KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ

TECRİT DERHAL SON BULMALIDIR

Kabaca bir şeyi şeylerden ayırmak, yalıtım ve soyutlamak anlamına gelen ve genellikle beden bir yere kapatılması, hapsedilmesi yoluyla fiziki bir izolasyon olarak ele alınan tecrit, salt bireye ve bedene yönelen bir saldırı değil iktidarların tahakküm aracı olarak topluma yönelttiği kapsamlı bir denetim mekanizmasıdır.

Orta Çağ'da iktidarların mutlak otoritesini sergilemeye dönük cezalandırmalar, kamusal bir gösteri şeklinde bedene doğrudan uygulanan işkence ve infazlarla gerçekleştirilirken özellikle sanayi devrimi ve modern ulus devletlerin ortaya çıkışının ardından "asayişin" iktidar için neredeyse temel yönetim biçimine dönüşmesiyle yerini, kişinin süreklilik arz eden bir denetim altında tutularak "disipline edilmesi"ni amaçlayan hapsedmeye bırakmıştır. Hapsedmekle amaçlanan disipline etme, itaat ettirme, yönetilebilir ve kontrol edilebilir "bir şeye" dönüştürme arzusunun en sert ve kapsamlı biçimi ise şüphesiz ki tecrittir.

Bir kişiyi ve bedenini cezalandırmanın da ötesinde halkları, sınıfları, toplulukları hedef alan denetim mekanizması olarak tecrit; iktidarların, direnişi kırmak ve otoritelerini pekiştirmek için kullandığı en etkili siyasi araçlardan biri olagelmıştır. Hiçbir itiraz/temyiz hakkı tanınmadan, görüşme ve iletişime imkân vermeksizin bir kişiyi ömür boyu hapiste tutmaya yeten *lettre de cachet* belgesinden, siyahların apartheid rejimine karşı yürüttüğü özgürlük mücadelesinin lideri Nelson Mandela'nın Robben Adası'nda kapatılmasına, Arjantin'de 1976-1983 yılları arasında devam eden "Kırmızı Savaş" dönemindeki gizli hapishanelerden, Şili'deki Villa Grimaldi'ye, Brezilya'daki DOI-CODI departmanı ve Ilha das Cobras Adası'ndan Peru'da Maoist Aydınlanma Yol Hareketi lideri Abimael Guzman'ın tutulduğu El Callao ada hapishanesine siyasi liderlerin toplumsal etkilerini minimize etmek ve halkların ve ezilenlerin meşru hak taleplerini bastırmak amacıyla Fransa, Güney Afrika, Latin Amerika'da uygulanan tecridin en katı ve mutlak hali özel bir rejimin, özel bir hukukun ve özel yasaların işletildiği İmralı Ada Hapishanesi'nde uygulamaya konmuştur.

İmralı Ada Hapishanesi'nde var olan tecrit koşulları mutlak tecrit, mutlak iletişimsizlik olarak adlandırılan düzeye vardırılmıştır. Ağustos 2019'da avukat görüş yasağı devreye konulmuş olup hala devam ettirilmektedir. 2015 yılından itibaren yalnızca dört kere aile görüşü hakkı tanınan ve kendisinden son 43 aydır hiç haber alınamayan Abdullah Öcalan beşinci ve son aile görüşünü 23 Ekim 2024 tarihinde Şanlıurfa Milletvekili Ömer Öcalan ile gerçekleştirmiştir.

Kürt Sorununun Demokratik ve Barışçıl Çözümünün Önündeki En Büyük Engel Tecrittir

Bu mutlak tecrit durumuyla birlikte evrensel hukuk ve iç hukukta yeri olmayan kişilere özgü hukuki durum geliştirilmiş ve adeta bir istisna hukuku oluşturulmuştur. “Hukuki bir istisna” olarak uygulanmayan AİHM’in “Öcalan v. Türkiye” kararı genişletilerek AİHM’in Demirtaş, Yüksekdağ ve Kavala kararları ile AYM’nin Can Atalay kararının uygulanmamasına yol açmıştır. Ölünceye kadar ağırlaştırılmış hapis yatmanın bir işkence rejimi olduğu, hapisanede bu şekilde bulunan kişilerden 25 yılını dolduranların umut hakkı kapsamında tahliyesi için değerlendirme yapılması ve gerekli mekanizmaların oluşturulması gerektiğini ifade eden “AİHM- Öcalan 2 kararı” da uygulanmamış, İmralı için getirilen bu istisna rejim bugün Türkiye hapisanelerinde 4 binden fazla kişiyi etkiler olmuştur. İstisna kişilerin sayısı artırılarak ilk defa İmralı Ada Hapishanesi’nde uygulanan avukat görüşlerinin kameralı oda ve gardiyan eşliğinde yapılması uygulaması özellikle 15 Temmuz sonrası Türkiye hapisanelerinin tamamında yayılmış, Türkiye’nin her yerinde Yüksek Güvenlikli Cezaevleri ile S ve Y tipi izole cezaevleri inşa edilmiştir.

Açıkça görüldüğü üzere İmralı Ada Hapishanesi’nde uygulanan bu tecrit politikası, Kürtlerin kayyımlar ve siyasi parti kapatma davaları eliyle siyaset alanından çıkarılmak istenmesi, Kürtçenin kamusal alandan dışlanması, eğitim dili olarak kullanılmasının engellenmesiyle eş anlı olarak uygulanmaktadır. İmralı’da uygulanan mutlak tecrit, istisna hukukunu ülkenin normal haline getirerek Türkiye’nin demokratikleşmesinin önünü tıkamaktadır.

Dünya kapitalist sisteminin krizinin derinleştiği, küresel safların netleştiği, enerji ve ticaret hatları üzerinden muazzam bir hegemonya mücadelesinin yaşandığı, Ortadoğu’daki savaşların kapsamının ve boyutunun çeşitlendiği kritik bir tarihsel aralıkta “koşullar oluşursa bu süreci çatışma ve şiddet zemininden hukuki ve siyasi zemine çekecek teorik ve pratik güce sahibim” diyen Abdullah Öcalan üzerinde uygulanan tecrit derhal sonlandırılmalı, milyonların sahiplenerek desteklediği bu mesajın gereği bir an önce yapılmalıdır.

DEMOKRATİK ANAYASA

Anayasalar, bir halkın siyasal, kültürel ve ekonomik yapısını belirleyen, bireylerin ve toplulukların haklarını güvence altına alan bir normlar bütünüdür. Toplum sözleşmesinin

temeli, herkesin üzerinde anlaşabileceği ortak değerlerdir. Bir ülkenin ortak geleceğe yönelik ideallerini gösteren bir yol haritasıdır. Anayasa, bir toplumun özgeçmişidir ve aynı zamanda geleceğidir. Jürgen Habermas'a göre anayasa, toplumun tüm kesimlerinin eşit şekilde katılım sağladığı, kendi hukuki düzenlerini yazdığı bir anlaşmadır. Bu süreç, toplumsal barışın sağlanmasına ve kolektif bir kimlik inşa edilmesine olanak tanır. Bu bağlamda, evrensel ahlak kuralları temelinde inşa edilen anayasal normlar, demokratik cumhuriyet anlayışıyla hayata geçer.

Yeni bir toplumsal sözleşmenin kurulabilmesi ve bunun demokratik meşruiyete sahip, uzun ömürlü olabilmesi için tek koşul, tüm toplumsal ve siyasal kesimlerin katkısı ile demokratik bir ortamda yapılmasıdır. Görece 1921 Anayasası dışında Türkiye'deki hiçbir anayasa, toplumun farklı kesimlerinin temsiliyle ve fikirlerinin harmanlanmasıyla hazırlanmış değildir.

Yeni anayasa yapım sürecinde, hiçbir kısıtlama veya baskı altında olmadan, toplumun tüm kesimlerinin özgürce görüşlerini açıklayabildiği, sürece katılabildiği ve bu süreci şeffaf bir şekilde izleyebildiği bir ortam sağlanmalıdır. Ayrıca, anayasanın hangi koşullar altında yapıldığı da büyük önem taşımaktadır. Tecrit, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün yok sayılması, kumpas davaları ve gizli tanıklarla siyasetçilerin hapsedilmesi, kayyumlar aracılığıyla halkın iradesinin gasp edilmesi, gazetecilere yönelik tehditler gibi durumlar, yurttaşların fikirlerini özgürce tartışamayacağı ve taleplerini ifade edemeyeceği bir ortam yaratmaktadır. Böyle bir ortamda özgürlükçü ve demokratik bir anayasa yapımından söz edilemez, toplumun ortak iradesi bu şartlar altında açığa çıkamaz.

Kürt Sorunu Anayasal Bir Sorundur

Yeni bir anayasa, toplumsal barışın sağlanmasında kritik bir adımdır. Türkiye'nin demokratikleşmesi ve insan hakları açısından gelişmemesinin önündeki en büyük engellerden biri, Kürt sorunudur. Kürtlerin kimlik, siyasal ve kültürel hakları, tarihsel olarak inkâr edilmiş ve günümüzde de hâlâ kriminalize edilmeye devam etmektedir.

Kürt sorunu, 20. yüzyılda kimlik inkarı ve bu inkara karşı geliştirilen siyasal mücadelenin şiddet ve zor yoluyla bastırılması sonucunda şekillenmiştir. Ancak günümüzde, “makul” ve “makbul” Kürtlerin varlığının değil, haklarının inkar edildiği yeni bir süreç yaşanmaktadır. İsmail Beşikçi'nin de ifade ettiği gibi “Kürtler, cumhuriyet sonrası Türkiye’inde kendi kimliklerini inkâr ettikleri -yani ‘Türklük Sözleşmesi’ne sadık kaldıkları-

sürece 'her şey' olabileceklerdir, fakat farklılıklarını ifade ettikleri anda 'hiçbir şey' olamayacaklardır ve bu bir ideolojik-kültürel-kıyımdır".

Cumhuriyetin merkezi, tekçi yapısı ilk yıllarından itibaren Kürtlerden, kültürel farklılıklarını ifade etmemeleri, siyasal temsilde yer almamaları, kendi dillerinde konuşmamaları ve kendi kendilerini yönetmemeleri istenmiştir. Bu baskılar yalnızca Kürtler için değil, bu ülkedeki diğer ezilen halklar için de geçerli olmuştur.

Kürtlerin, kültürel haklarını savunarak varlıklarına sahip çıkmaları ve dilin kültürün taşıyıcısı olduğunu kabul ederek anadilinde eğitim hakkı, çok kültürlü anayasal ve eşit vatandaşlık talepleri, her dönem yok sayılmış, demokratik ve katılımcı çözüm yolları yerine güvenlikçi ve inkarcı politikalara her dönem devam edilmiştir. Kürtlerin talepleri kriminalize edilmiş, bu sorunları ve talepleri dile getirilenler faili meçhul cinayetlerin, uzun cezaların, sürgünlerin muhatabı olmuşlardır. Hukuk sisteminde dahi ikili bir hukuk yaratılmış, örneğin sadece Kürtleri hedef alan Terörle Mücadele Kanunu çıkartılarak bu ikilik hali yasal düzenlemelerle de tescillenmiştir.

40 yılı aşkın süredir çözümsüz bırakılan Kürt sorunu, bugün başta Kürtler olmak üzere tüm Türkiye halklarının eşitlikçi, adil, özgür ve refah bir toplumsallığa ulaşmasının önündeki yolları tıkamaktadır. Siyasi, ekonomik ve sosyal çıktıları olan bu politikaların ülkeyi sürüklediği çıkmazlar bugün en yakıcı haliyle yaşanmaktadır. Dünya'daki örnekler ve tarihsel gelişmeler, çatışmaların çözüme bağlandığı, demokratik barışın inşa edildiği toplumların dünü ve bugünü üzerinden bir gerçeği ortaya koymaktadır: Barış için adım atılmayan her saniye geç kalınmış demektir.

Temel insan hakları, yargı bağımsızlığının sağlanması, eşit vatandaşlık, kimlik ve kültürlerin tanınması, anadil hakkı ve yerel demokrasinin güçlendirilmesi gibi anayasal hakların sağlanması, Kürt sorununun demokratik çözümüne büyük ölçüde bağlıdır. Kürt sorunu anayasal bir sorundur. Dolayısıyla, Kürt sorununun demokratik yollarla çözülmesi, ancak yeni bir anayasa ile mümkündür. Eğer Kürt sorunu demokratik bir şekilde çözüme kavuşturulmazsa, yapılacak yeni bir anayasa, sivil olsa dahi özgürlükçü ve demokratik bir anayasa olamayacaktır.

Geçmişten Bugüne Ortak Gelecek İmkânı

Şimdi "Ortak geçmişimizin önümüze koyduğu gerçek, ortak geleceğimizi de birlikte kurmamız gerektiği" anlayışını benimseyerek hareket etme zamanıdır. Cumhuriyetin ilk yüzyılı, inkâr ve direnişin sarmalında geçti, ancak ikinci yüzyıl, barış içinde onurlu bir geleceği

ortaklaşa yazma fırsatını sunmaktadır. Yeni bir anayasa, bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için pek çok fırsat ve imkân yaratacaktır.

Yeni bir anayasa, halkı etnik, dinsel veya tarihsel kimlikler üzerinden ayırıştırma hiyerarşisi kurgulayan bir cendere değil, evrensel demokratik değerler etrafında birleştirme fırsatıdır. Yeni anayasa, 1982 Anayasası'nın tekçi ve merkezîyetçi yapısına karşı, halklar gerçekliğini tanıyan, çoğulcu ve yerel demokrasiyi esas alan bir temelde olmalıdır. Anayasa bu anlayışa uygun bir şekilde kaleme alınmalı ve toplumun hiçbir kesimini dışlamamalıdır. Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve çoğulculuk gibi evrensel değerler yer almalı, tüm farklılıklar kucaklanmalıdır. Bu anayasa, tüm kimlikleri tanıyarak varlıklarını ve haklarını güvence altına almalıdır. Ancak bu şekilde yeni bir anayasa, gerçekten yeni demokratik ve özgürlükçü bir anayasa olur. Demokratik bir ulus ve ortak vatan anlayışıyla halkın birlikte yaşama arzusunu gerçekleştirebilir. Demokratik ulus, ortak vatan, demokratik cumhuriyet, demokratik çözüm ve bireysel ve kolektif hakların birlikte varlığı ilkeleri yeni anayasanın temel anlayışı olmalıdır.

Yeni anayasa, tüm farklı kimliklerin-kültürlerin demokratik bir şekilde varlıklarını sürdürebilmesini, kendilerini özgürce ifade edebilmesini ve örgütlenmelerini sağlamalıdır. Yasaklayıcı ifadelerden kaçınılmalı, Cumhuriyet'in demokratikleşmesi için ön açıcı bir yaklaşım sergilenmelidir. Kürt dili başta olmak üzere, tüm halkların dillerine ve kültürlerine yönelik engeller kaldırılmalıdır. 1982 Anayasası'nın merkezîyetçi yapısına karşı, yerel demokrasiyi geliştiren bir anlayışı kapsamalıdır.

Tüm yurttaşlar için barış hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, vicdani ret hakkı ve anadilinde eğitim hakkı gibi evrensel haklar tanınmalıdır. Devletin, ailenin veya erkeğin değil, bireyin haklarını önceleyen bir anayasa hazırlanmalıdır. Emekçilerin sendikal haklar, iş güvencesi, iş güvenliği, adil ücret, eşit işe eşit ücret, esnek çalışma hakkı gibi talepleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Yaşanabilir bir çevre hakkı bağlamında, ekosistem ve doğa haklarının korunması esas alınmalıdır.

DEMOKRATİK CUMHURİYET

19. ve 20. yüzyıllarda dünyanın monarşilerden kurtularak ulus-devlet sistemine evrildiği, bu evrilme süreçlerinde yönetimlerin belli bir kişi, aile, hanedandan kurtularak batı menşeli tartışmaların sonucu cumhuriyetlerin baskın birer yönetim modeli olarak tercih edildiği süreçler yaşandı. İktidarın kişi ve gruplardan azade edilerek halk vurgusunun öne

çıkıldığı, halkın yönetime dahil olabileceği “biricik” yöntem olarak cumhuriyet rejimleri hayata geçirildi. Cumhuriyet dar anlamıyla bir monarşizm karşıtlığı, yönetimin halkta olması kıstası üzerine inşa edilen bir sistemken ve bağrında demokratik değerleri taşıdığı düşünülse de cumhuriyet tarafından demokrasinin askıya alındığı ve yok sayıldığı birçok dünya örneği de yaşandı ve yaşanmaktadır.

Cumhuriyetin demokratik değerleri içkin olarak kendinde taşıyıp taşımadığı tartışmaları uzun zamandır gündemde. Keza dünya siyasal tarihinde cumhuriyet rejimi ile yönetilen fakat anti demokratik uygulamalara imza atan çok fazla örnek yaşandı. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluş aşaması itibari ile Fransız Cumhuriyeti’nin etkisinde, model olarak halk egemenliğine dayalı bir sistemi hayata geçirmeye çalıştı. Fakat Türkiye’de cumhuriyet tanklarla ordu tarafından halka karşı korunması gereken bir norm olarak ele alınırken, Fransa’da kamu hizmeti ve kamu alanının saygınlığının korunması üzerine inşa edilen bir süreç gelişti.

Türkiye’nin bu güvenlik tehdidi üzerine oluşturduğu cumhuriyet algısı 21. yüzyılda da hala devam etmekte, bu da demokrasi ile olan ilişkisini halk-cumhuriyet ikileminden çıkararak devlet-cumhuriyet dikotomisine dönüştürmektedir.

Türkiye’nin 1925-1946 yılları arasındaki süreci de bunlardan biri olarak kayda geçti ve bu kurucu mottunun günümüz Türkiye’sini şekillendirmeye devam etmesi Türkiye Cumhuriyeti rejiminin demokratikleşmesi mefhumunu da tartıştırmaya devam etti.

Türkiye’de hem cumhuriyet hem demokrasi kavramları 100 yılı aşkın bir süredir sürekli tartışılmaktadır. Tarihsel örnekler ve bugün Türkiye Cumhuriyeti örneği de göstermektedir ki, cumhuriyetin varlığı, demokrasinin varlığını doğurmamaktadır. Demokrasi ve cumhuriyetin tamamlayıcılık ilkesi kamunun yararı gözetilerek işletilmesi, bu iki kavramın toplumsal yarar üstünlüğü çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Bugün Türkiye’nin içerisinde bulunduğu çoklu kriz sistemine karşı hayata geçirilebilecek en temel çözüm yolu cumhuriyetin demokratikleşmesi, Demokratik Cumhuriyet’in inşa edilmesidir.

Cumhuriyetin ikinci yüzyılına girdiğimiz bu siyasal süreç içerisinde, 1924 Anayasası’nın tekçi, merkezi yapısının 1982 Anayasası ile devam ettirildiği düzlemde Türkiye Kürt sorununu hala güvenlikçi politikalara dayandırarak, sadece Kürtlere değil bu ülkedeki bütün kimliklere geleceksizlik dayatmaktadır.

Oysa bin yıllardır bu coğrafyada birlikte yaşamış, farklı gelenek göreneklerine rağmen kimlik üstünlüğü yapmadan beraber gelecekle örmüş bir coğrafyada ısrarla kimlik reddi

politikasına gidilmesi halkların değil iktidarların arzularıdır. Bugün Ortadoğu’da yaşanan savaş politikaları bir kez daha göstermektedir ki, bir kimliğin-inancın reddi, demokratik değerlerin askıya alınması, baskıcı uygulamaların, red ve inkar politikalarının iktidarların geleceği için ayakta tutulması, tekrür eden bir savaş ve çatışma ortamı doğurmaya devam etmektedir.

Demokrasi krizinin gittikçe derinleştiği Türkiye’de bu coğrafyaya nefes aldırabilecek adım, yurttaşlık haklarının devletin inisiyatifine değil, kamunun toplumsal sözleşmesine bırakıldığı bir sürecin örülmesidir. Türkiye’nin yurttaşlık tanımını çoğulculuğu esas alarak evrensel insan hakları çerçevesinde ele alınıp toplumsal bir uzlaşmaya dönüştürmesi gerektirmektedir. Yurttaşların demokratik süreçlere dahil olabilmesi, sözünü ve iradesini yönetimlerde yansıtabilmesi için sivil toplum alanlarının genişletilmesi, her türlü demokratik hak ve özgürlüklerin yasal güvence ile keyfiyete yer vermeksizin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Merkezi idarenin yerel idareleri kısıtlayan ve her şeyin Ankara’dan yönetilmeye çalışıldığı sistemin doğal afet süreçlerinden kültürün yaşatılmasına kadar birçok süreci krizli hale getirdiği gerçekliği ile bu uygulamalardan vazgeçilmesi ve yerel idarelerin güçlendirilmesi hedefi ile hareket edilmelidir. Baskı ve zor altında, sadece belli ideolojik görüşü savunan kişilerin kendisini ait hissettiği, belli ideolojik gruplara ülke zenginliğinin sağlandığı bir cumhuriyet, karşıtı olduğu monarşik bir sisteme evrilmekten kurtulamaz. Bu da demokratik değerlerin inşasını mümkün kılmaz.

Demokratik Cumhuriyet, temelini güvenlikçi politikalara değil, özgürlüğe ve eşitliğe dayandırılmalıdır. Ortak bir vatanı farklı kimliklerin eşit koşullarda ve haklarda yaşamasını sağlamak esas olmalıdır.

Bunun için yeni bir demokratik anayasal sürecin başlatılması her zamankinden daha büyük aciliyet arz etmektedir. Mevcut devlet organizasyonu göstermektedir ki, toplumsal konsensüsün olmadığı bir anayasa toplumsal krizler doğurmaya devam etmektedir.

Demokratik Cumhuriyet Türkiye’de yaşayan her bir yurttaşın özgür ve umut dolu bir gelecek inşa edebilmesi için elzemdir. Bugün Kürt sorunu başta olmak üzere Türkiye’deki birçok krizli sorunun çözümü diyalog ve uzlaşma temelinde, halkın yönetime katılımı ve ifade hakkının genişletilmesi ile mümkün olabilir. Tek bir yurttaşın dahi kendisini ifade edebilecek mekanizmalar bulması, yönetime katılması sosyal devletin inşasını ve gerçek bir demokrasiyi doğuracaktır. Bunu sağlayabilecek yegâne yol da Cumhuriyetin ikinci yüzyılında ancak Demokratik Cumhuriyet sistemidir.